

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Kivilágos kivirradtig (MÓRICZ ZSIGMOND *regényéből* színpadra írta
ZÁVADA PÁL) 673

BEREMÉNYI GÉZA: Vadnai Bébi (*regényrészlet*) 714

KUN ÁRPÁD: Boldog Észak (*regényrészlet*) 725

HAVASRÉTI JÓZSEF: Úr-érzékeny lelkek (*regényrészlet*) 729

MÉHES KÁROLY: A Néma galambok utcája (*regényrészlet*) 742

AMY HEMPEL: A temetőben, ahol Al Jolson nyugszik (*novella*) 753

KÓRIZS IMRE versei 761

KERESZTESI JÓZSEF verse 763

VÖRÖS ISTVÁN versei 765

DÉKÁNY DÁVID versei 767

DOMJÁN GÁBOR versei 770

BECK ANDRÁS: Csillapíthatatlan jelentés (Czeplédi András és
Tóth-Barbalics István *interjúja Balassa Péterről*) 772

Száz éve született Weöres Sándor

KOVÁCS ANDRÁS FERENC verse 781

BERTÓK LÁSZLÓ: Weöres Sándor pécsi kötődéséről 782

PAPP ÁGNES KLÁRA: Weöres Sándor karneváli motívumai 790

BOZSOKI PETRA: Megénekelte Gulácsy-képek (Weöres Sándor Dalok
Naconxypan-ból *című verséről*) 800

VISY BEATRIX: „Öreg csont, ifjú csont” (A haláltánc mesterei: Babits és
Weöres) 807

BARTAL MÁRIA: Testhatárok és az ahumán beszéd poétikai kísérlete
Weöres Sándor költészetében 814

*

BAZSÁNYI SÁNDOR: A Krasznahorkai-vírus (Krasznahorkai László: *Megy
a világ*) 821

PALÓJTAY KINGA: A halál elviselhetetlen könnyűsége (Darvasi László:
Vándorló sírok) 826

2013

JULIUS-AUGUSZTUS

JELENKOR

LVI. ÉVFOLYAM

7–8. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, SZOLLÁTH DÁVID

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség új e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 4740,- Ft, a II. félévre 3950,- Ft,
egy évre belföldre: 8690,- Ft;

a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

POSZT – A Pécsi Országos Színházi Találkozózt immár tizenharmadik alkalommal rendezték meg június 6-a és 15-e között. A *Soltészky Tibor* és *Szigethy Gábor* által válogatott tizenkét versenyelőadás mellett számtalan OFF-program: színdarabok, táncelőadások, kiállítások, koncertek, szakmai beszélgetések, irodalmi séták, gyermekprogramok várták az érdeklődőket. A legjobb előadás díját a szakmai zsűri Bertolt Brecht *Jóembert keresünk* című darabjának ítélte oda, amelyt a Vígszínház vitt színre, *Michal Dočekal* rendezésében.

A SZÉPIRÓ DÍJAT idén próza kategóriában *Oravec Imre* vehette át *Kaliforniai fűrj* című regényéért. A költészeti díj kitüntette a *Köztársaság* című kötet szerzője, *Szálinger Balázs* lett. *Ellenmérges* című könyvéért *Báthori Csabát* díjazták az esz-

szé kategóriában. Gratulálunk a díjazottnak!

*

A KÁVÉHÁZI ESTÉK programsorozat keretében Gábor Jenő *Labdarúgók* című festményéről *Ágoston Zoltán* és *Nagy András* művészettörténész beszélgetett május 31-én a pécsi Nappali Kávézóban.

*

A PANNON FILHARMONIKUSOK évadzáró hangversenyt adott június 6-án a pécsi Kodály Központban. A műsoron Mozart, N. J. Živković és Richard Strauss művei szerepeltek, marimbán közreműködött *Nebojša Jovan Živković*, vezényelt *Bogányi Tibor*.

*

ALKALOM / OCCASION címmel rendezték meg *Komoróczy Tamás* multimédiás kiállítását május 10-e és június 27-e között a Pécsi Galéria m21 épületében a Zsolnay Negyedben.

Szerzőink

Závada Pál (1954) – író, szociológus, a *Holmi* szerkesztője, Budapesten él.

Bereményi Géza (1946) – író, filmrendező, Budapesten él.

Kun Árpád (1965) – költő, író, a norvégiai Marifjórán él.

Havasréti József (1964) – kritikus, Pécsen él.

Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.

Amy Hempel (1951) – amerikai író, New York-ban él.

Sári B. László (1972) – kritikus, irodalomtörténész, Pécsen él.

Kőríz Imre (1970) – költő, műfordító, szerkesztő, Budapesten él.

Keresztesi József (1970) – író, kritikus, Pécsen él.

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Dékány Dávid (1988) – költő, Szegeden és Budapesten él.

Domján Gábor (1952) – költő, Veszprémben él.

Beck András (1961) – kritikus, Budapesten él.

Czeglédi András (1970) – filozófus, esztéta, az SZTE oktatója, a 2000 szerkesztője, Budaörsön él.

Tóth-Barbalics István (1972) – könyvtáros, történelem-magyar szakos tanár, Budapesten él.

Kovács András Ferenc (1959) – költő, Marosvásárhelyen él.

Bertók László (1935) – költő, Pécsen él.

Papp Ágnes Klára (1968) – a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, Budapesten él.

Bozsoki Petra (1992) – a PTE BTK magyar-filozófia szakos hallgatója, Pécsen él.

Visy Beatrix (1974) – irodalomtörténész, kritikus, Budapesten él.

Bartal Mária (1977) – irodalomtörténész, az ELTE Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék oktatója, Budapesten él.

Bazsányi Sándor (1969) – irodalomkritikus, a PPKE BTK oktatója, Piliscsabán él.

Palojtay Kinga (1984) – esztéta, Budapesten él.

Mohácsi Balázs (1990) – a PTE BTK magyar szakos hallgatója, Pécsen él.

Mátyási Róbert (1989) – a CEU filozófushallgatója, az Erasmus kollégium tagja, Budapesten él.

Weiss János (1957) – filozófiatörténész, Pécsen és Szűron él.

MOHÁCSI BALÁZS: Különbözni mindenáron (*Gottfried Benn: Kígyóból a kanyar. Válogatott versek [vál. és ford. Mohácsi Árpád]*) 831
MÁTYÁSI RÓBERT: Elszámolni a tömegekkel (*Bagi Zsolt: Helyi arcok, egyetemes tekintetek. Facies localis universi*) 837
WEISS JÁNOS: Háromszögelések (*Sárközi Mátyás: Párban magányban; Török Sophie naptárai 1921–1941, I–II. kötet*) 844

Kedves olvasóink! Megújul a Jelenkor honlapja, figyeljék a www.jelenkor.net címet.

*Folyóiratunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata,
a MASZRE
és a Szigetvári Takarékszövetkezet
támogatásával jelenik meg.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs
Irodája, Széchenyi tér 1.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I, Krisztina
krt. 34. – Ráday Könyvesház, IX. Ráday u. 27. –
Gondolat Könyvesbolt, V. Károlyi Mihály u. 16.
– Írók Boltja, VI., Andrassy út 45.

www.jelenkor.net

790,- Ft

JELENKOR

9 770447 642002 13007

Kivilágos kivirradtig

Móricz Zsigmond regényéből színpadra írta Závada Pál

DOBY ISTVÁN JÓSZÁGIGAZGATÓ
DOBYNÉ ÁGNES, A FELESÉGE
ANNUS, A KISEBBIK LÁNYUK
FRICI, A NAGYOBBIK LÁNYUK
A JEGYZŐ, FRICI FÉRJE
POGÁNY IMRE, A KÉRŐ
SZALAY PÉTER GAZDÁLKODÓ
SZALAYNÉ IRMA
PÉCHY LAJOS ORVOS
KÁDÁR PISTA LEGÁTUS, HÁZITANÁR
FARAGÓ ISPÁN
SZŰCS BÁCSI
MALVIN, DOBYNÉ HÚGA
SCHÖLLER KARCSI POSTATISZT
DOBY PÉTER, A JÓSZÁGIGAZGATÓÉK FIA
A CSELÉDASSZONY
MIHÓK KOCSIS
A TANÍTÓ
A TANÍTÓNÉ
A POSTÁSKISASSZONY
AZ ÓVÓKISASSZONY
A TANÍTÓKISASSZONY
A PATIKUSSEGÉD
A GAZDASÁGI GYAKORNOK

ELSŐ FELVONÁS

1.

A helyszín a grófi birtok jószágigazgatói háza, ahová István-napi vendégségbe érkeznek a vendégek (dec. 26.).

A JEGYZŐ Szervusz, papa, mi vagyunk az elsők?

DOBY ISTVÁN Hát tik, valakinek elsőnek is kell lenni...

A JEGYZŐ Akkor kívánok boldog névnapot...!

DOBY ISTVÁN Majd arra mindjárt iszunk...

A JEGYZŐ *az érkező Dobynénak:* Csókolom, édes!

DOBYNÉ ÁGNES Mi az, egyedül jöttél?

A JEGYZŐ Frici majd jön, de hoztam egy vendéget: Kádár Pista papnövendék.

KÁDÁR PISTA Tiszteletem... Kezicsókolom...

DOBYNÉ ÁGNES Isten hozta.

DOBY ISTVÁN Szervusz, öcskös, hát te is drusza vagy? No, legalább ketten fogjuk egymást támogatni! De kell is a segítség, mert itt ma kivilágos kivirradtig megy a hajtás... Jön a gróf is.

A JEGYZŐ A gróf? A fiatal gróf?

DOBY ISTVÁN Persze, no.

A JEGYZŐ De hiszen akkor három Pista lesz!

DOBY ISTVÁN Az ám, a Pista gróffal hárman leszünk Istvánok...!

A JEGYZŐ Kádár Pista különben most éppen a gróféknál házitanár...

DOBYNÉ ÁGNES Igen?

DOBY ISTVÁN És ki fia vagy te, fiam?

KÁDÁR PISTA Az édesapám Kádár Sámuel esperes...

DOBY ISTVÁN Kádár Samu...?! Amelyik kisbotos volt Debrecenben, mikor én voltam a nagybotos! *Megöleli.* Most küldöm épp a szánt a grófért...

A JEGYZŐ Biztosan eljön?

KÁDÁR PISTA Énvelem nem beszélt erről...

DOBY ISTVÁN *horkant:* Hát persze, hogy eljön.

ANNUS *bejön, csókot ad a jegyzőnek.* Szervusz, sógorka, hát a Frici?

A JEGYZŐ Öltözik, jön már, de annyi baja van a gyerekekkel... *Félrevonja Annust.* Te, Annus, és mi van Pogány Imrével? Itt lesz? *Annus elhúzza a száját.* Hát a Pista gróf? *Annus bosszúsan sarkon fordul.*

KÁDÁR PISTA Kezicsókolom...

ANNUS Jó estét!

A JEGYZŐ *Dobynénak:* Szóval itt lesz a fiatal gróf?

DOBYNÉ ÁGNES Igen... Mért? Hát mért ne jönne el a jószágigazgatójának a neve napjára?

A JEGYZŐ Itt a helye, remek. Na és jó bor lesz a vacsorához, Annus?

ANNUS Kóstold meg! *Tölt a férfiaknak.*

KÁDÁR PISTA Köszönöm, Annuska, én nem iszom.

DOBY ISTVÁN Mi az ördög? Papnak készülsz, és nem iszol, ilyet még nem láttam...

ANNUS Apuskámnak ne hozzak inkább a másiktól?

DOBY ISTVÁN *megsimogatja a lányát.* Nem, angyalkám, jó lesz ez...

A JEGYZŐ *koccint Dobyval.* Sokan lesznek?

DOBYNÉ ÁGNES Nem. Csak Szalay Péterék meg Péchy doktor...

A JEGYZŐ Nem is kell sok, mert aztán ezek a grófok hamar megunják...

KÁDÁR PISTA Azok eleve is unnak mindent...

ANNUS Eleve mindent és mindenkit...?

DOBY ISTVÁN No, azért leszünk vagy húszan... *Kiszól.* Mi lesz már ott hátul...? Mihók! Mihók! Befogni, indulás...! *Kimegy.*

A JEGYZŐ Hát ez azért nagyon szép, hogy Pista gróf eljön. Ez nagy elégtétel.

DOBYNÉ ÁGNES Az emberek sokat beszélnek, de arra nem kell adni.

A JEGYZŐ Nagy elégtétel! Csak még Pogány Imre legyen rendben, akkor az-

tán a mamának gyönyörűen be van fejezve a munkája... *Annus zavarban, Dobyné szabadkozna.* De igen! A mama egész életét megkoronázta ezzel a mai estével. *Iszik.* Ez aztán döfi! Itt lesz a Pista gróf, és hozzá egy leánykérés is!

ANNUS De sógorka...!

A JEGYZŐ Doktor Pogány Imre, egy hat-százholdas mintagazdaság! Ehhez lehet gratulálni!

DOBYNÉ ÁGNES Nem kell így beszélni, fi-am! Micsoda dolog ez? Nem látok benne semmit...! Nem először jön hozzám egy gróf vacsorára! És az a házasság, arról is még sokat kell beszélni...

A JEGYZŐ Na, hát igen, édes, van egy kis szépséghiba. De az én szememben semmit se jelent, hogy zsi...

DOBYNÉ ÁGNES Milyen illetelen ember vagy te!

A JEGYZŐ Nincs faji különbség. Csak karakter van. És ezek, mama, még jobb férjek! Hogy meg fogja ez Annust becsülni!

DOBYNÉ ÁGNES Elhallgass már...!

A JEGYZŐ Annuskám, megkérhetlek valamire? Átmehetnél hozzánk, hogy rábeszélj a nővéredet..., hogy hát jöjjön el.

DOBYNÉ ÁGNES Mért, hát mi történt Fricivel?

A JEGYZŐ Tudja az ördög, már megint rájött a hoppáré.

DOBYNÉ ÁGNES De miért?

A JEGYZŐ Meg akarja magát ölni, hogy újra gyereke lesz.

KÁDÁR PISTA *kimenne.* Bocsánat, én azt hiszem...

DOBYNÉ ÁGNES Jaj, istenem, de utállak beneteket...! *Annusnak:* Eredj ki innen! Ez nem lánynak való! Ezek a nyomorult férjek...!

KÁDÁR PISTA Kisasszony, én szívesen elkísérem...

DOBYNÉ ÁGNES *a jegyzőnek:* Maga a legutolsó ember a világon! Meggyilkolja a lányomat! Nem volt elég öt év alatt három? *Annusnak:* Annus, eridjél Friciért!

Mondd meg neki, hogy nekem rögtön itt legyen! Velem nem fogtok ujjat húzni! Azonnal itt legyen Frici!

Annus és Kádár Pista kimegy.

A JEGYZŐ *az anyósának:* Ha maga megmondja a véleményét, én is megmondom. Vegye tudomásul, hogy a maga lánya a leglustább disznó, akit ismerrek!

DOBYNÉ ÁGNES Mit beszél az én lányomról, maga aljas, maga ostoba jegyző?! Három gyerek öt esztendő alatt, úristen, és most a negyedik...?!

A JEGYZŐ Lomha dög! Tudja?! Én ilyet még nem is láttam! Ha leül a díványra, reggeltől estig föl nem áll! Ha ilyen volna, mint a mama – az egyedüli, aki ebben a családban dolgozik, és kínlódik ezzel a rongy kis testével, minden tisztelet, becsület –, de a lánya...?! Kérem, az nem mosdik meg egy télen háromszor! Az a piszok, ami nálam van...! Már úgy el vagyok keseredve, hogy örülök, ha kihúzhatom a lábam hazulról...

DOBYNÉ ÁGNES Te vagy az oka, mert melletted nincs élete, csak a gyerek, egyik a másik után! Te ostoba ember vagy, nem érted, hogy az asszony nemcsak arra való, hogy..., hanem arra való, hogy...! Én is elég bolond voltam, hogy egész életemet fölládoztam a férjemnek, és mi az eredménye? Mi marad öreg napjaimra?

A JEGYZŐ Inkább tett volna félre valamit a mama! Más jószágigazgatónak birtoka van, vagyona van, mire nyugdíjba menne!

DOBYNÉ ÁGNES Az én uram mellett? Itt ma is harmincra kell főzni, és ez mindig így volt...! Hát hogy győzzem én ezt a sok dáridót? A cimborák, a sehonnai barátok hizlaltatását, akikből semmi haszon nincs! Csak hát urak vagyunk, ugye...!

A CSELÉDASSZONY *beszalad*: Tekintetes asszony, jönnek már a Szalayék!
DOBYNÉ ÁGNES Gyújtsatok lámpát! *Kimennek*.

2.

Kintről érkezők, kiáltások – a szin üres.

SZALAY PÉTER *belép a feleségével*. Mi a tatár?!
Elhagyott várkastély?

A JEGYZŐ *jön*. Itt vagyunk, Péter bátyám,
Isten hozott, kezicsókolom, nagyságos asszony!

SZALAYNÉ IRMA Jaj, hát kis híján odavesztünk! Képzeld, jegyző úr, ahogy a falu alatt jövőnk, az isten áldja meg a maguk faluját meg a kutyákat! Mint valami farkasok jöttek ránk! A lovak megvadultak, és neki a Papgödörnek...!

A JEGYZŐ Felborultak, nagyságos asszony?

SZALAY PÉTER *nevet*. Dehogyan, hát a Szűcs bácsi ült a bakon! Csak az én kincsemeleségem nem tud ijedség nélkül se szerbe, se szánkóba ülni, ismerjük már.

SZALAYNÉ IRMA De Péter! Ne beszéljen így, mikor a halál széléről jött vissza!

SZALAY PÉTER Jaj, jaj, halál széle, kötényed széle – hát megijedt a lelkem.

SZALAYNÉ IRMA *az érkező Annusnak és Dobynénak*: Annuskám! Angyalom!

ANNUS Kezét csókolom, drága Irma néni, jaj, tessék kigombolni ezt a nagyszerű bundát!

DOBYNÉ ÁGNES Irmám, csak hogy ideértetek!

SZALAYNÉ IRMA Ágnesem, csókollak...

DOBY ISTVÁN *érkezik, ölelkezik Szalayval*. Péter...!

SZALAY PÉTER Adjon Isten teneked még sok ilyen szép István-napot!

SZALAYNÉ IRMA Fiam, majdnem belehaltunk a Papgödörbe.

SZALAY PÉTER Dehogyan is halunk meg vacsora előtt! Na és nincs még itt az a Pogány Imre?

DOBYNÉ ÁGNES Ti már készpénznek veszitek...

A JEGYZŐ Meg a Pista gróf is jön!

SZALAY PÉTER *simogatja Annus hátát, hideg kezét nevetgélve melengeti a lány testénél*. Dehogyan vesszük készpénznek... Micsodát?

SZALAYNÉ IRMA *Dobynétól kérdi*: Komolyan? Eljön a gróf? *Dobyné bólint*.

SZALAY PÉTER ...én csak azért kérdem, mert ilyen jól süt ez az Annus...! Vajon mi süt?

ANNUS De Péter bácsi!

SZALAY PÉTER *nevet*. No, majd elválik reggelre!

ANNUS Mindenből viccet tetszik csinálni!

SZALAY PÉTER Jókedvem van, mit csináljak. Magyar ember mindig őrizze meg a kedélyét.

DOBY ISTVÁN Úgy ám, és máma reggelig megy majd a hajtás! És az én Pannuskámat úgy meg fogják táncoltatni, meglátjátok!

ANNUS *italt kínál*. Irma néni, lelkem, egy kis édeset...?

SZALAYNÉ IRMA No, nem bánom, az ijedségre...

DOBYNÉ ÁGNES Frici is jön mindjárt... *Annusra néz kérdően*.

ANNUS Már üzent, hogy elindult... *Kimegy*.

SZALAYNÉ IRMA Na és a fiatok?

DOBYNÉ ÁGNES Tényleg, hol a Péterke? Itt volt, most nem is tudom...

A JEGYZŐ Szerintem szoknya után jár.

DOBYNÉ ÁGNES *ráförmed a jegyzőre*. De micsoda modor ez már megint?!

DOBY ISTVÁN No mi az, tán láttál valamit...?!

A JEGYZŐ Hogy kihajtott a szánnal a kocsis...

SZALAY PÉTER Melyik kocsis?

A JEGYZŐ A Mihók.

DOBYNÉ ÁGNES Az olyan szemtelen...

SZALAY PÉTER Mihók? Akinek az a szépe van? *Dobyné zavartan elhallgat*.

A JEGYZŐ Hát persze, hogy az.

SZALAY PÉTER Úgy is van! A magyar ember – vagy fiatalon, vagy öregen, de – ki kell hogy tombolja magát. És akkor már jobb, ha fiatalon rúg ki a hámból – mert annak előbb-utóbb úgyis muszáj bekövetkeznie.

SZALAYNÉ IRMA Na, már megint...

DOBYNÉ ÁGNES Muszáj...?! A férfiaknak.

A JEGYZŐ No, nem félttem én az asszonyokat sem!

DOBYNÉ ÁGNES De én igen! Az ilyenektől...

SZALAY PÉTER Magyar emberben benne van a vér holtig! Bevisz apám egyszer Nagykállóból Debrecenbe tíz mázsa búzát, hat tinót meg két lovat eladni...

DOBY ISTVÁN Ezt múltkor a Csörgő Csuli barátod a saját apjáról mesélte.

SZALAY PÉTER Pedig az is tőlem hallotta.

Szóval édesanyám, a jó lélek, be is pakolt apámnak elemózsiát és fehérneműt, s lelkére kötötte: Gábrisom, okos legyen, jó vásárt csináljon! No, eladott apám mindent, aztán még két hétig ott maradt Debrecenben. Utána hazament – édesanyám fogadja: Megjött, lelkem, Gábrisom? Meg. Nincs semmi baja? Nincs. No, hálaistennek. Jó ebédet csinált apámnak, tárkonyos bárányleves volt és málépítte, édes tejjel behabarva. Ebéd végén: No, Gábris lelkem, osztán hogy adtad a búzát? Jól adtam, lelkem, hat forint tízért. Olyan jól? Hát a tinókat hogy? Párját százhusz forintjával. Nahát!, és a lovak jól mentek? Hú, lelkem, azok mentek csak jól! Egyiket százhetvenért adtam, a másikat százhuszért. No, hát akkor, Gábrisom, lelkem, mennyi pénzt hozott? Pénzt, lelkem...? Azt én nem hoztam. De ne búsulj, rózsám, mert hoztam egy új nótát, az megéri! És azon szép bariton hangján kezd énekelni az édes-szerelmes felesége fülibe, hogy:

Nincsen nékem egyebem, egyebem, de egyebem, csak egy kurta bekecsem, bekecsem, de bekecsem. Magának

sincs egy pendelynél egyebe, de egyebe, a kedvemért még azt is tegye le, de tegye le... Magának sincs egy szoknyánál egyebe, de egyebe, az se legyen, a kedvemért tegye le, tegye le, de tegye le!

DOBYNÉ ÁGNES Ezért megy tönkre Magyarország!

SZALAY PÉTER Ezért? Ugyan, kedves Ágnesem! *Koccint, iszik.*

SZALAYNÉ IRMA *a férjének:* Megint hetet-havat összehordtál, csupa ide nem való dolgot...

ANNUS *beszabad.* Anyuskám! Itt a doktor bácsi!

SZALAY PÉTER *megörül.* A mi jó Péchy Lajosunk!

DOBYNÉ ÁGNES Most már csak a gróf hiányzik...

SZALAYNÉ IRMA Na és a kérő, az nem?

Péchy Lajos doktort Annus kíséri be, majd kiviszi a kabátját.

SZALAY PÉTER *az érkező doktornak:* Szervusz, aranyos Lajoskám! Hogy megy a bolt? PÉCHY LAJOS Rosszul, hál'istennek, rosszul. Há' nem betegszik a nép! *Nevetnek.*

DOBY ISTVÁN Na és a birtok?

PÉCHY LAJOS Rosszul, az is rosszul. Megterhelve nyakig – termés meg alig.

SZALAY PÉTER Egy doktor minek gazdálkodik?

DOBY ISTVÁN Ki mihez ért, ugye...

A JEGYZŐ Nem akarnál, Lajos bátyám, inkább vöröset? Fehér bortól ilyen hidegben hascsikarást kap az ember.

PÉCHY LAJOS Van még abból a harmadévi veresből? *A jegyző bólint.* Akkor abból adjál! *A férfiak hátramennek, ott koccintanak.* Egészségedre, István!

SZALAYNÉ IRMA *Dobynénak:* Na, szóval... Mi lesz ezzel a Pogánnyal?

DOBYNÉ ÁGNES Mi lesz...? Ma megtartjuk az eljegyzést... illetőleg... Hiszen majd meglátjuk.

SZALAYNÉ IRMA Van-e szerelem?
DOBYNÉ ÁGNES Igen, abba' nincs hiba. Ha
Pogány Imrének az a szépséghibája
nem volna, akkor nem volna itt semmi
baj.

Belép Frici.

SZALAYNÉ IRMA Fricikém!
FRICI Édes Irma néném!
SZALAYNÉ IRMA Milyen jól nézel ki máma!
FRICI Alig bírtam elkészülni, azt hittem,
sose érek ide...
SZALAYNÉ IRMA Hát még mi, ebben a hóvi-
harban! Képzeld, majdnem belevesz-
tünk!
DOBYNÉ ÁGNES Gyere csak egy szóra, fiam!
Az urad mindent elmondott.
FRICI Ugyan, mama!
DOBYNÉ ÁGNES Ekkora cirkusz van már ti-
köztetek?
FRICI Látná csak, hogyan képes viselkedni,
azt a mama el se tudja képzelni!
DOBYNÉ ÁGNES Volt hozzá szerencsém. De
amiket az terólad mond, hát ne
haragudj...!
FRICI Hiszen tudja jól a mama, hogy arra
nem kell adni, amit a jegyző beszél. Ir-
ma néni, és hogy volt? Tényleg fölbo-
rultak?
MALVIN – *Dobyné púpos húga bejön.* Ágnes-
kém, akkor terítünk. Ma nem bánom,
akárhányan jönnek, harminc vendég-
től se ijedek meg, nagyszerűen meg-
csinálták ezt a sparuhertet. Úgy sült ott
minden, hogy gyönyörűség.
DOBYNÉ ÁGNES Jól van, Malvinka, addig süs-
setek, amíg van mit! És fűtsetek jobban,
van fa elég! De hogy mi lesz jövőre...?
A JEGYZŐ *bejön, odamegy a feleségéhez.* Mi-
csoda meglepetés! Mégiscsak kegyes-
kedtél ide fáradni?
FRICI Még itt sem akar békén hagyni?!
Tűnjön innen, maga... jegyző!
ANNUS *bejön.* Vendégek jönnek, vendégek
jönnek!

FRICI Annus! És ez a te grófod nem jön
még?
ANNUS *élesen.* Frici, megkérhetlek...?!
FRICI *fölcattan.* Na mi az, mi az? Mondtam
valamit?, nem szoltam egy szót sem!
DOBYNÉ ÁGNES Ezt most azonnal hagyjátok
abba! *Bemennek.*

3.

*Megjön a tanító és a felesége, a postáskisasz-
szony, az óvókisasszony, a tanítókisasszony, a
patikussegéd és Schöller Karcsi postatiszt.*

A TANÍTÓ A mindentit! Kutya hideg van!
A JEGYZŐ *fogadja őket.* Bizony, tanító úr,
most ordít a farkas! Nem ilyen töré-
keny asszonykának való világ ez! *Át-
fogja a szép tanítóné derekát.*
A TANÍTÓNÉ *nevet.* Mit tehetünk? Annak
kell örülni, ami van...!
FRICI *jön, elhessenti a férjét, összecsókolózik a
tanítónéval.* Szervusz, édesem! Látod,
megmondtam, ha előbb nem, majd
István-napkor...
DOBYNÉ ÁGNES *bejön Szalaynéval.* Isten hoz-
ta a kedves ifjúságot...
A TANÍTÓ *bemutatja Schöllert Dobynénak.* Te-
kintetes asszony, bemutatnék egy régi
ismerőst... postahivatali kiküldetésbe
jött...
DOBYNÉ ÁGNES Jó estét kívánok!
SCHÖLLER KARCSI *nevetni kezd – Dobynénak.*
Nem tetszik megismerni...? Nem...?
Igazán nem...? Schöller Karcsira nem
tetszik emlékezni?
SZALAYNÉ IRMA Jé, a Schöller számtartó fia?
SCHÖLLER KARCSI Igen, igen!
*A vendégek bemennek az ebédlőbe, a jegyző
bekíséri őket.*
DOBYNÉ ÁGNES Nahát, istenem...! *A tanító-
néval beszélgető lányának:* Frici! Frici,
gyere csak! Nézd, Schöller Karcsi!

FRICI Karcsi, maga az?

SCHÖLLER KARCSI Kezét csókolom, nagyságos asszony... *Kezét csókol Fricinek.*

FRICI *tűzbe jön.* Karcsikám, drága Karcsikám! Nahát, istenem, istenem...

DOBYNÉ ÁGNES Hát mit csinál, Karcsikám?

SCHÖLLER KARCSI Hát már nem tetszik tegezni? Postatiszt vagyok Budapesten. Most kiszállásra jöttem, és bizony úgy dolgoztam, mint az örült, hogy ma este rejthessenek ide, ha ki nem tetszik zavarni.

DOBYNÉ ÁGNES Pesti postatiszt...

SCHÖLLER KARCSI Igen, kezicsókolom. És itt még a régi állapotban tetszenek lenni! Olyan, mintha visszavarázsoltak volna engem a múltba. Megvan még az a szép rózsás faliórájuk?

DOBYNÉ ÁGNES Meg hát, azóta is pontosan jár.

SCHÖLLER KARCSI *félrevonja Fricit.* Istenem, milyen csodálatos, drága Fricike, sírni tudnék a boldogságtól. Emlékszik a sarokban a cimbalomra?

FRICI *elpirul.* Hát hogyné...

SCHÖLLER KARCSI Még a húrja is megpendült, mikor mi ketten ott...

FRICI Jaj, miket nem emleget már, Karcsi...! Ilyen régi dolgokat...

SCHÖLLER KARCSI Az énnekem máig a legédesebb emlékem, aranyos Fricike, amikor először...

FRICI Hallgasson...! *Bemennek a szobába.*

SZALAYNÉ IRMA *Dobynénak.* Én azt mondom neked, mégiscsak egy szép kerek birtok, jó fölszerelés, derék, egészséges fiatalember ez a Pogány...

DOBYNÉ ÁGNES Majd meglátjuk...

SZALAYNÉ IRMA Azt mondd, Annus szerelmes?

DOBYNÉ ÁGNES Igen, de hát ez nem számít, mert ő mindig szerelmes, nincs ebbe' a lányba' semmi komolyság.

SZALAY PÉTER *jön Dobyóval, Péchyvel és a jegyzővel.* Pistukám, törödnöd kell a vendégeiddel is...

DOBY ISTVÁN Kaptok enni, inni – csak ellesztek valahogy...

PÉCHY LAJOS Enni is kapunk...? De csak ha majd megjön, ugye, a gróf...

A JEGYZŐ Tényleg, mikor jön már ez a gróf?

DOBYNÉ ÁGNES *Szalaynénak:* A mi korunkban másfélék voltunk – ezek a lányok úgy packáznak a fiatalemberekkel, mintha kiskutyák volnának, én nem tudom, mi lesz ebből a világból...

SZALAYNÉ IRMA Ebbe bele kell nyugodni, édes Ágnesem, más világot élünk. Mért, ha ezt a mait nem fogadjuk el, akkor mit csinálhatunk?, elsüllyedünk? Én azt mondom, ha nekem a lányom ebbe a helyzetbe kerülne, egy pillanatig sem haboznék. A Boldogvölgy ma Pogány Imréé – ma Pogány Imre az úr. Zsidó, nem zsidó – add csak hozzá, ha megkéri!

SZALAY PÉTER Irma, te mért feszegeted már megint ezt a buta kérdést?! Kossuth és Eötvös József hazájában...! Ez egy középkori babona – amikor még egyszerűen hitetlennek számítottak, és azért gyűlölték őket, mert megfeszítették Krisztust. Dehogy volt akkor faj, csak vallás létezett! Aki nem volt benne a vallásban, azt üldözték, mindegy, hogy zsidó vagy huszita. Az antiszemitizmus nem volt soha logika, csak pszichológia. Az ember nem szereti azt, aki nincs a falkában. Még azt se, aki benne van, hát még aki kívül...! Istenem, ha egy derék, becsületes zsidó fiú az én lányom kezét megkérné...!

SZALAYNÉ IRMA Én is azt mondom! Zsidó – ugyan már! Hatszáz hold prima földje van!

PÉCHY LAJOS Hát volna mit tanulnunk tőlük. Az élelmességet, a szorgalmat meg azt, hogy tudnak pénzt csinálni! Ha mi ahhoz értenénk, nem volna zsidókérdés.

SZALAY PÉTER Pedig amúgy mi lennénk előnyben...

DOBY ISTVÁN A miénk az ország és a hatalom...!

SZALAY PÉTER Csak nem tudunk vele mihez kezdeni. Ők meg akárhova fordulnak, csak ellenséggel találkoznak – és mégis megvernek minket.

SZALAYNÉ IRMA *Dobynénak*: Oda kell adni Annust. Csak megkérje, fiam!

DOBYNÉ ÁGNES Kérni fogja, te attól ne félj!

SZALAYNÉ IRMA Hozomány nélkül is kell neki a lány?

DOBY ISTVÁN Ti meg hogy beszéltek az én kislányomról? Mint egy bornyúról a vásárban?

SZALAY PÉTER Na és mivel vernek meg minket? Az eszükkel!

A JEGYZŐ A fenét az eszükkel! Inkább avval, hogy nem ismerik azt a szót, hogy becsület.

SZALAY PÉTER Becsület! Üzletben nincs becsület.

DOBY ISTVÁN Aki seftel, mind egyforma. Van, amelyik rosszabb a zsidónál. *Nevetnek.*

SZALAY PÉTER És az amerikai? Ha biznistről van szó – rögtön zsidó, hiába van megkeresztelve.

PÉCHY LAJOS A világ legerkölcösebb népe, ugye, az angol. Holott minden generációjuk egy népet megölt. Az indiánokat, a mindenféle bennszülötteket! Kivágták őket, mint egy őserdőt. És mégis ők a keresztény világ követői, akik milliószámra terjesztik a Bibliát... Na de most kérдем én: Melyik népet irtották ki a zsidók?

A JEGYZŐ Majd kiirtanak mindnyájunkat. Nem puskával, hanem pénzzel!

DOBY ISTVÁN Váltóval.

SZALAY PÉTER *nevetve*: Te már csak tudod, Pistám...!

PÉCHY LAJOS Neked ez nevetséges? A váltó – az csöppet se nevetséges!

SZALAY PÉTER Lajoskám, mulass te is, ünnepeleünk. Hát épp ezért mondom, hogy be kell őket házásítani magunkhoz! Hogy ne legyen baj... És ha An-

nus elbírja a szagát, akkor örülni kell neki.

DOBYNÉ ÁGNES Mégiscsak hallatlan, micsonda beszéd ez?!

A JEGYZŐ Mért, mi rossz volt ebben...?!

SZALAY PÉTER Ugyan, Ágnes, ahányszor én már megkaptam, hogy mit akarok a sok büdös zsidó között! Megszoktam már, mondom, a szagukat, jóban vagyunk, hát nem sértegethetem őket. Cserébe nem finnyáskodhatnak, mért vagyok velük komisz! Egyszóval nem szépséghiba ez, kérem, hanem erény! Mégpedig jelentős erény, ha nagy jövőt ígér egy vő! Úgyhogy a lányomat inkább adnám olyasvalakihez, akinek van jövője, mint egy nullához, aki mögött a múltja van csupán.

Ekkor érkezik meg Pogány Imre.

4.

SZALAYNÉ IRMA *pillantja meg először*. Nahát, itt a Pogány Imre.

Annus, aki behoz éppen valamit, erre halkan fölsikolt, elkapja a fejét, Imre ezt észreveszi, elkomorul. De Annus rögtön visszafordul, és rámosolyog Imrére, aki ezt boldogan fogadja el, mert a lány mindeddig vad és idegen volt vele szemben.

POGÁNY IMRE Kezét csókolom! Hogy van, Anna kisasszony?

ANNUS Köszönöm. Lovon jött?

POGÁNY IMRE Igen. *Megfogja Annus kezét – a társaság kíváncsian néz rájuk.*

SZALAY PÉTER Éljen...!

POGÁNY IMRE Adjon Isten, Péter bátyám! Kívánok minden jót kedves mindnyájuknak – kiváltképpen áldassék e ház népe...

A JEGYZŐ Kivált a fehérsépe... *Annus zavarba jön.*

POGÁNY IMRE *kezet fog Dobyval, kezét csókol Dobyénének, kezét ráz a jegyzővel. Hát Isten éltesse neve napján a tekintetes jószágigazgató urat... meg a ház asszonyát, instállom... Pálinkás jó estét, jegyző úr, hogy vagyunk, hogy vagyunk...?*

A JEGYZŐ Hozta Isten, máris adom... Tölt Pogánynak.

POGÁNY IMRE *koccint Dobyval, a jegyzővel, Szalayval és a doktorral. Hogy legyen szerencsénk jövőre is ugyanígy erőben, egészségben a jóisten áldásával...!*

DOBYNÉ ÁGNES Hát akkor érezze magát itthon minálunk...

ANNUS Tessék befáradni...!

SZALAYNÉ IRMA *miközben Doby, Dobyéné, Szalay, Péchy, a jegyző, Pogány és Annus bemennek az ebédlőbe: Milyen egy helyes fiú ez, az ember nem is gondolná...*

FRICI *nevet: A Pogány? Igen, este pláne.*

SZALAYNÉ IRMA Nem is látszanak a szeplői.

FRICI *közben likórt tölt maguknak, isznak. Télien nincsenek szeplők.*

SZALAYNÉ IRMA Se faji vonások.

FRICI Falun nincs faji vonás.

SZALAYNÉ IRMA Pláne hatszáz holdon.

FRICI Abba már bele is lehet szeretni.

SZALAYNÉ IRMA Annusnak? Mért?, nincs beleszeretve?

FRICI Nyavalya tudja! Maga se tud kiigazodni saját magát! Hogy most a grófról ábrándozzon vagy ne a grófról...

SZALAYNÉ IRMA A grófról vagy a zsidóról...? Na és te? Ez a postatiszt, Fricikém?, figyeltelek...

FRICI Jaj, édes Irma néni...! Hát ez a Karcsi csókol meg engem először életemben...

SZALAYNÉ IRMA Tényleg?

FRICI Ott, a cimbalom mögött. Először olyan volt, mintha valami nagy kutya nyálazott volna be... *Nevet.*

SZALAYNÉ IRMA Ennek örülsz úgy?

FRICI Meg annak, hogy most hallottam a tanítónétól egy jó tanácsot... De nem kéne annyit fecsegnem...

SZALAYNÉ IRMA Miféle jó tanácsot?

FRICI Hát a... az elhajtásról, hogy állítólag semmiség az egész... Mert öt év alatt négy gyereket én már nem bírnék...

MALVIN *jön Dobyénéval. Ágneském, angyalom, együtt vagyunk, ugye... Jöhet a vacsora.*

DOBYNÉ ÁGNES Kész a vacsora?

MALVIN Kész bizony, fixumfertig kész.

DOBYNÉ ÁGNES Igen, édes lelkem...

MALVIN Gyönyörűen megsült minden.

DOBYNÉ ÁGNES Igen, lelkem... Várjunk még egy kicsikét... Kérdés, hogy s mint lesz még az ültetés...

MALVIN Ágneském, én nem akarok beleszólni...

DOBYNÉ ÁGNES Nem is kell teneked, Malvinkám... semmivel se törődni, csak hogy a túrós béles jól sikerüljön!

MALVIN Éppen azt mondom, hogy mostanra sült meg ropogósra minden...

FRICI De hát még nem jött meg a gróf!

DOBYNÉ ÁGNES Édes kincsem, hát ez az, hogy még nem jött meg...

MALVIN Melyik, az öreg?

DOBYNÉ ÁGNES Dehogy is, a Pista.

MALVIN A Pista?, mért gondolod, hogy az eljön? Most olyan szépen készen van minden sült...

FRICI Tényleg, mama, ez a gróf voltaképpen...

DOBYNÉ ÁGNES Csak tíz percig várjunk...!

MALVIN Ej mit, nem várok én egy percet sem!

DOBYNÉ ÁGNES Te rendelkezel, vagy én?

MALVIN És én mi vagyok, egy cseléd?! *Kimegy. A vendégségből is csak a konyha jut...*

DOBYNÉ ÁGNES *Szalaynének: De hát nem engedhetek neki! Rögtön a fejemre nőne a nyomorékja! Mit akar?, örüljön, hogy él! Nem elég az neki, hogy egész életében semmi gondja nincs, és főzőcskézhet kedvére?! Kimennek.*

POGÁNY IMRE *jön Annussal. Annuska, én olyan izgatott vagyok...*

ANNUS Igen...?

POGÁNY IMRE Igen, kezicsókolom, mert én úgy jöttem ma ide...

ANNUS Remélem, éhesen...

POGÁNY IMRE És szomjasan, Annuska, de csak a maga... jó szavára...

ANNUS Pedig itt olyan terített asztal várja...

POGÁNY IMRE De leginkább eltökéltem, Annus... Hogy máttól fogva fölforgattam az életem...

ANNUS Jaj, hogy miket tud mondani...

POGÁNY IMRE El is mondanám, ha meghallgatna...

ANNUS Persze hogy meg... vacsora után lesz idő... Mindjárt találunk.

POGÁNY IMRE *meglepődik.* Hogy... máris?

ANNUS Igen. Miért? Már mindenki éhes.

POGÁNY IMRE De hát a gróf...! Nem tetszenek megvárni a grófot?

ANNUS A grófot? Hát, ha késik... Majd akkor ő külön eszik, ha ideér...

POGÁNY IMRE Lássa, ez szép magától!

ANNUS Micsoda?

POGÁNY IMRE Hát hogy... Nem fogunk haptákba' állni, ugye, Annuska, hogy mikor jön...

ANNUS Haptákba'? Ki állna itt haptákba'? De szívesen látjuk őt is...

POGÁNY IMRE Félreértett, Annuska, hát persze, hogy szívesen... Sőt, hát nagyon is várjuk...

ANNUS Nagyon is?

POGÁNY IMRE Hiszen a maga édesapja megígérte a papámnak, hogy itt lesz a gróf...

ANNUS Az édesapám? Azt, hogy a gróf...? Hogyhogy?

POGÁNY IMRE Nem én akartam... És a kedves édesapja maga ajánlotta, hogy közbenjár a grófnál...

ANNUS Közbenjár...?

POGÁNY IMRE Igen, hogy eljöjjön, hogy...

ANNUS Hogy...?

POGÁNY IMRE *zavarában nevet.* Hogy hát... a szerződés ügyében...!

ANNUS *mint aki semmiről semmit nem tud, ártatlanul néz rá.* Miféle szerződésről beszél?

POGÁNY IMRE Hát hiszen... De hát... tettett hallani róla... Amibe' a gróf úr garantálná, hogy nekem adja bérbe a Bakazugot...

ANNUS Hogy garantálná...! *Meglátja Péchy doktort, Szalayt és a jegyzőt, ezért félbeszakítja a beszélgetést.* Na, hát az szép is volna biztosan...

POGÁNY IMRE Meg hát milyen fontos... *Annus kimegy, Pogány árnyékként követi.*

5.

PÉCHY LAJOS *Szalayval és a jegyzővel a távozó Pogányt figyeli.* Szerintem egészen jó magyar ember...

A JEGYZŐ Lehetne belőle...?

SZALAY PÉTER A Pogányból? Mért ne lehetne?

PÉCHY LAJOS Pláne ha kap egy jó magyar menyecskét.

SZALAY PÉTER És befogadja a társaság.

PÉCHY LAJOS Az lesz a vége. A zsidóknak van egy belső érzelmi életük, de a külső életben kénytelenek olyanok lenni, mint az az állam, amelynek a tagjai.

A JEGYZŐ Ki kell keresztelkedniük.

PÉCHY LAJOS Erre nem lehet senkit kényszeríteni.

A JEGYZŐ De igen, ki kell keresztelkedni! Ez épp olyan kötelező, mint... mint...

SZALAY PÉTER Mint úriembernek a nyakendő?

A JEGYZŐ Igen! Ha bele akar tartozni a társaságba. És magyar akar lenni.

DOBYNÉ ÁGNES *jön a férjével és Kádár Pistával.* Malvin már tálni akar...

DOBY ISTVÁN Meg kell várni a grófot, megmondtam. *Kádár Pistának:* Addig itasd őket, fiam, ha már te magad nem iszol...

SZALAY PÉTER De kérdem én, barátaim: Mi

a magyar? Már az, ahogy a magyar ember odaül az asztalhoz, és áhítattal megeszi az aranszínű tyúklevest, utána azt a fejedelmi kolozsvári káposztát meg rózsapiros csörögét, és megissza a jó meszes szilágyi bort, aztán tajtékpipára gyújt, befüstöl, és nagyokat böfög...! *Nevetés.*

DOBYNÉ ÁGNES No, a böfögést elengedem...

A JEGYZŐ De a vacsora kezdődhetne már...
Nem a mamát akarom sürgetni!

SZALAY PÉTER *miközben jönnek be a fiatalok, köztük Pogány Imre is.* De ami szép a magyar életben, az mind estére virul ki. A tréfa, életkedv estére derül föl. Nappal csendes, rendes földtúró, hallgatag bogár mind a magyar, ám este lángoló elmével tündököl. De még a gyermeket is éjszaka szerzi! És milyen remek kölyköket, gyönyörű lányokat!

DOBY ISTVÁN Mennyire hogy úgy van!

SZALAY PÉTER Sokszor kérlek tőlem: Mi lesz ebből a világból? Hát, mondom, nem tudom! Én csak azt mondom, taval is csak így volt, mégis kiteleltünk!

KÁDÁR PISTA Hiába, no. Bölcs a magyar ember.

PÉCHY LAJOS Egyenesen isteni az ő bölcsesége.

SZALAY PÉTER De a legbölcsebb ember, akit ismerek, az a Szűcs bácsi. Tud szőlőt nyitni, metszeni, kapálni, és tudja a szüret minden titkát... míg én csak azt, hogy olyankor birkahúsos kását eszünk, és megkóstoljuk a mustot. És ki tapossa savanyításkor a káposztát? Csak a Szűcs bácsi! Attól kezdve, hogy hány lébűl kell megmosni a lábat, odáig, hogy miként kell azt a kádba jó lucskosra betiporni, mindent tud. No, de mit beszélek látatlanban: Hívjátok csak be Szűcs bácsit! Mert a lovakat is kire lehet ilyen veszedelmes időben rábízni?, meg az asszonyt? Szűcs bácsit ültettük a bakra! Aki ilyen télidő-

ben böllérnek is a legjobb. Megszúrja, megpörzsöli, fölbontja a disznót, s megkérdi: Több kolbászt akar a tekintetes asszony, vagy szebb sonkát? Az én feleségem, mondom, mindig csak több kolbászt kíván.

SZŰCS BÁCSI *megjelenik.* Nincs is annál jobb az asszonynak... *Nevetés.*

SZALAY PÉTER Megiszik-e velünk egy pohár bort, Szűcs bácsi?

SZŰCS BÁCSI Meg én, tekintetes uram, az az öreg ember teje.

Pogány Imre helyet csinál maga mellett, de Szűcs bácsi kijebb húzza a székét.

SZALAY PÉTER *miután koccintanak és isznak:*

No és mint szakács...! A gulyásnak, tokánynak, lebbencsnek a jó ízét senki úgy megadni nem tudja. És amikor összecsegték a poharak, akkor ő kezdett bele a nótába... Hogy volt az, Szűcs bátyám, hogy Jegenyefa...?

A TANÍTÓ, A POSTÁSKISASSZONY, STB. Halljuk Szűcs bácsit!

SZŰCS BÁCSI *énekel*

Jegenyefa tetejébe
ül egy holló feketébe.
Gyászruhája engem illet,
mert engemet már nem szeret
az én kedves rózsabimbóm, galambom...

Mindenki tapsol és kacag.

Nem megyek én sebesen,
csak az úton csendesen.
Nem áll meg az én szemem
csak az én édesemen...

SZALAY PÉTER Kedves bátyám, azt mondja meg nekünk, nézze csak, mennyi gyönyörű szép virágszál van itt ebben a nagy télben: Mikor édesebb a szerelem, fiatalon vagy öregen?

DOBY ISTVÁN Ugyan már, hát mikor...!

SZŰCS BÁCSI Péter öcsém... Fiatalon a szerelem olyan, mint a veréb, ide száll, oda száll. De későbbi korban, mentül jobban beleizzad az ember üstöke, annál édesebb! *Kacagás.*

SZALAY PÉTER Na most egy pajkos nótát, Szűcs bátyám! Hogy van az a jóféle? Vettem neki két vagy három rokokót, hej, de sokszor felhajtottam az alját! Girincre asszony! *Nevetés.* Na? Hadd halljuk!

SZŰCS BÁCSI Megvan annak a sora, Péter! Nem tartunk ott.

SZALAY PÉTER *csak beszél, nem törődve azzal, hogy Szűcs bácsinak nem tetszik.* Mert Szűcs bácsitól tanultuk mi azt is, hogy mi az igazi szerelem: Péter öcsém!, mondja nekem. Én még más asszonyt, mint az én kedves öreg nőmet, nem ismertem, azt mondja. Míg én ott csókolgatom a kis angyalommat, de Szűcs bácsi rám szól: Péter öcsém, lekopik a pirossa! Mért, Szűcs bácsi, maga nem szokta megcsókolni a feleségét? Meg szoktam biz én, azt mondja, igaz-e?, így mondta?, pedig már...

SZŰCS BÁCSI *leintené Szalayt:* Péter...!

SZALAY PÉTER Pedig már, azt mondja, ötvenéves házasok vagyunk! S azzal át akarja ölelni hű párját, mire az két kézzel szabadkozva nyomja vissza: Ugyan, mennység már, ne izéjjen! – *(nevetés)*, és lángvörös lett az öregasszonynak még a füle cimpája is! *Kacagás.*

SZŰCS BÁCSI Péter öcsém! Az ilyet az ember megteszi, de nem beszél róla... *Harsogó kacagás.* Akkor se, ha a sajátja. Meg akkor se, ha fiatal az az asszony... Hát még ha nem...

SZALAY PÉTER Úgyhogy én hálás vagyok ennek a derék kétkézi munkásnak, ennek a nagytudású magyar embernek, aki az élet egyetemén tanulta meg az egyszerű, de legnagyobb emberi igazságokat, és aki...

KÁDÁR PISTA *gúnyosan:* És aki minden tu-

dományának dacára holtáig nincstelen napszámos marad!

SZALAY PÉTER Isten áldja Szűcs bátyánkat, aki bebizonyította, hogy a magyar paraszt a legelső a világon! *Koccintás, éljenezés.*

MALVIN Leülni! Leülni! Tálalunk!

Mindenki szalad az ebédlőbe helyet foglalni, Szűcs bácsit ott hagyják.

DOBY ISTVÁN Na mi az...?! Mi ez a kapkodás?! *Kádár Pista után szól:* Várjál csak, druzsám! Nézzél csak itt körül! Kiverték a kezemből a zsebbéli stampedlimet... *Kádár Pista keresni kezdi a padlón.* Mert ilyen tömegbe' mindenki a poharát keresi. Úgyhogy én inkább a zsebembe' tartom. De most elgurult...

SZŰCS BÁCSI *Dobynak:* Tekintetes uram, ha meg nem sértem... annyit mondanék csak, hogy hát az úrfi... a tekintetes úrfia...

DOBY ISTVÁN Ismeri kend?

SZŰCS BÁCSI Látni láttam már, az imént is... azért mondom... hogy nem ártana, ha jobban vigyázna magára...

DOBY ISTVÁN Kend csak ne féltse...

Kádár Pista átadja a poharat, Doby Kádár Pista támaszkodva tápázkodik föl és indul az ebédlőbe.

MALVIN Tessék, tessék szedni! Első tál: lúdaskása májával, második tál: sült kolbász és hurka párolt káposztával, céklával, uborkával – váljék egészségükre!

6.

Az ebédlőben vacsoráznak a vendégek. Kintről láрма hallatszik.

DOBYNÉ ÁGNES *elősiet, megtorpan, figyel, majd kiszalad.* Mi az, mi történt?

DOBY ISTVÁN *odakint a kocsisnak:* Akkor fogjál ki, és jártasd meg a lovakat az udvarban!

Bejön Doby – mintha szélütötten – nyomában Faragó ispán.

DOBYNÉ ÁGNES Szent isten! Mi történt?

FARAGÓ ISPÁN Kezicsókolom.

DOBYNÉ ÁGNES *a férjének* Gyere be, ülj le, apus! *Doby nem mozdul, csak néz mereven előre.* Jaj, istenem, orvost! Orvost, mert megüti a guta!

Erre előjön Annus, majd nyomában a jegyző.

DOBY ISTVÁN Ne óbégass már! El vagyok csapva.

ANNUS Édes Istenem...! Apuskám...! *Odaszalad, átöleli az apját, betámogatja.*

DOBYNÉ ÁGNES Most? A neved napján, mikor várjuk éppen a grófot...?!

DOBY ISTVÁN Azt már várhatod!

A JEGYZŐ Fölmondott?

DOBYNÉ ÁGNES Ez mondta?, az ispán? Ó, hogy az a...! *Észbe kap, kedveskedni próbál.* No, de üljetek már le, jöjjön, ispán úr... *Bejönnek, Dobyt leültetik. Annusnak:* Csukd be az ajtót, meg ne tudják a vendégek! Jaj, Istenem, csak a guta meg ne üsse apádat.

ANNUS Apuka, jaj, apukám...

FARAGÓ ISPÁN Ahogy a tekintetes jószágigazgató úr megparancsolta, bevittem a süldőmalacot a méltóságos gróf úrnak, meg a lisztet, meg a disznóölést... Hát az öreg gróf nem volt odahaza – a politika miatt, mert beszédet tart valahol –, csak a kis gróf, bár ne lett volna

otthon. Átadtam neki mindent, mire azt mondta...

DOBYNÉ ÁGNES Tán kevés volt neki...?

FARAGÓ ISPÁN Nem, hogy nagyon köszöni, de kár volt küldeni, nem helyesli ezt a magyar szokást.

DOBY ISTVÁN A magyar szokást?! Há' mi-lyet akar?

FARAGÓ ISPÁN És hogy nem jöhet el a mai István-napra, mert neki az Országos Kaszinóban kell tóosztot mondani a Széchenyi-serleggel. De Annuska kisasszonynak...

ANNUS Nekem...?

FARAGÓ ISPÁN Igen, a kisasszonynak sok boldogságot kíván Pogány Imrével...

ANNUS *alig bír uralkodni csalódottságán.* Boldogságot...?!

DOBYNÉ ÁGNES A Széchenyi-serleggel nem az Országos Kaszinóban tartják a beszédet.

A JEGYZŐ De pontosan ott tartják. Viszont nem Karácsonykor, hanem farsang idején. Á, Pista-beszéd az egész! Mindig mondtam, hogy ez a gróf...

ANNUS *élesen rászól:* Muszáj ezt most...?!

DOBYNÉ ÁGNES Sokat beszélt?

FARAGÓ ISPÁN Inkább nagyon is kurtán beszélt. Jövőre már jönnek a gőzekék, fölszántják a Bábarétjét...

A JEGYZŐ Szánthatja azt a szikes földet...

FARAGÓ ISPÁN Halastavat fog csinálni, és a Tiszából akarja beleereszteni a vizet. Hanem a tekintetes jószágigazgató úrnak már gondoskodott állásról.

DOBY ISTVÁN Micsodáról?

FARAGÓ ISPÁN Szegedre fog menni a tekintetes úr az Alföldi Takarékhhoz, eszten-dei fizetése meglesz, azután rendes állása...

DOBYNÉ ÁGNES Mít beszél itt összevissza? Meg van ez örülve.

A JEGYZŐ Ki van itt megörülve, mama? Csak át akarja adni szerencsétlen az üzenetet!

DOBYNÉ ÁGNES *a jegyzőnek:* Te csak hall-

gass! *A jegyző kimegy. Az ispánnak:* Maga meg egy halálmadár! Mindig maga volt a mi Júdásunk!

FARAGÓ ISPÁN Nagyságos asszony, én nem tehetek róla!

DOBYNÉ ÁGNES Pusztuljon a szemem elől!

DOBY ISTVÁN Ne rikácsolj már annyit!

DOBYNÉ ÁGNES *Faragó ispánnak:* Majd én megmutatom magának, hogy van még a jószágigazgató úrnak annyi hatalma, hogy egy ilyennek kitörje a nyakát! *Az ispán kimenekül.*

A kiabálásra elősettenkedik az ebédlőből Szalay és Szalayné.

DOBYNÉ ÁGNES *Szalayné nyakába borul, és zokogni kezd.* Jaj, édes Irmám...!

SZALAYNÉ IRMA Szentisten! Veletek meg mi van?

DOBYNÉ ÁGNES Felmondtak...

SZALAY PÉTER Istvánnak?

DOBYNÉ ÁGNES Igen...

SZALAY PÉTER *Dobytól kérdi:* Tényleg? De hogyhogy, Pista, miért? *De Doby mint egy széliütött ül, nem bír szólni, csak csóválja a fejét.*

DOBYNÉ ÁGNES Faragó ispán, az isten verje meg, az hozta a levelet. Képzeld, ilyet elgondolni: Karácsonykor felmondani, hogy újesztendőre adja át a helyét az új embernek... Ilyet művelni...!

SZALAYNÉ IRMA A Pista gróf csinálta?

DOBYNÉ ÁGNES Ő hát! De megveri még az Isten!

SZALAY PÉTER Jaj, Pistám, nehogy a szívedekre vegyétek! Tudod, a magyar embert egy csapás érheti csak: Ha elveszti a kedélyét. Mert a kedély az élet fundamentuma. Nem a pénz, a vagyon vagy a rang – és embertársaink jóakarata is esetleges. De amíg él a magyar kedély, addig ne csüggedjünk!

ANNUS Anyuskám, szölok Fricinek, hogy intézze tovább...

DOBYNÉ ÁGNES *zavarodottan:* Mit...?

ANNUS A vacsora tálalását, hogy a vendégek...

DOBYNÉ ÁGNES És hol van a Frici? Apátokat kirúgták, mint egy kutyát, ti meg így becsülittek meg magatokat...?!

ANNUS Anyuka, épp azt mondom...

DOBYNÉ ÁGNES Hallgass! Te vagy az oka mindennek! Most aztán itt fogsz maradni nekem vénlányoknak...!

DOBY ISTVÁN Ne kezdjed ezt is pont mostan...!

ANNUS Anyukám... Anyuskám...!

DOBYNÉ ÁGNES De igen, mert ismerlek! Jól ismerem a véreket! Nem vagy az én lányom, idegen fajta vagy...! Kellett neked a Pista gróffal kikezdeni?!

ANNUS De mamám...! *Gőgösen felveti a fejét.*

SZALAYNÉ IRMA Ágneském, tényleg meg kéne nyugodnotok inkább...

DOBYNÉ ÁGNES Mindig a nő kezdi!

ANNUS Kérem szépen a mamát...!

DOBYNÉ ÁGNES Hallgass! Miért nem jött én utánam soha senki? Mert én olyan voltam, mint egy jégcsap. Megmondta a tulajdon öcsém is, hogy Ágnes mellett megfagy még a leghevesebb férfi is. Na de te? Temelleted fölolvad még a kő is!

ANNUS De hogy mondhat ilyet a mama...?!

DOBY ISTVÁN Mért nem hagyod békén ezt a lányt? *Nehézkesen föláll, Szalay betámoogatja a szobába.*

DOBYNÉ ÁGNES Minek cifrázod magad, mit ugrálsz, mit nevetgélisz annyit? Mért nézel úgy, mintha Isten tudja, mi volna a szívedben? Most láthatod, hova vezet a te szépséged meg a te kacérságod! Apádat mint egy rossz cselédet elcsapták! Ma még Karácsony, és Újévre adja át helyét az új igazgatónak! Hát ki lesz olyan bolond, hogy most beköltözik ebbe a vedlett, ócska házba? Ez nem lakás, hanem egy disznóól! Húsz éven át könyörögtem, hogy a verandát üvegezzék be legalább, a szél ne hord-

ja be nekem a havat a konyhába, de hiába, nem bírtam elérni, rám senki se hallgatott! Most aztán megihatjátok a levét...! Zokog.

ANNUS Anyuskám, jaj, anyuskám...!

Dobyné és Annus bemennek. A szobából Szalay jön elő, az ebédlőből Péchy doktor.

SZALAY PÉTER rögtön fölvilágosítja: Nem jön a gróf...!

PÉCHY LAJOS Nem? De a ponciusát, csak hadd gyűjjon! Hadd gyűjjon...!

SZALAY PÉTER Nem jön. Szegény Istvánt farba rúgták.

PÉCHY LAJOS Fölmondtak neki?

SZALAY PÉTER Rögtöni hatállyal.

PÉCHY LAJOS Hát csak nem bolondult meg már ez a gróf!

SZALAY PÉTER Újesztendőre át kell adni még a lakást is az új igazgatónak.

PÉCHY LAJOS De hát akkor az a váltó, amit én a Pistának aláírtam...!

SZALAY PÉTER Hát bizony, Lajuskám...

PÉCHY LAJOS És mit mond a Pista?

SZALAY PÉTER Mit mondana, odabent kuksol...

A JEGYZŐ jön egy kancsó borral – gyanakvóan.

Péter bácsi! Hát elárulta...? Nem lehetett legalább reggelig meghagyni a Lajos bácsi jókedvét?!

PÉCHY LAJOS Mindegy az már, egy órával hamarabb vagy később!, ha itt az istenítélet.

DOBYNÉ ÁGNES bejön – látja a doktor arcán, hogy már tudja, ezért sírva borul a mellére Édes Lajuskám...! Hát már tudod...!

PÉCHY LAJOS Még ilyen...!

DOBYNÉ ÁGNES Esküdjetek meg, hogy nem mondjátok el a vendégeknek!

A JEGYZŐ De mama, pont én voltam, aki titkoltam...!

PÉCHY LAJOS Na de hol van a Pista?

DOBYNÉ ÁGNES Annak vége... Vége szegény öregemnek.

PÉCHY LAJOS Azt azért nem hiszem...

DOBYNÉ ÁGNES Csak el ne áruljátok senki-nek...

SZALAY PÉTER Nézzük meg inkább! Bemennek Péchyvel és a jegyzővel a szobába.

7.

Kádár Pista legátus a tányérjával kijön az ebédlőből, és önkéntelenül Annus nyomában jár.

ANNUS Legátus úr, hát mért nem ül le?

KÁDÁR PISTA Annus kisasszony, szólítson inkább Pistának! Most már elárulhatom, de csak magának: Nem vagyok én már legátus, kiléptem a papneveldeből...

ANNUS Igen? Na és... szoknya van a do-logban?

KÁDÁR PISTA Kálvinista kispapoknak nem tilos a szerelem...

ANNUS Nem a kérdésemre válaszol.

KÁDÁR PISTA Volt, nincs... Nem is emlékszem már...

ANNUS Tényleg nem? Mondja, és mit is csinál maga a gróféknál?

KÁDÁR PISTA A Pista gróf két öccsének vagyok a házitanítója.

ANNUS Régóta?

KÁDÁR PISTA Még csak két és fél hónapja... tetszik tudni, késve kezdtük a tanévet...

ANNUS És a grófot gyakran látja?

KÁDÁR PISTA Nem mondhatnám, habár elbeszélgettünk már egyszer-kétszer... De hát én nem önök lakom.

FARAGÓ ISPÁN odajön hozzájuk. Jó étvágyat!

KÁDÁR PISTA Köszönöm. Ispán úr nem eszik?

FARAGÓ ISPÁN Én? Kérem, én itt se vagyok, nemhogy vacsorázni mernék.

KÁDÁR PISTA Hogyhogy?

FARAGÓ ISPÁN Ki lettem utasítva.

KÁDÁR PISTA Ki lett...?

ANNUS Nehogy a lelkére vegye! Az ispán úr nem is eszik húst.

KÁDÁR PISTA Miért, rossz a gyomra?

FARAGÓ ISPÁN Dehogy, kérem, olyan az én gyomrom, mint a vas. De én az állatokat barátainknak tekintem. Én ezt a disznót tejen neveltem. Ez olyan okos volt, hogy ha mentem a cselédházak felé, megismert, és elébem szaladt, mint egy kiskutyá.

KÁDÁR PISTA Kérem, ispán úr, iszonyú dolog, amit most tetszett mondani... *Hányingere támad.* Hát azt a ludat nem ismerte, amelyiket az előbb megettük?

FARAGÓ ISPÁN Ismertem őt is, de velem nem voltam olyan közeli barátságban, mint ezzel a kocával.

KÁDÁR PISTA Úgy szereti az állatokat?

FARAGÓ ISPÁN Kérem, azokat lehet szeretni.

ANNUS Jobban, mint a gazdájukat?

FARAGÓ ISPÁN Nem úgy értem... Annus kisasszony... szeretném, ha pár szót beszélhetnék majd.

ANNUS Ne haragudjon az anyukámra! Jeldtében kiabált csak...

FARAGÓ ISPÁN Én hűséges típus vagyok...

ANNUS És Újévtől nem mihozzánk, hanem az állatokhoz fog hűség maradni?

KÁDÁR PISTA Ezt hogy érti, Annus kisasszony?

FARAGÓ ISPÁN Az állatok nem bántanak senkit.

ANNUS Hát a farkas?

FARAGÓ ISPÁN A farkas sem bánt senkit – csak élni akar. A természetben sem hasznos, sem káros állat nincs! De hogyha túlszaporodik, akármely állat káros lesz! Az a temérdek mezei egér megenné mind a gabonánkat – ha nem fogdosnák őket a vércsék. Nagyon bölcsen van a természetben elrendezve – megvannak az ellenrendszabályok: a ragadozók és a bacilusok. Nehogy valamelyik faj túlságosan elszaporodjon...

KÁDÁR PISTA *miközben odajön Péchy doktor is:* Ez nagyon szép gondolat, ispán úr. És így van ez az emberekkel is?

FARAGÓ ISPÁN Hát hogyne. Itt vannak a

zsidók. Ha egy faluban csak egy-két zsidócsalád van, az jó. Azok a mi kereskedőink – mert a magyar soha. Tudja Isten, buták vagyunk hozzá, hogy a pénzzel bánjunk? Olyanok vagyunk, mint a birkanyáj – és a zsidók a mi terelőkutyáink. Nyugtalanít minket a zsidó.

MALVIN *az ebédlőből:* Harmadik tál: töltött káposzta!

ANNUS Jaj, mennem kell segíteni! *Elszalad.*

PÉCHY LAJOS És ezért a kétezer éves nyugtalanításért mi hálásak lehetünk! Mekkora dolog, hogy a zsidóság a népek tengerében nem veszett oda, sőt ugyanannyira zsidó, mint valaha! Mit tehetünk? Emeljünk nekik kalapot!

FARAGÓ ISPÁN Csak azért, mert megvannak? Már bocsánat, de az önmagában se nem jó, se nem rossz. Rossz viszont nagyon is lehet akkor, ha túlszaporodnak a társadalom életében...

MALVIN *az ebédlőből:* Negyedik tál: kacsas és libasült!

PÉCHY LAJOS *elindul az ebédlőbe Kádár Pistával.* Az ispán úr barátnője a baromfiudvarból – a peccenyés tálon adnak randevút. Ezen az asztalon utoljára.

KÁDÁR PISTA *nem érti, de hahotázik a rossz fogával.* A sógoroméknak volt egy malacuk, de az olyan vad állat volt, hogy csirkét, macskát, mindent felfalt. Hát egyszer rémülten szalad be a nővérem, hogy a gyereket alig tudták kiszabadítani a foga közül. Mondom, mit sápitóztok? Tudtommal eddig még minden disznót mi ettünk meg. Hát mit vagytok úgy meglepődve, hogy a disznók is meg akarnak enni már legalább egy gyereket!

PÉCHY LAJOS *meghökken.* De kérem, ez így elég furcsán hangzik...! *Bemennek az ebédlőbe.*

A JEGYZŐ *érkezik a tanítóval és a patikussegéddel.* Mindig azt mondom, tiszta kis község ez. Mert mikor itt járt a katolikus püspök, hát nagy kálvinista udva-

riassággal fogadtuk, még a harangot is meghúztuk a tiszteletére. Nagyon tetszett ez neki, igen szívesen fogott kezét a bíróval. Mondja, bíró úr, aztán vannak-e itt katolikusok? Mire a bíró: Nincsenek, méltóságos uram, tiszta kis község ez. *Harsány nevetés.*

Odakint sikoltozás.

A CSELÉDASSZONY Jaj, az úrfi, az úrfi! Segítség! Őlik az úrfit! Tekintetes asszony, ölik az úrfit!

DOBYNÉ ÁGNES *sikoltva fut ki.* Jaj, istenem...! Kisfiam...!

DOBY ISTVÁN Megállj, megállj! Hozzátok vissza anyátokat!

A JEGYZŐ De mi történt, papa?

ANNUS Anyukám, édes...!

A CSELÉDASSZONY *jön be.* Ahogy a Mihók befogott, kezicsókolom, tekintetes jószágigazgató úr, az úrfi bement Mihóknéhoz, kezicsókolom, tekintetes jószágigazgató úr. De mivelhogy a Mihókot az ispán úr már a vasútról visszaküldte, hogy nem kell a gróf úrért menni, a Mihók visszajött, és alig kötötte be a lovakat, de még be se kötötte, tekintetes jószágigazgató úr, hanem szaladt haza a vasvillával, osztán rajtakapta a feleségét az úrfival, tekintetes úr, már jön is az úrfi...

DOBY PÉTER *jön – Szűcs bácsi és a gazdasági gyakornok támogatja.* Hogy az a tetves rohadék...! Hát én szétrúgom annak a kibaszott bunkó állatnak a tökeit...! Bizonyúrsten, hogy szét...!

A JEGYZŐ *a tanítónak:* A választékos modorról híres úrfi...

SZŰCS BÁCSI Vegyük le a kabátját... *Ingre vetköztetik, és Szűcs bácsi megvizsgálja Doby Péter vállát.*

DOBYNÉ ÁGNES Péterkém, gyermekem...! Jaj, istenem... *A gyakornoknak:* Maga meg mért nem segített neki?

A GAZDASÁGI GYAKORNOK Na de hát Péter

egyedül volt bent a Mihóknénál, tekintetes asszony...!

SZŰCS BÁCSI Emelje föl! *Doby Péter fölemeli, fölszisszen.* Karkörzés! Jó, nincs kifiamodva...

DOBY PÉTER Ezt nem! Ilyet egy ganajtúró cseléd énvelem nem csinálhat. Meg fogja látni, hogy velem aztán nem...! Ezért még meg fogja kapni!

Szűcs bácsi nyomatékkal ránéz Doby Péterre, majd szó nélkül kimegy.

DOBY ISTVÁN Az a gazember Mihók akkor meg se jártatta a lovakat! Azonnal hozza ki, és jártassa meg! Majd megtanítalak én benneteket, azt a bús keserves...

ANNUS Jöjjön be, édesapám, megfázik!

DOBY ISTVÁN Bár megfagynék itt...! A bánatos életbe...!

DOBYNÉ ÁGNES *a fia sebeit próbálja ellátni.* Ennyi csapás egy napon...! És mind a gróf miatt! Mert nem jön! Hiszen ha jönne, Mihók elmegy érte, és nem bántja Péterkét. Az átkozott kutya...! Jaj, de kutya minden férfi! Kutya, kutya... Ez a gróf... Annus...! Nyáron még itt volt – de még *hogy* itt volt...!, még az almáskertben is...?! Most meg elutazik, és itt a felmondás...! *Annus sértetten kirohan.*

DOBY PÉTER Mit csinált a gróf? Milyen felmondás?

DOBYNÉ ÁGNES Kilökte apádat... Újjesztendőre hurcolkodni kell... Jaj, Istenem, mint egy utolsó kondásnak!

DOBY PÉTER Édesapám! Én ezt a Pista grófot... én provokáltatom! Álljon ki velem...!

A JEGYZŐ Na hiszen!

DOBY ISTVÁN Te csak fogd be a szád, és ne hepciáskodj! Elrontanád még azt a maradék renométi is?

DOBY PÉTER *gúnyosan:* A Pista-grófi renométi...?

DOBY ISTVÁN Neked nem muszáj velünk

jönni Szegedre! Ha keresel magadnak saját megélhetést...!
DOBYNÉ ÁGNES Ezt ne kezdjétek megint!
DOBY PÉTER Mit kezdtem én, anya, mit...?!
Kimegy, becsapja maga mögött az ajtót.
DOBY ISTVÁN Egy semmirekellő...! *Dohogva kimegy.*
A JEGYZŐ Hát ez az egy biztos, hogy...
DOBYNÉ ÁGNES Miket beszélsz te bele mindig...?!
A JEGYZŐ Azt, hogy se tanulni, se dolgozni soha nem volt még hajlandó.
DOBYNÉ ÁGNES Nem volt még ebből elég?
A JEGYZŐ Én nem mondhatom? Csak a mama? Meg mindig csak a Frici? Igenis, hogy megnevelhette volna a mama a drágalátos kisfiát!
DOBYNÉ ÁGNES Fogod be a szád?! Kifelé innen! *Kimennek.*
MALVIN *az ebédlőből:* Ötödik tál: Kapros-túrós béles!
POGÁNY IMRE *jön hangoskodva Szalayné Irma-val.* Jaj, kezicsókolom, de mennyire hogy úgy van! Mindig is amondó voltam, hogy a magyar konyhánál különb a világon nincsen! Meg a magyar bornál!
ANNUS *Pogány Imrének hoz kistányéron küldönadagot.* Imre, a bélest föltétlenül kóstolja meg!
POGÁNY IMRE Jaj, Annuskám, lelkem, köszönöm! Csókolom a kezét, azt az aranyos, drága kis kezét...!
ANNUS De hát még a töltött káposztáját se ette meg!
POGÁNY IMRE *beleharap a túrós bélesbe.* Hej, a ragyogóját, de meg kellene aranyozni annak a körmét, aki ezt a bélest csinálta!
SZALAYNÉ IRMA Hát akkor magának, fiam, a Malvin nagyságát kell körbeudvarolnia!
POGÁNY IMRE Igen? Irma néném! *Kezet csókol.* És ha még az én Annuskám kedves édesanyjának a kezét is megcsókolhatnám – *körülnéz, de nem látja –*, mert annyira tele van a szívem hálával!

Nahát... én – annak ellenére, hogy a mai napon hova jutottam el otthon – én még ilyen ragyogóan, mint a mai estén, istenemre mondom, nem éreztem magam!
SZALAYNÉ IRMA Hát ennek igazán örülök. *Elmegy.*
POGÁNY IMRE Elhiszi, Annuskám?
ANNUS Igen?
POGÁNY IMRE Pedig ahogy én máma otthonról eljöttem...
ANNUS Nahát...
POGÁNY IMRE És mégis: Milyen jól érzem magam... Viszont ha nem igyekeznek ez a gróf, most már tényleg lemarad a vacsoráról...
ANNUS A vacsoráról?
POGÁNY IMRE Legalábbis ez a béles, amilyen isteni, rögtön el fog fogyni...
ANNUS Na de hát a gróf... Hát nem hallotta?
POGÁNY IMRE Mit, Annuska?
ANNUS *rájön, hogy az idegennek nem árulta el senki a kirúgás hírét.* Hát hogy... Semmit, csak hogy... nem lesz itt.
POGÁNY IMRE Nem lesz itt? De hiszen akkor...
ANNUS De mért is lenne itt? Én nem akartam, hogy eljöjjön.
POGÁNY IMRE Nem akarta, Annuska! Hát ez külön is tetszik nekem... Mit törődünk mi a garancia-szerződéssel, ugye, Annus kisasszony...
ANNUS Szóval mit is kéne a grófnak garantálnia?
POGÁNY IMRE Hogy én bérelhetem ki az ő bakazugi birtokát.
ANNUS Erről ígért egy szerződést?
POGÁNY IMRE Igen, de én szerződés nélkül is elhittem az édesapjának, Annuska, hogy ezt elintézi a grófnál... Nem én kértem írásba, hanem a papám, tetszik tudni, ő egy régimódi ember...
ANNUS Értem. Magának én hozomány nélkül nem felelnék meg...
POGÁNY IMRE Hogy énnekem ne felelne meg...?!

ANNUS Az apja miatt, ugye... És ezt a baka-
kazugi bérletet nézték ki maguk az én
hozományomnak.

POGÁNY IMRE Nem én néztem ki – bocsás-
son meg! –, hanem az édesapja... Én
csak egyedül magát, Annuska...! *Elko-
morodik, megveregeti Annus kezét.*

ANNUS *hidegen:* Az fontos, egy ilyen szer-
ződés, ugye?

POGÁNY IMRE Hogy fontos-e? A szerelem a
fontos, kezicsókolom.

*Annus úgy érzi, fáj Imrének a szerződés el-
vesztése – ha fáj, hadd fájjon. Nevetve ott
hagyja Imrét, aki csalódottan néz utána.*

A JEGYZŐ jön, rácsap Pogány vállára, és a sze-
mébe nevet. Mi az, testvér? Hamis a
lány? Bemennek az ebédlőbe.

KÁDÁR PISTA jön Faragó ispánnal. Amikor az
imént az ispán úr az állatokról beszélt,
előttem mint valami borzadály rémlett
föl, hogy mi mind állatok vagyunk itt.
Néztem ezeket a kövér disznókat az
asztal körül, és úgy éreztem, semmivel
sem különbek, mint azok, amelyek
odakint rőfögnek az ólban.

*A jegyzőné, Frici jön – nyomában Schöller Kar-
csival, mint akik szembeöntösdit játszanak.*

SCHÖLLER KARCSI ...mintha bekötnék a sze-
mem, és nem látnám, kit kaptam el, és
mégis fölismerném! Mert megérinte-
ném így a vállát... a tarkóját, aha, föl
van tűzve a haja, akkor a fülcimpáját,
és akkor már...

FRICI *nevet:* Jaj, Karcsi, ne, mert csiklandós
vagyok....!

SCHÖLLER KARCSI Akarja, hogy eláruljam,
Fricikém, legújabbán mi az én kedvenc
nótám? Múlt héten én is elhúztattam,
Pesten nagy divat ez most – hogy: „A
jó házassághoz nem kell esküvő...”
*Frici kacag, kiszalad, Schöller utána veti
magát.*

*Zene – hallani, hogy az ebédlőben Pogány Im-
re máris harsányan mulat.*

POGÁNY IMRE *előjön az ebédlőből Szalayval,
Dobyval és a jegyzővel.* Mert hogy volt
az a nóta, Szalay uram? Hogy: „Magá-
nak sincs egy szoknyánál egyebe, az se
legyen, a kedvemért tegye le!” Na de
nemrég hallottam én – most mindegy,
hogy hol – ennek a folytatását. Hogy
aszongya: „Kendnek sincsen a lőcsénél
egyebe, de egyebe, arra itt lesz a buk-
szám, csak tegye be, de tegye be!”

A JEGYZŐ Lőcsénél nincs is szebb... *Nevetés*
POGÁNY IMRE Lőcsei fehér buksza... *Röhögés*

Zene, ének

MÁSODIK FELVONÁS

1.

A multságban – késő éjszaka. Doby Péter sebesült homlokát takargatva jön – a tánctól fölhevült lányok pihenőt tartanak.

DOBY PÉTER De megszaporodtunk...!

A POSTÁSKISASSZONY *csillogó szemmel néz az úrfira. Nahát, Péter...!*

DOBY PÉTER No mi az, szabadnap van a távirdában?

A POSTÁSKISASSZONY Karácsony éjjel senki se dolgozik.

AZ ÓVÓKISASSZONY Nem is tudta, hogy itt vagyunk?

DOBY PÉTER De, hát elég visítózva roptátok...

A POSTÁSKISASSZONY Vagy nem minket várt...

DOBY PÉTER *mogorván*: Várni? Azt én nem szoktam...

A TANÍTÓKISASSZONY Péter! Hát maga csak most kerül elő? Hol bujkált eddig?

DOBY PÉTER Ettem a konyhán. Mért?, ott van egyszerre minden, amit már lehordtak...

A POSTÁSKISASSZONY *észreveszi Péter sebeit*. Jé, magának meg mi baja?

DOBY PÉTER *homlokához kap*. Nekem? Megtaposott a ló. Semmi.

AZ ÓVÓKISASSZONY Jézusom! *Meg akarja nézni, de Péter nem hagyja*. Ekkora sebet...! Borzasztó...

A POSTÁSKISASSZONY A homlokát taposta meg a ló?

A TANÍTÓKISASSZONY Na de hogy történt?

DOBY PÉTER Hát... Ráijesztett az a gazember kocsis a lóra, és az nekilökött a... minekmondjákknak...

AZ ÓVÓKISASSZONY Akkor nem a patájával...

SZALAY PÉTER *jön Péchyvel, a jegyzővel és a tanítóval, Dobyt karon fogva támogatja,*

leülteti. Nocsak, itt a télikert az illatozó virágokkal? *A lányok kuncognak*. Ha én ezt tudom...

A JEGYZŐ Péter bátyám, maga szerint az rendjén való, hogy egy szatócs fia ezerholdas lehet?

SZALAY PÉTER Az még csak hagyján. De ha arra gondolok, hogy megvehetik a tudományt és a művészetet s hozzá a közízlést, hát nem csoda, hogy nemzeti erőink nyugtalanok...

PÉCHY LAJOS Emiatt ideges itt minden nagy, sötét, turáni koponya. Retteg, és máris szolganak képzelet magát.

A TANÍTÓ De hát a mieink mért nem előzik meg őket?

PÉCHY LAJOS Nem tudják. Miért nem repül a bárány?

SZALAY PÉTER Pedig hogy szeretne! *A lányokra értve*: Ahogy én is szívesen beröpülnek egy ilyen tubarózsa kelyhébe méhecske képében.

PÉCHY LAJOS Hogy mondod? Vén kecske képében? *A lányok vihognak*.

DOBY ISTVÁN *lesújtva*: Micsoda idők... Rettenetes! *Szalaynak*: Hallom, ti is megjártatok majdnem a Papgödörrel...

SZALAY PÉTER Kis híján behaltunk, Irma nemhiába jajgatott. Ő, szegény, nem is tudja, mekkora veszélyben voltunk...!

DOBY ISTVÁN Nem sejtjük előre a veszélyt...

PÉCHY LAJOS Az emberből akármikor kiszáll a lélek...

DOBY ISTVÁN Nem kell ahhoz hóvihár sem...

DOBY PÉTER De legalább nem fordult maguk ellen a saját cselédjük, Péter bácsi!

A POSTÁSKISASSZONY *Doby Pétert ugratva*: Mért, és a maga cselédje, Péter bácsi?

DOBY PÉTER Na, elég legyen, hess innen befelé! *Bekergeti a lányokat az ebédlőbe, maga is érdeklődően utánuk megy*.

PÉCHY LAJOS Az egy csoda, hogy minden szombat estén a világon minden zsidó tudja, hogy egyazon érzésben és közösségben él! Csak épp nem a szom-

szédban lakik a másik zsidócsalád, hanem a szomszéd községben, a másik országban. Kétezer éve szanaszét, kiközösítve, gettóban élnek, és megtanultak így is élni már. És túlteszik magukat csúfneveken, gúnyolódásokon, és megnyugszanak magukra zárva az ajtót. Nekik a szombat azt jelenti, hogy hazatérhetnek a hétköznapi üldöztetések után. Hát ragaszkodnak a vallásukhoz, érhető. Őket mindenki támadja, ezért maguk is támadó kritikusai bárminek, és mindenkinek megmondják a magukét.

A JEGYZŐ Ezek a mai zsidók már borzasztó kihívóak. Azt mondja nekem: Mi az, hogy magyar? Aki magyar állampolgár, az magyar, nem?

A TANÍTÓ Énszerintem nem!

A JEGYZŐ Nem hát! Mert mi teszi a magyart magyarrá? A közös temperamentum és ideológia – meg a közös múlt, az ezeréves szenvedés!

PÉCHY LAJOS Az ám, de mindez itthon érvényes csupán. Mihelyt kilépünk Európába, vége is.

A TANÍTÓ Akkor most a két ünnep között nekiállnak Szegeden lakást keresni, tekintetes úr?

DOBY ISTVÁN Ki tudja még, mi lesz a két ünnep között...!

PÉCHY LAJOS Mert abból a nemzetek szellemi piacán megélni nem lehet, hogy a magyar nemes jó szaftosakat mond, iszik és odaköp. Viszont a saját szatócsának a fia, mert nyelveket beszél, fesztelenül forog egy nemzetközi úri társaságban is, ahol a mélymagyar csak izzad és makog.

SZALAY PÉTER Mit csináljunk, nem értjük sem a nyelvet, sem a nyugati világszabályt, Lajoskám. És az ezeréves bilincs ott csörömpöl minden lépésünknel még ma is.

PÉCHY LAJOS A zsidók kétezer esztendőszámúzotttsége viszont csak szárnya-

kat adott nekik. Szóval – karámba zárt barmok – buták vagyunk. Míg ők – mezők szabad rókái – okosak.

A TANÍTÓ De hát ezt nem lehet, ugye, komolyan venni, tekintetes úr, hogy Új-évre ki kell költözni...?

DOBY ISTVÁN Nem tudom. Az van mondvava...

A JEGYZŐ Na és az az állás a takaréknál, papa, fixre vehető?

SZALAY PÉTER Ne bosszantsátok már az én Pista barátomat, hát honnan tudná...?

DOBY ISTVÁN Csak szét ne kürtöljétek a vendégeknek!

PÉCHY LAJOS Na de, gondolom, Pista, ez évre jár még neked a gróftól... vagy valami végkielégítés...

DOBY ISTVÁN Milyen végkielégítés?

PÉCHY LAJOS Csak a váltó miatt kérdem, hogy arra mi a sansz, hogy...

DOBY ISTVÁN Azt csak a magasságos atyisten tudja, hogy mi a sansz, vagy ő se...

PÉCHY LAJOS Hát akkor, úgy látszik, nekiindulhatunk máris a farkasordító éjszakának, nincs mire várni...

A JEGYZŐ Egy bolond százat csinál, a farkasokkal együtt kell üvölni... nem?

SZALAY PÉTER Igazán nem értem, mért kell ilyeneket beszélni... Mikor együtt vagyunk, örülhetünk egymásnak meg ennek a pompás mulatságnak... a fiatalok boldogságának...

DOBY ISTVÁN *föltápaszkodik.* Én szót fogadok teneked, Péter, ma éjjel én még úgy fogok örülni, hogy jobban nem lehet...

SZALAY PÉTER Mert én csak azt mondom mindig...

A JEGYZŐ Tudjuk, a jókedély, a magyar kedély.

Doby, Szalay és a tanító bemennek az ebédlőbe. A jegyző és Péchy Lajos beszélgetni kezdenek – az oda érkező Kádár Pista kihallgatja őket.

A JEGYZŐ Lajos bátyám, hiszen még meg se néztük a csillagok állását!

PÉCHY LAJOS Tényleg nem. De hát ennél szerencsétlenebb csillagzatot...!

A JEGYZŐ Nem értem én ezt, nem értem. Hogy az ember belemegy, vállalja, hogy aztán úgy járjon, mint egy kutya, amelyik belezuhan a farkasverembe.

PÉCHY LAJOS És magával rántja a családját, sőt, ha úgy vesszük, nem akarok akadékoskodni, de...

A JEGYZŐ Mert annak még van értelme, ha farkas esik bele. Na de egy kutya?!

PÉCHY LAJOS De hát engem ugyanúgy bele-ránt a csőbe...

A JEGYZŐ Te is ugyanúgy vagy, Lajos bátyám?

PÉCHY LAJOS Mivel én vállaltam kezességet érte, hát én is zuhanok, és föl leszek én is falva...!

A JEGYZŐ Úgy, ahogy mondod: Fölvállaljuk őket, az asszonyok pedig fölfalnak mindnyájunkat...

PÉCHY LAJOS Ja, hogy te most erről...

A JEGYZŐ Az ember egyszer csak szerelmes lesz, vállalja, hogy aztán: Durr, a farkasverembe...! Na de hogy egy kutya?!, mint én?, Lajoskám! A kutyának ugyan mért muszáj beleügyetlenkednie magát? Már ott tartunk, hogy az volna legokosabb, hogyha az ember fölakasztaná magát!

PÉCHY LAJOS Ne beszélj...

A JEGYZŐ Hát meg van örülve! Amit én akarok, vagy nekem kéne, hát azt rögtön ellenzi. Itt volt a múltkor a főbíró és egy kis társaság, mondom nekik: Legyen szerencsém, megiszunk nálam egy pohár sört! Hazaüzenek Fricinek, csináljon egy kis uzsonnát. Hát ahogy megyek az urakkal haza, látom, ott áll szutykosan, és takarít. És rákezdi: Mi vagyok én?, kocsmárosné, hogy csak úgy leadod nekem a rendelést?! Édesem, legalább halkabban, erre ő még hangosabban! Azt se tudtam, mit csi-

náljak, fogjak egy fejszét, és belevágjam? Az istenit! Mondom a főbírónak, megbocsásson, nagytakarítás van, gyertünk a vendéglőbe... Ott meg fizeztem!, belekerült ötször annyiba! Hogy lehet, hogy egy asszony ennyire nem képes uralkodni a természetén?

PÉCHY LAJOS Szórol szóra ez az én életem is! Huszonnyolc esztendeje vagyok házas, de nekem a feleségem mellett soha egy boldog napom nem volt! Hát ez egy takarékos nő. De mint egy tébolyult. Éveken át nem lép ki otthonról, cseléddel ő vesződni nem akar, folyton spórol meg takarít, soha ízleteset nem főz, de mindig rosszkedvű. Na és miért kellett most a rendelőt úgy építeni, hogy az ebédlőből üvegajtó nyílik a váróterembe?

A JEGYZŐ Miért? Hogy bármikor benézhesen, azért! Tisztára mint az én feleségem! Nekem viszont a községházán van az irodám, így neki tönkre van téve az élete. Folyton az órát nézi, és ha elüti a tizenkettőt, már a kapuban lesi, jö-vők-e már. És akkor aztán nekikezd: Te csak a hivatalban érzed jól magad, itt-hon meg olyan vagy, mint egy veszett kutya! Ott bezzeg tudsz hancúrozni a sok parasztnyecskevé! Ki volt? Magatok voltatok? Azt hiszi nyomorult, hogyha bejön hozzám egy asszony, az biztos, hogy nem megy ki szűzen! Elképesztő, milyen fantáziája van!

PÉCHY LAJOS A múltkor itt volt a két sógorom feleségestül... Istenem, hát egész életemben csak dolgozom, nem érdemlem meg, hogy...? Jó, hát csúszott a bor... Hozattam a kocsmából még egy litert – megjegyzem, a sógoraim igen jó ivók... No, mit csinált az én életem párja: fogta az üveget, és kiöntötte! Képzeld, kiöntötte a moslékos vödörbe! Én persze röstelltem a megszegyenítést, és hozattam három litert!

A JEGYZŐ *nevet:* Nagyon jó. És?

PÉCHY LAJOS És elkezdett sírni! Mondom magamban: dögölj meg, felőlem sírhatsz. Akkor behívta a gyerekeit, és azt kiabálta: Nézzétek az apátokat, ezt a vén részeges dögöt! Ez ember? Kutya! Mert nem kell neki, csak azért iszik, hogy a feleségét bosszantsa! Köpjétek le!

A JEGYZŐ *nevet*: Rettenetes...!

PÉCHY LAJOS Most mit csináljak? Üssem pofon?, vagy lőjem agyom magam, mint egy kutyát? Fájt a dühöm, olyan elkeseredett voltam. Bementem a másik szobába, könnyes szemmel bevágtam magamat az ágyba, és még el kellett túrnöm a galádságát, hogy bejött, és azt mondta: Most meg döglök, ahelyett, hogy szórakoztatná a vendégeit...! Barátom, az asszony, ha megőrül, minden pokolnál rosszabb...

A JEGYZŐ És ha féltékeny...! Hát mondd meg, hogy lehet egy asszonyban ilyen szenvedély?

PÉCHY LAJOS Szenvedély!, hát tudod... Mondhatom, ez az egész élet, amit élek, utálatosabb nekem, mint a rühes kutyával egy ágyban aludni.

A JEGYZŐ Én azt mondtam: ez a szerelem. Hogy ez az egész szenvedély a szerelem miatt van, de rájöttem, hogy nem!

PÉCHY LAJOS Szerelem! Szerelem addig volt, míg egymáséi nem lettünk, és össze nem kaptunk.

A JEGYZŐ Én még csak ötéves házasság vagyok, hát azt hittem, hogy a szerelem miatt. De ma este is volt egy olyan botrányos jelenetünk, hogy összetörtem a tükröt. Nem tudtam másképp véget vetni neki, csak úgy, hogy nekivágtam egy kancsót. Így egy kicsit észhez tért... Meg kéne verni, ám ahhoz puhány ember vagyok. Ha terhes, nem bírom megütni sem. És most is az. S én ökölrel menjek neki? Pedig meggyőződése, asszony-nyal elbánni másképp nem lehet, csak testi kényszerrel. Na, eljöttem hazulról úgy, mint egy örült, hogy nekimegyek a

Tiszának, szépen bele egy lékbe – hát kérlek, egy óra múlva megjön...

PÉCHY LAJOS Én már nem megyek övele sehova...

A JEGYZŐ ...megjön, és olyan, mint egy tündér. Kimosdva, kicsípve, vidáman, pirosan – megjegyzem, újabban kezdi mázolni a pofáját –, aki ránéz, az el nem hinné, mi volt otthon köztünk... És kérlek szépen, megjelenik itt egy kifent úrfi, valami Schöller... a gyerek-kori pajtása! És összebújnak!, suttognak!, kacagnak! Ó meg úgy virít, mint egy leánder! Az anyja istenit, ez a szerelmes feleség, aki engem börtönben tart? És neki szabad? Én nem vagyok féltékeny; ha a jóisten azt adná, hogy megszöknének innen ma éjszaka, csak menjenek; minden útiköltséget fizetnék, csak vigye; még hálókocsit is vennék nekik, csak se lássam többet!

PÉCHY LAJOS No de holnap reggel mit csinálnék, ha otthon vannak a gyerekek, és az anyjuk után sírnak?

A JEGYZŐ Mit csinálnék? Esküszöm, hogy sokkal könnyebben fölnevelem őket nála nélkül. Föl én! Hát azokkal a gyerekekkel is éppen úgy bánik! Úgy pofozza, rúgja és szidja olyan válogatatlan szavakkal...! A fiúnak: kutya vagy, mint az apád, kutyavér van benned... a lánynak: tanulj meg, hogy minden férfi gazember...! Á, hagyjuk...

PÉCHY LAJOS És ha most megtudja a váltót, amit én a Pistának aláírtam... akkor egyszerűen megöl.

A JEGYZŐ Hideg van.

PÉCHY LAJOS Észre se vettem.

A JEGYZŐ Gyerünk be!

Péchy Lajos lemarad, észreveszi Schöller Karcsit, megszólítja:

PÉCHY LAJOS Na és maga, cimbora, hogy-hogy megsúzta eddig a nőülést?

SCHÖLLER KARCSI Hát akkor én elárulom

magának, doktor úr. Én nem tudok sajnos megnősülni, mert két gyerekem van a gazdasszonyomtól.

PÉCHY LAJOS *nevet*: Igen? De hiszen akkor praktikusán maga is nős embernek tekinthető! *Bemennek az ebédlőbe.*

2.

FRICI *jön Szalaynéval*. De Irma néni, hát mért nem tetszett nekem azonnal szólni?

SZALAYNÉ IRMA Nem jutott eszembe, ott se voltál, elbújtatok a Schöllerrel...

FRICI Dehogyan! Csak bent voltam... És szerintem már mindenki tudta, mikor anyám jött, hogy: Ugye nem szóltál apádról egy szót sem a vendégeknek? Miről, mama, mit beszélsz? Na, amit én erre a fejemre kaptam...!

SZALAYNÉ IRMA Tudom, akkor már ott voltam... Na, de Annusnál tartottunk...

FRICI Jó, hát tudom, hogy legpraktikusabb volna odaadni őt Pogány Imrének, de hát Annus akarja-e? Mert hátha bele van habarodva a grófba.

SZALAYNÉ IRMA Akinek viszont Annus nem kell. Ugye, most kívánt neki sok boldogságot a Pogány Imrével – így adta ki az útját.

FRICI *elővesz egy levelet*. Nemcsak így. Hanem visszaküldte Annus levelét is – ezt.

SZALAYNÉ IRMA Micsoda? Mutasd! „Gróf Nyíry Istvánnak...” Hogy került hozzád?

FRICI A gróf a Faragó ispánnal küldte, aki az előbb adta át Annusnak, véletlenül észrevettem. És azt is, hogy ő meg a fiókba lökte.

SZALAYNÉ IRMA Ahonnan te rögtön... És mi van benne?

FRICI Irma néni, vissza lett ragasztva. Annus pedig nem bontotta föl, hiszen ő írta...

SZALAYNÉ IRMA Hát akkor...

FRICI De én el akarom olvasni.

SZALAYNÉ IRMA Fricikém, ez csúnya dolog, hát föl akarod szakítani...?!

FRICI Kíváncsi vagyok, hogy...

SZALAYNÉ IRMA Nem, nem, add csak ide...!

DOBYNÉ ÁGNES *jön*. Hát ti min huzakodtok itt? Mi ez a levél?

FRICI Annusé.

SZALAYNÉ IRMA Te tudtál valamit erről, hogy Annus meg a gróf...?

DOBYNÉ ÁGNES Mutasd csak!

SZALAYNÉ IRMA Ágneském, bocsáss meg, de szerintem nem volna helyes...

DOBYNÉ ÁGNES Itt most komoly dolgokról van szó... eljegyzésről...

SZALAYNÉ IRMA Akkor se való föltépni a lányunk levelét!

DOBYNÉ ÁGNES De most, hogy Pistát kirúgták, hátha kiderül belőle, Annus menyinyire van a gróffal...

FRICI *óvatosan szétfeszegeti a borítékot*. Nem kell azt föltépni – nyílik ez szépen magától...

SZALAYNÉ IRMA Na, mit ír?

FRICI *fölolvas*. „Egyetlen imádott szerelmem... Te férfi, te nagy, te erős... Ne tégy engem tönkre! Ha elhagysz, akkor végem... Ugye nem engedsz engem martalékul...? Te erős vagy, és megvédesz engem... Minek jöttél, minek láttalak, minek hallottalak?, te nagy, te erős, én királyom, te isten...! Általad ismertem meg a boldogságot... Te vagy a férfi, te vagy az egyetlen... Hát nem emlékszel már? Madárfészket mutattál nekem a lucernásban...”

SZALAYNÉ IRMA Te, csak nem ment el akkor ott az esze...?!

FRICI Madárfészek a lucernában...!

DOBYNÉ ÁGNES Na, elég legyen ebből!

FRICI Még nincs vége...

SZALAYNÉ IRMA Ágnes, de hát ez szerelmes...

DOBYNÉ ÁGNES Ugyan...! Ő folyton szerelmes. Hisztérikusán forszírozott érze-

mény... Lehet, hogy ezt még nyáron írta, s azóta már...
SZALAYNÉ IRMA Van rajta dátum?
FRICI Nincs.
SZALAYNÉ IRMA Hát jobb is lenne, ha ebből már kiábrándult volna!
FRICI Mért? Na és ha kölcsönös? Nem lehet az, hogy a szerelem győz, Annus meg grófné lesz?
DOBYNÉ ÁGNES Ostoba vagy.
SZALAYNÉ IRMA Oda kell adni Pogánynak – ez a jövő.
DOBYNÉ ÁGNES Na, folytasd már!
FRICI *főlolvas.* „És most elfeledted azt, aki belehal bánatába...? Te szent, te nagy, erős, egyetlen isten...!”
ANNUS *belép, hallja az utolsó mondatot, látja a levelet.* Mit műveltek? Hogy merészeltetek...?! *Kirántja a levelet Frici kezéből.* Honnan veszed a bátorságot, te aljas...?! Mindent leráncigálsz a sárba? A saját nívódra...?!
SZALAYNÉ IRMA *észreveszi, hogy jön Pogány Imre – elébe siet.* Imre, hát mért nem énekelnek még? Csak nem fáradt ki a fiatalság?
POGÁNY IMRE Nem, nem Irma néni drága, csak... őszintén szólva, Annus kisasszonyt kerestem... De látom, valami női megbeszéltnivalók adódtak a családban...
SZALAYNÉ IRMA Igen, hát azok mindig adódnak ilyenkor...
POGÁNY IMRE Nem akarok zavarni...
DOBYNÉ ÁGNES Már éppen befejeztük... *Indulnak.*
POGÁNY IMRE *a szintén távozni akaró Annus után szól:* Annus kisasszony!
ANNUS Igen...?
POGÁNY IMRE Megengedi, hogy... csatlakozzam...? Ha nem siet...
ANNUS Én... nem megyek sehová...

Dobyné, Szalayné és Frici bemennek a szobába.

POGÁNY IMRE Akkor én sem. Mondja, Annus kisasszony... Nem is kérdez semmit... Nem kíváncsi semmire?
ANNUS Mire legyen kíváncsi? Nem vagyok kíváncsi természetű.
POGÁNY IMRE Annuska! Én... szakítottam az apámmal.
ANNUS Szakított? Azt hogy kell?
POGÁNY IMRE Nem haraggal. De nagy elhatározással. Azzal, hogy...
ANNUS Hogy...?
POGÁNY IMRE Hogy különválok tőle, és csakis a saját fejem után...
ANNUS Maga öntörvényű, eszes ember, ugye...?
POGÁNY IMRE Annuskám, ezt ítélje meg maga! De tudja meg, hogy itt máma nemcsak az eszemről van szó...
ANNUS Hanem?
POGÁNY IMRE Hanem hogy... milyen nagy nap ez nekem, Annuska kisasszony, ez a mai nap! Hej, a betyár csillagát, nagyon belehabarodtam én magába!
ANNUS Énbélem... És ettől most megijedt...?
POGÁNY IMRE Meg kéne ijednem? Lehet, hogy ijesztő amúgy... Mert én leszámoltam mindennel. Ne gondolja, hogy ez olyan kis dolog. Nagy dolog ez, kérem. Nagyon nagy dolog, Annuska kisasszony. Mert az én apám a legjobb ember a világon... Csak hát persze az előítéleteken nem tudja túltenni magát. Ahhoz ő már öreg... Mit gondol, hol van az a keresztény apa, aki a fiára ráírasson száz holdas birtokot, amit ő keresett véres verejtékkel? És ő, kérem, megtette... Sőt, még most is, mikor örökre szakított velem... Még most se mondott egy szót sem az anyagi dolgokról, csak azt mondta, hogy... fiam, te tudod, mit csinálsz, én tégedet nem értelek, eredj a magad útjára, kívánom, hogy boldog legyél, de ha valaha megbánod...
ANNUS *szigorúan, majdnem ellenségesen:* Na? És ha megbánja...?

POGÁNY IMRE Én ugyan nem. Csak maga meg ne bánja később... De én nem bánom meg... ugye, Annuska kisasszony...?

Könyörgő tekintettel fogja meg a lány kezét. Annus először hagyja magát, majd elborzad Imrétől – de ahogy kisiklik az öleléséből, mégis visszakacsint rá. Meglátja Kádár Pistát, hozzá menekül.

ANNUS kacag: Legátus úr!

KÁDÁR PISTA Mondja inkább: Pista...

ANNUS Pista, hát már nem álmos?

KÁDÁR PISTA Én? Csókolom a kezét, de hisz én nem is voltam álmos.

Annus elszalad.

POGÁNY IMRE Haj, legátus úr...! Eszembe jut mostanában: Milyen szerencse, hogy édesanyám már nem él! Megbotránkozik ezen? Magának élnek a szülei?

KÁDÁR PISTA Élnek, hál'Istennek... Papi családban nőtem fel...

POGÁNY IMRE Szegény öreg édesapám... most otthon ül, és imádkozik... Búcsúzik tőlem... tán még a ruháját is megszaggatja... *Dudorászni kezd, hogy a könnyeit elfojtsa, bemegy az ebédlőbe.*

3.

Kádár Pista ezután az érkező fiatal emberek jelenetének lesz tanúja:

A GAZDASÁGI GYAKORNOK és barátai Pogány Imre után lesnek. Mondom, hogy pájesze van!

A TANÍTÓ Fenét van.

A GAZDASÁGI GYAKORNOK Persze hogy van. Minden zsidónak van.

A TANÍTÓ Nincs. Nem arról lehet megismerni a zsidót, hanem tudjátok, miről?

A PATIKUSSEGÉD Miről?

A TANÍTÓ Az én apám azt mondta, hogy minden zsidónak, ha még olyan nagy úr is, mint Rócsild, piszkos a nyaka. *Nevetés.*

A GAZDASÁGI GYAKORNOK De pájesze van! Értsd meg, azért van meghagyva egy centire a füle mögött a bakompartja, hogy jelezze a pájeszt.

A PATIKUSSEGÉD Csak nézd meg jól, apróra van nyírva ugyan, de ki van göndörödve, tudod, az ujjával sündörgeti azokat az apró szálatokat, mint a bóherek. Barátom, a zsidó – az zsidó.

A GAZDASÁGI GYAKORNOK *halkan:* Pájesz.

A PATIKUSSEGÉD *rávágja:* Pájesz.

A GAZDASÁGI GYAKORNOK, A PATIKUSSEGÉD, A TANÍTÓ *kórusban* Pájesz, pájesz, pájesz...!

DOBY PÉTER *kijön verekedős kedvvel:* Na mi van? Mit jár a szátok, mi? *Szétcsap közöttük, de azok kuncogva kinevetik.*

A GAZDASÁGI GYAKORNOK *hangosan:* Pájesz. *Röhögés*

DOBY PÉTER Melyik volt az? *Megragadja a tanítót, és úgy leüti, hogy elterül, mint egy zsák.*

A GAZDASÁGI GYAKORNOK Ez megőrült...?! Bazmeg...!

A PATIKUSSEGÉD A kurva életbe! A cselédeiddel verekedjél, baromállat...! *Föltámogatják a tanítót, bemennek az ebédlőbe.*

KÁDÁR PISTA *találkozik Péchy doktorral.* Doktor úr, képzelje, az imént... három fiatalember olyan visszataszító zsidócsúfolást művelt...

PÉCHY LAJOS Márminthogy... kivel művelték?

KÁDÁR PISTA Hát... voltaképpen egymás közt... De... én onnan hallottam, és... annyira kínosan érintett ez engem... amilyen durván röhögtek... Én úgy élttem ezt át – ha mondhatom így –, mint a saját emberi méltóságom megalázását...

PÉCHY LAJOS Maga?

KÁDÁR PISTA Igen... valósággal remegtem...
PÉCHY LAJOS Akkor miért nem szólt rájuk,
hogy hagyják abba?

KÁDÁR PISTA Hát... nem mertem... De az-
tán kijött valaki, aki ezt hallotta, és
kérem... egy hősi tettet hajtott végre: a
hangadót egyszerűen leütötte.

PÉCHY LAJOS Igen? És ki volt ez a hős?

KÁDÁR PISTA A háziak fia, azt hiszem...

PÉCHY LAJOS Ja, Péter... Nézze! Hát... csú-
folják a zsidót, mert nem ismerik. Üsd
a zsidót! – ez itt az egyetlen politika.

KÁDÁR PISTA Na jó, de hát nem a zsidót
ütötték, hanem egymást verték a zsi-
dók miatt!

PÉCHY LAJOS Barátom, ehhez maga nem ért.

*Indulnak az ebédlő felé – közben a nappaliban
találkoznak az érkező Dobynéval és Szalay-
néval.*

DOBYNÉ ÁGNES Lajoskám, csak arra kérlek,
hogy a vendégeknek egy szót sem...

Péchy doktor int, hogy hallgatni fog.

KÁDÁR PISTA Miről nem szabad beszélni,
doktor úr?

PÉCHY LAJOS Ugye mondtam, hogy ehhez
maga nem ért. *Bemennek az ebédlőbe.*

DOBYNÉ ÁGNES *Szalaynének:* De hát mi va-
gyok én, isten, hogy a semmiből te-
remtek? Hányszor zabáltak itt, hányszor
itták le magukat? Most nem
rólátok beszélek... Igazi eldorádó volt,
sült pulyka szállt az asztalra harminc
éven át. Jaj, hát milyen könnyen ma-
radhat ártatlan, aki a száját megtörli,
és agyó, föláll az asztaltól! Hiszen a
bűnös mindig az, aki végül ott marad
a számlával, és fizet.

SZALAYNÉ IRMA Ez igaz, lelkem, értelek, de
titeket itt mindenki szeret és megbes-
csül...

DOBYNÉ ÁGNES És mit érek velem? Ha arra
gondolok, hogy itt, egy nyomorúságos

faluban éltem le az életem, s az égvilá-
gon semmi eredménye nincs...! Köny-
nyű a városiaknak, készen kapnak
mindent! Csak elnézem, ahogy a só-
gornóm – pedig mi volt ő hozzám
képest?, mindig egy haszontalan, lusta
teremtés! – fogja a szatyrot, megy a pi-
acra, és válogat. Énnálam fölmagzik és
megkeseredik a saláta, bezzeg az övé
olyan, mint a rózsa. Mi ki vagyunk
szolgáltatva időjárásnak meg a buta
cselédek rosszakaratának, ő meg épp
csak megmondja, hogy ebédre mit főz-
zenek. Este színház és társaság, étter-
mi vacsora, van zongora, a gyerekeit
neveltetheti.

SZALAYNÉ IRMA Én egyszer voltam Szege-
den. Egy nyári délelőtt... A Kasban
szálltunk meg a lányokkal, s ahogy a
híd felé megyünk, ott a liget, hát leg-
alább ezer szekér, megrakva mind!
Dinnye, paradicsom, alma és uborka...
Ki ehetett meg azt a tengernyi uborkát?
És nem volt ott sehol semmi rendzava-
rás, verekedés, lökdösődés, a parasz-
tok tisztelettudóak, nem úgy, mint itt,
ezek... Pedig hogy mondta tavaly az a
vigéc? Mi városiak mindig sietünk, ké-
rem, nekünk nincs időnk gondolkozni.
De hova sietnek? Az asszonyok után!
Az uraknak ez a legfőbb dolog a város-
ban. Ha ti tényleg Szegedre kerültök, a
te Pistádnak is lesz egy kis sietnivalója.

DOBYNÉ ÁGNES Pista...! Az sose sietett éle-
tében, mégis megtalálta az asszonyo-
kat. Hiszen ha ez nem lett volna
legalább...! De mekkorát csalódtam,
mikor fiatalasszony koromban egyszer
csak észrevettem, hogy az én Pistám
nem igazi úton jár! Nem mondanám,
hogy goromba, mert én nem szekírozom.
De bizony piszkos kis ügye, az
volt elég. Mit csináljak? Itt volt a nya-
kamon a három gyerek – azt mondták,
ilyen a vére. Békén kell hagyni, s akkor
ő sem szekíroz senkit. De milyen türe-

lem kell – szemet hunyni erre is meg arra is!

SZALAY PÉTER *jön a jegyzővel.* Miről beszélgetnek, komámasszony?

DOBYNÉ ÁGNES Szidjuk ezt a rossz életet, csupa baj.

FRICI *odajön Schöller Karcsival és a tanítónéval.* Milyen kíváncsiak a férfiak...

A TANÍTÓNÉ És milyen pletykások!

FRICI A hatalmas, komoly urak összeülnek a jelentéktelen nőkről beszélni. Egyebet se tesznek, ezzel töltik az életüket.

A JEGYZŐ Na és a munka?! Mintha nem a mi dolgunk volna...!

DOBYNÉ ÁGNES Na, megszólalt...

SZALAY PÉTER Én dolgozok annyit, mint a marha.

SCHÖLLER KARCSI A szemem majd' kifolyik, nekem kell megcsinálni az összes revíziót, ha szabálytalanság van...

SZALAYNÉ IRMA És én nem dolgozok?

SZALAY PÉTER Mit? *Nevetés.*

FRICI Mit?! Mintha mi nem dolgoznánk!

A TANÍTÓNÉ Ágnes néninek is mennyi dolga lesz Karácsony után! Összepakolni a házat...

DOBYNÉ ÁGNES *bosszúsan:* Karácsony után? Folyton, minden percben... *Fricinek fojtott dühvel:* Csak pletykáltok, hiába kérem...! *Bemegy.*

FRICI Én?, mama...!

A TANÍTÓNÉ Szóval ránk nincs is szükség!

SZALAY PÉTER Azt nem mondanám, hogy nincs... *Nevetés.*

A JEGYZŐ *jókedvűen a feleségéhez lép, a vállára teszi a kezét.* Néha-néha...

A TANÍTÓNÉ Most úgy álltok ott, kedvesem, mint fényképezkedéskor: a boldog házaspár!

A jegyző odaül a felesége mellé, ujjára csavarja az asszony haját – Schöller Karcsi diszkrétan elhúzódik a férj elől.

FRICI No, mi az?

A JEGYZŐ Látod, Frici, te mindig ezt a sze-

gény Péchy doktort emlegeted föl nekem! Minálunk, ugye, ő a bezzeg-min-taférj.

FRICI Attól maga mindig csak tanulhat.

A JEGYZŐ Na hiszen, tanultam! Tudod, hogy utálja a feleségét?

FRICI Jaj már!

A JEGYZŐ Semmi jajmár: utálja. Az asszony féltékenységgel gyötri. Még a házat is úgy építették, hogy a rendelő ott legyen az ebédlő mellett. És üvegajtó van, hogy a felesége bármikor benézhesen, nehogy ő ott udvarolni kezdjen...

FRICI Ezt ő mondta?

A JEGYZŐ Nem is az ujjamból szoptam.

FRICI Mondja meg neki, hogy pimasz férj! Vége van előttem a tekintélyének: ő is olyan, mint a többi!

A JEGYZŐ Na jól van, azért nem kell kiabálni, nem azért mondtam el, hogy te mindjárt kipunlikáld!

A jegyzőt zavarja, hogy mások is benn vannak, aki odafigyel, hallhatja: Szalay, Szalayné, Schöller Karcsi, a tanítóné.

FRICI Ezek a férfiak! Csak két percre maradjanak magukra...! Na...! Tiszteltem őket! Az utolsó ideálomból is kiabrándultam! Az egyik is csirkefogó, a másik is! Hát hogy lehet, hogy ahány férfi van, az mind szalad a hivatalba, társaságba, és mi főzhetünk, meg moshatjuk a zokniját?! És ahogy cicomázzák magukat – röhej! De hogyha asszony tesz ilyet – hát üldözik! Neki muszáj a városban intézkedni, a Koronába beülni ebédelni, s még ő panaszkodik, hogy vissza nincs vonat, csak éjszaka! De nagyon sajnálom szegényt! Muszáj mulatnia, én meg eltehetem a befőttem, míg ő fáradtan hazaér.

SZALAYNÉ IRMA Úgy van, Fricikém, és ha összeülnek, csak minket szapulnak.

FRICI Csak arra tudnak gondolni, hogy lehet az asszonyt leigázni – vesszenek meg!

A TANÍTÓNÉ És a könyvekben is mi van?
Mindig csak a férfiak panasza és szidalma az asszony ellen!

FRICI Mi lenne, ha egyszer az asszony írna meg az ő panaszait?!

A JEGYZŐ Jól van már, elég volt!

FRICI Ilyen piszok férfi! Mért bántja a nőt?!
Hát nézzen már magába! Gyáva, pimasz fráterek...! Lop, csal és betör, hogy a feleségének pénzt szerezzen, mert fél tőle...! És úgy beszél, mintha az asszony kényszerítené rá!

A JEGYZŐ Mi dolgozunk, maguk meg lustálkodnak!

FRICI Az betegség, nem lustaság! Csak álljon oda, majd meglátom, melyik férfi tudja ellátni a gyerekeket reggeltől estig, meg az egész háztartást! Kivált, ha lelki betegséggel van tele az ember az ura miatt!

A JEGYZŐ Ne kezd már előlről!

FRICI Hát két hónapig nem bírja! Alakoskodik, szökne, maradna, hízeleg, jaj de utálom; azért a piszkos gatyáját mindig hazahozza, hogy mossam ki! De ha én nem, akkor a szállodai szobaasszony!

SZALAYNÉ IRMA Az is egy nő!, hát nem?

SZALAY PÉTER Irma, mért kell neked beavatkozni?!

FRICI Hát tudnak maguk nő nélkül élni? Csak az a különbség, hogy arról nem mernek úgy beszélni, mint a feleségükről!

A JEGYZŐ Hát az nem is tart rabláncon, és nem faggatózik folyton...!

FRICI Engem érdekel, hogy merre jár, és mikor mit csinál – ha magát ez sérti, akkor elmehet! Nem tudom elképzelni, hogy ha nekem járna kifelé a gondolatom a világba, akkor ez magát nem érdekelné!

A JEGYZŐ Mért, hát nem teneked jár kifelé...?!

FRICI Tényleg kötélén kéne magukat tartani, hogy ne az asszonyuk ellen gyűlölködjenek!

A JEGYZŐ Jaj, csak ne sírj!

FRICI Miért?

A JEGYZŐ Mert a sírásodnak olyan erős szaga van, hogy tele van vele a szoba.

FRICI Szemtelen, menjen innen! Jaj, menjen már innen, menjen kártyázni, jobb is, ha nem látom!

A jegyző megcsókolja a felesége haját, de az lerázza magáról. Erre megkeresi Schöller Karcsit, a vállára teszi a kezét:

A JEGYZŐ No pajtás, eredj már, várnak az asszonyok! *Schöller Karcsi gyanakvoán pillant a férjre: ugratja?, provokálja? Neked nincs feleséged?*

SCHÖLLER KARCSI Sajnos nincs.

A JEGYZŐ Boldog ember... Hát ide figyelj...! Na... majd' mondtam valamit...

4.

Szalay Péter odamegy a jegyzőhöz, félrevonja – miközben a többiek bemennek az ebédlőbe.

SZALAY PÉTER Nem úgy van az, öcsém. Az asszonyokkal nem szabad vitatkozni. Mert úgylis az a vége, hogy az asszonynak mindig igaza van. Akkor mire való a sok beszéd, a sok keserűség? Hiszen az asszony érve nem észérv, merthogy a szív vitatkozik, s így meg nem győzhető, viszont a győztes mindig ő. Hisz tudjuk, hogy a férj igen könnyen tévedhet, ám a szív soha. Hát tudd meg, hogy mi baja van, és azon segíts!

A JEGYZŐ Tudom én, hogy mi baja: csak az, hogy nem akar egy percre se kiengedni a markából. Mert megfogott, az övé vagyok, talán beszippantani szeretne, s folyton magában tartani. És azt akarja, hogy lessem minden mozdulatát. Gyönyörködjem benne, akár lusta, dühös vagy mosdatlan. S mert erre képtelen vagyok, hát megbüntet.

SZALAY PÉTER Barátom, neked olyan tiszta igazságod van, mint a Szentírás. És mégis – eszembe jut egy eset... Ezt soha senkinek el nem mondtam: Én megcsaltam egyszer a feleségemet... Úgy voltam, mint te... Belefáradtam a rigolyáiba, az ellenkezéseibe, s már nem bírtam magammal, dühös lettem, fiatal voltam, bosszút akartam állni. Tudod, nem kívánta a vérem, nem kellett nekem senki... De be akartam magamnak bizonyítani, hogy az asszony egy jelentéktelen senki, hogy nem számít. Érted? Hogy annyi nő van, de annyi nyomorult nő, aki olcsóbban adja azt, amit a feleség oly drágán mér...!

A JEGYZŐ *Szalay háta mögé mutat, ahol megjelent Szalayné. Péter bácsi...*

SZALAYNÉ IRMA Hagyja csak, jegyző úr! Na? Hogy van tovább?

SZALAY PÉTER Irma, ne... majd inkább...

SZALAYNÉ IRMA Csak monddjad, monddjad, ha már elkezdted!

SZALAY PÉTER Szóval káromkodtam egyet, felcseptam a kalapomat, s elmentem hazulról, mert Debrecenben történt...

SZALAYNÉ IRMA *odaátvja Péchy doktort, a tanítót, Schöllert és Dobyt.* Magukra is ráfér, hallgassák csak meg! Lajoskám, tanító úr, Karcsi! Pista, nyugodtan idejöhet a házigazda is!

SZALAY PÉTER Irma, nem kéne most idecsődíteni...

SZALAYNÉ IRMA Dehogy nem kéne, csak okuljanak! Te meg csak monddjad! Hadd halljam!

Odajön Annus is – Kádár Pistával a nyomában.

SZALAY PÉTER Hát... a Royalba mentem, és egész éjszaka ittam és mulattam... egész éjszaka csaltam szegény asszonyt, hogy... csak úgy ropogott. Reggel, mikor kijövök a nővel karonfogva, dalolva és sokat beszélve –

hát... Látok az utca közepén egy vas-tag, nagyhasú nőt félig behavazva, ahogy ott áll, mint egy oszlop...! És az a nő a feleségem volt! Másállapotban a kislellyel.

DOBY ISTVÁN Mik nem jutnak az eszedbe! És pont ma éjjel... *Odaszól Kádár Pistának:* Hozzál nekem egy széket, fiam! *Kádár odához egy széket.*

SZALAY PÉTER Egész éjjel ott állott, reggelig! Megvárta, míg én kijövök! S ahogy meglátott, megfordult és elindult csendesen haza. Ez egy szent nő, egy mártír. Amilyen csak nő lehet – csak a szerelmes nő... És én, barátom, akkor úgy megütöttem az éjszakai szeretőmet, hogy belezuhant a hóba!

SZALAYNÉ IRMA Igen? Tényleg? Nem is vettem észre...

SZALAY PÉTER Ez így történt...

SZALAYNÉ IRMA Megverted azt a nyomorult nőt?

SZALAY PÉTER Megütöttem, és... És futottam Irma után... Persze, harag volt – hogyné haragudott volna, szegény. Nem azért állt ott egész éjjel, hogy ne haragudjon! És ahogy hazaérünk: nyögni kezd, jönnek a fájások. Hamar a bábáért. Még most is tisztán emlékszem, ahogy szaladtam az utcán, mint egy eszeveszett, kótyagos fejfel, de színjőzanon, és a lábaimra mintha szárnyak lettek volna kötve. Hoztam a bábát. Hát ahogy beérünk a lakásba – azok a rettenetes nyögések...! El akarok tűnni, de akkor ő megfogja a kezemet, és azt mondja: Nem! Nem eresztett el. Nem. Végig kellett néznie azt a véghetetlen fájdalommal, ami a létezés legnagyobb cselekedetét kíséri. Jaj, ahogy a kezembe vágódtak a körmei, s rám nézett azokkal az ártatlan, szelíd szemekkel, mint a leölt borjú, oly keservesen, s én éreztem, hogy még abban az önkívületben is boldog...

SZALAYNÉ IRMA Igen? Gondolod?

SZALAY PÉTER Igen, boldog volt, hogy itt van mellette az ő egyetlene, meg van nyugodva, mert megmenti az ő embere, az egyetlen, akiért él, akiért neki élni érdemes... No, de gyerünk kártyázni! Nem lehet az asszonyokkal vitatkozni, barátaim. Fórban vannak velünk szemben – szülnek.

Az ebédlőben fölerősödik a mulatás – zene, tánc. A társaság szétszéled. Kádár Pista és Annus kettesben maradnak.

KÁDÁR PISTA Mit szól, Annuska...? És ha még hallotta volna itt az előbb a sógorát, a jegyzőt! Ahogy a doktor úrral panaszkodtak egymásnak...! Ez hát a házasság!, mondom. És visszagondolok a szüleim életére...

ANNUS Mért, mi az a házasság?

KÁDÁR PISTA Az anyám szép, hatalmas asszony, az apám már egy halálravált, fogatlan, vékony kis ember. Olyan bágyadt és szomorú, amilyen erős, piros és lármás az anyám. De szomorú életük volt, istenem! Szegény apám! Egy életen át bebörtönözve lenni egy másik ember szerelmében...! Megértettem, mit jelent az, hogy apám folyton hallgat, a tányérjára az anyám tesz, és ő hiába tiltakozik, meg kell enni. A ruháját is az anyám veszi, öltözteti, mint egy gyermeket, a palástját is ő adja rá... Csak most látom, mi az! Milyen ártatlanul, sápadtan és végkimerülésben túri szegény ezt a kifogyhatatlan gyöngédséget! Anyám pedig folyton vele foglalkozik, mindig róla beszél, idegenek ha jönnek, rögtön: Az én uram... hogy tud írni!, csak olyan erős önkritikája van, hogy nincs mersze kiadni a kezéből egy sort! És ahogy ropant karjait összeteszi a nagy mellein, és milyen gyönyörű asszony még ma is!, és a hatalmas, csattogó hangján azt mondja: Nekem még egyszer össze ne

tépd, mert lenyellek...! Borzalom. Ez a boldog házasság! Milyen lehet akkor a boldogtalan!

ANNUS Jaj, csak volna pénzem, akármilyen kevés is...! Úgy itt hagynék mindent, és elmennék...

KÁDÁR PISTA És hova vágyna, kisasszony?

ANNUS Magam se tudom... Mondja, Pista, és milyen ember ez a fiatal gróf?

KÁDÁR PISTA Tényleg, hát mégse jött el a gróf! Hát nem is tudom... Tudja, ezeknél már a pici gyerek megtanulja az anyjában meg az apjában tisztelni a fölötte hatóságot. És milyen ordenaré a társalgásuk! Nem mintha trágárságokat mondanának, hanem teljesen műveletlenek. Nincsen kultúrájuk, és nem is tisztelik a kultúráját. A Pista gróf egyetlen, darabos ember, tele ambícióval – és egy komisz fráter. Kérem, ez egy képzett nemzetgazda, szociológus és könyvelő – de körülbelül annyit tud, mint egy kereskedelmi akadémiát végzett zsidó fiú. Vagy még annyit sem.

ANNUS *sértetten*: Azt mondja, hogy... ostoba ember?

KÁDÁR PISTA Nem ostoba, kérem, az, csak buta. De mért tetszik kérdezni?

ANNUS Buta...?! És kegyetlen...?

KÁDÁR PISTA Az, igen. Mint a buta emberek általában. *Közben odalép hozzájuk Péchy Lajos.* Ha feltesz magában valami buta rögeszmét, ahhoz csökönyösen ragaszkodik.

PÉCHY LAJOS Kicsoda?

KÁDÁR PISTA Hát... a grófok általában...

ANNUS *fölfortyan*: Már megbocsásson, de ahogy maga beszél...! *Sértetten ott hagyja Kádár Pistát.*

PÉCHY LAJOS *Kádár Pistának*: Mi lelte vajon? Minap a Hungáriában egy fiatal mágna éjfélkor elővette a revolverét, és elkiáltotta magát: Zsidók kifelé! Ezek két-három asztalnál ültek, fölálltak, kicsit farkasszemet néztek, és elmentek. Ez csúnya harc. A nemzeti osztály meg

akarja tartani a vagyonát és a hatalmát, de nem hajlandó sem dolgozni, sem áldozni. A zsidóság pedig gazdagságra és hatalomra tör. A magyar úr újat nem olvas, a konzervatív kultúra az új hangot elfojtaná, a zsidóság meg éppen azt követeli. A magyar élet gyertyaszál, az egyik vége az úri világ, a másik meg a zsidóság, és mind a két vége ég. De nem tudom, melyiknek a füstje büdösebb.

Az ebédlőből zene hallatszik, táncolnak – a mulatság most kiömlik a nappaliba. Az óvó-kisasszonnyal Doby Péter táncol, akihez oda akar tolnakodni a megvert tanító, de a felesége, aki közben férje homlokát borogatja, visszatartja.

PÉCHY LAJOS Nézze, mit művel a Pogány!
KÁDÁR PISTA Ebből lesz a leánykérés...?

POGÁNY IMRE *mulat, énekel Annusnak*
Szombat este hazajöttem, elüzent a rózsám,
Azt üzente, jövő héten férjhez menne hozzám,
De én erre azt feleltem: Rozi!
Vonulj vissza, kellesz már a fenének!
Nem vagyok én gallér, akit minden héten cserélnek.

DOBY PÉTER Te meg mit énekelsz itt, Pogány?

ANNUS Péterke, légy szíves...! *Pogánynak:*
Ne haragudjon!

DOBY PÉTER Mért, nem tegezhetem a sógoromat? Mármint jövődöbelimet?

POGÁNY IMRE Dehogynem, kérlek. Szervusz!

DOBY PÉTER Hol szedted föl ezt a borzalmas csinált-nótát? Valami pesti zengerájban?

ANNUS Péter, te részeg vagy, menj innen, kérlek!

DOBY PÉTER „Rozi, vonulj vissza...“?! Ezt fújják a magadfajtájúak? „Kellesz már a fenének” – ki hallott már népdalban káromkodást?!

ANNUS Jól van, ebből elég, menj ki a friss levegőre inkább! *Eltuszkolja az öccsét.*

DOBY PÉTER *elmenőben:* Urat játszik a biboldó, és henceg...

ANNUS Ne haragudjon rá, ha iszik, folyton kötekedik.

POGÁNY IMRE Igen? *Erőt vesz magán, elmosolyodik.* Annuskám, ha maga mondja, dehogyis haragszom.

ANNUS Jól van akkor. És... egyébként jól érzi magát?

POGÁNY IMRE Hej, Annuskám, édes, drága, szép kis Annuska kisasszony, ha tudná, hogy milyen boldog vagyok én most!

ANNUS Igen?

POGÁNY IMRE Kimondhatatlan boldog vagyok, majd' megpattan a szívem.

PÉCHY LAJOS *Kádár Pistának:* Látja, ez a nagyszerű a zsidóban. A negativitást rögtön át tudja változtatni pozitivitásra. Az alföldi zsidóasszonyok olyan gyönyörűen beszélnek magyarul, mint amilyen förtelmesen zsidóznak Pesten a keresztény úriasszonyok.

KÁDÁR PISTA De doktor úr, miért mondja ezt most? Ma este itt mindenki folyton a zsidókról beszél...

POGÁNY IMRE Tudja, Annuska kisasszony, én csak most érzem magam felszabadultnak. Úgy érzem, mintha lehullottak volna rólam a bilincsek! Tudja, mint az a büszke mén, amelyik szétépte a hámot, és nekiszalad a pusztának, és kezicsókolom, mindenféle vadlovak közé kerül, és találkozik ott egy drága, tündérszép csikóval, és azzal összenyihognak vadul, pusztai hangon, kezicsókolom!

ANNUS Olyan vademberek közt érzi magát?

Pogányból kitör az őszinteségi roham – ráadásul nincsenek kettesben, Annust ez is zavarja.

POGÁNY IMRE Olyanok közt, kezicsókolom...! Hát csak nézzen körül, kik van-

nak itt! Nézze meg ezt a derék Szalay Péter bácsit! Pedig még valami tanultsága is van, utazott is, volt Bécsben, Rómában, Berlinben. Jól beszél, igazi szónok. Csoda, hogy nem politikus. De kérem, van neki kétszázharminc hold földje, és alig terem meg rajta neki annyi, hogy családostul meg tudjon élni. Mondhatom magának, Annuska kisasszony, egy német gazda, isten bizony, öt holdon többet produkál, mint Szalay Péter a kétszázharminc holdján. Vagy itt van ez a drága jó Lajos bácsi. Elvégezte az egyetemet, megszerezte a doktori diplomát, nagy dolog ez egy olyan kisbirtokos fiától. De azóta, kérem, hogy zsebre vágta azt a diplomát, és hazajött a falujába, egyetlen orvosi könyvet nem vett a kezébe. Hát képzelje csak el azt a szerencsétlen beteget, aki hozzá fordul! Mit tud azzal csinálni ez a derék, áldott lelkű, jó Lajos bácsi? Én azon bámulok legjobban, hogy még mindig ki tudja állítani a receptet. Egyébként biztos vagyok benne, hogy maximum tíz-tizenkét receptből áll az egész készlete. Hanem inni, azt igen – meg adomázni. És jó ember, szó sincs róla. Jó goromba ember. Mikor a paraszt bejön hozzá, ráordít. Mert ha nem ordít, az azt jelenti, máris vihetik haza, olyan menthetetlenül beteg... Vagy ez a maga drága jó, bölcs édesapja, aki olyan, édes Annuskám, hogy le kell előtte térdelni, és meg kell csókolni a kezét, olyan tiszta, szent ember, aki soha ennek az uradalomnak, amelyiken húsz vagy harminc esztendeje teljhatalmúlag kormányoz, soha ennek egy szál szalmáját el nem tulajdonította, lássa, ez a maga szent apja, ez kérem, ötezer holdon, harminc esztendő alatt nem tudott annyit produkálni, hogy...

ANNUS *nem bírja hallgatni Pogányt.* Hogy beszél maga...?! Malvinka, Malvinka!

Mért nem találjátok már azt a borlevest?! *Remeg a dühtől, hogy egy vőlegényjelölt így merészel neki beszélni – ott hagyja.*

5.

KÁDÁR PISTA *akad Annus útjába, ezért a fiú megszólítja:* Annuska, szeret maga táncolni?

ANNUS Szeretek hát!

KÁDÁR PISTA És megharagudott rám az előbb?

ANNUS *mosolyog.* Megharagudtam.

KÁDÁR PISTA De ugye megbocsát? Melyik istennőhöz hasonlít maga, Annus kisasszony?

ANNUS *felkacag.* Azt hiszem, egyikhez se.

KÁDÁR PISTA Vénuszhoz, a szerelem istennőjéhez. Csak őbenne van ilyen békeség... Nézzen csak úgy... Úgy, félre...! Semmit se kell tennie, és direkt izgató. Az álla olyan puha és kedves domb, s a pici tokája, fehér bőre...! Milyen jó magának, az egész lényében valami rendkívüli nyugalom van. Persze, se gondja, se bánata nem volt még életében...

ANNUS Hm...

KÁDÁR PISTA És azt hiszem, nem is volna képes szomorú lenni. Tudja, vannak női arcok, ha nincs is bennük semmi bánat, mégis árad belőlük a gyász, olyan a fejtartásuk, a bőrük, minden vonásuk... Érti? Maga más, már tudom, mit tud maga: haragudni! Magával jó lehetne megverekedni!

ANNUS Azt meghiszem.

KÁDÁR PISTA Verekedett már?

ANNUS Persze.

KÁDÁR PISTA De férfival!

ANNUS Férfival! Mikor a negyedik polgári-ra készültem, volt nálunk... Tényleg, az is egy debreceni teológus volt, és az tanított. És nagyon furcsa kívánságai voltak. Követelőzött! Folyton egy

olyan ígét akart ragoztatni, amit én nem akartam. De hogy csak ragozzam! Márpedig én nem! Olyan örült lett, hogy meg akart ütni. Azt próbálja meg...! Üssön meg! De akkor beleme-
gyek a hasába! *Kádár Pista kacag.* Nem mert...! Akkor azt mondtam neki: Én most magára zárom az ajtót, és ha nem akar kellemetlenséget, ott az ablak, ugorjon ki, és menjen a dolgára, de meg se álljon a debreceni teológiáig!

KÁDÁR PISTA És? Elmenekült?

ANNUS De még hogy! *Tétován:* Na... Most akkor... mennem kell...? Vagy táncolunk...? Jaj, dehogyis, hát mennem kell...! Muszáj!

KÁDÁR PISTA Ha muszáj...

Annus elmegy. Zene, tánc

A PATIKUSSEGÉD *a tanítókisasszonynak:* Milyen gyönyörű a maga homloka... Én akárhányszor meglátom, megijedek... ma este is, mikor megláttam messziről, megállt a szívem verése, én nem tudom, másnál is így van-e, de én... Imádom a maga csillogó homlokát, a maga eszes orrockáját, a harapós szájacskáját!

KÁDÁR PISTA *Péchy dokornak:* Ahogy beszéltem hozzá, doktor úr... valósággal fékezniem kellett magam, ne mondjak többet a megengedhetőnél... szinte hogy lángra ne kapjak. Azt éreztem, hogy rögtön levetem magamat a lába elé a földre, hogy a cipőjét csókoljam... Milyen furcsa. Az ember némely lány közelében megőrül, ha nem szerelmes is. Amikor meg egy verekedéséről mesélt, nevetnem kellett, és megéreztem, hogy ezt a lányt én meg fogom verni. Érti? Hogy ha feleségül veszem, akkor olyan pofont adok neki egyszer...! Csak bámultam az arcát: a tavaszi napfényben egy tengerszem. És ahogy tétovázott, hogy indulunk-e, képes lettem volna halálosan beleszédülni ebbe

a tengerszembe. De sarkon fordult, és úgy elhidegült... Annyira szép és elérhetetlen. Nem is ébredt volna föl a lelke még? Vagy valami tán el is égett benne már?

SZALAYNÉ IRMA *lép melléjük.* Legátus úr, maga mért nem táncol? Tessék szórakoztatni a hölgyeket! Mondja, és maga nem gondol még házassodásra?

KÁDÁR PISTA Á, soha se fogok én megházassodni, kezicsókolom. Én a rossz fizikummal és a lehetetlen természetemmel...! Ezeknek való a házasság! *A tanítókisasszonyra mutat, akit a patikussegéd táncoltat.*

SZALAYNÉ IRMA Mért beszél így? Hát mért ne lehetne hozzáadni magához egy tisztességes lányt? Csak folytatná a tanulmányait! Ha letenné szépen a vizsgáit! Csakhogy maga semmit se csinál, ugye... tűri, hogy a sors ide-oda dobálja... Pedig ez nincs rendjén, ugye? A maga korában már férfinak kell lenni... és meg kellene érteni az embereket, akik szeretnek...

PÉCHY LAJOS *Szalaynének és Kádár Pistának:* Hogy milyen becses az, akit meg lehet csípni férjnek! Mindegy az, kopasz vagy potrohos, a lányok hozzámennék, még ha öreg, akkor is. S ha hozzáment, unja. Jó házasság már nincs, fölbomlik a család. Minden asszony más férfit keres, a férjére oda se néz, és az se rá. A férjek és a feleségek úgy szenvednek egymástól, akár a súlyos betegek. A zsidók, azok tán még családiasak. Vagy már ez sem igaz? Csak messziről irigykedünk? Amit nem ismer az ember, azt vagy kívánja, vagy gyűlöli.

Az ebédlőben zene, ének és székfoglalós játék tombol Pogány Imre vezényletével, aki a vesztetesnek büntetéseket ró ki. A körjáték időnként kiárad a nappaliba is, majd visszahúzódik az ebédlőbe.

POGÁNY IMRE Tanító úr, letérdelpelni! Térdre, és kezet csókolni!

AZ ÓVÓKISASSZONY És szerelmet vallani!

A POSTÁSKISASSZONY Ugyan kinek? Inkább adja vissza a pofont Doby Péternek!

POGÁNY IMRE Előlről...! *Zene. Zene állj! Péter! Tessék tótágast állva megkövetni a tanító urat! Részeg nevetés, az ellenfelek dühösen fenekednek egymásra.*

A mulatozást a háttérből figyeli Doby, Dobyne, Szalay, Péchy, Kádár Pista és a jegyző.

A TANÍTÓNÉ az előtérben Szalaynének és Fricinek: De jól adja ez a Pogány! Kedves fiú...

SZALAYNÉ IRMA Határozottan kedves!

FRICI Egy magunkfajta se különb nála. Én azt mondom, örülhet, akinek a családjába bekerül.

SZALAYNÉ IRMA Még az a szerencse, hogy mindenki a más zsidaját üti; akit ismer, azt nem bántja.

A TANÍTÓNÉ Hiszen csak az öregek ne volnának! De az nehéz lesz, Ágnes néniéknek a kóser koszthoz hozzászokni...

SZALAYNÉ IRMA Az öregek meghalnak! És Pogány Imre már nem is az a fajta, aki tartaná a kósert. Ne féljete, olyan jól a helyén lesz az országos kaszinóban, mint akárki.

FRICI Vagy ha nem az országosban, de a szatmári úrikaszinóban mindenesetre!

Elhallgat a zene. Faragó ispán előre jön, és váratlan bejelentést tesz. Bejelentésének tanúi: Doby, Dobyne, Szalay, Szalayne, Péchy, a jegyző, Kádár Pista, Frici és a tanítóné.

FARAGÓ ISPÁN Nahát. Elsejétől kezdve bérbe megy az uradalom.

SZALAY PÉTER Micsoda?

DOBY ISTVÁN Melyik uradalom?

PÉCHY LAJOS Ez?

DOBYNÉ ÁGNES A miénk?

FARAGÓ ISPÁN Igen, ez! A Nyíri grófok bérbe adják ezt az egész ötezer holdas uradalmat. *Csend.*

DOBY ISTVÁN *odaszól Kádár Pistának: Gyere csak, ide, druzsám! Hozzál csak nekem, kisfiam...! Előveszi zsebéből a stampedlijét, és odanyújtja Kádár Pistának, aki ugrik, teletölti, viszi Dobynek.*

DOBYNÉ ÁGNES Ezt maga eddig nem is mondta...!

FARAGÓ ISPÁN De hiszen a tekintetes asszony zavart ki, nem tetszett hagyni, hogy...

Ujjongó mulatozás harsog az ebédlőből – a körjáték bevonul.

DOBY PÉTER Na, mi az?, sosem iszunk?

A POSTÁSKISASSZONY Imre az, Imre az...!

AZ ÓVÓKISASSZONY Imre a vesztes!

A TANÍTÓ Gyónni, gyónni!

A TANÍTÓKISASSZONY Egészen meggyónni!

POGÁNY IMRE Én...?

A GAZDASÁGI GYAKORNOK Végrendeletet!

POGÁNY IMRE Cseresznyét árulhatok...

A PATIKUSSEGÉD A tüzes kályhát megcsókolni!

A TANÍTÓNÉ Annuskát!, nem a kályhát.

Tomboló taps és kacaj. A körjáték kivonul. Zene, tánc.

FARAGÓ ISPÁN Hát most már meglesz az új gazdasági rendszer! A fiatal gróf újjátásokat akar.

PÉCHY LAJOS Újjátásokat?

FARAGÓ ISPÁN Mégpedig a legnagyobbakat. A Bábarétjét halastónak alakítja át. A vize a Tiszából lesz – tavasszal beeresztik, ősszel meg leeresztik.

SZALAY PÉTER Hallottunk már ilyen csodát. Mégis itt vagyunk.

FARAGÓ ISPÁN Nem az a fontos, hogy mi itt vagyunk-e vagy sem, nagyságos uraim. Az emberiség a fontos. És annak meg kell szünnie, hogy két-három má-

za búza teremjen egy holdon. Meg kell tanulni gazdálkodni a németektől.

DOBY ISTVÁN Szívattyúzni kell a földet.

FARAGÓ ISPÁN Etetni kell a földet, tekintetes uram, akkor terem.

DOBYNÉ ÁGNES Ne haragudjon, de ez olyan közönséges valami!

FARAGÓ ISPÁN Akkor mennek rendben a dolgok, ha tele van a zsák meg a hombár. Erről van szó!

PÉCHY LAJOS Kérem alássan, a most uralkodó osztálynak kampec. Aki elesett, az lecsúszott, annak már vége. Aki megél, az bent van a megyénél, a fia meg a minisztériumban... De a siserehadnak nincs meg már csak a vadászkalapja... Isten bizony, úgy érzem itt magam, mint mikor az ember hajnal felé elkezd a vendéglőben érezni azt a kellemetlen kóválygást, hogy na, most rögtön jön a fizetőpincér a számlával. *Nevetés.* A fene egye meg, amíg az embernek van pénze, addig tisztességes, jellemes. Ha pazarol, akkor: bőkezű, ha meg smucig: bölcs nemzetgazda. De ha nincs pénze? Akkor ha kifizeti a cechet, azt kérdik: hol lopta, ha nem fizeti ki: ahá, ahá! Hát így van most a magyarság. Nem tudja, mit csináljon. Fizessen, ne fizessen...? A legjobb volna fizetni, de mi a rosszabból? És itt nincs olyan, hogy elhatározom, holnaptól megjavulok, és tényleg más ember leszek. Még szól a zene, van bor még az asztalon, hát mért ne mulassak, míg mindenki mulat? Majd holnap meglátjuk... Elég, ha reggel jön a katzenjammer, minek fájjon máma még a fejem? Holnap úgyis hasogatni fog...! Fúj, a holnap reggel...! Mikor a legutolsó garas is elmegy! Ha az ember rádöbben, hogy végérvényesen ez volt az utolsó...! Hogy nincsen több, nem is ígérkezik! Hogy már minden nagybácsink meghalt, senki sincs, aki elintézzze, és nem tudunk beházasodni

semerre...! Szóval hogyha vége a gavallér életnek, és megöregedtek a fiúk! Kopott, öreg duhaj lett mind, s bár érzi még az erejét, mígnem egyszer csak megjíed, hogy a jó kis korhelytanyáról is kirepül... Akkor mi lesz? Erkölcsi fertő, pusztulás?!

SZALAY PÉTER Ugyan, mi lenne? Borogatást kérünk az asszonytól – meg savanyúlevest és páros csókot a másnaposságra!

FARAGÓ ISPÁN Bocsánatot kérek, de ilyen könnyelmű népeket, mint maguk, én még sohasem láttam.

PÉCHY LAJOS *Szalaynak:* Barátom, tudod, mi a helyzet? Nincs *egy* boldog házasság az egész országban. De mit csináljunk? Az asszonyok száját egyébbel betömni nem lehet, csak pénzzel. Meg kell mutatni a tele bugyellárist. Aki a húsos fazék mellé jut, az kanalaz... Barátom, eljön az idő, hogy megrendül a föld. De akkor a gyerekeink nem fognak visszarettenni a kíméletlen viselkedéstől sem, hogy megmentsek a pozíciójukat!

DOBY ISTVÁN Micsoda beszéd ez! Ebben az országban ezer esztendő óta minden a mienk. Mi harcoltunk itt, a mi vérünk ömlött, itt minden a mienk.

SZALAY PÉTER Úgy van!

DOBY ISTVÁN Ki rántja ki a lábunk alól a jogot? Aki hozzá mer nyúlni a magyar ember jussához, ahhoz az Isten ne legyen irgalmas!

PÉCHY LAJOS A fiaink is azt fogják hinni, hogy az övék itt minden! És ennek tudatában nem riadnak majd vissza a legundorítóbb lépésektől sem!

DOBY ISTVÁN Mikor?

PÉCHY LAJOS Nemsokára! Mert mi már ki leszünk semmizve – elfogyott bennünk az energia. Mi már csak nem fogunk lesiklani az ősi morális útról. De a fiaink! Azokért nem állok jót!

SZALAY PÉTER Ostobaság...!

Elhallgatnak. Az ebédlőből vad tombolás hallatszik:

Vettem neki két vagy három rokolyát, hej, de sokszor felhajtottam az alját! Girincre asszony! *Nevetés.*

POGÁNY IMRE *ordít az ebédlőben:* Zene állj! A gyakornok az, aki seggre esett! *Röhögés.* Kivenni egy széket a körből, zene indul!

A JEGYZŐ *Pogányra érti:* Vesztét érzi valaki...

DOBY ISTVÁN Viszont ha mi veszítünk, majd aratnak a zsidók!

PÉCHY LAJOS Az csúnya dolog lesz. Mikor a keresztény bűnöket a zsidók, a zsidó bűnöket meg a keresztények kurkászik. Pedig mind a két bűn ugyanaz az egy lesz: nem a becsületért, nem a szerelemért, nem a nemzetért, csak a pénzért, a pénzért...! Meg amikor már a felső vezető elemek is érzik majd a torukon a kést...! Jön az özönvíz, barátom, csak azt megérje a magyarság, hogy lefolyjon a víz, és a fű újra nőni kezdjen csöndesen.

DOBYNÉ ÁGNES Csak múljon el minden minél hamarabb, csak mielőbb megváltozna ez a mi szerencsétlen, boldogtalan életünk valahogy...!

DOBY ISTVÁN Van még magyar becsület!

PÉCHY LAJOS Van még...?

DOBY ISTVÁN Kezünkben a hatalom! Nem kell kiengedni.

SZALAY PÉTER Nem is fogjuk, az istenit.

PÉCHY LAJOS Hát mit fogtok csinálni? Csalni, lopni, bankót hamisítani, hogy megtartsátok?

SZALAY PÉTER A magam házában úr vagyok...

DOBY ISTVÁN Azt csinálom, amit akarok.

PÉCHY LAJOS Azt csinálsz, amit akarsz, Pistá?! Akkor tartsad magad a magyar becsülethez, és fizess ki azt a váltót, amit én aláírtam neked!

KÁDÁR PISTA Az nem magyar becsület...

SZALAY PÉTER Lajoskám, hát hogy tudná ő azt kifizetni? Most...?!

PÉCHY LAJOS Akkor meg mit döngeti a mellet, hogy ő az úr, és övé a jog meg a hatalom?, mikor el van éppen csapva, a jogra pedig fittyet hány...?! Ti vagy csak dölyfösködni tudtok – vagy siránkozni! „Jaj, földönfutók lettünk, semmink sincs, fel is út, le is út...”

SZALAY PÉTER Nem szép dolog a bajba jutott barátunkon gúnyolódni...

PÉCHY LAJOS Neki jut legalább kárpótlás. A gróf állásba ülteti, mehetnek Szegedre. De én itt maradok az ő kifizetetlen váltójával, és az én házamat fogják elárverezni! Nem a Pistáét, mert neki nincsen, ez itt nem az övé! Birtoka sincsen!, földből is az enyémet verik maj' dobra! Ahogy az előbb mondtam, hogy: Holnap reggel jön a katzenjammer, mikor elfogyott az utolsó garas is, de tényleg az utolsó...!

SZALAY PÉTER Lajoskám, neked van egy jóvédő hivatásod, mégiscsak orvos vagy...

PÉCHY LAJOS Orvos...! Áh... *Legyint*

DOBYNÉ ÁGNES Elmegyünk, és nem marad itt utánunk egy élő lélek sem!

A JEGYZŐ *fölmutatja üres poharát.* Na, gyereünk akkor, nézzünk utána, hogy miből élünk!

Bemennek mind az ebédlőbe.

6.

A verandán a bejárati ajtónál megjelenik Mihók, a kocsis.

A CSELÉDASSZONY Na, mi kéne, Mihók?

SZÚCS BÁCSI *jön Mihók után.* Fiam, eridj vissza, jobban jársz!

A CSELÉDASSZONY Kérsz egy kis bort?

MIHÓK Kérek...

SZÜCS BÁCSI Hallgass rám!
MIHÓK Hagyjon már, öreg! *Iszik.* Malvin
nagysága hívatott...
SZÜCS BÁCSI Dehogysis hívatott!
A CSELÉDASSZONY *csodálkozik.* A Malvin
nagysága? Tégedet? Ide...?
MIHÓK Ide, hogy... nem tudom, mért... *Iszik*
SZÜCS BÁCSI Nem a nagysága...!
DOBY PÉTER *előugrik egy bottal.* Na, te gazem-
ber! Akkor most megtudod, mért...!
MIHÓK Bottal? Igen?
DOBY PÉTER Most akkor megkapod...! *Meg-
üti Mihókot.*

Szűcs bácsi az útját akarja állni, de félrelöki.

A CSELÉDASSZONY *sikoltozik.* Péter úrfi! Ne
bántsa...! *Az ebédlőben zene szól, nem
hallja senki.*
MIHÓK Puszta kézzel nem mersz...?!
DOBY PÉTER Kezet mertél emelni rám,
szaroslábú?!
MIHÓK Bottal jössz? Beszartál az öklömtől,
mi?
DOBY PÉTER *tarkón veri a bottal Mihókot, aki
lezuhan.* Rohadék állat...!
A CSELÉDASSZONY *sikoltozik.* Ne üsse már, a
jó istenért...! Ne bántsa...!

Szűcs bácsi besiet az ebédlőbe.

DOBY PÉTER *a földön fekvő testet tovább ütle-
geli.* Megmutatom én... Kivel meré-
szeljetelek... Aljas gazemberek...!
A CSELÉDASSZONY Nem fog megmaradni...
Édes istenem, a Mihók! Nem fog meg-
maradni...!
A GAZDASÁGI GYAKORNOK *odaszalad.* Ezt az-
tán jól elintézted, Péter...
MALVIN *jön:* Hozzák ide! *A gazdasági gyakor-
nok és a cselédasszony ölbe veszik az össze-
vert embert.* Fektesse le, óvatosan...!
A CSELÉDASSZONY Istenem, nem fog meg-
maradni...! Csak annyit láttam, hogy
Mihók a földön fekszik vérben, a Péter
úrfi meg már jön is befelé...

MALVIN *a cselédasszonynak:* Fogod be a
szád...?!

A GAZDASÁGI GYAKORNOK És nem volt a Pé-
ternek igaza? Mikor a Mihók összever-
te!

MALVIN *a cselédasszonynak – miközben mossa
Mihók sebeit.* Elhallgass nekem...! *A
gyakornoknak:* Hívja ide a doktort! De
feltűnés nélkül!

*De akkor jön már Péchy doktor Szalayval,
Szűcs bácsival és a gyakornokkal. Erős zene
szól, nem hallani, ki mit beszél. A doktor oda-
megy az összevert Mihókhoz, megnézi, meg-
fogja a pulzusát. Majd megcsóválja a fejét, int,
hogy vigyék ki, ő is kimegy – Szűcs bácsi, a
gyakornok és a cselédasszony követik. Malvin
keresztet vet, rémülten suttog maga elé, de
senkinek nem szól.*

*Jön Doby, Dobyné, Péchy, Kádár Pista és
Faragó ispán – Szalay eléjük megy, de nem
mond nekik a verekedésről semmit.*

SZALAY PÉTER Jaj, ez a szegény Malvin – ez
még nem is tud semmit.

FARAGÓ ISPÁN Tényleg, hát érintve van ő
is...

SZALAY PÉTER Nem szokták beavatni a csa-
ládi ügyekbe, ugye, Ágnes...

DOBYNÉ ÁGNES Nem kell annyit fölöslege-
sen beszélni...

FARAGÓ ISPÁN Na de hát a Malvinkának
sem ártana tudni, hogy menni kell...

MALVIN Mit beszéltek, Ágneském, hova
kell menni...?

DOBYNÉ ÁGNES Sehova, lelkem... Ilyen
időben...?

MALVIN Csak a csendőrért nehogy men-
jetelek...

DOBY ISTVÁN Miket beszél ez...?

FARAGÓ ISPÁN *váratlanul közli:* Különben a
fiatal gróf házasodik. *Csend. Mindenki
megijed.*

DOBYNÉ ÁGNES Kicsoda?

FARAGÓ ISPÁN A Pista gróf.

SZALAY PÉTER Házasodik?! Kit vesz el?

FARAGÓ ISPÁN A Marietta grófnő lányát.

Nagy izgalom támad.

SZALAY PÉTER *kikiabál*: Asszony, gyere csak!
Szalayné bedugja a fejét az ajtón. Házaso-
dik a gróf!

SZALAYNÉ IRMA *összecsapja kezét*. Kit vesz el?

SZALAY PÉTER A Marietta lányát.

SZALAYNÉ IRMA Azt a vastagot? *Beszól az*
ebédlőbe: Házasodik a gróf! A Hedvig
konteszt veszi el!

Mindenki betódul – Péchy doktor is visszatér.
Annus megjelenik az ajtóban, a hírre összeom-
lik, megkapaszkodva áll. Arra ocsúdik, hogy
Pogány Imre megérinti, a nyakát, haját simo-
gatja.

ANNUS Maga is érdekből házasodik...?
Úgy értem, hogy: Maga tudna érdek-
ből házasodni?

POGÁNY IMRE Mit nevez maga érdeknek?
Érdek nélkül házasodni, az a legna-
gyobb vétek. Mert ha valakinek nem
az az egyetlen érdeke, hogy az övé le-
gyen az a lány, akit feleségül akar ven-
ni, hát az nem is ember. Én érdekből
házasodom, mert hogy én megkapjam
magát, Annuska, az nekem olyan
szent valami, olyan rettenetesen nagy
érdek, hogy én azért ki tudnám dobni
az apámat, az anyám sírját, a testvére-
imet, az egész rokonságomat, az egész
fajtámat! Mit akar még?! Hogy bizo-
nyítsam be, hogy milyen érdek nekem
ez a dolog?!

A JEGYZŐ Nézzetek csak oda!

SZALAY PÉTER Ebből pillanatok alatt leány-
kérés lesz!

A TANÍTÓ Szóljatok, ha éljenezhetünk!

Annus zokogásban tör ki. Doby né meg akarja
vigasztalni a lányát, aki nem hagyja. Bemene-
kiül a szobába, magára csapva az ajtót. Pogány
Imre tétovázik, aztán mégis Annus után megy.

SZALAYNÉ IRMA *Faragó ispánnak*: Akkor
most meséljen, mit hallott!

FRICI Halljuk a részleteket!

DOBYNÉ ÁGNES Szóval kit vesz el?

FARAGÓ ISPÁN Hát mondom, hogy a Hed-
vig konteszt... Megkapja vele a
farkaszugi birtokot...

SZALAY PÉTER Négyezer-kétszáz hold.

FARAGÓ ISPÁN ...a sajátját pedig bérbe adja.

Mert az öreg Marietta grófnő – hiszen
titkon ő szerelmes igazán az ifjú Pista
grófba – kikötötte, hogy az ő birtokán
gazdálkodjanak. Ő maga kap egy külön
apartmant a palotában, és visszavonul,
mert amióta özvegy, megutálta a gaz-
dálkodást. Fia nincs, a nagylánya úgys-
apáca, így aztán a kicsi kapja a birtokot.

SZALAYNÉ IRMA Szép kicsi! Akkora, mint
egy hétakós hordó!

FARAGÓ ISPÁN Én nem vagyok a grófok
imádója, de a fajkiválasztási politiká-
juk előtt le a kalappal!

SZALAY PÉTER Az önzés uralkodik ott, az
önzés, barátom.

FARAGÓ ISPÁN Engedelmet kérek, ez a Pista
gróf ezt a birtokot most bérbe adja, de
nagyon kemény feltételekkel ám. Itt
egy mintagazdálkodást kell berendez-
ni a bérlőnek. Először is szeszgyárat a
krumplira, amellé a sertéstelepet meg
a marhahízlalást – ingyen van, ugye, a
melasz –, csak berakja a vagonba a
húsállatot, és viszik is Bécsbe. Már
ezekből is úgy behozza a bérlő a bér-
összeget, hogy a Pista gróf meggazda-
godhat. És hozzá még a halastó.

DOBY ISTVÁN Na és ki ez a híres bérlő?

FARAGÓ ISPÁN Lichtenstein Adolf és Ármin
bécsi borkereskedők.

DOBY ISTVÁN Zsidók? *Csend. Doby feltápász-*
kodik – mindenki dermedten figyel –, elin-
dul az ebédlő felé, bekiált: Hol a lányom?
Hol az én Pannuskám?

DOBY PÉTER Hé! Mi van itt? Muzsikáljatok!
Ezután mindenki úgy táncol, ahogy ők
füttyülnek!

FRICI Péter, légy szíves...! Mama, szólj rá!

Kínos pillanatok múlva Annus a szobából jön elő kisírt szemmel, az apja karjába veti magát, és zokogásban tör ki. Pogány Imre is jön Annus nyomában.

DOBY PÉTER Itt jön az új földesúr, a Bakazug új gazdája!

DOBYNÉ ÁGNES Kisfiam...! *Átkarolja, elveze-ti az útból.*

DOBY ISTVÁN *átöleli, vigasztalja lányát.* No, no, no... Nem kell azért pityeregni... Ejnye no, hát jövőre Szegeden, a tisztikaszinóban fogsz táncolni, kislányom.

Annus csókokkal halmozza el az apját.

KÁDÁR PISTA *az egyetlen, akihez nem jutott el a kirúgás híre: Szegeden? Hogyhogy?*

DOBY ISTVÁN *Meglásd, boldog leszel újra, és mosolyogni fogsz újra, drága kislányom...*

POGÁNY IMRE *Édes, jó István bátyám...*

DOBY ISTVÁN *Nincs itt semmi szó, Pogány úr... Gyűnnek a rokonai!*

POGÁNY IMRE *A rokonaim... jószágigazgató úr?*

DOBY ISTVÁN *Hát maguk mindnyájan rokonok... Liscsány... Nincs magának Liscsány nevű rokona...? Lihtenstájn.*

POGÁNY IMRE *De vannak, kérem.*

DOBY ISTVÁN *Na. Lichtenstein Adolf és Ármin nevezetű bécsi borkereskedő urak bérbe vették ezt az uradalmat Pista gróftól – evvel a házzal egyetemben. És meghívják kegyedet, kedves barátom, vízkeresztre úri házukhoz, ide, ebbe a lakásba e! Ha megengedi, hogy én tolmácsoljam a meghívásukat... Na! Habár a ház, amelyben élünk, már nem a miénk. És ki tudja, hol leszünk már akkor...*

POGÁNY IMRE *nyújtja a kezét Annus felé.* Annuska...! *De Annus nem mozdul.*

KÁDÁR PISTA *rádöbben, mit nem értett egész éjjel.* Ja, hogy ez a Pogány zsid...!

PÉCHY LAJOS *Csendesebben!*

POGÁNY IMRE *Köszönöm szépen... a szíves közlést, jószágigazgató úr... Kezét csókolom, Annus kisasszony.*

Annus nem fordult oda. Pogány Imre még egyszer meghajtja magát, sarkon fordul és kimegy.

DOBY PÉTER *felordít.* Húzd rá, azt a ragyogó csillagát az apádnak! Tiszta a levegő! *Azzal megfog egy borral teli cserépkorsót, és odavágja az ajtóhoz, amelyen kiment az idegen.*

A TANÍTÓ *Részeg állat.*

DOBY ISTVÁN *főlemeli az ujját.* Vendég... volt...!

DOBY PÉTER *többen is lefogják, ő mégis elvonítja magát: Pájesz!*

Kacagás tör ki.

A JEGYZŐ *Hát akkor tovább muzsikáltasunk?*

DOBY PÉTER *Tovább, tovább! Ugye, kedves apám?, kivilágos kivirradtig!*

Zene – betódulnak az ebédlőbe, vad nótába és tánca fojtják síró dühüket.

PÉCHY LAJOS *Boszorkányszombat! Sose lesz a magyarból semmi.*

DOBY PÉTER *Éridjé' má', Lajos bá'!*

A GAZDASÁGI GYAKORNOK *Zsidóbérenc!*

A TANÍTÓ *Az hát...!*

A PATIKUSSEGÉD *Hazaáruló.*

Péchy ott hagyja őket. Az ebédlőben tombol a mulatozás – Doby Péter vezetésével. A nappaliban csak Doby István marad a lányával.

ANNUS *Innen most el kell mennünk, apuskám... Ez itt már odavan, igaz... de mégis minek sírni? Lesz másik életünk, amelyik szebb lesz, mint ez a régi volt...*

Doby nehézkesen föláll, átöleli Annust, és táncoltatni kezdi. Fölkurjant, majd összeesik, és lezuhan a földre.

ANNUS fölsikolt. Édesapám! Leguggol, rázo-

gatja. Apukám, drága...! Doby nem mozdul, Annus fölzokog.

Az ebédlőben folytatódik a mulatás, senki nem veszi észre, mi történt.

Vadnai Bébi

regényrészlet

Még aznap eljött az éjszaka is, az utolsó a Rózsa utcában. Hogy rövidítse, Dobrovics elment a Szalonba. Ott találkozott Doxával újra.

Titokban az országba csempészett újjenei lemezek forogtak, gyertyák lobogtak, mindenki a parkettán ült, a többség kiskorú. Gyertyák világítottak. Hallgatták a kísérletező nyugat-európai zenekultúra legújabb fejleményeit és a besúgó házigazda összekötő szövegeit. Bejött Doxa.

Sokan felfigyeltek rá, amikor megjelent az előszobán át a kétfelé tárt ajtóban. Doxa tekintély volt. Akkoriban. Megtisztelte Dobrovicsot, amikor leereszkedett mellé a padlóra. Rövidesen a füléhez hajolt.

– Ha adnál egy tízest, az mind a kettőnknek jó lenne.

Felálltak, elmentek.

Tulajdonképpen ezzel kezdődött az utolsó éjszaka. És idegenvezetéssel folytatódott.

A Népköztársaság útján mentek eső utáni aszfalttükrökön gázolva, neonlámpák gyér fényei alatt. A kapuk mind bezárva, rendőrök egyelőre sehol.

Egy darabig némán mentek, és Dobrovics szerint jól néztek ki. Dobrovics lábán irtózatos bakancs, Doxán kék cseh-szlovák tornacipő. Lopta? Vagy az anyjától kapta? Beszéltek a Törzsben valamit, hogy Doxának van egy anyja, akivel Doxa durván bánik.

Álmodozva, egy kanyarral nyitott, miközben zsebrevágott kézzel mentek. – Azt hiszem... Talán. Te közel laksz ide. Mi?

– A Rózsa utcában.

– Az jó lesz. Reggel majd kérek egy húszast. Az öregasszonytól.

– Ad?

– Well, az a dolga.

– Ó hol lakik? Az anyád.

– Itt. Az Oktogonnál.

Ekkor Dobrovics már kitalálta, hogy Doxa nála akar aludni, de nem tett neki ajánlatot. Kíváncsi lett, hogyan kéri fel őt a törzs legméltóságteljesebb csavargója.

– Az Oktogonnál? – kérdezte Dobrovics. – Az pár lépésre van a Rózsa utcától. Erre Doxa megállt, hogy összenézzenek. Szünet.

– Akkor? – tette fel a kérdést.

Így intézte el a dolgot. Hogy meghívta Dobrovicsot Dobrovicsához.

– Alhatsz nálam a padlón – mondta Dobrovics feleslegesen.

Mentek tovább. Adtak magukra, ráérősen haladtak, sehol egy lélek. Csak a rokonszenv érezhető hullámai. Úgy lépdeltek ruganyosan, hogy közben egy képzeletbeli kamera hátrált előttük, amiből sosem fogy ki a nyersanyag, és filmet csinál az egész életükből. És Dobrovics figyelte, hogy Doxa is bírja azt a kép-kívágást, amiben ők ketten most egyenjárással átvágnak a halott város éjszakáján. Eléggé beképzelték voltak, kívülről figyelték magukat a Népköztársaság útján, és az volt a véleményük, hogy teljesen rendben vannak. Ha ők nem számítanak a világnak, őket sem érdekli a világ. Hogy egyedül a saját véleményük a fontos önmagukról, csakis arra kíváncsiak. Meg ketten egymásra.

Már az Operaház előtt jártak, amikor a Doxa a túlsó oldalra mutatott. Egy hatalmas neoreneszánsz palotára. Négyemeletes, többtornyú, mesebeli.

– Tudod, mi az?

– Az? A Balettintézet.

– Az az enyém volt kiskoromban.

– A családodé?

– A vén kurvától örököltem. Volna. Csak elvették tőlem. Eladta. Gyere! Ne nézd annyit. Én oda se szoktam nézni rá. A Vénpicsa se sajnálja. Röhög rajta.

– Államosították?

– „Államosították“. El tudta volna intézni. Olyan nexusai voltak. Bejárt ez még, mittudomén, a Rákosihoz is.

– Igen?

Doxa nem tudhatta, milyen alapos ismeretei gyűltek össze Dobrovicsnak a közelmúltról. A tegnapról, ahogy magában nevezte a születése előtti évtizedet Dobrovics.

– Jó, akkor a Rajkhoz járt be. A Sombor-Schweinitzerhez is. Híres kurva volt. A svéd attasé volt a szeretője. Képzelheted.

Különösebb hangsúlyok nélkül beszélt, közben a fejét ingatta, ahogy az érzéketlen vagányok. Dobrovics meg majdhogynem félt, minek avatja őt a bizalmába Doxa, később meg fogja bánni. Hadarás közben egyszer az öklével mellbe is vágta Dobrovicsot, mint hogyha máris haragudna. Az meg csak néha merészelt Doxa szemébe felnézni. Az övé is kék volt, mint a Dobrovicsé.

Már a Nagymező utca sarkánál ácsorogtak. Mielőtt továbbmentek volna onnan, még azt is mondta Doxa:

– Ide jártak azok.

Dobrovics benézett a Nagymező utcába, a híres éjszakai mulató fényeire, ahol elegáns férfiakkal éles hangú spicces nők kötekedtek, majd betódultak, és egy csapásra megint csönd lett. Mélyebb, mint előzőleg volt.

– A Moulin Rouge-ba? Kik jártak oda?

– A vénasszony. Kiondolálva, meg szmokingosok vele. Ott voltak minden éjjel.

– A háborúban? – izgult fel Dobrovics.

– Előtte is. Utána is. Jött a teherautó sofőrje, és elvitte.

– Mit?

– A gyereket.

– Hova?

– Engem.

A folytatás bentakadt Doxában. Tett néhány futólépést az Oktogon irányába,

mintha megbánta volna, hogy beszélt, aztán befékezett, és látszott a hátán az erőlködés, hogy a folytatást magában tartsa.

– Invitálta. Maga mellé. Az ülésre invitálta. – Sorra köpködté ki a mondatokat.

Dobrovics beérte. Gondolta, jobb, ha kussol. Annymira váratlan volt az egész.

Mentek. Doxa egészen addig csakis olyasféle dumákat lökött, mint a törzs tagjai. Márpedig azok megvetéssel sújtottak minden régiséget, a saját és az elődeik múltbeli életét. Túlléptek rajta, felejtésre ítélték, megvetették az egész összefüggéstelen szövevényt. Államosított palota, háborús éjszakai mulató, vén kurva anyja. Ők új világot akartak alapítani, performanszot nyomatni. Ki is találták a saját humorukat, egy nyelvet, amit csak ők értettek egymás között, és még a tagjártatásuk is külön törzsi adomány volt. Abban lett gyakorlatuk, úgy érintkeztek egymással.

Doxa magas szinten művelte a törzs nyelvét, kialakításában döntőleg vett részt. Még abban a gyakori esetben is azt használta, volt olyan vakmerő, ha rászállt a rendőrség. Nagyon tudta dühíteni vele, magára uszítani őket. Nem is beszélve a hókaarcú államhivatalnokokról.

De most Doxa az Andrassy úton nem talált szavakat. Kínlódva, darabosan dadogva, számára is homályos mélységekből beszélt, mert Dobrovics volt életében az első, akit a bizalmába avatott. Egy eltemetett történetet akart előkaparni görcsösen. Vázlatos volt, nem tudta térbe helyezni a történetet. Végül összefüggéstelen barlangrajz lett az egész, két visszatérő motívuma valami szégyen és gyűlölet.

Dobrovics is erőlködött, hogy összeállítsa a képet. Sikerült is nagy nehezen.

Hogy Doxát néhány esztendőskorában, a második világháború utáni második vagy harmadik tavaszán az anyja sétálni vitte az Andrassy útra. A nő friss száján illatos rúzs. A levegő ragyog. Egymás kezét fogták vidám járókelők között. Élénken társalogtak egymással, szellemeskedtek, és legalább olyan szépek voltak, mint a friss idő. Különösen Doxa anyja, a ruhája, haja, vidor lépte. Forogtak utána a férfiak az Andrassy úton. Hogy anyja volt akkoriban a legszebb nő Budapesten. A járda mellett vesztegelt egy ponyvás teherautó. Hogy a sofőr kedvesen kihajolt belőle, és kék szemét megragyogtatva rámosolygott Doxára. És invitálta, hogy a kisfiúnak van-e kedve kocsikázni egyet. Hogy Doxa felnézett az anyjára. Hogy menjünk? Az anyjának nagyon megtetszett az ötlet. Mondta, hogy ő majd hátraül a ponyva alá. Hogy felsegítette a fiát a sofőr mellé. Aztán elindult az autókettős fasorban, napfényben. Hogy elhagyták a várost. A szellemes kisfiú Doxa többször is megnevetette a kékszemű sofőrt, tájak bukkantak elő. Legvégül egy szépséges, pázsittal övezett kastélyhoz érkeztek. Hogy ott lefékeztek. Doxa kiszállt. És a ponyva alól az anyja helyett számos gyerek ugrándozott le. Akik évekre a kastély, vagyis egy korabeli árvaház lakói lettek, együtt Doxával. És az anyja sehol. Hogy aztán nem is találkoztak. Beláthatatlanul hosszú ideig.

*

– Mi a neve az anyádnak? – kérdezte Dobrovics.

– Vadnai Éva. A társaságnak csak Bébi – válaszolt Doxa emelt hangon. Szinte kiabálva.

Már a Rózsa utcában voltak, langymelegben, sötétben. Dobrovics az ágyán hevert, Doxa pedig mellette a padlón. Mindketten hanyatt.

- Fontos? – kérdezte Doxa.
- Teljesen.
- Persze, te kutatod a neveket. Ez rögtön bevágott nekem.
- És még? Mi vágott be neked rólam?
- Tényleg érdekel, Mohó?
- Naná. Kifigyeltem, hogy te belátsz mindenkibe mocsárig.
- Jó, akkor mondom. Tudom valakitől, hogy a te neved Dobrovics. Az?
- Kitől vetted?
- Egy Jagellótól.

Jagellóknak a rendőröket hívták akkortájt a törzsben. Előtte Fakabátoknak. Utána meg Latabároknak.

- Az van benne a személyimben. Dobrovics.
  - Na akkor én meg azt mondom, te nem lehetsz az. Nem illik az arcodhoz az, hogy Dobrovics.
  - Akkor megbuktál, Doxa. Mert az az anyámé. Én az ő nevét viselem.
  - Mért buktam meg?
  - Mert a gének onnan is bennem vannak.
  - De nem az apaiak. Én az apád génjeiről nyomom itt most neked.
  - Jó. Akkor látod az arcomat?
  - Aha.
  - Az apám neve: Oszkay. Oszkay Artúr. Illik?
  - Ez már lehet, látod. Rajtad van.
  - Hallottad már ezt a nevet?
  - Nem.
  - Otthagytott az apám a születésemkor. Azért vagyok én anyai néven.
  - És nem is láttad soha?
  - Először 14 éves koromban. Akkor jött ki a sitről. Állítólag azért nem láttam addig. 10 évről így sem tudott elszámolni, mert csak 4 évet ült. Rendben? – magyarázta Dobrovics. Doxa semmit sem tett hozzá.
- Aztán aludtak, és reggel Doxa felkereste a közelben lakó anyját egy húszasért.

*

Mint egy zuhanás, hideg lett. Fázósan villamosozott-buszozott át Budáról Pestre. Doxa is biztosan a helyeit járja egy szál ingben, de ő nem cidrizik. Mitől támadt ez a mínusz? Talán az atombombától. Dobrovics nem ismerte – mert nem akarta – hazájának államrendjét, alkotmányos berendezkedését, az állampolgárok közti rendtartásból is csak a nevükben alkalmazott módszerek jutottak el hozzá. Utcai igazoltatás, átlagban évente egy látogatás időzőpapírral a kézben valamely hivatalban, satöbbi. Ő bebújt a törzsébe, a kézzel teleírt papírai közé meg a könyveibe fészkelte magát. Most is, menet közben – épp a Baross utca mélyére sietett a körút felől – egy verset skandált fogvacogva. Akkoriban szerette a verseket. Ahogy egy régebbi papírjára egyszer felírta: „A szenvedély ösztönzése,

a kötelesség szabályai, az igazság tanulságai a versben alávettettek a szépségnek." Nem olvasott újságot, mindig – és gyakorta durván – félbeszakította a beszélgetést a körülményesen fogalmazó emberekkel, nehogy elromoljon a stílusa.

Magának sem vallotta be, mégis szeretett eljárni az apjához. A nagy bérház a Baross utcában, ahol az ablakokon már nagyrészt átvilágítottak a lámpák. A szer-
vusz, fiú, amivel az öreg fogadta – nem is volt akkor még öreg –, aztán át a hosz-
szú, zegzugos előszobán. Apjának egy társbérlője volt, egy levitézlett hegedűmű-
vész, és egy albérlője, valami vidékről odakerült éltesebb asszony, az Öreg Kuruc.

Bekeveredtek a nagy, magas szobába, ahol az apja mindig ugyanazzal kínált neki helyet:

– Foglalj helyet nálam. Ez egy szabad szoba.

És leültek cigarettázni.

– Pattintsd ki a dugót, fiú.

Itták a három üveg rossz fehérbort, amit Dobrovics a Közértből felhozott. Híg volt, mégis maróan savanyú, és hangulatos, miként Dobrovics apja.

Lent a kihűlt, széles utcán trolibusz járt halk neszekkel. Dobrovics várt, még nem vágott bele, hadd igyon az apja, máskülönben nem szedi ki belőle a ténye-
ket. Az öregnek ugyanis józanon szárnyalt el a fantáziája, és csak berúgva lehet-
tett érdemben tárgyalni vele, olyankor látott élesebben. Különösen, ha régi dol-
gokról volt szó.

– Mit csinálsz te mostanában, fiú?

Sosem várta meg a választ. Lételeme volt az üres szórakoztatás, különösen a
nőket bűvölte vele. A komoly férfiak rögtön átláttak rajta, és hamar meglett a vé-
leményük, hogy egy szélhámossal állnak szemben. Dobrovics szerint egyik fél-
nek sem volt igaza.

Közben bejött az Öreg Kuruc. Fát hozott begyújtani a cserépkályhában.

– Bécsben ért minket utol a front anyáddal. – Dobrovics várt a sorára, közben
csak a maga gondolataira szorítkozott. – Elszöktem Temesvárról a román kato-
nai behívó elől, át a határon Pestre. Összeismerkedtem anyáddal. Ő tizenöt éves
volt akkor és még szűz. Bizony, szűz volt a Marika, és tizenhat éves, amikor el-
vettem. Én meg erdélyi menekült a magyaroknak. Jött a SAS-behívó, nagyapá-
déknál laktunk.

– Ezt már mondtad.

– Jó, de most figyelj. Akkor már itt volt a német megszállás, az oroszok meg
a határnál. Sztálin orgonák. Bemegyek a német parancsnokságra a Semmelweis
utcába a román papírjaimmal, hogy jelentkezem munkára Bécsbe. A német tiszt
kérdi, hogy feleséggel megyek-e. Mondom, igen, erre belepecsételi a papíromba,
hogy mit Frau. Marika nem mer velem jönni, azt mondja a nagyapadéknak, csak
kikísér engem a pályaudvarra. Ott felugrik hozzám az induló vonatra.

Az Öreg Kuruc ült egy sámlin, előredőlvé fújta a tüzet. Dobrovics apja sze-
rint még mindig menstruál. Honnan tudta volna, ha nem a szeretője? Zuhogni
kezdett kint az eső, túl az erkélyajtón. A trolibuszok caplattak lent. Az Öreg Ku-
ruc álmodozva bámult bele a tűzbe. Mintha ott se lett volna. A hegedűművés-
nek nőlátogatója volt, ihattak, mert a nő énekelt a falon túl, a társbérlő hegedült
neki. Mindig ilyenek voltak Dobrovics apjánál. Régmúlt dolgok. Meszesgödör.
Magas falak, keményre kopott szőnyeg.

– Lőszergyárban dolgoztunk anyáddal Bécsben. Ott fogantál. Az utcában a szembenső ház találatot kapott és lobogott, mi ablakot nyitottunk, úgy melegedtünk. Volt egy barikád, fiatal németekkel, a szájukból lógott a csikk, volt velük egy láda konyak, rohamoztak az oroszok, hurrá, golyószórózták őket, közben félkézzel meghúzták az üveget, fölfelé kellett állítani a csövet, akkora volt a hullahegy. Hova menjünk, amikor kitört a béke? Anyád szerint Párizsba. Voltak kanadai fehéröves tábori csendőrök is Bécsben, nem csak oroszok. Én mondom anyádnak, Kanadába. Majdnem ott születél vagy Párizsban. Mind a ketten tudtunk franciául meg németül. Te milyen nyelven tudsz? Volt egy kézikocsi, két magyar házaspár. Az egyik mi voltunk anyáddal. Mindenkinek sok bőröndje volt akkoriban. Mondom a Lenkei Ferinek, ők is temesváriak voltak, hogy feldobok egy pénzt, melyik házaspáré legyen a kézikocsi. Már sráckoromban megtanultam a bátyámtól, hogy kell úgy feldobni. Érted. Mi nyertünk. Gyalog jöttünk vissza Pestre, ők vonattal. A Lenkei Feri feleségét az állomásnál megerősizték az oroszok. Én bekormoztam anyád arcát, és el is tudtunk bújni az országútnál, ha jöttek, látszottak messziről. Ezért tudtál te megszületni. Nem döngettek ki anyádból. Érted. Mit akartál te kérdezni? Tudod, a Vadnai lányról. A Bébiről. Nahát az aztán. A bátyámnál, a Lurkónál bujkált az ostrom alatt a Damjanich utcában. Meg aztán is ott lakott egy darabideig a Bébi. Mi van vele?

Még a hegedű is elhallgatott, azok ott felnevettek, hallhatóan koccintottak egyet a részeg házban. Elmosódott hangon kiáltoztak.

Dobrovics oldalról közelített, sarlózó mozdulattal. Apja hanglejtését utánozva.

– Mit tudom én. Valahol hallottam a nevét.

– Bébike? Harminc kiló volt vasággal együtt. A bátyám, a Lurkó csinált neki egy gyereket. A Jancsit.

– Igen? Biztos? – Dobrovics töltött az apjának. Sustorgott az eső.

– Én úgy éljek. Az ölemben is ült. Lepisálta a nadrágomat a szőke gyerek.

– Hányban?

– Aztán, hogy visszajöttünk, én meg otthagytam anyádat. Már békében, ha az az volt. Voltam a bátyáméknál látogatóban a Damjanichban. Te, hogy a Bébi milyen szép tudott lenni!

– Képzeld, ismerem.

– Bébit?

– A Jancsit. Évek óta. A barátom.

Ettől Dobrovics apja belelkesegett. Leküldött egy nagy korty bort, az álla is nedves lett.

– Ne zrikálj! Megvan a Jancsi? Hogy fog örülni a bátyám! Hozd fel hozzám a srácot! Esküszöm, ezt meg kell írnom Lurkó bátyádnak.

– Jó, de a felesége mit fog szólni hozzá?

– A Szöszi? Ez már egy elévült dolog. Szöszi egy komoly nő, slussz. Bölcs. Eljött az idő, hogy ő is megtudja, ha nem tudja.

*

– Foglalj helyet nálam, fiú. Ez egy szabad szoba – ültette le Dobrovics apja Doxát az ócska televízió melletti nagy fotelbe, hogy mindannyiukkal szemben legyen.

Doxa leült, ők hárman csak nézték, mint egy kiállítási tárgyat. Aztán Dobrovics apja megszólalt.

– Na mondjál valamit, fiú.

Doxa meg rákezdte:

– Miért mentetek ki a pusztába? Nádszálat nézni, melyet ingat a szél? Ugyan miért mentetek ki? Embert látni, aki finom ruhába van öltözve? Hiszen akik pompás öltözetben és bőségben élnek, azok a királyi palotában vannak. Akkor miért mentetek ki?

– Ezt a dumát! – csapott a térdére Dobrovics apja. – Ez tiszta Oszkay. Évikém! Miért nem akarod megmondani neki? Ez egy Oszkay!

– Csak ha beszéltem Lurkóval.

– Bébikém! Ne gőgösködjünk, elmúltak már azok az idők! Idefigyelj, János. Te, aki lepisáltad a nadrágomat, meg én, mi ketten majd kimegyünk Temesvárra a bátyámhoz. Boldog lesz a Lurkó. Kiváltjuk az útlevelet, és sipirc.

– Nem lehet – ingatta a fejét Doxa.

– Miért nem?

Doxa felmutatta két összeillesztett csuklóját.

– Sittes voltál? – Dobrovics apja ismét könnyezni kezdett. – Én is! – ugrott fel. Megölelte az új családtagot.

– Lakhatsz nálam! Kapsz tőlem ruhákat! Évikém! Elismerésem zászlóerdeje! Köszönöm neked ezt az Oszkayt! Bébi! Most mit hallgatsz? Megkukultál?

És így tovább. Ahogyan Doxa mondta Dobrovicsnak egyszer: „egészen a kínos fájdalomig, ami röhögést akar kicsikarni abból, aki érzi.”

*

A közszájon forgó hírek pontatlanságával az terjedt el a törzsben, hogy Mohó és Doxa édestestvérek. Nem tőlük tudták meg, az biztos. Ők ketten anélkül, hogy összebeszéltek volna, kitérő válaszokat adtak, sosem ültek egymás mellé a törzshelyeken. Adták az érdektelent, és ezzel nem keltettek feltűnést, mert a törzsben nem számítottak a családi kapcsolatok. Mintha azok szégyenfoltok lettek volna. Mindegyik elődjüknek volt valami takargatnivalója, nemcsak a történelmi múltból, de még az akkori mindennapjaik is kiérdemelték a törzs megvetését. A kicsinyes megélhetési igyekezetük, homályos aggodalmaik, az örökös önsajnálát, amivel fertőzni akarták a fiaikat is. Ők a korabeli társadalom szolgáinak számítottak a törzsben, és kilétüket a tagok nemcsak egymás előtt tartották titokban, de önmaguknak is hírzárlatot rendeltek el róla. A szülők egész egyszerűen kimentek a divatból. Az összes divatból, ami csak volt a világon. Levegőnek illett nézni őket. És ezzel mintha ők maguk, a felmenők is egyetértettek volna, persze szokásuk szerint szótlán beismeréssel. Hogy az ő világuk elmúlt. Úgy voltak vele, hogy történt velük hajdan valami nekivadult méltánytalanság, amiben ők a fiatal éveikért irgalmatlan büntetést kaptak, de az hiába volt eseménydús, mehet a temetőbe, porladjon csak széjjel a jelen ürességben. Így hát a hír, hogy Doxa fivére a Mohónak, nemigen számított a törzsben. Egyedül Franzl, az öreg festő izgatta fel magát, amiben azért az alkohol is közrejátszott.

– Ki a ti apátok? Az Oszkay Lurkó?

Dobrovics ráhagyta.

– Mit tudom én.

– Az tudod, milyen nagy festő? Most lesz Párizsban egy vernisszázs, ha ugyan a románok kiengedik oda. Hajaztok is rá a Doxával, csak ő még nálatok is szebb fiú volt. Ő meg a Megyeri Barna voltak a vezérek a Főiskolán. Tudod, mi rózsaszínűek voltunk, míg ide nem értek az oroszok. Az ostrom alatt volt nyomdánk, gyártottunk hamis papírokat, zsidókat bújtattunk azzal a nagy szívünkkel. Ha látod, mondd meg az apádnak, a Lurkónak, hogy csókolatja a Franci. Lehet, hogy szóba se akar állni velem. Olyan akadémikusak lettek azóta a munkái. Na majd kerüljenek elő a képeim a halálom után. Mert a Lurkó, az biztos túl fog élni engem. Amilyen nyugis a pali. Én meg itt elégetem magamat. Tudnám, hogy minek, pedig én csak a jövő embere lehetek. Persze az se semmi.

Doxa ismét eltűnt néhány hétre. Nem költözött Dobrovics apjához, talán visszahúzódott abba a bűdös kicsi lukba, amit állítólag az anyja szerzett és fizetett neki, nehogy már *rosszhiszemű jogcím nélküli ottmaradónak* is nyilvánítsák a fiát. Dobrovics viszont továbbra is büszkén viselhetette ezt a címet. Egy lány hívta fel a figyelmét egy használaton kívüli mosókonyhára a házuk teteje alatt, ahová az ősz beálltával észrevétlenül be lehetett költözni. Dobrovics ott matraccra vonult, jöhetett a villanymelegítő korszak. *Fantom* című novellája abban a környezetben született a Nagy Lajos király úton, visszatérő villamoszörgésben. Már jócskán azon kotlott, amikor váratlan hirtelenséggel fölmerült, hogy neki Doxát kéne megírnia. Mindent eldöntő izgalom fogta el Dobrovicsot. Tollat, papírt ragadott, hogy a végére járjon ennek. Vett egy nagy levegőt, és belevágott.

Terveket készített Doxáról, mint írásbeli témáról a mosókonyhában. A tüzesége felől indított. Vázlatpontokat vetett papírra, felsorolta Doxa szégyentelen nyilvános botrányait, melyeknek ő is tanúja volt. Aztán rájött, hogy ezzel csak egy hőzöngő alakot állított elő. Mert mi legyen az, aminek a nevében Doxa égni mer a fejek előtt? A bátorság egy elgyávult korban? Ez nem vezetett messzire. Odaírta a papírlap tetejére: *Robin Hood-változat*, aztán félretette.

De az égető tűz megmaradt kiindulópontnak. Mi táplálja azt? Alkati kérdés? Türelmetlenség? Feszültség? Halálvágy? Bizonyítási kényszer? Egy karakter totális bizonytalansága, amit elégetni akar önpusztító tetteiben? Provokálás? Vágyakozás a hírnévre? Egy szubkultúra mártírja?

Odaírta az új lap tetejére: **MÁRTÍR**, majd gyorsan át is húzta, és azt írta alája: **MAGÁNY**, hogy ezzel majd talán belülről kifelé, egyes szám első személyben elbeszélve teremtheti meg Doxát. Tele is firkált néhány oldalt ezen a nyomvonalon, majd lefulladt. A szenttelen lélekelemzéssel sem juthatott messzire, pedig az divatos irányzat volt akkoriban.

Míg görcsöt nem kapott, addig makacszkodott Dobrovics. Volt, hogy előredőlve a homlokát verte az asztalra, amit a házban lakó lány csempészett fel neki. Új meg új papírt helyezett maga elé. Szét akarta szálazni Doxát. Felírta: **PRÓFÉTA**, látnok egy anyagias korszakban. Előkapta a Bibliát, részleteket másolt ki belőle, és szaporán körmölve kis esszéket kanyarított melléjük a jelenkor profán, megfélemlített társadalmáról, kontra vallási elragadtatás.

Tudatos elemzések sora kerekedett ki Doxáról, de mintha Dobrovics szívár-

gó tollal pontot akart volna tenni egy itatóspapírra, helyette mindig csak szétfolyt paca lett a kezdetben lelkesítő ötletből.

Közben egyfolytában kísértett egy hátsó gondolat. Hogy az értelmére veszélyes ez a téma. Ha tovább makacskodik, elhagyatott lesz, úgy, mint Doxa. De miért ne? Tényleg. Miért ne? És Dobrovics eldobta vázlatait, velük együtt a gondolatmeneteket. Közelítjük meg más módszerrel a témát. Használjuk csak azt, amit mindeddig visszafojtottunk még a saját életünkben is. Engedjük el magunkat egy olyan világban, amely egyedül és csakis állati éberséget igényel.

Ez Dobrovicsnak egy kis boltban merült fel, majd sebtében bevásárolt, és alig várta, hogy a mosókonyhába visszaérkezzen a papírokhoz. Ott pedig a szék támlájának döntötte a hátát, hogy magára engedje mind a Doxával kapcsolatos érzéseket. Nem szégyellheted, hogy elfogult vagy, tanuld el Doxától a tüzet. Ha már a tudatod a világban mindenhol csak zűrzavart, sandaságot tapasztalt, dobd el, azzal nem lehet megírni Doxát. Óróa csak az ördög alkothat elemző képet. Az érzéseket vedd elő. A megérzéseket mind. A szimpátiákat.

És akkor rangsorolni kezdte azokat az erősségük szerint, többnyire lehunyt szemmel, miközben a tudata egyre csak szűkül, helyébe hangulatok jöttek elő, az együttlétek Doxával. Közülük makacsul tolakodni kezdett az egyik. Vissza és visszatért, meg-megszédítette Dobrovicsot, akkora volt a mélysége. Pedig ott Doxa csak mellékesen szerepelt. Mint egy háttérfojt. Annak az érzését meg lehetne írni. Ha azzal kezdené Dobrovics, messzibbre jutna.

Amikor Doxával felmentek az ötödik emeletre az anyjához, és ajtót nyitott az asszony. Vagyis Vadnai Bébi. Vagyis Éva.

– Ez az elnevezés lesz a legjobb, hogy Éva – gondolta mellesleg Dobrovics. – Majd ezentúl így szólítom magamban.

És belemerült az első látogatásába Éva lakásában. Megmaradt benne az egész, beleértve mindent, leszámítva a tudatos részét, ami szinte megszűnt és csak gépiesen működött abban a nagy szobában. Annál inkább ott voltak mind a színek, a szagok, a megvilágítás, az erősen közepes fényereje a burás lámpának, ami a magas plafonról nagyon rövid láncon szórta semleges fényét, és betérítette vele az egész szobát, és egyszerre volt rideg Dobrovicsnak, vallató és otthonos.

És a másik szobában bizonyosan meghúzódott egy ember. Ezt meg honnan veszi, hisz nem látta, nem is keltett zajt az a valaki, mégis érezhető volt a jelenléte. Esetleg Éva viselkedése árulkodott? Ott ült vagy feküdt láthatatlanul az illető, de inkább ült egyedül, és kihallgatta az egészet. És maga a nő. Éva. Dobrovicsnak rengeteg oldalt kellett volna teleírnia, hogy ott legyen minden abból a rövid esti látogatásból. És vajon lett volna olyan nagyon erős a szoba hangulata, ha Éva nincs jelen? Biztosan nem, de azzal a tudattal körülnézni benne, hogy az az ő szobája, úgy már igen. Továbbá vajon milyen lehetett a szomszéd szoba? Lakik ott valaki? Miért volt az, hogy van ott valaki? És miért nem akarta később erről Doxát megkérdezni Dobrovics? Miért nem kért tőle felvilágosítást? Mitől lett ez neki, Dobrovicsnak a privát ügye, ez a nyomozás, amiből Doxa már kezd kimaradni? Ebben Éva a ludas. Akkor most Doxát vagy Évát akarja megírni Dobrovics?

Inkább folytatta *Fantom* című novelláját. Egy darabig.

Folytak tovább a dolgok mesterek nélkül. Ajváz elment, Doxa sehol. Igaz, ott voltak a holt mesterek Dobrovicsnak, de azokat most hagyjuk. És még élettársai voltak az 1930–40-es évek dokumentumai is, amikbe önfeledten belebúvárolta magát.

És jött a hír, hogy Lurkó bácsi átutazik Budapesten. Vonattal jön, egyetlen éjszakai fog az öccsénél tölteni, és másnap repülővel megy Párizsba a vernisszázsára.

Így hát Dobrovics felkereste apja lakását a Baros utcában. Ott nagybátyját szerencsére egyedül találta. Kölcsönös rokonszenvvel csókolták arcon egymást.

– Foglalj helyet, fiú. Öcsi másolás után lohol.

– Csak nem kér új meg új poharat minden fröccshöz?

– Inkább új nő van a dologban. Legalábbis azt mondta nekem.

– Mert a bátyja vagy, Lurkó.

Büszkén felnevetett. Még mindig nagyon mutatós ember volt.

– Gondolod, hogy minden öcs péniszirigy?

– Leülünk?

– Hajnalban jön értem a taxi. Mi van? Egyébként hallok Öcsitől, hogy be vagy zsongva az ügyben. Újabban génkutatással foglalkozol?

– Tényleg te vagy a Jancsi apja, vagy ki?

– Nézd. Én erről csak akkor tudok nyilatkozni, ha beszéltem Bébikével. Halom, ezt kötötte ki ő is. Szeretném tudni, mit akar vele.

– Akkor menjünk el hozzá. Felhívhatjuk.

– Nincs most nekem időm ilyesmire.

– Megesküszöm, senki sem tudja meg tőlem. Ha már ez ilyen vértitok. Te vagy az egyetlen, akinek hiszek ebben az ügyben.

Lurkó bácsi elgondolkodott, hogyan fejezze ki a véleményét. Mert érezhetően a saját véleményét akarta Dobrovicssal közölni.

– Nézd. Egy biztos az apa személyét illetően. Hogy ő nem lehetett budai. Mert akkor mind fel voltak robbantva a hidak. Érted? – Gunyorosan nézett Dobrovicsra, hogy fogja fel, ebben a kérdésben nem érdemes buzgólkodnia tovább.

– Akkora kurva volt a Vadnai Éva? Hogy bárki Pesten?

– Nézd, fiú. Mi nem érthetjük ezt a Bébit. Pláne te nem. Az egész egy titok. Homály. Nem minekünk való, hidd el. Ki akar használni téged. Engem. Minket. Most is ostrom van, ő meg bujkál. Értesz?

Dobrovics beszorult három ütköző gondolat közé.

– Most is menti az életét?

– Nem, azt nem. Bébi sose is féltette az életét. Hanem a történetét rejtegeti.

– Hogy ki az apa? Jól van, akkor tőled akarom megtudni.

– Akkor én tudod, hogy mit mondok? Lehetek én is a haverednek az apja.

– De nyilván nem biológiaiilag.

– Hanem megnevezetten.

– Is? – kezdett gúnyolódni kínjában Dobrovics.

– Amennyiben ti a mi folyományaink vagytok mind.

– Is? – kérdezte Dobrovics továbbra is semleges arccal gúnyolódva.

Erre Lurkó bácsi mélyen Dobrovics szemébe nézett, mint aki tutira velejéig belelát.

– Azt akarom, hagyd abba. Ez az ügy nem véletlen van titkosítva.

– Hanem miért? Miért?

– Hogy ti mással foglalkozzatok. A magatok dolgaival.

– De ha mi a ti folyományaitok vagyunk...

A nagybátyja átvette Dobrovics dühösségét, már ő is kiabált.

– A havered átver téged, mint szart a palánkon. Nyakam rá, hogy tudja, kitől származik, de téged akar magának meg engem a sírjára! Virágnak! Hülye úr!

– Az öcséd, az apám állítja, hogy te vagy az! Nem őtöle veszem!

– Most már az Öcsi sem állítja. Felvilágosítottam tudniillik tegnap szegényt.

– Miről?

– Hogy hazudtam neki, mikor magamra vállaltam azt a gyereket. Érted már? Életveszélyben voltam, mivel bújtattam az anyját. Statárium volt az ostrom alatt, és rögtön engem is falhoz állítottak volna, ha lebukunk. Azt kellett mondanom mindenkinek, a haveraimnak, még a saját öcsémnek is, hogy azért vettem oda azt a nőt, mert gyerekem van tőle. Na. Rémlik már, fiú, hogy velem együtt mekkora nagy fasz vagy?

– Akkor is mondjad meg, ki az apja.

– Nem tudom. Senkise. Talán egyedül a nő, de az sem biztos. Nem hiszel nekem. Tudod mit? Nem baj.

Visszaült, kezdte normálisan venni a levegőt. Még az ősz hajszájai is markánsak voltak és álmodozók. A tekintete szintén olyan lett. A szemöldökéből kiállt egy fehér szőrökunkor. Kell, hogy legyen az úticsomagjában egy csipesze, amennyire Lurkó bácsi egyébként ápolta magát. Az időskorban van valami gépies. Meg unalmas. Dobrovics csökkenteni kezdte magában a feszültséget, követte a példát.

– Kérdezhetek még valamit?

– Most már bármit, ha el fogod hinni, amit felelek.

– Az a nő.

– Nem volt kurva. Képzelheted, ha még nekem sem engedte, hogy odadörögjek. Talán ha jobban erőltetem. De szólt bennem a vészcsengő.

– Minek akar beszélni veled?

– Hogy megint segítsék neki.

– Elbújni?

– Igen, teelőled, hülye úr, meg a Jancsi havered elől. Meg ne tudjátok, kitől is lett a gyereke. Az az én verzióm, hogy Bébinek már csak ez a fontos.

Boldog Észak

regényrészlet

Beninbe a norvég misszionáriusok tehát Elefántcsontpartról jöttek át. Ahol korábban évekig kitartottak a polgárháborús állapotok között, ám miután többször kifosztották őket, és a Norvégiában összegyűjtött adományok nagyobbik részét az emésztette fel, hogy elrabolt munkatársaikat újra és újra kiváltsák a gerilláktól, kénytelenek voltak magukra hagyni, és Jézus Krisztus gondoskodására bízni azt a néhány testvérüket, akik a helyi muzulmán bennszülöttek közül kikerestelkedtek.

Cotonou-ban béke az éppen volt, de érdeklődés annál kevesebb. Az első évben alig lézengtek néhányan a bibliaórákon. Túlságosan nagy volt a nyugalom a misszióban. Botrány csak egyszer tört ki majdnem, amikor a beniniek összeszólalkoztak egymás között, hogy a Noé bárkája alatt hullámozó víz vajon édes volt-e inkább vagy sós. A legtöbbször katolikusnak volt keresztelve, és bár a vudu szellemek tanácsai szerint éltek a mindennapjaikat, azért eljártak misére is, így a kérdés megítélésében mindenki saját magát tartotta a legilletékesebbnek. A misszió titkára a tettegesség elszabadulása előtti utolsó pillanatban előkapta a gitárját, és belekezdett egy dalba Jézus Krisztus szeretetéről. Öblös hangja túlharsogta az ordítózást, és a vitakozók mégse estek egymásnak, sőt a második dalra, amiben már a Szentlelket dicsérte, többen ringatózni kezdtek, végül pedig közös tánc kerekedett. Az összeövetelt záró csokoládés muffint, híg, norvég kávé kortyolva hozzá, már mindenki jókedvűen tömte magába.

Egy másik alkalommal az egyik misszionárius előadását Krisztus feltámadásáról egy karvalyorrú szudáni férfi szakította félbe, aki mellesleg használt robotgók Beninbe való behozatalával foglalkozott. Azt állította, ő magától a kartúmi kopt metropolitától tudja, hogy Jézust nem tették sírba, nem onnét tűnt el harmadnapon. Hanem halála után néhány órával a holttest még ott a kereszten kinyitotta a szemét, kiszedte lábából, tenyeréből a szögeket, mint a kaktusztüskét, lemászott, bement Jeruzsálembe, ahol azt a zsidó főpapot, a Kalifát vagy kit a szakállánál fogva végighúzta a városon, majd egyenesen a pokol legmélyebb bugyrába hajította. A karvalyorrú által előadott apokrif feltámadás-történet nagyobb tetszést aratott a jelenlévők között, mint a kanonizált, amit a misszionárius korábban előadott. Ezt a misszionárius, úgy tűnt, nem veszi a szívére, kifürkészhetetlen arckifejezéssel hümmögött a karvalyorrú meséje alatt. Ami jelenthette azt, hogy ő is ismeri a feltámadásnak ezt a változatát, és tulajdonképpen elfogadja, mint lehetséges verziót, de azt is, hogy elutasítja és istenkáromlásnak tartja. Úgy kezelte a véleményét, mint egy igazi norvég: saját személyes tulajdonának tekintette, és nem osztotta meg senkivel.

A misszionárius feleségek házimunka-tanfolyamát is gyéren látogatták. Oda az asszonyok jártak el Madame Betty vezetésével, és megtanulták, hogy hogyan forgassák a kötőtűt. Az elkészült gypjúzokninak mindegyikük végtelenül örült, és otthon a lakás legfőbb díszeként lógatta fel a plafonra. Annál is büszkébben mutogatták a vendégeiknek, mivel nálunk a legtöbben mezítláb vagy szandálban járnak, és még annak is, aki megengedheti magának, hogy cipőt vegyen, felesleges luxus, hogy ráadásul zoknit húzzon.

A misszionáriusok jelenléte tehát nem maradt észrevétlen, de a szalmatetővel fedett harangláb, amelyet azért emeltek a misszió udvarán, hogy alatta kereszteljék át a megtérteket, elhagyatva ázott a monszunesőben.

Mert ugyan milyen esélye van annak, aki evangélikusként legelőször hal meg Beninben?, kérdezték egymástól a misszióba látogató helyiek. Az örökéletben már vele van a feltámadt Jézus Krisztus, de addig halottként mihez kezd egy szál magában? Reménykedjen, társaság után sóvárogva, magányosan, hogy meghal nemsokára egy második, egy harmadik, egy negyedik evangélikus? És ha már többen vannak is? A korábban meghaltak tömegeihez képest még akkor is csak maroknyian lesznek, és legjobban teszik, ha fegyelmezetten fekszenek tovább a langyos, benini földben, és türelmesen megvárják a Feltámadást, miközben legnagyobb bosszúságukra a félig vudu, félig katolikus halottak kedvükre sétafikálnak fölöttük.

Aztán váratlanul mégis meglett az első evangélikus halott.

A norvég misszionáriusok Elefántcsontparton mahu törzsbeli muzulmánokat térítették. Így, amikor megérkeztek hozzánk Cotonou mellé, az anyanyelvükön és az angolon kívül leginkább még a nálunk teljesen ismeretlen mahu nyelven beszéltek, franciául csak a legegyszerűbb szinten. A többi bevett nyelven, fonul, jorubául vagy minául pedig megszólalni sem tudtak. Szerencséjükre azonban ittlétük első napjaiban kezelni kezdték a lepráját egy nagydarab, jó kedélyű kőművesnek, akiről nem csak az derült ki, hogy imád beszélni, hanem az is, hogy született nyelvzseni. Nemcsak angolul és franciául csevegett folyékonyan, nemcsak a Cotonou környékén használatos mindegyik bennszülött nyelven, de még norvégul is elboldogult. Annak köszönhetően, hogy hónapokig dolgozott korábban norvégoknak, akik az országhoz tartozó kontinentális talapzaton, a tenger alatt geológiai kutatásokat végeztek annak a benini kormánynak a megbízásából, amely két évente ad ki közleményt, miszerint a közeljövőben meg fogják erősíteni a hírt, hogy Benin óriási kőolaj- és földgázmezőkkel rendelkezik, és a világ legszegényebb országai közül katapultálni fog a világ leggazdagabb, olajtermelő országainak exkluzív klubjába.

A leprás kőműves, Eric főnyeremény volt a misszionáriusoknak. Vele vigasztalta őket az Úr az Elefántcsontpartról való kénytelen evakuálásukért. Eric hozzájuk szegődött mindenesnek. A hivatalokba, ahol intéznivalójuk akadt, elkísérte őket, tolmácsolt nekik a bibliaórán, a házimunka-tanfolyamon, nyírta a fűvet a kertben, és őrizte a misszió épületét éjszaka.

Végtelenül hálás volt, amiért foglalkoztak a leprájával, amit még az egyik rosszindulatú szomszédja küldött rá hajdan egy falusi vudu szellem segítségével. Eric válaszul a szomszédra vérhaszt küldött vissza egy másik falusi vudu szellemmel. A szomszéd hiába halt bele később az így kapott vérhasba, a leprat már egyik

szellem se vitte el. Eric bizalma megrendült a vuduban. A misszionáriusok józan gondolkodású, de szerető Jézus Krisztusát ezért nagy lelkesedéssel fogadta. De arra, hogy egy szál magában evangélikus legyen Beninben, ő sem vállalkozott. Habozott, mint a többiek, mint Madame Betty is, aki nemrég katolizált, és még röstellte volna magát a cotonou-i püspök úr előtt, hogy olyan gyorsan áttér.

Így keresztelés nélkül köszöntött be az első Húsvét a norvég misszióba. A misszionáriusok feladat híján hazarepültek, hogy sífussanak végre a napsütéstől szikrázó havon, és a termoszuk forró kávéval teli kupakját két marokra fogva imádkozzanak Istenhez a gyönyörű norvég természetben. Nem voltak csalódot-tak. Érezték, hogy odalent Délen egyre többek lelke megnyílóban van az Evan-gélium felé. Arra számítottak, hogy a nagy áttörés, a tömeges megtérés a követ-kező Húsvétkor következik be.

Az Úrba vetett nagy bizalommal tértek vissza a vakációjukról Beninbe. Észak hidege, mint áttetsző glória a hosszú repülőúton egész végig ott csillogott a fe-jük fölött. Utolsó kristálya akkor olvadt el, amikor a taxi, amely a cotonou-i rep-térről behozta őket, megállt a misszió épülete előtt. Eric-vel utoljára Oslóból si-került szót váltaniuk telefonon, azóta hiába csörögtek rá a kérdéseikkel többször is a hosszúra nyúló vámolás alatt, nem vette fel a mobilját.

Pedig minden jel szerint várta őket. A trópusi estben, amely egész évben min-dig ugyanazon az órán száll le, a kapu két oldalán kormozva égett a rossz nigéri-ai petróleum a mécsesben, hogy norvég szokás szerint jelezze, vendéget vár a ház. A kert gyepét frissen nyírták, a házban ragyogott minden a takarítástól, az oltáron a Biblia az aznapi igehelynél volt kinyitva. Éppen csak Eric nem volt sehol.

Végül a garázsban találták meg, elnyúlva feküdt az autó mellett. A sötétben először azt hitték, szerelés közben olaj ömlött ki rá, az gyűlt tócsába alatta. Csak amikor kihúzták az árnyékból a lámpafényre, akkor látták, hogy a saját vérében hevert. Hiába próbálták feléleszteni, Eric nem tért magához. Madame Betty és a misszió titkára behozták a francia kórházba, ahol még aznap éjszaka megműtöt-ték gyomorvérzéssel. Másnap délelőtt az altatásból felébredve visszanyerte az eszméletét. Miután józan ítélőképessége birtokában egyértelműen kifejezte az akaratát, hogy be akar lépni a Norvég Evangélikus Egyházba, megkeresztelték, életében először és utoljára két szín alatt úrvacsorát vett, és délutánra meghalt.

Ügyeletben voltam aznap éjszaka. Asszisztensként segítettem a műtőben, ahol Eric gyomrából kivágták a perforálódott részt, majd a gyomrot visszavarr-ták. A váratlan műtétet leszámítva nyugodtan telt az éjszaka a kórházban, hajna-lig többször át tudtam menni az intenzív osztályra Erichez, akinek az ágya mel-lett Madame Betty és a misszionáriusok együtt virrasztottak.

Eric elvesztése után a norvég misszió élete gyakorlatilag megbénult. A mis-zzionáriusok közül senki nem tudott elég jól franciául, hogy továbbgörgesse az intézendőket a hivatalokban, vezesse a bibliaórát, és megtartsa a házimunka-tanfolyam végén az áhítatot. Madame Betty a férjén, az alprefektuson keresztül ugyan szerzett egy fonbé férfit, akinek kifogástalan volt a franciája, és folyéko-nyan beszélt angolul, de hamar kiderült róla, hogy a saját fantáziáját követve he-tet-havat összehord tolmácsolás címén, és ráadásul kleptomán.

Ericnek szenegáli bevándorlóként nem volt rokona Beninben, a misszionári-usokra maradt, hogy eltemessék, most már úgy is, mint az első benini evangéli-

kus halottat. A misszió titkára jött be a kórházba a holttestért, és mivel angolul én értettem vele legjobban szót a sebészetben a francia nyelvű kórházak közül, segítettem neki az ilyenkor szokásos nyomtatványok kitöltésében, és átkísértem az irodába, ahol súgtam, kinek mennyi baksist adjon, hogy megszerezze a kötelező aláírásokat és pecsétet. Amikor a temetkezési vállalkozó végül rácsapta a furgon hátsó ajtaját a koporsóra, amelyben Eric holtteste légmentesen lezárva hevert, és elbúcsúztunk, megígértem neki, hogy másnap délután munka végével elkísérem a cotonou-i polgármesteri hivatalba.

Úr-érzékeny lelkek

regényrészlet

A szakkör

„Ó boldogság! Boldogság! Láttam az élet születését, láttam a mozgás kezdetét!
Úgy lüktet a vérem, hogy ereim megpattannak. Szeretnék repülni, úszni,
ugatni, bőgni, vonítani. Szeretném, ha szárnyam, páncélom, kérgem volna,
szeretnék füstölni, ormányt viselni, kicsavarni a testemet, mindenhová eloszlni,
benne létezni mindenkiben, kiáradni az illatokkal, kibontakozni a növényekkel,
ömlölni, mint a víz, rezegni, mint a hang, villogni, mint a fény,
minden formába belesimulni, minden atomba belenyomulni,
lehatolni az anyag mélyére – szeretném, ha én volnék maga az anyag!”
Flaubert: Szent Antal megkísértése

A fiúk a buszmegállóban ácsorogtak, az erdőt átszelő keskeny országút szélén, aztán elunták a várakozást, és elindultak az állatkert bejárata felé. Közben vágyakozó pillantásokat vetettek a pénztár mellett álló büféasztal kínálatára – cukortól ragadó üdítők, kávé termoszból, melynek peremét vastagon ellepték a legyek, szikkadt pogácsák, olcsó csokoládék és nápolyik, olvadt törökméz, szemenként celofánba csomagolt málnapiros és méregzöld savanyúcukorkák lapos üvegtálon – de pénzt, mint kiderült, nem hozott magával egyikőjük sem. A biológia szakkör az állatkertben ingyenes belépést biztosított számukra, a buszra bérletük volt, ennivalót pedig mindenki hozott otthonról, hátizsákban, melyben a szendvicsek és a vizeskulacs mellett füzet, tolltartó, nagyító és állathatározó is helyet kapott. Fekete tanár urat várták, aki késett, szokása szerint. A lányok – nem voltak sokan, mert a szakkör a bogarakkal, békákkal, kígyókkal nem sok lányt vonzott – kötelességtudóan a megállóban álltak, noha az öreg tanár, amikor azt mondta: „a buszmegállóban találkozunk”, nyilván a bejárat környékére gondolt; beleértve a pénztárfülkét a görbe vaskorlással, a büféasztalt és persze a buszmegállót is. Azaz, ne menjenek be addig, amíg ő meg nem érkezik, ne csavarogjanak el sehová.

– Fekete tanár úr azt mondta, hogy a megállóban várjatok – kiabálták a fiúk után, mintegy megelőlegezve Fekete tanár úr majdani haragját, de ők nem törődtek a kiabálással. Fekete tanár úr késni fog, mint mindig, majdnem fél óra lesz, mire felpöfög ide az ócska Trabantján. A fiúk a kerítés mellett lesték, hogy kintről, azaz ingyen, meg lehet-e pillantani valami állatot. Bent, a fák mögött, az őzek kifutójából látszott egy szeletnyi hely, ahol egy hízott őzbak feküdt a fűben, és egykedvűen rágott valamit. Fent, a majomház magaslátán, ha jól felágaskod-

tak, látni lehetett néhány hintázó cerkófmajmot, de a füрге mozgású állatok hamar eltűntek szem elől. Ez volt minden, illetve hallani lehetett a vízimadarak ricsaját a kistó felől, a majmok sivalkodását, a pávák kiabálását, az ölyvek vijjogását, vagy olykor, inkább csak estefelé, egy-egy öblös oroszlánordítást.

Rendes elővette a hátizsákjából az állathatórozót, nézegette az ábrákat, mi a különbség a karvaly és a vércse röpképe között. Errefelé nem fészkelt se vércse, se karvaly, de bent, a madárházban, közelről tanulmányozhatták a ragadozómadarakat. Novák a melegítőnadrág zsebéből celofánba csomagolt cukorsípot vett elő, kicsomagolta, és a síp hangját próbálgatta. A síp gyengén szólt, nem versenyezhetett sem a szadista tornatanár fémsípjával, mellyel a fájdalmas barackokat osztogatta, sem a műanyag úttörősíppal. Hiába, a cukor az csak cukor, bármilyen kemény is, nem síp céljára gyártották, gondolta Novák. Egy határozott állkapocsmozdulattal kettéroppantotta a cukorsípot, és az egyik darabot Rendesnek adta, aki hálásan pillantott rá. Köszö, motyogta, és továbbra is az állathatórozóba mélyedt.

– Mi olyan érdekes? – kérdezte Novák. – Semmi – válaszolta ő, és becsukta a könyvet. Novák Emil lazán a vaskorlátnak dőlt, szép arcán fölényes mosoly. Fekete hajú, sötét bőrű fiú volt, minden erőfeszítés nélkül a legjobb tanuló az osztályban. Rendes köveket és terméseket rugdosott a földön, nem kímélve a szandálból kilógó zokniját. – Jöhetne már a Fekete – fűzte hozzá.

– Fekete tanár úr? – kérdezte gúnyosan Novák. – Felül bőr, alul szőr – tette hozzá, és jót röhögtek az idéetlen tréfán. Fekete tanár úr valóban teljesen kopasz volt, a feje búbja barna és fényes, mint a bicikli nyerge, szakálla viszont nem volt. Az „alul szőr” kitétel nyilván az öreg tanár bozontos mellkasára vonatkozott, ami gyakran kilátszott rosszul begombolt szürke köpenyéből, amiben nem is tanárnak nézett ki, hanem valami műszaki eladónak, különösen akkor, ha elálló füle mögé tűzte a kézzel faragott ceruzát. Fekete tanár úr nem ad magára, jegyezte meg időnként Novák. Az öregúr a főiskolán tanított, és valami különös elhivatottságból foglalkozott az állatkerti szakkörbe járó városi gyerekekkel. Novákot egyébként régebről ismerte, mert a fiú apja a főiskolán dolgozott mint zenetörténész. A zene! Rendes tíz év alatt csak Novákék lakásában látott valódi zongorát. Néha leültek a zongora elé, ő és Novák, felnyitották a hangszert, és találomra csépték a billentyűket, amíg a szomszédból valaki át nem kopogott, megelégedve az esztelen klimpírozást. Novák apja általában a szomszéd szobájában feküdt az ágyon, és olvasott. Őt nem zavarta a zaj. Néha bejött Novák nővére, aki zenét is tanult, sőt, valójában csak ő használta a hangszert, és eljátszott a fiúknak valamit, néhány taktus Bartókot, Schubertet vagy Kodályt. Novák édesapja, magas, görnyedt férfi, sűrű feketésszürke hajjal, vékonyra stuccolt bajusszal (amitől úgy nézett ki, mint az idős Jávor Pál), többnyire depressziójával küszködött, de ezt titkolni próbálta környezete előtt. Mégis: Rendes szinte csak feküdni látta, feküdt az ágyon és a plafont nézte, feküdt az ágyon és aludt, feküdt az ágyon és olvasott. Hogy mikor dolgozott, rejtély volt, de a fiúk nem is törődtek ezzel.

A kerítés mögül kihallatszó állati zsvajt egy autó pőfékelése szakította meg. A Trabant! A város felőli útról befordult a füstöt okádó kisautó, mint egy nagy, igyekvő cserebogár, és merész ívben a pénztárfülke elé kanyarodott. Ropogott a kavics, fenyőtobozok lapultak szét, a tiszta levegő megtelt az égő benzinnel és olaj

szagával. Fekete tanár úr megérkezett, de nem volt egyedül. A Trabantból egy valamivel fiatalabb férfi kászálódott elő, aki szürke nadrágot, kockás inget és gumírozott nadrágtartót viselt. Az orra hegyén ősrégi fémkeretes szemüveg billegett, ami – mint Novák hangosan megállapította – a Beatles-sztár, John Lennon híres szemüvegére hasonlított. Rendes nem sokat tudott erről, se John Lennonról, se a drótkeretes szemüvegről; Novák nővérének voltak rock 'n' roll lemezei, igaz, nem olyan sok, Illés, Omega és hasonlók, meg néhány „nyugati” lemez, Beatles- és Bob Dylan-albumok, amiket összekuporgatott valutájából Jugoszláviában vásárolt. A vendég megállt a fiúk előtt, kíváncsian bámulta őket, cigarettára gyújtott, és Fekete tanár úr biztatására bemutatkozott. Biokémikus volt vagy orvos vagy efféle; a fiúk nem nagyon értették, hogy mit mond; Rendes csak arra emlékezett később, hogy a vendég valami német hangzású nevet mormogott. A vendég – drótszemüvegével és nadrágtartójával – ha lehet, még Fekete tanár úrnál is különösebb teremtmény volt. Rendes rögtön a szívébe zárta az öregembert (neki legalábbis öregnek látszott) – ahogy Fekete tanár urat is, néhány hete, az első találkozás során. Pedig a drótszemüveg valahogy olyan... no igen, tanhideg volt. E szót jellemzőnek érezte, noha, akkor, nem tudta, hogyan is ötlött fel benne az, hogy tanhideg – ráadásul a vendég tekintete a szemüveg mögött és széles, kicsit koboldszerű mosolya a szemüveget tartó erős orr alatt barátságos és melegséget sugárzó volt. Egyébként hasonlítottak egymásra, mindketten alacsonyak és rosszul öltözöttek voltak, foguk és kezük sárga a rengeteg nikotintól, elálló fülükkel és hátizsájjukkal úgy néztek ki, mint két kalandvágyó erdei manó. Testvérek lennének? – gondolta később Rendes, de hát a nevük nem is hasonlított.

Az állatkert! A város büszkesége magasan fent, a hegyen, az erdő mélyén terült el, és valójában aprócska volt. A társadalmi munkával beépített területen egy majomház, egy medveház, egy farkaskifutó, egy kerti tó, egy madárház, egy istálló – körülötte kisebb kifutókban tevék, bölények, bivalyok –, továbbá az úgynevezett „kisragadozó-sor” húzódott. Az utóbbi elég különösen festett, leginkább kálváriadombhoz hasonlított: kétoldalt a stációk helyén vasketrecek, a ketrecek mélyén néhány letargiába süppedt sarki róka, sakál, mosómedve, görény és nyest lakott, fent, a „stációk” fölött pedig a végcél, a lényeg, a szentélyek szentélye, az oroszlánház magasodott. Az állatkert levegőjét orrfacsaró bűz hatotta át, a ragadozók vizelete tócsákban állt a kifutókban, a betonból készült aljazaton. Hús bomlott, trágya párologott, hol kevésbé erősen, hol pedig jobban, attól függően, hogy mikor takarítottak, és hogy aznap épp' milyen meleg volt. A szakörbe járó fiúk szerették ezt a vad, sőt talán izgató szagot, még ha nem is vallották be, sem egymásnak, sem otthon, a lányok pedig kötelességtudóan fintorogtak, amikor áthaladtak a ketrecek körül hullámozó bűzfalon. Az oroszlánok ketrece fölött, kissé távolabb, fenyőfák közé rejtve fából épített vadászház húzódott. Rendes nem tudta, hogy akkor építették-e vajon, amikor az állatkertet, vagy talán korábban is ott állt, és csupán bekebelezték, amikor kiszakították az erdőből az állatkert céljára kiszemelt darabot. Régebbinek látszott, mint az állatkert; bent pedig, a fűszeres gyantaszagot és fafertőtlenítő pác szagát árasztó falak mögött egy apró tanterem vagy inkább laboratórium rejtőzött. Itt tartották a szakkör foglalkozásait, körülülve a hosszú asztalt, amit kavicsok, ásványminták,

termések, valamint szakkönyvek borítottak, a fal mellett pedig szekrényekben, polcokon és közvetlenül a falra akasztva mindenféle kitömött vagy formalinba zárt állapotpreparátum volt látható. Ezek a konzervált állatok sokkal egzotikusabbak voltak, mint amilyeneket kint, élőben látni lehetett: tenyérszerű óriásbogarak, madárpókok és skorpiók, kitömött színes papagájok, paradicsommadarak és hasonlók. De élő állatok is akadtak odabent: trópusi és hazai halak az akváriumokban, teknősök és békák, lapos üvegmedencéjük fölött éjjel-nappal villanylámpa izzott, továbbá kisebb üvegekben apró víziállatok, melyek szabad szemmel alig látszóttak. De a mikroszkóp alatt olyannak tűntek, mint egy fantasztikus film sokcsápú, ollós szörnyei – ismeretlen cél felé kerekező, imbolygó, evező, lapátoló, úszó, kígyózó lények valami távoli bolygóról.

Rendes ezeket szerette a legjobban, úgy érezte, ilyesfélétet maga is tarthatna otthon. Kuttyát vagy macskát az anyja nem engedett tartani, nem hozhatod ide, *a panelba*, mondogatta, a terrárium fölött folyton égetni kéne a villanyt, azt azért nem lehetett, a kanári és a papagáj pedig túl hangos lett volna. Az egér, a hörcsög, a tengerimalac undorító, a csuklyáspatkányt pedig szóba se merete hozni otthon. Nyulat, nos, nyulat meg ő nem akart, pedig ez volt az egyetlen állat, mely hébe-hóba megfordult a lakásban, kisgyerekkorában ugyanis húsvét előtt az apja mindig kisnyulat hozott valahonnan, talán a piacról. Az anyja ennek se örült; a nyúl pár hétig elvult az erkélyen egy dróthálós ketrecben, amit Rendes kötelességtudóan felcipelt az alagsorból, ette a répát, a karalábét és a parkban szedett füvet, nőtt és nőtt, aztán, amikor kinőtte a ketrecet és az erkélyt, falura került, ahol, gondolta Rendes, a sok kényeztetés után nyilván agyonütötték és megették valahol.

A gyerekek nagy nehezen összeverődtek az állatkert pénztára előtt, és végre elindulhattak fölfelé, a vadászházhoz. Fekete tanár úr és a vendég jóval előtűk lépdelt; érdekes módon a nagy szenzáció, a majomház groteszk lakói: a cerkófok, makákók, páviánok nem érdekelték őket, pedig a majmok készségesen szaladtak a kerítéshez, és a lemaradó gyerekek előtt produkálták magukat. Az öregek halkán beszélgettek valamiről. Aztán megálltak, és elmélyülten bámultak valamit, ahol nem volt semmi látnivaló. Eszem megáll, gondolta Novák, mit lehet annyit bámulni egy ostoba fűcsomón? Végül túljutottak az oroszlánházon, ahol szoborszerű merevségben heverték az oroszlánok, csak a farkuk mozdult meg olykor, hogy elzavarják a hús maradékára odaseregülő, kövérségtől lomha legyeket. Az oroszlánház környékén csak kövér legyek voltak, vastagon ellepték a lerágott bordacsontokat. „Homo memento mori” – jegyezte meg színpadiasan, a csontokra mutatva Novák. Ezek nem koponyák, mondta Rendes, de ez nem sokat számított. A rovarok a látogatókat sem kímélték, a fiúk néha elkaptak egyet-egyét, és az állat duzzadt potrohát összenyomva lesték, hogyan potyognak elő bentről az eleven kukacok.

Fekete tanár úr a vendég segédletével beterelte a szakkör tagjait a házba. A szűkös előtérben mindenki lepakolt, a táskák és hátizsákok tartalmából csak a füzetet és a ceruzát lehetett bevinni, semmi mást. Körülülték az asztalt, és kíváncsian várták, hogy mi fog történni most. Fekete tanár úr bejelentette, hogy ma a vendég tartja az előadást, ugyanis vetítés lesz, és ő, a szakkör vezetője, csupán a diavetítőt kezeli majd. Fekete tanár úr hasonmása az asztalra tette táskáját, mely leginkább az olyan táskákra emlékeztetett, mint amilyenben, ahogy Novák meg-

jegyzeze halkan, de azért hallani lehetett, a vízvezetékszerelők tartják a csavar- kulcsokat, a gittet és a kócot. Rendes és még páran kuncogtak, Novák hátradől- ve élvezte a sikert, és a két öregre nézett, akik a jelek szerint semmit se hallottak. A táskából diafelvételeket tartalmazó doboz került elő, Fekete tanár úr pedig előszedte az egyik szekrényből a diavetítőt, és nagy ügyel-bajjal behelyezte a diákat a továbbító egységbe. Kinyitotta a vetítővásznat, a falra ugyanis nem lehetett vetíteni, mert minden tenyérnyi helyet elfoglaltak a preparátumok. Aztán Fekete tanár úr felkapcsolta a villanyt, majd az ablakokhoz ment, és behúzta a spalettákat. – Miről lesz szó? – kérdezte valaki. – Az őserdőkről – mondta a vendég. Rendes bosszankodott. Őserdő! Az őserdőt ismerte jól, főleg Molnár Gábor könyveiből, melyeket régen, pár éve, a nyári szünetben olvasott. Kullancsok, orchideák, liánok, pálmák, piranháktól hemzseggő folyók, majmok, tapírok, jaguárok. Dzsungelpiócák. Vagy Kittenberger Kálmán és Széchenyi Zsigmond? Ugyanez pepitában: csimpánz, gorilla, orrszarvú, elefánt, oroszlánok. Jó, végül is érdekes, határozta el magát, a nadrágtartós fickó talán tud valami olyasmit is mutatni, amit még Molnár Gábor se látott. Vagyis, izé. Molnár Gábor *vak* volt, gondolta Rendes, és elvigyorodott. Ezt Nováknak kellett volna mondania, gondolta aztán; az egész idétlenkedés Novák reszortjának számított.

– Elárulom nektek, hogy soha nem jártam a trópusokon – mondta a vendég, és a gyerekek csalódottan hallgatták, nem egészen értve, hogy akkor mi történik most. Őserdők a trópusokon vannak, ezt mindenki tudja jól. De a nadrágtartós nem jött zavarba. – Az őserdők ugyanis nem csak a trópusokon léteznek. Most az európai és a szibériai őserdőkről lesz szó...

Szóval az európai őserdőkről lesz szó. A gyerekek figyeltek is, meg nem is. A vendég éktelenül sokat beszélt, közben Fekete tanár úr üzembe helyezte a diavetítőt, és lekapcsolta a villanyt. A szobában most különös hangulat uralkodott. A diavetítő halkan zümmögött, a levegőt lassan betöltötte a készülék izzóját el- lepő por égett szaga. A hüllők és kétélűtüek fölött továbbra is égtek a fűtőlámpák, a terráriumok mélyéről visszaverődött a fény, és valami tompa derengést adott. A spaletták résein fénypázmák hatoltak be, melyekben vastagon kavargott a por. Novák zseblámpát vett elő, bekapcsolta, és a lámpa fénykörét a falra akasz- tott kitömött fülesbagolyra irányította. Huhogott, a többiek felröhögtek. Fekete tanár úr odament Novákhoz, elvette tőle a zseblámpát, és a sarkával gyengéden a rendetlenkedő fejére koppintott. Moór, a szadista tornatanár több erőt adott volna bele, gondolta Rendes. Novák megfegyelmezésétől csak nagyobb lett a zaj, még a nadrágtartós is vihogott. Aztán csend lett. Ezek az incidensek napirenden voltak, szinte egyetlen foglalkozás sem múlt el jelenet nélkül, de utána Novák mindig (úgymond) „elült”, a szakköri órák ugyanis – szemben másokkal, akik jók voltak, de nem nagyon figyeltek – valóban érdekelték őt.

Rendes és Novák később próbált visszaemlékezni az egészre. A vendég által vetített képek nyomasztóan hatottak rájuk, az előadás pedig megragadhatatlanul különös volt. Mintha abba az erdőbe, amit ők ismertek, bombát hajítottak volna: kidőlt fák, zűrzavar, átjárhatatlanság mindenhol. – Sokan nem is tudják az őser- dőket másként elképzelni, mint ahogyan az útleírások az afrikai, az indiai vagy a dél-amerikai őserdőket megrajzolják – mondta a nadrágtartós.

– Az őserdő azonban az északi és a mérsékelt égövi tájakon is megtalálható, noha egyre kisebb területen, és egyáltalán nem mindenhol. Közép-Európában ma már, beleértve Magyarországot is, nincsenek őserdők. Kivéve talán Lengyelországot, ahol az ősi lengyel és ukrán erdőségek összeérnek. Ha ma őserdőt akarunk látni, a legjobban tesszük, ha egészen... Szibériáig utazunk. Igen, Szibériáig – ismételte meg a nadrágtartós, élvezettel ízlelgetve a szót.

A vendég szavai delejes hatással voltak a fiúkra. Mintha az erdők szelleme kiáradt volna szavaiból, és magába szippantotta volna a jelent: a vadászházat, a fiúkat és a lányokat, és Fekete tanár urat is, aki mintha transzban kattintgatta volna a kezében szorongatott távkapcsolót. – Ha beljebb nyomulunk az álmodó vadonba, szavunk halk susogássá törpül, az őserdő lehelete félelmetes lidércnyomásként fekszik a lelkünkre. Akik a szabadság honának mondják az erdőt, nem láttak olyat ősi alakjában – jelentette ki a nadrágtartós.

Az előadás után Rendes és Novák elköszönt a többiektől, akik a buszra vártak az állatkerti megálló előtt. A Trabant a két öreggel régen elpöfékelt már, de a fiúk úgy érezték, maradniuk kell még. Találomra indultak el, az állatkert körüli jól ismert környéken kószálva, és az előadás súlyos szavai kóvályogtak a fejükben. Rendes szólalt meg először.

– Te, én észrevettem valamit. Valahogy olyan furcsán beszélt – mondta.

– Úgy érted, raccsolt? – kérdezte Novák. – Nem, nem – folytatta Rendes – valahogy... mintha... száz évvel korábbi, az idő mélyéről beszélt volna hozzánk. Mintha egy régi könyvből olvasná. Vagy úgy, mintha... *megszállta* volna valahogy a téma. Az erdő szelleme vagy valami hasonló. Tudod... a lidércnyomás, amiről annyit karattyolt.

– Hülye vagy – jelentette ki Novák. Csend lett; de látszott, hogy Novák is elgondolkodik a hallottakon. És ahogy megszólalt; tényleg úgy hangzott, mintha könyvből olvasná: – *Minden óriás arányokat ölt, de a látvány csak imponál, nem üdít, annyi köröskörül az enyészet és a korhadás. Annyi halott összegyülemzése elnyomja a friss talaj benyomását, a törzsek körül pocsolják keletkeznek, ingoványos lesz a föld, és az egész altalaj bűzös mocsár, melyben csak nagy fáradtsággal lehet haladni a törzsek hídjain, miközben megesik, hogy derékig be is szakad a vándor a korhadó fák belsejébe* – szavalt Novák.

– Igazad van – fűzte hozzá. – Normális ember nem beszél így.

Rendes csodálkozott. Nováknak jó memóriája volt, részben ennek köszönhető a iskolai sikereit. De most úgy beszélt, mintha diktálnák neki. Úgy érezte, elméjében kinyitnak egy könyvet, majd mintha valaki rögtön lapozott volna – szinte hallotta a lapok suhogását.

– *Ez az – hadarta Rendes –, ami az őserdő képébe borzalmas színt vegyít, mert az életük delének örövendő fák társaságát régi századok elhalt tanúi zavarják meg. E fakísértetek szürkés, zuzmós vagy héjtalan törzsei mereven nyúlnak fel a zöld lombkoronák fölé, csonka ágaikkal memento morit intve élő szomszédaiknak...*

– Érdekes – állapította meg Novák. – De hát a szakkör csak most volt. Még emlékezhetünk rá.

– Persze – mondta Rendes. – Bár a Fekete előadásaira soha nem emlékezünk ennyire... – Rendes itt elhallgatott. A pusztá gondolattól, hogy az öreg

órái talán nem voltak olyan lenyűgözőek, mint a vendégé most, rátört a lelki-furdalás. Aztán folytatta: – De nem ez az érdekes. Hanem amit mondtam: hogy ez olyan régi. Mintha már száz éve írták volna. Mintha valaki onnét beszélne ide, hozzánk...

– Hát kissé belelovalta magát, igaz. Mint a mesemondók régen. Ez a mániája, nyilván. Mint Feketének a vízibolhák – tette hozzá Novák.

Nevettek. Az „őserdő” nyomasztó emléke eloszlott, köröskörül nem volt más, mint a frissen zöldellő tölgyek és a gyantától illatozó fenyők, a puha fényfoltok a ropogós avaron, és ha felnéztek, akkor megpillanthatták a tévétorony piros-fehér csíkokkal tarkázott csúcsát. Eszükbe jutott az első foglalkozás. A hosszú asztalon mikroszkópok sorakoztak, és Fekete tanár úr pipettával a lemezekre helyezett egy-egy vízcseppet, egy uborkásüvegből véve a mintát, melynek zavaros vize valamelyik közeli pocsolyából származott. Egyszerre hajoltak a mikroszkópok fölé, és Fekete tanár úr a kezeit dörzsölve várta a hatást. Rendes csak ügyel-bajjal találta meg a képet, aztán a ragyogó fénykörben mégiscsak megjelent előtte a teaszínű löttyből kinagyított látvány. A vízcsepp közepében különös teremtmény forgolódott: körteforma test, hosszú, méltatlankodva hadonászó csápokkal, hanga-ágacskához hasonló farokkal, mindkét oldalán zacskó, tele rózsaszín gyöngyökkel. A vízibolha képe és az állatka körül örvénylő parányok nyüzsgése elgondolkodtatta Rendest. A nagyritkán látott fantasztikus filmekre gondolt: a gülüszemű szörnyekre, a röhejes polipcsápokra, a zöldesszürkén tekerdő rücskös bőrre, mely alatt nyilván egy statiszta izzadta halálra magát. Tudod, magyarázta Nováknak később, ezek a szörnyek és az űrhajóik olyan furcsák. Lehetséges, hogy az idegen lények, akik megszállják a Földet, nem óriási nagyok, hanem ellenkezőleg, aprók, mint ezek az állatkák. Itt vannak mindenhol. És nem is tudunk róluk...

– Ja. Lehetséges – hagyta rá Novák.

*

A következő héten Fekete tanár úr ismét a nadrágtartóssal érkezett. Megint az őserdő, morogták páran lemondóan, de Novák és Rendes izgatottan várták a folytatást. A vadászházban körülülték az asztalt, és Fekete tanár úr ismét elhelyezkedett a diavetítő mellett. Az aznapi óra még a múltkorinál is különösebb volt. A német nevű vendég ugyanis a gombákról beszélt. Gombák? Ez az egész valahogy egyre furcsább, gondolta Rendes. Mi jöhet még? A kérdés jogosnak bizonyult. Az előadás ugyanis nem úgy sikerült, ahogy elgondolták.

A nadrágtartós kipakolta a diáit, aztán melljük rakott egy kopott hússzínű vászonba kötött könyvet. – Ma a gombákról fogunk beszélgetni – mondta. – Különösképpen a „mérgező” gombákról – folytatta a vendég, a „mérgező” szót ironikusan hangsúlyozva. Hm, lesi a hatást, gondolta Rendes, a fürkésző szempárt figyelve. Ekkor a vendég tekintete egy pillanatra megállapodott rajta. Engem figyel most, csak engem, gondolta Rendes. Vajon miért?

– A nagynéném férje egyszer gombamérgezést kapott, és kimosták a gyomrát! – kiabálta be egy kislányhang. A vendég felnevetett, a gyerekek vihogtak.

– Persze, a gombákkal vigyázni kell. Ezért fontos, hogy alaposan megismer-

jétek őket. De most nem erről lesz szó. Különben se lenne időnk arra, hogy áttekintsük az összes ehető és mérgező gomba tulajdonságait. Erre vannak a határozók. Fekete tanár úr majd ajánl néhányat, ha valakit ez érdekel. – Fekete tanár úr bölintott. – Ma a gombák, khm, khm... – ízlelgette a szót a vendég – művelődéstörténetéről fogunk beszélni...

– Mér’? A gombáknak van művelődéstörténete? – rikoltott bele a félhomályba Novák.

– Van – jelentette ki olyan komoly hangon a vendég, hogy még Novák is elcsendesedett.

– Ez a művelődéstörténet sok-sok fejezetből áll, az őskortól kezdve egészen napjainkig. De ma csak a középkorról fogunk beszélni. Jó lenne többről is, de többre most nincs időnk.

A vendég zavartan lapozgatta a hússzínű könyvet, aztán folytatta. – A középkorban az emberek életét különös események dúlták fel. Nemcsak a háborúk, hanem sokféle más társadalmi és lelki nyugtalanság. Akkor az emberek, ezt bizonyára már tudjátok, nagyon vallásosak voltak. Nos, az emberek imádkoztak, templomba jártak, megtartották az ünnepeket, de sokan nem elégedtek meg ezzel...

– Elzarándokoltak a Szentföldre! – kiabálta be egy hang.

– Mi az, hogy szent föld? – kérdezte egy másik.

– Palesztina, te hülye – szólt közbe Novák.

– Igen, Palesztinába – hagyta jóvá Fekete tanár úr, és a vendég felé biccentett, hogy lehet folytatni az előadást. – Az emberek különös világban éltek. Ezt a világot titokzatos lények népesítették be, jók, rosszak egyaránt. Boszorkányok, ördögök, angyalok, démonok, szellemek...

– Alkimisták! – kiabálta be az előbbi hang.

– Igen, alkimisták. A középkori felfogás szerint a világ jelekből állt. Minden létező dolog Isten dicsőségét hirdette. Mindenki kapcsolatba akart lépni a transzcendens világgal, vagy úgy, hogy a jeleket olvasták, vagy...

– Mi az, hogy transzcendens? – szakította félbe valaki.

– Mi az, hogy olvasták? – kérdezte egy másik.

– Jó kérdések – mondta elismerően a nadrágtartós. – Vegyük csak előre a második kérdést. A középkori ember úgy tekintett a világra, mint egy rejtvényre. A világ olyan volt számára, mint a titkosírás. Ha megfejtjük a rejtvényt, akkor megtaláljuk az utat az isteni bölcsességhez. Vagy magához Istenhez. Így gondolkodtak például a kabbalisták.

A vendég elhallgatott. Talán arra várt, hogy valaki megkérdezze: „Mi az, hogy kabbalisták?” De senki sem kérdezte meg. Aztán folytatta, talán arra gondolt, hogy soha nem lesz vége, ha minden szót elmagyaráz. – Kissé elkalandoztunk. Még egy szó a transzcendensről, hogy mi is lenne az. A transzcendensre csak *következtetünk*. Transzcendens az, ami túl van az általunk közvetlenül tapasztalható világon. Az érzékeinkkel megtapasztalható világon. Transzcendens az... amiben hiszünk. Ilyen Isten. Az Örökkévaló, mondjuk így, inkább. Ilyen a platóni ideális világ.

– És ilyen például a kommunizmus – szúrta közbe elégedett arccal Novák.

A gyerekek hallgattak, a két öreg felvihogott. – Fiam, ezt honnan vetted? – kérdezte a vendég.

– Ahogy a tanár úr mondta az előbb. Következtettem rá.

– Fiam, te teljesen hülye vagy – mondta Fekete tanár úr. Ezen már mindenki nevetett, egy ideig várni kellett, míg a rend újra helyreállt. Aztán folytatták. – Néhányan azonban úgy érezték, hogy közvetlenül, hogy úgy mondjam, egy mérész ugrással is el lehet jutni a transzcendens világba. Ezek voltak a misztikusok. Végül is, azt mondhatjuk, hogy a középkori világképben sok ilyesféle tapasztalat összegződött...

A szobában mozgolódás támadt. A vendég igyekezete, hogy a gyerekekkel megértesse magát, kudarcba fulladt. Rendes, mint mindig, ráérezett arra, hogy mi volt az, amin megtört a lendület, megértette az előadó gondját. Ha előreszalad a mondanivalóval, akkor nem értik, ha minden szót elmagyaráz, akkor meg unják. Ők. Harmadik személyben gondolt a többiekre. Ők, azaz Novák és Rendes kivételek voltak, ők értették az előadó minden szavát.

– No igen, hogyan is jönnek ide a gombák? – mondta önmagát fegyelmezve a vendég. – Nos, sokan azt gondolták, hogy vannak úgynevezett „szent” gombák. Ezekre ma azt mondjuk, hogy „mérgező” gombák, sőt, bolondgombák, de a hatóanyaguk különös látomásokat idézett elő. Misztikus látomásokat, ha úgy tetszik.

Fekete tanár úr bekapcsolta a diavetítőt. A nadrágtartós folytatta:

– Milyen is volt a középkori képzelet? Könnyű válaszolnunk rá, sok-sok leírás és kép örökíti meg. Sokkal érdekesebb kérdés, hogy mik lehettek ennek a fantasztikumban tobzódó képzeletnek a forrásai? Álom? Eksztázis? Látomás? Mindez együtt? Sokat gondolkodtam ezen, és arra a következtetésre jutottam, hogy talán... a gombák.

– A gombák? – kérdezte valaki bizonytalanul.

– Igen, a gombák. Persze, ott vannak az álmok, az ember sok furcsa dolgot összeálmodik. De mi a forrása az álomképeknek? Az álom egy különös világba nyújt belépőt. Egy igazibb világba. És voltak emberek, akik ezt az igazibb világot kutatták. Ők közvetlen kapcsolatba akartak lépni a szenttel. Nem akartak, hogy úgy mondjam... közvetítőket. Ez persze bűn... a közvetlen szemléletesség... pogányság. De mi idézi elő az álmot? Mi okozza a látomást? Ez utóbbi kérdésre vannak válaszaink. Kiváltja őket a fájdalom. A remeték, a zarándokok a földön aludtak, szöges övet hordtak, megkorbácsolták magukat. Látomásokat okoz a kopárság. A sivatag, a kietlen sziklás táj. Ha az elmét nem érik ingerek, akkor önmagát izgatja, vizionál. És végül ott vannak a tudatmódosító szerek. Ott a bor, amit a régi görögök ittak, ott a hasis, amit az indiai remeték szívtak, és ott vannak a... gombák. Tudjuk, hogy a szent gombák fogyasztása számos helyen a vallás része volt. Mexikóban például vagy Szibériában, a sámánok földjén, ahol a mi őseink is éltek [táltosgeci, gondolta Novák], de talán itt, Európában is. Csak kevés adat maradt fenn erről. Főként azért, mert a gombákat fogyasztó szent embereket boszorkányoknak tartották. Így aztán nagy volt a titkolódzás. Az is feltételezhető, hogy a boszorkányoktól és a démonoktól való félelmet, mely a középkorban olykor járványszerűen végigsöpört Európán – voltaképp a gombák okozták. Tegyük egy kísérletet!

- Miféle kísérletet? – kérdezte gyanakodva Novák.
- Semmi különösről nincs szó. Hallottatok... Remete Szent Antalról?

Senki sem hallott róla. A diavetítő kattant egyet, és a vetítővászon különös ábra jelent meg. Először (a kép alján álló vártornyot és néhány sziklát nem számítva) nem láttak semmi felismerhetőt, csak valami eszelős kavargást. Aztán a vendég pálcájának irányát követve kezdték felismerni a részleteket. Csuhába öltözött szakállas vénség vergődött a kép közepén; nyilván ő Szent Antal. Most, hogy már jól látták a csuha redőit, a hosszú szakállat, a kérges arcot, tudták, hogy ők is ilyennek képzelnének el egy remetét. De a remete szénája rosszul állt! Rovartestből, madárcsőről, gyík- és patkányfarokból, bogár- és denevérszárnyból, kutya- és halfejből, sárkány- és bogárkaromból álló démonok ragadták el Szent Antalt, tépték, ütötték, karmolták. Szent Antal nem tiltakozott, arcán nem volt sem fájdalom, sem iszonyat – semmi olyasmi, amire számítani lehetett volna, csak valami sötét, állatias közöny, mint akinek már mindegy, gondolta Novák. Felemelte a kezét.

– Ez most jó, vagy rossz? – kérdezte.

– Hogy érted, fiam? – kérdezett vissza a vendég.

– Hát, biztos rossz neki, ha ilyen dögök vonszolják. De az arcán nem látszik semmi. Meg... tudják, ha ez az a látomás, amiről az előbb szó volt itten, akkor, hogy is mondjam... hogy jön ide a magasabb rendű igazság? Ha ez az igazság, amit a középkorban mindenki látni szeretett volna, akkor én nem vagyok kíváncsi rá...

– Igazad van – mondta a vendég. – De minden ilyen kép többféle jelentéssel rendelkezik. A jelentésrétegek olyanok, mint a krémrétegek... egy tortán. Az első réteg, amit látsz, az, hogy Remete Szent Antalt elragadják a démonok. Úgy is felfoghatod, mint illusztrációt valami régi legendához. De van rejtettebb értelme is. Sőt, szerintem kettő...

– Mégpedig? – kérdezte Novák.

– Hm. Egyrészt azt mutatja, hogy az Örökkévaló ábrázolhatatlan. Mint mondtam, a közvetlen felismerhetőség... pogányság. De a szörnyek világa, a féltelmetes, a bizarr, a szokatlan... nos mintegy visszajáról ábrázolja az Úr tökéletes voltát. Ő annyira tökéletes, hogy nem láthatjuk a mi földi anyagból való szemekkel. Csak a visszaját. Érted fiam?

– Nem. Ez nekem magas. És mi a másik? De ha az is ilyen, akkor el se mondja.

A gyerekek nevetgéltek, de kissé ijedten. Novák elvetette a sulykot. Ez már szemtelenség, úgy ám! A lányok Fekete tanár úrra néztek. – Ha nem tetszik... hazamehetsz – mondta az öreg tanár.

– Hagyjad – mondta a vendég. – Igazad van, fiam. Ezek nem biztos, hogy gyerekeknek való dolgok. De ha már itt vagyok, hallgassátok végig.

– Bocsánat – mondta Novák. – Szóval, csak szerettem volna tudni, hogy mi a másik jelentése ennek a képnek.

– Jól van. Ha végignézzük a képeket, mert Szent Antal története sok művész képzeletét megragadta, arra is gondolhatunk: nem biztos, hogy csak a remete megkísértését ábrázolják, hanem... az inspiráció forrását. Szent Antal megevett valamit, amittől látomásai támadtak.

– Egy gombát? – kérdezte Novák.

– Olyasmit. A híres francia író, Flaubert, regényben dolgozta fel Szent Antal történetét – itt a vendég a hússzínű könyvre mutatott, amit magával hozott. – Szent Antal (de ez csak játék, ezért mondtam, hogy gondolatkísérletről van szó csupán) a történet kezdetén egy darab kenyér után kutat, mert éhes. Szóval, lehet, hogy abban a kenyérben volt... valami. A gabonamagvakat ugyanis gyakran parazitagombák támadják meg. Vagy talán nem is kenyér volt. Hiszen a manna, amit a zsidók a pusztában kenyér gyanánt ettek, az is zuzmó voltaképpen. Mannazuzmó. Lehet, hogy megtermett valami, valami zuzmó, azon a sziklán, és Szent Antal abból evett.

– Vagy tényleg látomásai voltak. Úgy értem, tényleg az ördög kísértette – mondta Novák.

– Igen – mondta a vendég. – Az is lehet. De nézzük a többi képet.

A vendég telten zengő hangja elkeveredett a vetítővászonon látott képekkel: Szűnyogok döngenek, békák ugrándoznak, kígyók sziszegnek. Villámok villannak. Megered a zápor. A szélrohamokban csodálatos testrészek kavarnak. Alligátorfejek őzlábon, kígyófarkú baglyok, tigrisposfájú disznók, szamárfarú kecskék, olyan bozontos békák, mint a medve. Víziló nagyságú kaméleonok, kétfejű borjak, melyeknek egyik feje sír, a másik bömböl, négy lábú magzatok, melyek köldökszinórjukon függenek, és forognak, mint a játéksíga, szárnyas gyomrok, melyek úgy röpködnek, mint a legyek. Ezek a lények az égből hullanak le, a földből bújnak elő, a sziklából áradnak ki. Szemek villognak, szájuk bömbölnek mindenfelé. És mellek düllednek, mancsok merevednek, fogak csikorognak, testek csattannak össze. Egyesek szülnek, mások párosodnak, vagy egyetlen harapással felfalják egymást. Egymás érintésétől megsokszorozódva egymásra másznak, s mindannyian Antal körül keringenek szabályos imbolygással...

Novák figyelt. Miért vagyok itt? És miért van itt ő? A vendég. Időutazás. Ilyen gondolatok nyugtalanították, hol a vendég magyarázataira, hol a képekre figyelve, hol pedig egyszerűen magába szippantotta a melegből, a preparátumok fojtó múzeumszagából, a villódzó fényfoltokból, a vászonon látott szörnyek kavargásából összeálló zsongás. Rendes is valami hasonlót érezhetett, mert elaludt. Tejfehér arcán visszatükröződött a vetítő fénye, a szeme félig kinyílt, a résben látszott a fehérje, de ez is színes volt, szinte világított. Kísérteties, gondolta Novák. Aztán mind kitaratóbban figyelte Rendest, aki semmiféle képre vagy szóra nem reagált. *Egyesek szülnek, mások párosodnak, vagy egyetlen harapással felfalják egymást.* Elaludt, pont most, amikor kezd érdekesebb lenni. Novák oldalba bökte a barátját. Hm. Nem mozdul. Talán szólni kéne...

– Rendes rosszul van.

A vendég összerezsent. Fekete tanár úr a fejét csóválta, Novák látta, hogy ebben a mozdulatban nem tanácstalanság rejlik, hanem... szemrehányás. Vajon miért? Mintha idegesek lennének, gondolta Novák. – Rosszul van? – kérdezték egyszerre.

– Igen, vagy mi. De lehet, hogy csak elaludt itt a sötétben.

A vetítőt kikapcsolták, egy pillanatra vaksötét lett. A vendég felkapcsolta a vilnyit, Fekete tanár úr pedig vizet engedett egy bögrébe, és kevéske vízzel meg-

paskolta Rendes arcát. Aztán a gyerekekhez fordult. – Mára végeztünk. Foglaltok el magatokat odakint. Mi itt maradunk Rendessel. Lehet, hogy meg kell mérni a vérnyomását.

A gyerekek szétszéledtek, nem törődve Rendessel, de Novák nem mozdult. A vendég Feketére nézett, aki legyintett: hadd maradjon, legalább hazakíséri a barátját. Novák kinyitotta a legközelebbi ablakot, hogy friss levegő jöhessen be, Fekete tanár úr pedig vizes zsebkendővel törölgette Rendes arcát. Undorító, gondolta Novák, láttam, hogy az előbb belefújta az orrát. Rendesnek mindegy volt; a vendég pedig csak állt és nézett. Elég intenzíven nézi, gondolta Novák. Úgy figyel, mintha valami kísérleti állat lenne. Vagy valami fura kis bogár.

Aztán Rendes megmozdult; kinyitotta a száját. Valamit mondott, de nem értették.

– Rosszul vagy, fiam? – kérdezte Fekete tanár úr.

– Nem, nem, csak elaludtam. Bocsánat...

– Semmi baj kisfiam – mondta a vendég. – És mit álmodtál?

Mit álmodtál? Nem normális, gondolta Novák. Rendes rázni kezdte a fejét:

– Nem tudom. Nem emlékszem. Vagy... valami furcsa helyen jártam. Zümmögést hallottam. És rossz szag volt. Igen, szúnyogok voltak, milliónyi szúnyog.

Elhallgatott, szemhéja lassan lecsukódott, aztán emelkedni kezdett. De a szeme megint valahogy fennakadt, csak a fehérje világított. Mindjárt elalszik újra, gondolta Novák.

– És hol volt ez a hely? Itt az erdőben? – kérdezte a vendég mohón.

– Nem. Nem tudom. Nem itt volt. Valahogy minden úgy... máshogyan volt.

– Ezt hogy érted fiam?

– Nem tudom. Illetve... tudom. Az volt a furcsa, hogy valami másnyelven beszéltek. És akkor... értettem azt a nyelvet. Tudtam, hogy miről beszélnek. De most nem tudom...

– Kik beszéltek? Más is volt ott?

Fekete tanár úr megfogta a vendég karját. – Fejezd be, kérlek. Rosszul van. Hagyjad békén.

De a vendég nem hagyta magát. – Más is volt ott?

Novák figyelt. Most mi ez itt, kihallgatás? Hiszen csak álmodta, öreg. Ekkor Rendes megint megszólalt. – Suler ott volt. Én voltam az, én voltam ő...

Rendes sírva fakadt. Ki ez a Suler, gondolta Novák. És mi ez az egész, egyáltalán? De a nadrágtartós nem hagyta magát. Fekete tanár úr levette a szemüvegét, és törölgetni kezdte a zsebkendőjével. Takonycsík, gondolta Novák.

– Ki az a Suler? Mit tudsz róla fiam?

– Hagyja békén! – förmedt rá Novák.

A vendég hátrahőkölt. Közel egyforma magasak voltak, Novák magas, a vendég alacsony, Novák erős gyerek volt, a nadrágtartós pedig egy ráncos bőrrel bevont járkáló csontváz. Meg fogja ütni, rohant át Fekete tanár úr agyán. Közbevetette magát.

– Elég legyen. Megtiltom, hogy folytasd – mondta.

– Mit? – kérdezte Novák. – Mit folytasson? Egyáltalán, kicsoda maga?

Rendesről elfeledkeztek. Fekete tanár úr Novák vállára tette a kezét. – Jól van, fiam. Csak segíteni akart. Lehet, hogy rosszul fogott hozzá...

– Nem. Maga segíteni akart, de ő nem. Ez nem segítség volt, hanem vallatás. Összenéztek. Itt az ideje abbahagyni. A vendég megszólalt: – Jól van, fiam. Nem akartam bántani a barátodat. Csak aggódtam miatta. Itt a tanár úr is. Barátok vagyunk. Hogyan is bánthattam volna?

Novákot nem hatotta meg a magyarázkodás. Elfordította a fejét, Rendes arcát nézte. Egész normális színe lett. Lehet, hogy rémálmai voltak. Kinek nincsenek? De mi ez a Suler-hablatyolás?

A Néma galambok utcája

regényrészlet

Gödörről gödörré döcögtek a kátyús földúton a Vereckei-hágó felé. Az osztály visított minden egyes huppanásnál. A koszorú, aminek nemzeti színű szalagján az iskola neve díszelgett arany betűkkel, kétszer is lepottyant a busz polcáról, végül Bárdi a fejére rakta, és két kézzel kapaszkodott belé.

Porr Benedek osztályfőnök telefonja a nyomorúságos kis falu utolsó házánál csörrent meg. Innen – állította a buszsofőr a gps alapján – már csak egy emelkedőn kell felkaptatniuk, és ott vannak az emlékműnél.

Porr Benedek alig akarta hinni, hogy a hívó általános iskolai osztálytársa, Zátónyi Ottó. Tényleg ő volt, és afelől érdeklődött, hogy mit tud Pörös Istvánról, tud-e róla bármit; mert az a helyzet, vajon Porr Benedek látta-e, hogy a napilap halálozási rovatában szerepel egy gyászjelentés, miszerint Pörös István, 45 éves, tragikus módon.

Porr Benedek csak dadogni tudott, nem, semmit sem tud, nagyon rossz a vétel, Kárpátalján jár kiránduláson, az egész biztosan valami rémhír, de sajnos, innen most nem segíthet. Zátónyi Ottó, az egykori matekzseni távoli hangja azt ígérte, hogy ő is nyomoz majd, és ha kiderül valami, feltétlenül értesíti Porr Benedeket, és reményét fejezte ki, hogy talán csak név- és korazonosság, és valójában nem – ahogy hívták – Pöriről van szó.

A busz akkorát bakkant, hogy Porr Benedek kezéből kiesett a mobil. A padlón csúszott előre, Kallós vette fel, Kapás van, tanár úr!, nyújtotta oda kajánul. Porr Benedek megköszönte, de addigra a vonal már megszakadt, vagy Zátónyi Ottó egyszerűen csak letette, miután semmi sem derült ki, csak a kínzó kérdés, hogy elképzelhető-e mindez, miszerint Pöri csak úgy, minden előzmény nélkül meghaljon.

Porr Benedek az utóbbi két évben a közösségi oldalakon barangolva több régi ismerősére is örömmel talált rá, köztük Pörire, akivel valaha – kijelenthető – szoros barátságban voltak. A Bem tér sarkán, iskolából hazamenet, félórakat ácsorogtak még, egyikőjüknek sem akaródzott indulni, itt beszéltek meg a világ menetét. Miután újra egymásra leltek, főképp filmekről cseteltek, sőt, kétszer találkoztak is Budapesten, és Pöri felajánlotta Porr Benedeknek, hogy ha szüksége van valamilyen filmre, és fellelhető az intézetük archívumában, szívesen kiírja neki dvd-re. Így jutott hozzá néhány örökbecsű darabhoz, korai Bacsó- és elfeledett Fábri-mozikhoz. Amikor legutóbb – utoljára? – találkoztak a Szabadság téren, Pöri akkor is néhány dvd-lemezt hozott, de visszautasította Porr Benedek invitálását, hogy üljenek be valahová egy italra, azzal mentette ki magát – villant most az eszébe –, hogy az utóbbi időben olyan fáradékony, és szédülni is szokott, inkább hazamegy, majd máskor.

Mindenki üdvívalgásban tört ki, amint a dombtetőn feltűnt a bazaltkövekből rakott, különös, majdnem hogy piramisra emlékeztető emlékmű. Verecke híres útján jöttem én...!, üvöltötte Lozina, aki már igazgatói intót is kapott a tetőváltásai miatt, de emellett megnyerte a megyei versmondó versenyt, ...fülembé ősmagyar dal rivall...!

Kiszálltak. Bárdi hozta a koszorút, odanyújtotta Porr Benedeknek. Magát illeti, tanár úr, hajbókolt hozzá, de ő csak intett, Vigyétek, ti vagytok az osztály. Kissé lemaradt, úgy figyelte, ahogy a harminckét lány és fiú az építmény köré csoportosul; és a kísérő tanár, Atkárý – akit, így vélte, Üsth igazgató úr a szigorú támaszaként adott melléje. Nem hiába szokta úgy aláírni Atkárý sűrű kör-maileit, hogy „felebaráti üdvözléssel” – már fennhangon óbégatott, hogy így meg úgy álljanak, és nézzék, jól nézzék meg, mert ezt látta Árpád apánk, amikor szeretetekintett innen, és új hazát választott. Aztán kiadta a rendelkezést, hogy énekeljék el a Himnuszt. Lassan, hamiskásan kezdett el folyni a május végi dombok fölött Erkel Ferenc kamasztorkokból kipréselt muzsikája.

Porr Benedek eközben írta meg sebtében az üzenetet Pöri mobilszámára. Csak ennyit, István, szia, jól vagy?

Töprengett pár másodpercig, mielőtt megnyomta a Küldés gombot.

Hallotta, amint Kallós direkt rezegtetve fújja, hogy ...a múúúúúú-taaaaat s jóóóó-ve-en-dőőőő!

A zsebében nagyon hamar megrezdült a készülék, előkapta.

Kedves Benedek, István csendesen elaludt május 18-án. Temetése június 1-jén, 12 óraker lesz, az n.-i temetőben, az új ravatalozóban. Bartolomei Ágota.

Ezek szerint holnap. És ő nem lesz, nem lehet ott. Megy haza, de nem ér oda.

Bámulta a zöldes, enyhe párába burkolózó dombokat, mint Árpád apánk, kissé összehúzott szemmel, fürkészsze és mérlegelve, és látta az új hazát. Az új haza e pillanatban Porr Benedek számára a halál volt, ahová megtért az első osztálytárs, Pöri, aki – vélhetőleg – egyáltalán nem akart útra kelni, de mégis mennie kellett. És akkor ez ettől fogva ilyen lesz, hasított belé. Néha, kiszámíthatatlanul jön egy hír, újabb telefon, hallotta-e, tudja-e, vajon mi történt?

Atkárý pattogó hangja szállt feléje. Csoportképhez sorakozó!, Édes gyermekem az Urban, te bolygó hollandinak készülsz?, Ide, ide!

Aztán neki szólt a rikoltás. Benő tanár úr, 'aszom a szentjít, nem fáradnál kö-zénk?

Az osztály harsányan röhögött ezen. Milyen vicces tud lenni az Atkárý tanár úr, lehet, hogy mégiscsak emberből van?

Odaballagott a többiekhez, és beállt a tovább bohóckodó Kallós mögé. Kezét a fiú vállára tette, Nyughass, Kallós, ezt a fotót fogjátok nézegetni a hatvanéves érettségi találkozó-n is, bírj ki egy percet. A fejét az emlékmű érdes kövének támasztotta.

Atkárý tovább dirigált, Aranyapáim, most csíz!, mire valaki benyögte, Már nem azt kell mondani, tanár úr, hanem azt, hogy Szex!

És mindenki vihogott, teli szájjal, úgyhogy biztosan nagyon vidám kép készült erről a verecke-i pillanatról.

Miközben ereszkedtek lefelé a kis dombról, a busz irányába, Atkárý Porr Benedek mellé ért. Nem is olyan elvetemült banda az osztályod, Benő úr, mondta.

Borsózott a hátam ettől a kirándulástól, de most már nem bánom. Nekünk sem ártana egyszer úgy igazándiból eldiskurálni, mit szólsz?

És rácsapott Porr Benedek hátára.

Azt nézte, hogy a lábán kékebbek lettek az erek, főképp az ízületeknél.

Ismerte ezt, szakasztott, mint az apja lába, csak neki hatvanéves korára lett ilyen. Mindig hajtogatta, Ez az ára a sok állómunkának, a tanári lét egyik átka; tessék, mutatta az apja, át- meg átszötték a lilás erek.

Búgást hallott a magasból, a kerti padról feltekintve jól kivehetően, meglepően alacsonyan húzott el a feje felett egy repülő. Aztán – mintegy hirtelen megvilágosodással – arra jutott, akárhogy is, természetellenes, hogy az ember repül, mert ha repülésre szánták volna, egyszerűen szárnya lenne. Nem vagyok mentes e mohóságtól én se, biggyesztett egyet az ajkán, és szinte szégyenkezett, amiért már ő maga is felemelkedett a földről, és elégedett volt az első pár alkalommal, amikor megtehetette.

Porr Benedek kigombolta az ingét, mert ezen az első, júniusi szombat délelőttön korán érezni lehetett, hogy a naptól szint lehet fogni, még az erektől lassan kékülő lába is barnává válhat némi süttetéstől.

Nézte a következő repülőt. Száz-valahány ember ül odafent a magasban, a feje felett, a féktelen tolóerőtől az ülésükbe préselődve. Többségük bizonyára tapasztalt légi közlekedő, mégis akad néhány, akinek megfordul a fejében, hogy bármikor lezuhanhatnak, elég a legapróbb műszaki meghibásodás, vagy a köztük ülő, négy alsógatyát húzott terrorista, és rettegve pillantanak ki az ablakon, arra a tájra, ahonnan tán sose lett volna szabad elemelkedniük. Ha innen, a fák csúcsától alig magasabbról esnek le – ahogy Porr Benedek bizonyára tévesen becsülte a távolságot –, akkor nem biztos, hogy meghalnak, bár a gép minden bizonnyal felrobbanna.

Elképzelte a kert végében lángoló repülőt (még szép, hogy nem pottyanna a fejére!), és végigvette, hirtelen miféle teendői akadnának ennek az eseménynek a kapcsán. Összegombolná az ingét, beleugrana a papucsába – de vajon tényleg megtenné-e mindezt, vagy így, ahogy van, rohanna a lángoló roncs felé, de minek is, hiszen a legvalószínűbb, hogy meztelen, kék eres lábával ott toporogna tehetetlenül a gyilkos tűz körül.

Idegésítette ez a gondolat, és főképp az, hogy minek jutnak eszébe ilyenek. Megnézte az óráját, tíz múlt három perccel, a repülőt hosszan kellett keresgélnie az égbolton, már csak egy pirinyó csillanás volt a magasban, dél felé fordult.

Bement a házba, mert valahol ott hagyta a mobilját. A fürdőszobai tükör előtti polcon lelt rá, és úgy kapta a kezébe, mint akinek az élete függ tőle, hogy nyomkodja egy kicsit a gombjait.

Bartolomei Ágotának írt üzenetet, Pöri, így kell mondja, valahai számán.

Jó történelemtanárként tudnia kellett, mi történt. Megadta az ismeretlen nőnek az e-mail címét, kérvén, írjon, ha van hozzá ereje.

Porr Benedek az érettségi banketten éjfél előtt nem sokkal odaült Üsth Aurél mellé.

Hallom, jól sikerült a kárpátaljai túra, fújta ki a füstöt az igazgató. Atkárý dicsérte az osztályt, pedig ez nem a sajátja.

Az osztály?

Dehogy, a dicséret.

Porr Benedek kivett a tálból egy cseresznyét, a szájába dugta, letépte a szárát. A magot a markába köpte, és odapottyintotta Üsth hamutartójába. Az igazgató rányomta a cigaretta égő végét.

Aurél, kéne nekem egy kis idő, mondta hirtelen elhatározással Porr Benedek. Idő? Miféle idő?

Magamra. Merthogy...

Az igazgató rá nézett. Mit akarsz? Itt a nyár. Az nem idő?

Idő, de nem olyan. Úgy értem, nem lesz elég.

Bekapott még egy cseresznyét.

Tehát?, nógatta Üsth.

Ne adjál új osztályt. Hátha nem jövök vissza a nyár végén.

A második magot is odahelyezte a hamutálba. Az igazgató felvette a csikket, és meggörgette a magot, mintha ez valami közös játékuk lenne. Addig forgatta, amíg teljesen szürke nem lett a hamutól.

Mi történt?

Igazából nehéz megmagyarázni. Pár napja kaptam a hírt, hogy meghalt egy volt osztálytársam. Az jutott eszembe, elkezdődött.

Mi a fene?

Az elfogyás ebből a világból.

Ó, apám, te sok bort ittál.

Dehogy. Csak az, hogy... És ha én vagyok a következő? Mi tudom én, mitől. Bármitől. Gyászkeret. Porr Benedek. Élt 45 évet.

Az igazgató sóhajtott egyet.

Ha nem vagy részeg, akkor inkább igyál még.

Annyi minden nem történt még velem. Tudom, hogy rettentően banális. Meg a dolgok nem így működnek. Az élet, vagy mi.

Üsth Aurél új cigarettára gyújtott. Porr Benedek feje fölött fújta el a füstöt.

Nekem is halt már meg osztálytársam, mondta aztán lassan. Ráadásul én szerveztem a találkozót. A húszéves röffenés előtt felhívtam Fürj Atalát. A mamája vette fel a kagylót. És olyan kedvesen, szinte fuvolázó hangon közölte, hogy de hát az Atika meghalt, nem tudtam? Alig tudtam kinyögni, nem, mikor? Két hete, mondta. És a találkozón öt mondatot nem tudtunk mondani róla, annyira nem volt a szerencsétlen senkinek a senkije.

Porr Benedek a harmadik cseresznyét rágcsálta. A letépett szárával a hamut kavargatta.

Szóval... Kit akarsz megdugni?, vigyorgott rá Üsth.

Ha ez ilyen egyszerű lenne, emelte a szemöldökét Porr Benedek.

Hát akkor? Tudod, mit csinálsz te most, tanult barátom? Rinyálsz.

Nem is.

De.

De nem.

Ha mondom.

Porr Benedek kivette a szájából a tisztára szopogatott magot, és a hüvelyk- és mutatóujja közé fogva megcélozta a csikket. Ám túl nagy erővel lőtte ki, és a

mag, megpattanva a kerámiahamutál szélén, átrepült az U-alakban álló asztal másik szárnyára, pontosan Bogár Hédi elé. Madárfeje volt és hosszú, göndör haja, és már most érzékelhető pici púpja. A mobilját nyomogatta, amikor eléje potylyant a mag. Nagy, düledt szemét Porr Benedekre emelte.

Ej, ej, tanár úr, rikoltotta egyszerre reszelős hangon az igazgató, hát ezt az esetét várja már ki, aztán molesztálhatja a növendéket, amikor már nem a gimnázium tanulója!

Többen nevettek, Bogár Hédi elvörösödött, és a magot az egyik szennyes tányérba hajította.

Porr Benedek csak intett, hogy bocsánat. Felállt, és kiment a tanári vécébe.

Bartolomei Ágota harmadnapra jelentkezett, és amit írt, csöppet sem volt szívderítő.

Kedves Benedek,

Nem tudom, mennyit mondott el önnek István a betegségéről, de most leírok néhány dolgot röviden. Szeptemberben myeloma multiplexet (a csonttrák egy fajtája) diagnosztizáltak nála az orvosok. Az onkológiai intézetben kértünk fel egy adjunktusnőt, hogy legyen a kezelőorvosa. Ő elmondta, hogy a világon mindenütt ugyanazzal a 3 gyógyszerrel kezelik a betegséget és néhány hónap után csontvelő transzplantációval fejelik meg. Kigyógyulni nem lehet belőle, de néhány évet nyerhet. A kezelések elkezdődtek, ambulánsan, bejárt a kórházba injekciókra. A csontjaiban időnként elváltozások jelentkeztek, különösen az állában lett csontkinövés. Ezt sugárral kezelték decemberben, januárban. Néhány hét alatt azonban szájjár és nagy fájdalmak jelentkeztek... Március végén elpattant egy ér a szájában, ömlött a vér, és szövetszerű kilökődések indultak meg. Mentővel vittem be az onkológiára. Kétszer műtötték az állát, kivették az állkapocs nagy részét és az elhalt szöveteket eltávolították. Ekkor további CT-k, MR-ek következtek és megállapították, hogy a koponyacsonton nagyon sok tumor van és nyomják a homloklebensnyit. A gyógyszerek nem hatottak a koponyában, ezért indultak be ezek a kóros folyamatok. Rohamosan romlott az állapota, legyengült... Menthetetlen volt. Május 18-án elaludt. Nem szenvedett soká, de az borzalmas volt...

Porr Benedek elolvasta a levelet egyszer, kétszer, aztán még nagyon sokszor a következő pár nap során. Kikereste Zátonyi Ottó címét, és mint egy titkos társnak, akivel csak ők ketten tudhatnak szegény Pörös István rettentő haláláról, továbbította neki a levél szövegét, Bartolomei Ágota címe és neve nélkül. Zátonyi Ottó perceken belül válaszolt, egyetlen szót, Köszönöm.

Porr Benedek ki akarta törölni a levelet, de képtelen volt rá. A telefonjában is a mentett üzenetek között őrizte az első híradást Pöri elmúlásáról. Egyre élesebben látta maga előtt azt a szeptemberi találkozást a budapesti Szabadság téren, mivel Pöri a televízióban dolgozott, ahogy barátja jön feléje. Most határozottan úgy látta az agya vetítette képen, hogy hajlottan, nehézkesen ballag, és ahogy odaér hozzá, és beszélni kezd, az arca szürkés, már-már halotti, hiába próbál mosolyogni. És közli, hogy fáradt, mostanában olyan gyenge, inkább hazamegy. Odaadta a két filmet, intett, és elindult a már alkonyi fényben játszó Zoltán utcán, a Duna irányába.

Ennyi, morfondírozott Porr Benedek, igen. Egy nap azt érezzük, hogy kicsit elfáradunk...

Újból írt Bartolomei Ágotának. Egy vele egykorú, csutkacopfba fogott hajú nőt képzelt el, beesett arccal, aki egy elvásott, régi asztalnál ül, néz a messzeségbe. Esetleg néha rágyújt. Ő maradt meg Pöriből, egy nő, akit nem ismer. Mert azt tudta, hogy Pöri szülei is meghaltak már, elég fiatalon. A cseten megbeszélték, milyen fura, mindketten árvák. Porr Benedek a saját kis családjára sosem gondolt úgy, hogy nincsen, hiszen ő még élt. De most borzongatónak érezte, hogy volt egy család, anya, apa és a fiuk. Álltak egy régi lakásban hárman, és néztek rá, holott már nem éltek.

A tantestületi záróbulin Atkány jött oda hozzá, és a szája sarkában lógó fogpiszkáló mellől előbb azt ecsetelte újfent, hogy a számára milyen kellemes élmény volt a kirándulás, és érezte, hogy a diákok is feltöltődtek lelkiekben. Aztán megfogta Porr Benedek vállát, és igyekezett mélyen a szemébe nézni, mint azok, akik képességet éreznek magukban arra, hogy a pusztá tekintetükkel gyógyítsanak.

Benő tanár úr, mit hallok... Ej, ej.

Mit?

Elmenni? Itt hagyni minket?

Dehogy. Csak egy kis szünet. Sabbatical, tudod. Kijár.

Ugyan már!, rikoltott egyet Atkány, és átpördítette a szája egyik sarkából a másikba a fogpiszkálót. Mi van, kapuzárási pánik? Azt nem így kell elintézni.

Hanem?, kérdezte Porr Benedek, és önkéntelenül is elmosolyodott.

Atkány vonásai most megkeményedtek.

Mi például önismereti táborba megyünk a Bakonyba. Csupa rendes, komoly gondolkodású ember. Ott lenne a helyed köztünk, amondó vagyok.

Egy pillanatnyi szünet után folytatta. Különben is, beszélünk kellene. Több közünk van egymáshoz, mint gondolnád.

Nem tudom..., húzta el a száját Porr Benedek.

Erről van szó!, csapott le Atkány, és a szájából kivett fogpiszkálót Porr Benedekre szegezte. Nem tudod! Persze, hogy nem tudod. Akkor annál inkább. Éreztem rajtad, Benő tanár úr, hogy...

Hogy...?, kérdezte most Porr Benedek kissé élesebben, de határozott érdeklődéssel.

Igen, pontosan azt, hogy valami hiányzik az életedből. Sejtettem, hogy magad sem tudod, micsoda. Ne érts félre. Remek tanár vagy, itt szeret, tisztel mindenki. Mintha csak édesapádtól örökölted volna, akire én is hálatelt szívvel gondolok a mai napig...

Atkány itt megakadt a gondolatban, eldobta a fogpiszkálót, és a torkát köszöri. Mintha kínzó erővel rohanták volna meg az emlékek Porr Benedek apjáról, aki hosszú éveken át, egy bizonyos pillanatig, közmegbecsülés mellett igazgatta is a gimnáziumot. Atkány aztán újból összevonta a szemöldökét, és folytatta.

Nem tesz jót, hogy egyedül élsz.

Nem élek egyedül, csak Magdi kiment Angliába.

Mikor is? Három éve?

Jól emlékszel, lassan három éve.

Három éve, bólogatott erre Atkány, és a cipője orrát nézte, mintha onnan olvas-

ná le ezeket a félig titkos információkat. Szóval ott a Bakonyban velünk emberek között lehetnél. És itt most az embereket nagy E-vel mondom. Nem viccelek.

Atkáry megint Porr Benedek szemébe fúrta a tekintetét. Várta, hogy milyen választ kap, de nem kapott semmilyen. Így fogott egy új fogpiszkálót, és tovább beszélt.

Ott minden megvan, amire a magunk fajtának szüksége van. Azt hiszed, nem tudom, milyen az, kiürülni? Még a szeretet is képes elfogygni. De lehet pótolni. Nagyon is, tanár úr!

Atkáry, a nagyobb nyomaték kedvéért, a fogpiszkálóval kétszer is megbökte Porr Benedek mellét.

Feltöltödsz szeretettel, és jöhet az új tanév. Majd meglátod.

Porr Benedek kétkedő grimaszt vágott, ingatta a fejét, és jobb keze mutató- és középső ujjával kicsit masszírozni kezdte a mellét ott, ahol Atkáry megböködte.

Aki most magasba emelte a fogpiszkálót, és úgy szavalta.

Ha valamit szeretettel teszünk, észre sem vesszük, milyen teljesítményre vagyunk képesek. A szeretet mérhetetlenül sok energiát ad. Fáradhatatlanná teszi az embert, feltölti erővel. Tudod, ki mondta, tanár úr?

Jézus?, vágta rá Porr Benedek.

Langyos. Müller Péter. De teljesen igaza van.

Porr Benedek azon töprengett, erre mit is feleljen, és miképp rekessze be a társalgást Atkáryval, amikor mentőangyal képében Sós Eszter lépett hozzájuk, és karon fogta Atkáryt.

Ernő, súgta a fülébe, nagyon jó híreim vannak. Meg kell beszéljünk a nyári menetrendet. A Köveskúti Éviék is jönnének...

Sós Eszterről tudni lehetett, mielőtt a férjével házasságot kötött, letérdel a Madonna képe előtt, és imádkozik. Most sietősen végigmérte Porr Benedeket. Bocs, Benőke, hogy elrabolom, nekem nagyobb szükségem van rá, vetette oda hadarva. Magával vonszolta Atkáryt, aki távozóban visszanezített, és egy hosszú szemhéjmozdulattal jelezte, lám, vannak, akik tudják, kivel kell szövetségre lépni, mire való a szünidő, továbbá, mit vár tőlük az iskola, a növendékek, és úgy általában, az élet.

Ott feledkezett a tükör előtt ezen az első vakációs reggelen. Korábban Porr Benedek sosem ért rá magával foglalkozni, vagyis azt gondolta, nem ér rá ilyesmire. Továbbá, itt van Magdi, és úgyis csak az számít, hogy neki így tetszik, ahogy van; aztán Magdi elment, és mindez még kevésbé volt fontos.

Ahogy mind tüzetesebben szemlélte magát, hatalmába kerítette egy érzés, miszerint nem lehet megbékélve önnön testével. Egyáltalán nem Antonio Banderast hiányolta a tükörképéből, miközben felillant benne, hogy az apja valaha rendre azzal molesztálta, hogy Rossz bőrben vagy, gyerekek! Tudatában volt, hogy az élet, vagyis jobban mondva: a fizika törvényei szerint a testi anyag, ami születésével a birtokába jutott, ugyanúgy elhasználódik, romlik, kopik, lyukad, mint bármely egyéb, egy gumilabda, hócipő vagy kerti nyugágy. Ezen a júniusi reggelen mégis nehezményezte, hogy ez valóban megtörténik, és ő sem számít kivételnek.

Nézegeti-e magát Atkáry a tükörben? Ha elmenne abba a táborba, megtudhatná azt is. Még beszélhetnének is róla, a testnek elmúlásáról.

És Pöri? Hogy mit látott, amikor szétkalapálták az állát, és csontkinövései keletkeztek?

Aztán szemrevételezte magát, mintha ez az állapotfelmérés elengedhetetlen lenne ahhoz, hogy bármibe is belefogjon. A sarkán és a csámpásan lépő jobb lábán az egymáshoz dörzsölődő ujjak mentén bőrkeményedések alakultak ki. Az ízületeit tekergette, amik egyre inkább recsegtek-ropogtak, lassan úgy érezte, mintha a csontjai helyett egy régi szoba bútornak léceit mozgatná a bőre alatt, mert amikor leült, valamije megreccsent, akár egy ősi karszék, ha beleereszkednek, és a lábfejében a kis csontocskák ugyanolyan diszkrét, de éles hangot hallattak, mint a parketta lécei, amin lépkedett. És már reccsenés és reccsenés között is különbséget tudott tenni: volt köztük jó és rossz, ami reccsenésként se hozta azt, ami elvárható lett volna tőle. Alattomos viszketések is kínozták időről időre, amikre ugyan kapott krémet, és ez elmulasztotta a bajt, de a lényeg a *krémen* volt, vagyis hogy nélküle már nem megy. És a néha be-begyulladó körömágy a jobb nagylábujjon, a rendszeresen beduguló jobb fül, valamint a vállon megjelenő kis bőrfüggelékek, amiket állítólag úgy le lehet égetni lézerrel, hogy még heg sem marad utánuk.

És végül a hasa, mintha ez lenne mindennek az alfája és ómegája. Most határozottan úgy látta, hogy a hasa, vagyis hája, az a felesleg, ami igazából sose akart lenni, kínos precizitással uralkodik el rajta, és azt akarja, hogy ő *így nézzon ki*. Mindezt úgy, hogy menzakovszton élt, magára főzött, és legritkább alkalmakkor fordult elő, hogy kirúgjon a hámból, és akkor is, egy tantestületi záróbuli azért nem a bacchanália netovábbja.

Csendes és kispolgári életet élek, morfondírozott Porr Benedek, és lám, mégis, nincs menekvés. A jó fiú is elnyeri méltó büntetését.

Szülei nem nevelték vasszigorral, mégis amolyan rászólogató, tanácsosztogató jóakarattal voltak megáldva, hogy szavaik az évek során a pokolba vezető úttá kövesedtek. Porr Benedek édesanyja két formulát ismert fia nevelésére. Az előfeltevés így hangzott (nem feltétlenül fenyegető módban – amit nyelvtan nem ismer, de van ilyen –, csupán véresen komolyan):

Előre megmondom, édes fiacskám..., és ezt hosszas, kifejtő mondatfűzér követte, ami során az anya mint jövőbelátó tette kötelességét.

A történések után sokkal rövidebb summázat következett, mert míg Porr Benedek az esetek többségében valóban galibát okozott, az anyja, minden bosszúsága ellenére, szinte megelégedéssel nyugtázhatta:

Én tudtam előre.

Mérgesebb volt, ha úgy csattant fel, Ne nézzél hülyének, légy szíves!, ilyenkor vagy tényleg nagyon megbántódott vagy meg akart bántódni. Soha, semmilyen körülmények között nem nézte volna az anyját hülyének, gondolatban sem, egy picikét sem, később sem, soha. Bezzeg ő, amikor egy ízben az anyja azt találta rá mondani, Jaj, ne légy már olyan lüke!, Porr Benedek a lüke helyett hülyét értett, tiltakozott is, kivételesen sértett heveséssel. Az anyja letette apa cipőjét és a suvickolókefét, és mindkét kezével a hasához szorította Porr Benedek fejét.

Csak nem gondolod, hogy valaha is azt mondanám rád, hogy hülye!

És a fiú elszégyellte magát, hiszen igenis azt gondolta.

Porr Benedek édesanyját egy szeles, meleg szeptemberi napon szállították be

az ideg-elmeklinikára fejfájással, és többé nem is került elő az intézmény sárga vakolatot pergető falai közül. Porr Benedek lassan ritkuló látogatásai alkalmával apja mögött állt, onnan kukucskált egy lény felé, aki valamelyest emlékeztette az édesanyjára, és ez különös, régi emlékeket kavart a szívében. Az viszont roppant módon zavarta, hogy az apja úgy beszélt erről az egyre inkább szellemalakká váló lényről, hogy Anyád.... A látogatások után apróra elmesélte Porr Benedeknek, mi történt a kórházban. Vagyis, amit ő maga is látott, a saját szemével, az miképp zajlott, és az a lény, aki az anyjára emlékezteti, mit mondott, motyogott. Az apja a történelem tanáráként szerette leszögezni a tényeket.

Mindaz, ami lezajlott, elhangzott, immár a történelem része volt, még akkor is, ha alig pár perce történt, és csupán egy vidéki város idegklinikájának kórtermében.

Porr Ferenc a város gimnáziumában oktatott, sőt, igazgatta is az intézményt, míg egy március 15-i megemlékezés nem úgy sikerült, ahogy azt a tanári testület besúgói elvárták, mert az egyik tanuló Márai Sándor versét szavalta.

Na, ne meséljen, Porr elvtárs! Maga tán nem tudja megkülönböztetni Petőfit attól a Máraitól? Sándor Sándor, magának tökmindegy, miközben az egyik szabadsághős, a másik meg hazaáruló?, tette fel a korántsem költői kérdést a pártbizottság tanügyi referense. És doktori fokozata ellenére Porr Ferencet szélsébeben visszaminősítették talpas történelemtanárrá, még a munkaközösséget sem vezethette többé.

Mi több, ezzel Porr Benedek életében is minőségi változás következett be, mert az új tanévben az apja vette át az osztályukat történelemből. Az öreg a részrehajlás gyanújának árnyékát is el akarta kerülni, és Porr Benedek, aki addig az apja miatt szerette a történelmet, most az apja miatt néhány tanóra után félni kezdett a történelemtől, és semmiféle tanulságot nem tudott leszűrni belőle, elvégre egyebet sem hallott ezeken az órákon, bármilyen jól is viselkedett:

Porr, ezért majd otthon számolunk.

A számolást Porr Benedek azonban ki nem állhatta. Az osztálylétszámot sem ellenőrizte soha, amikor már felelős tanár úr vált belőle.

Bartolomei Ágota írt aznap, amikor hirtelen hűvösre fordult az idő.

Kedves Benedek, sosem láttam magát, mégis magával álmodtam, van ilyen. Ezért merészeltem arra gondolni, hogy magát kérem meg egy segítségre. Valahogy érzem, hogy el fogja vállalni – nem István miatt, mert ezzel véletlenül sem akarok máris valami terhet a nyakába rakni. Szokott csetelni? Este ráérek. Megkeresem a neten, ha beleegyezik.

Orkánszerű szél érkezett, zörögtek a redőnyök, az ablaktáblák. Lassan telt az idő, ugyanis Porr Benedeket egészen lázba hozta Bartolomei Ágota beharangozott kérése, úgy érezte, ez lesz az, ami valamiképp kijelöli az útját. Mennyire más egy ilyen semmiből érkező feladat, mint Atkár kolléga vagy Köveskúti Évike szigorú szemű útmutatása.

Rendezgetés közben apja egyik különlenyomatára lelt, amiben a drága doktor úr – ahogy sokan szólították élete utolsó éveiben, így fejezván ki megkülönböztetett nagybecsülésüket – arról értekezett, miként történhetett, hogy az 1848/49-es szabadságharc idején, hogy s hogy nem, szinte teljesen megszűnt az

előtte és utána is olyan jól működő besúgói rendszer, mivel a spiclikben e néhány dicsőséges hónap erejéig felülkerekedett a hazafi.

Eloolvasta a tanulmányt, és abban a pillanatban, amikor végzett velem, hangoosan megkordult a hasa. Én vagyok a császár és kérek nudlit!, ugrott be apja dévajnak szánt, a sükebóka V. Ferdinándtól kölcsönzött mondása, amivel néhanapján jelezte, hogy a ház uraként az asztalhoz ülne már. Erre Porr Benedek anyja rendre azt felelte, No, ha te vagy a császár, én meg a császárné, és bolond leszek főzni!

Ezen a szülei nevettek.

Porr Benedek most határozottan érezte, hogy besüllyed a hasa, és az úr egyre követelőzőbben növekedett a belsőjében. Mintha különös kaland részese lehetne ezáltal, elballagott a kamráig, amely helyiség titokzatos terepnek tetszett hirtelen, olyan titkok és kincsek birodalmának, ahová már rég vágyott, de valami furmányos szellem útját állta, nehogy betehesse a lábát. Aztán némiképp csalódnia kellett, mert miután belépett a hatalmas, L-alakú terembe, kedvetlenül tapasztalta, hogy a régi, fordítható kapcsoló bármely irányú csavargatására sem gyúl világosság, és a sötétben állva éhségét már-már kibírhatatlannak érezte. Nem tudta volna pontosan megmondani, mire vágyik, ez nem az a fajta célzott éhség volt, ami azt üvölti az üres bendőből, hogy „töltött dagadó”, vagy „lucskos káposzta”, vagy „csigarétes” (nem mintha bármilyeket is érkezése lett volna előállítani), hanem kapkodó és mohó, őt magát felfaló éhségérzet, ami szinte sziszegve követelődzik.

A villanykapcsolás kudarca, a sötétlő kamra mogorva csöndje mintha tényleg arra akarta volna figyelmeztetni, hogy ez a hideglelős nap szikárságra, várakozásra teremtett, és a legfőbb jó, ami majd megtörténik velem, az esti találkozás lesz Bartolomei Ágotával.

Amennyire emlékezetéből tellett, kitapogatott magának egy zacskó spagettit (nagyjából érezte, hogy azt talált, amire gondolt), majd a másik kezével egy polccal feljebb keresgélve megmarkolt egy üveget. A konyhába érve derült ki, az üveggel nem volt túl szerencsés, mert a spagetti mellé egy 1993-as szavatossági lejáratú orosz dinnyebefőttet választott. Annak idején, közvetlenül az ideg-elmeklinikára való bevonulása előtti időkben anya rendezett afféle mániákus bevásárlási jeleneteket. Bevágta magát az autóba, és csordultig pakolta a legközelebbi ABC-ben a csomagtartót és a hátsó ülést – mintha a III. világháború végéig kellett volna biztonsággal kint tartania a készletnek.

Tán érzett valamit az elkövetkezendőkből – lám, most is az ő gondoskodásának köszönheti az éhhaláltól való megmenekvést a fiacskája. Nem ették meg ennyi éven át, és a konzervek is türelemmel kivárták a megfelelő pillanatot.

Nem ellenkezem a sorssal, határozta el sokadszorra Porr Benedek, nem szabad folyton alakítgatni a történéseket, csak azért mert „így szeretném” meg „nekem így jó”.

Egy fazékban vizet forralt, kevés olajat öntött hozzá, egy kanál sót tett bele, pontosan nyolc percen át főzte a spagettit, majd svájci katonai zsebkésének voltaképp sörnyítésre alkalmas szerszámával felpattintotta a dinnyekonzerv bádogtetejét.

Falni kezdte a főztjét.

A tányért a mosogatóba helyezte, eresztett rá egy kis langyos vizet. A konyhaablak résén át az alkarjára lehelt a szél. Nézte, ahogy libabőrös lesz, és felmerednek rajta a ritkás szőrszálak.

Elbotorkált bevetetlen ágához, és egy pillanatra elnézte a párnán, a lepedőn testének a lenyomatát. Eszébe jutott, most a spagetti és a dinnye is belefekszik ebbe az otthonos fészekbe. Szinte elszégyellte magát, amiért minden érte történik, tán még a kinti vihar is. Amit cserébe fel tud ajánlani a világegyetemnek, az, hogy alszik egyet. Már-már úgy, mint aki megfeszítetten dolgozik. Vagy pontosan tudja, miért teszi. És hátha, ahogy Bartolomei Ágota álmodott vele, ő is képes lesz álmodni a nővel. Legalább az álmából megtudja, hogy néz ki, és nem úgy kell maga előtt látnia, ahogy suta módon elképzelte.

De semmi ilyesmi nem történt. Csak a szél lett egyre akaratosabb, arra ébredt, hogy kiakadt a külső ablaktáblát kitámasztó kampó, és csattogott, csörömpölt minden.

Amy Hempel (1951) a kortárs amerikai minimalista próza kivételesen tehetséges, kultikus alakja. Az eredetileg pszichológus végzettségű író a nyolcvanas évektől jelentkezett novellásköteteivel (*Reasons to Live* [Amiért élni érdemes] (1985); *At the Gates of the Animal Kingdom* [Az állatvilág kapui előtt] (1990); *Tumble Home*¹ (1997); *The Dog of the Marriage* [Kutya a házasságban] (2005)), és olyannyira hű maradt a formához, hogy egyetlen kisregényen kívül prózát nem is írt más. Ennek ellenére mind irodalmi díjainak sokasága, mind pedig 2007-ben megjelent, addigi összes novelláját tartalmazó életműkiadása arról tanúskodnak, hogy e szűk műfaji keresztmetszet ellenére hazájában sokan az egyik legjobb kortárs prózaírónak tartják, jóllehet, Magyarországon úgyszólván ismeretlen.

Hempel világát az egyéni traumák és pszichológiai következményeik árnyalt, lelki finomságokra érzékeny ábrázolása jellemzi; az érdekli, ahogyan a hétköznapi élet legapróbb rezdüléseiből kibontakozik hőseinek hányattatott sorsa. Talán éppen ezért: magát nem is minimalistaként, hanem „miniatűristaként” jellemzi. Történeteik gyakran az állatvilágból vett megfigyelésekre építő példázatok, a didaxis legcsekélyebb jele nélkül. Igaz ez az itt közölt, antológiákba talán legtöbbször beválogatott rövidtörténetére is.

SÁRI B. LÁSZLÓ

A M Y H E M P E L

A temetőben, ahol Al Jolson nyugszik

Jessica Wolfsonnak

– Felejthető történeteket mesélj nekem – mondta. – Haszontalan dolgokról szólnak, vagy bele se kezdj.

Nekiálltam hát. Elmeséltem neki, hogy a szúnyogok kikerülnek minden cseppet, ha esőben repülnek, és sose áznak el. Elmeséltem, hogy Bing Crosby volt az első szalagos magnó tulajdonosa Amerikában. Hogy a Hold banán alakú – teliholdkor a vége felől látjuk.

A kamera jelenléte ráébresztett, mit is csinállok, és elhallgattam. Egy plafonra rögzített konzolról meredt ránk; olyasféle lehetett, amivel a bankrablók próbálják lencsevégre kapni. A képünket az intenzív osztály nővérpultjába közvetítette.

---

¹ Lefordíthatatlan szójáték: egyszerre jelent „rendetlen otthont”, és utal a tengerjáró hajók törzsének azon középso részére, mely a vízvonallal fölött beszőkül, így látva el hullámtörő és vízvezető funkciót.

– Gyerünk, csajszi – mondta. – Hozzászoksz majd.

Volt közönségem. Folytattam hát. Tudta-e, hogy Tammy Wynette megváltoztatta dalának szövegét? Tényleg. Hogy most azt énekli, hogy „tarts ki a *barátaid* mellett”? Mondtam neki, hogy Paul Anka is így járt. Hogy már úgy énekli, hogy „a *gyermekünket* hordod a szíved alatt”. Mert elege lett a feminista picsogásból.

– Folytasd! – mondta. – Mi van még?

Hát, igen.

Neki mindig tartogattam még valamit.

– Tudtad, hogy amikor az első csimpánzt megtanították beszélni, akkor mindjárt hazudott is? Hogy amikor megkérdezték tőle, ki csinált oda az asztalra, akkor jelnyelven azt felelte, hogy a karbantartó? És amikor kérdőre vonták, akkor elnézést kért, és bevallotta, hogy valójában a programigazgató volt a tettes. De anyaként biztosan jó oka volt erre.

– Ez jó! – mondta. – Példázat.

– Mesélhetnék még a csimpánzmaráról – mondtam neki. – De megszakadna tőle a szíved.

– Kösz, nem – válaszolja, és a maszkját vakarja.

Úgy nézünk ki, mint két törvényen kívüli jófiú. Mindegy is, melyik csapatban játszunk, a helyzet az, hogy még nem szoktam meg a maszkot. Folyton azt a langymeleg pontot fogdosom, melyen keresztül a lélegzetem, istennek hála, távozik. Ő már megszokta a magáét. Csak a legfelső zsinórt köti meg. A többit – és ebből is látszik, hogy profi – egyszerűen lógni hagyja.

A Marcus Welby Kórházban vagyunk. Az a fehér épület az a pálmafákkal, a főcím felirat alatt. Hollywoodi kórház, bár a várostól jó néhány mérföldnyire nyugatra fekszik. Az út túloldalán ott a tengerpart, de azt nem mutatja a kamera.

A nővérnek Legjobb Barátjaként mutat be. Áruklodó, hogy nem használja a nevemet. Arról áruklodik, hogy *ők* – mármint *ő* meg a nővér – jóban vannak egymással.

– Meséltem neki, hogy régen Canada Dryt ittunk, és úgy tettünk, mintha Kanadában lennénk.

– Ennyire idióták voltunk – felelem.

– Akár testvérek is lehetnének – mondja a nővér.

Fogadok, azon tűnődnek, hogy akkor meg miért tartott annyi ideig, hogy tiszteletemet tegyem ezen a puccos helyen? Rákérdeznek-e?

Nem, nem kérdeznek rá.

Két hónapba tellett, de milyen hosszú is az út?

A legjobb magyarázat, amivel szolgálhatok, az az, hogy az egyik barátom két hónapig egy hullaházban dolgozott. Aztán történetekkel traktált. Valamiért nem a legvéresebbtől készültem ki, de ennek is megvan a maga oka. Egy férfi a 101-es főúton délnek tartva összetörte a kocsiját. Nem vesztette el az eszméletét. De a karjából kivillant a véres csont, és mikor rápillantott, halálra rémült tőle.

Mármint tényleg szörnyethalt.

Ezért nem mertem idedugni az orromat. De most itt vagyok, és remélem, túl-élem.

Felrázza a könnyű nyári takarót, kivillan alóla az egyik lába, amit nem akartál látni. Ettől eltekintve, ha ránézel, megértheted, a törvény miért írja elő, hogy egyszerre legalább *ketten* legyenek mindig a test mellett.

– Eszembe jutott valami – mondja. – Tegnap éjszaka. Azt hiszem, hogy felfedeztem egy senki és semmi által be nem tömött piaci rést. Mármint – mondja –, hogy mindig legyen ott valaki, aki megteszi helyetted, ha te képtelen vagy rá. Akkor hívhatod, amikor csak akarod – ha a helyzet úgy alakul.

Megragadja az ágy melletti telefont, és a nyakára tekeri a zsinórt.

– Hé! – mondja. – A viszonthallásra!

Folytatja, és kuncog. De nem tudom, min.

– Nem is emlékszem – mondja. – Kübler-Ross szerint mi is követi a Tagadás fázisát?

Szerintem a Haragnak kell következnie. Aztán az Alkudozásnak, majd a Depresszióknak, és így tovább. De a választ megtartom magamnak.

– Az a bibi – mondja –, hogy mi van a Feltámadással? Isten látja lelkemet, úgy szeretnék meghalni, ahogy a nagy könyvben meg van írva. De kihagyta a Feltámadást.

Nevet, és úgy kapaszkodom a hangjába, mintha folyondáron lógnék, és kötelet dobtak volna utánam.

– Meséj még a mutogatós csimpánzról – mondja. – Mit csinálnak vele, ha vége a kísérletnek, és azt találja mondani, hogy „Nem akarok visszamenni az állatkertbe”?

Amikor nem felelek, azt mondja:

– Rendben, akkor meséj nekem állattörténeteket. Szeretem az állattörténeteket. De kímélj meg a beteg sztoriktól – hallani sem akarok a megvakult vakvezető kutyákról.

Nem, nem mesélek beteg sztorikat neki.

– Mit szólnál a hallássérültek kutyáinak történeteire – mondok neki. – Nyugi, nem süketülnek meg, csak beszígorítanak. New Jersey-ben lakik például egy golden retriever, aki felébreszti a süket anyukát, és becincálja a lánya szobájába, ha a lány a takaró alatt zseblámpával olvas.

– Ne csináld! – mondja. – Teljesen kikészítesz.

– Úgy tartják, az okos kutya engedelmes, de a még okosabb azt is tudja, mikor tagadja meg az engedmességet.

– Igen – feleli. – Az okosabbakkal mindig ez a helyzet. Mint például most is.

A Jó Dokival flörtöl, aki éppen most érkezett. A Rossz Doki egy pillantást vet az infúzióra, mielőtt köszönne, de a Jó Doki olyan dolgokkal viccelődik, mint hogy „Milyen megrázó dolog is epilepsziásnak lenni”. A Jó Doki pontokat osztogat magának a parkolóban kikerült nyomorékok után. A Jó Doki egy kicsit bele van zúgva, ezért azt mondja: még egy év. Az ágyához húzza a széket, és kiküld, hogy sétáljak egy órát a parton.

– Hozz nekem valamit a tengerpartról – mondja. – Bármi megteszi. Vagy az ajándékboltból. Az se baj, ha nem túl ízléses az a valami.

Az orvos elfüggönyözi az ágyát.

– Várj! – kiált utánam.

Visszafordulok, és benézek a függöny mögé.

– Mindegy, mit hozol – mondja –, csak ne magazin-előfizetés legyen.

Az orvos elfordul.

Barátnőm nevetését a szájáról olvasom.

Ami gyakran veszélyesnek tűnik, nem az: mint a fekete kígyók vagy a forgószel tiszta időben. Míg más, teljesen hétköznapi, utadba eső dolgok, mint például ez a part itt, hemzsegnek a veszélyforrásoktól. A talajról sárga por száll a magasba, a hőségben a dinnye egy éjszaka alatt beérik – földrengés előszele mindez. Előfordulhat, hogy a törölköződ rojtjait fonod, és a part egy pillanat alatt elnyel, mintha homokórában ülnél. Morajlik a levegő. A part menti olcsó lakásokban maguktól telnek meg a fürdőkadak, a kertek pedig zöld hullámokban csapódnak a házaknak. Ha végül semmi nem történik, a por elül, a hőség a tetőfokára hág, és a félelem átadja helyét a váagnak. Az idegeket csak egy katasztrófa képes lecsillapítani.

– Sose következik be, ha rágondolsz – mondta egyszer. – Földrengés, földrengés, földrengés.

– Földrengés, földrengés, földrengés – mondtam én is.

Mint aki fél a repüléstől, és imával tartja magasban a gépet, hajtogattuk ezt a mantrát, mígnem egy utórezgés megrepszette a plafont.

A hetvenkettes nagy földrengés után történt. Főiskolára jártunk, és a kollégium nyolc kilométerre volt az epicentrumtól. Amikor az utórezgés és az ugrándozó pulzusom elsendesedtek, narancslevet lötytyintett egy pohár pezsgőbe, és azzal viccelődött, hogy a kansasi Ocean View-ba költözik. Felajánlottam neki, hogy a fizikusok által megjósolt, a következő, vagy az azt követő földrengés után kiemelkedő új kontinensen keresztül elviszem majd Hawaiiira – autóval.

Most már nem tudom kimondani azt a szót: következő.

Azt kérdezné: ki a következő?

Én vettem csak észre, hogy az orvosok már nem azt mondják, *ha*, hanem azt, hogy *amikor*? Hát persze, hogy nem csak én; a félelem elharapódzott. Hogy eltereljük a figyelmünket, a japán bogarak vánszorgását figyeljük. A figyelemeltérésre az erőszak megfigyelése a természetben a legjobb módszer.

Azt akartam, hogy velem együtt féljen. De csak annyit mondott:

– Nem is tudom. Valahogy nem félek.

Nem félt semmitől, még a repüléstől sem.

Van egy visszatérő álmom: felszállunk a gépre, becsatoljuk az öveket, és végiggurulunk a kifutón. A gép ötven kilométer per órás sebességgel emelkedik el, már a levegőben járunk, a fák tetejét súroljuk. Mégis időben érünk New Yorkba.

Annyira kellemes.

Egyik éjjel még Moszkvába is eljutottam így.

Egyszer ő is velem repült. Makadámdiót ettünk, rázkódott a gép szárnya. Ő tudja, hogy a szárnyvég három métert hajolhat lefelé és felfelé is, anélkül, hogy le-

törne. Hisz ebben. Bízík az aerodinamikai törvényekben. Az én agyam megbicsaklik. Azt már-már el tudom fogadni, hogy egy hadihajó úszik, pedig köztudomású, hogy az acél elsüllyed a vízben.

Most látom a szemében a félelmet, és nem fogom róla lebeszélni. Minden oka megvan rá, hogy féljen.

Az egyik földrengés után a hatóság hírekben elsősöket mutatnak, akik egy romos játszótéren tanári vezényszóra kiabálnak.

– Rossz Föld! – ordítják, mert a harag erősebb a félelemnél.

De ma minden nyugodt a parton. Biztos mindenki nyugtatót vett be, zsibbadt vagy alszik. Fiatal lányok dörzsölnék kókuszolajat egymás nehezen elérhető testrészeibe. Macaronillatúak. Kagylóként nyitják fel piperetükrüket: a nap fehér sugarai táncolnak a csillogó vállakon. A *Seventeen*ből tanult mozdulatokkal se-lyemvirágot illesztenek vizes hajukba. Pózolnak.

Felspécizett verdák sofőrjei gyűlnek össze bámulni őket, egy karton sör társaságában. Mikor a lányok a bikinivonalait vizslatják, hangoskodni kezdenek. Ahogy a fiúk végeznek a sörrel, már odébb is állnak, motorjaikat bőgetik a sugárúton.

Az egészség e szembeszökő látványa felett a Palm Royale rózsaszínűre pingált, kovácsoltvas dupla teraszai. Ott valahányszor lepedőt cserélnek, meghal valaki. A felhajtón egy mentőautó, a bentlakók maradéka az erkélyen dülöngél, és ügyet sem vet a tényre: valaki megint megelőzte.

Az óceánra merednek: tudják, veszélyes, és nem csak az áramlatok miatt. Szinte látni, ahogy a homoki cápák farokúszója előrehajtja és életben tartja gazdájukat.

Ha kinézne az ablakon, látná mindezt, vagy valamit belőle. Ő lenne az első, aki megjegyezné, milyen könnyű is elrontani valamit.

Mikor visszaértem, a szobában egy másik ágy várt.

Két másodpercig nem esett le a tantusz. Aztán mintha koporsó zuhant volna a fejemre.

Ki akar használni minden egyes percet. Az életemet akarja.

– Elkerültétek egymást Gussie-val – mondta.

Gussie a szülei százötven kilós, narkolepsziás szobalánya. Gyakran alszik el a vasalás közben. Abban a családban a párnahuzatokat égésnyomok szegélyezik.

– Nem kis út ez neki – mondtam. – Hogy érzi magát?

– Hát, nem aludt el, ha erre vagy kíváncsi. Gussie elképesztő. Tudod, mit mondott? „Haggya mán abba ezt az aggodalmaskodódást, térgyeljen le, oszt' imádkozzon”. Én, aki ki sem tudok kelni az ágyból.

Megrántotta a vállát.

– Miről maradtam le?

– Földrengés előtti idő van – mondtam neki.

– A földrengést úgy lehet leginkább megelőzni – mondta –, hogy az ember elköltözik Kaliforniából.

– Hasznos tanács – feleltem. – Ike tiszteletes is adhatta volna: „A szegénységet úgy lehet megelőzni, hogy az ember kikerül a szegénysorból.”

Imádtuk Ike tiszteletet.

Észrevettem, hogy az arca felpuffedt.

– Tudod – mondta –, cudarul érzem magam. Lassan befejezem a mókázást.

– Van egy régi indián közmondás – mondtam. – Olykor a farkasok elhallgatnak. Olyankor a Hold vonyít.

– Navahó?

– Nem, graffiti a Palm Royale előcsarnokából – feleltem. – Vettem egy újságot. Olvasok neked valamit.

– Akkor is, ha nem érdekel semmi?

A színes kishírek oldalára lapoztam. Azt kérdeztem tőle:

– Tudtad, hogy minél több rákot esznek a flamingók, a tolluk annál rózsaszínűbb?

Aztán azt, hogy:

– Tudtad, hogy az eszkimóknak is szükségük van hűtőszekrényre? És azt tudod-e, hogy *miért* van szükségük az eszkimóknak hűtőszekrényre? Tudtad-e, hogy azért, mert különben az összes ételük jéggé fagyana?

A harmadik oldalra lapoztam, és egy hírügynökségi jelentésre leltem Mexikóvárosból. Elolvastam neki a CSIRKÉVEL RABOLT BANKOT című cikket, ami arról szólt, hogy egy férfi egy banktól néhány saroknyira grillcsirkét vásárolt. Ahogy a bank mellett sétált, hirtelen rátört valami. Besétált a bankba, és oda ment a pultozhoz. Ráfogta a barna papírzacsót, az meg odaadta neki az aznapi bevételt. Végül a grillcsirke illata vezette a rendőrséget a férfi nyomára.

Azt mondta, a történetől megéhezett, így hát lelifteztem hat emeletet a kávézóba, és hoztam neki jégkrémet, amilyet kért. Egymás mellett feküdtünk a tévészéhez ideális dőlésszögbe állítható ágyakon; a Good Humor papírja hevert a lepedőn szanaszét, mi meg a géz ráncai közül csipegettük a pirított mandulát. Lucy és Ethelt, Mary és Rhodát játszottunk. A sötétítők behúzva, nehogy fény vetüljön a képernyőre.

Megnéztünk egy filmet, amiben két férfi szerepelt, akikről egykor azt hittük, le akarunk velük feküdni. Az ő fickója az enyémet üldözte, aki pincérnőket gyilkolt.

– Jó film – mondta, mikor az orvlövészek mindkettejüket leterítették.

Máris hiányzott nekem.

Egy filippínó nővér tipegett be a szobába, és beadta az injekcióját. Begyűjtötte a jégkrémes pálcikákat az éjjeliszekrényről – annyi volt belőlük, hogy egy kisebb állatot sínbe tehattünk volna velük.

Az injekciótól mindketten elálmosodtunk. Aludtunk egyet.

Azt álmodtam, hogy lakberendező, aki a lakásomat jött átalakítani. Titokban dolgozott, énekelt magában. Amikor végzett, büszkén az ajtóhoz vezetett.

– Hogy tetszik? – kérdezte, és beljebb tessékelt.

Minden gerendát, párkányt és kilincset színes drapériába burkolt, a fényes tükröket pedig pasztellszínű kreppszalagok szegélyezték.

– Haza kell mennem – mondtam neki, mikor felébredt.

Azt hitte, a Canyonbeli házára gondoltam, de fel kellett világosítanom, hogy

nem, *haza* haza akarok menni. Kinyújtóztattam a karom, mint akinek fájdalmai vannak. Ígérem kellett neki valamit. Nekem, a Legjobb Barátnak. De még azt sem tudtam megígérni, hogy visszajövök.

Kicsinek, gyengének és vesztesnek éreztem magam.

Meg izgatott voltam.

A parkolóban ott várt a nyitható tetejű autóm. Amint kiteszem a lábam abból a szobából, hasítom vele a part menti sztráda rákíllatú levegőjét. Malibuban megállok, és sangriát iszom. A bárban túlfűtött, hangos zene szól. Papayát, rákot és jeges dinnyét szolgálnak fel. Vacsora után aztán a rekkenő hőségben rám tör a kék, elevenen vibrálok, és le sem fekszem egész éjjel.

Szó nélkül tépte le arcáról a maszkot, és a padlóra hajította. Lerúgta magáról a takarót, és az ajtóhoz rohant. Biztos utálta, ahogy levegő után kell kapkodnia, és meg-megáll, hogy visszanyerje az egyensúlyát, ahogy kiviharzik az elkülönítőtől, át az előszobán, ahol be kell mosakodni és fel kell venni a maszkot.

A hangosbemondó kiabálta a nevét, a folyosón a személyzet futkosott. A Jó Doktort hívták a hangszórók. Kinyitottam az ajtót, és a nővérek olyan szúrós tekintettel bámultak rám, mintha a szökés ötlete tőlem származott volna.

– Hol van? – kérdeztem, mire a raktár ajtaja felé biccentettek.

Benéztem. Két nővér térdelt mellette a padlón, halkán sutyorogtak neki. Az egyikük az orra és a szája elé tartotta a maszkot, a másik lassan, körkörösén masszírozta a hátát. A nővérek egy pillanatra felnéztek, hogy az orvos jött-e meg, de amikor látták, hogy nem, folytatták a munkájukat.

– Úgy, úgy, úgy, szívem – búgták.

Azon a reggelen, amikor átvitték a temetőbe, ahol Al Jolson is nyugszik, beiratkoztam egy „Nem akarok félni a repüléstől” kurzusra.

– Mitől fél a legjobban? – kérdezte az oktató, mire azt feleltem, hogy:

– Attól, hogy elvégzem ezt a kurzust, és még mindig félek.

Egy pohár vizet tartok éjszaka az éjjeliszekrényen, hogy meg tudjam állapítani: a föld reng-e a parton, vagy csak én remegek.

Hogy mire emlékszem?

A lényegtelen dolgokra, amiket hallok: hogy Bob Dylan anyukája találta fel a hibajavítót, hogy huszonhárom embernek kell lennie egy szobában ahhoz, hogy ötven százalék eséllyel essen ugyanarra a napra kettejük születésnapja. Kit érdekel, hogy igaz-e, vagy sem? A fejem tele szivaccsal, ami magába szívja az információt. Más nem szívárog át.

Átnézem a részleteket, hogyan mutatnak, ha újra elmesélem a történetet: a csókot a gézmaszkon át, a sápadt kezet, ahogy megigazítja a parókat. Már akkor észrevettem őket, amikor megtörténtek, nem utólag jutnak eszembe – bár nem értem, miért tanulhatnánk többet abból, ha visszatekintünk valamire, mint abból, ha *éppen* rápillantunk.

Még az is lehet, azt mondom majd, ott maradtam éjszakára.

És ki tudná biztosan állítani, hogy nem így történt?

A csimpánz jár az eszemben, aki a kezével beszélt.

A kísérlet során kiscsimpánza született. Képzeld csak el idomárjai lelkesedését, amikor a csimpánzmama magától kezdett el az újszülöttnak mutogatni.

Baba, iszik, tej.

Baba, játszik, labda.

És amikor a baba meghalt, az anya ott állt a test mellett, ráncos keze egy állat kecsességével járt a levegőben: baba, gyere, ölel, baba, gyere, ölel – folyékonyan beszélve immár a bánat nyelvét.

SÁRI B. LÁSZLÓ fordítása

Memóriaszivacs

*Sose szoktam megvárni, amíg a régi, lassú mátrixnyomtató
kiprinteli a fiam óvodai ebédbefizetését igazoló szelvényt,
de ma elkértem.*

*Ez volt a legutolsó, gondoltam, elteszem emlékebe,
a ruhazsákjával meg más apróságokkal együtt.
Először a lakásban lennének egy dobozban,
de aztán nyilván alászállnának a pincébe limlomnak,
és ha valami más keresése közben néha előkerülnének,
egy kicsit mindig megállnánk a keresésben.*

*De aztán biztos úgylis elkallódnának.
Ezért azt gondoltam, beteszem őket inkább ebbe a versbe,
a kézműves foglalkozáson csinált gyertyatartóval,
a színes gyöngyökből fűzött karkötővel,
a szétrúgott harminckettes cipővel,
a tankrajzokkal, a memóriaszivacs matrac kartondobozából készült
lovagi sisakkal és más hasonlókkal együtt.*

*Már régen elkezdett nagy darabokban
távolodni tőle az óvoda:
először az első óvónénijét hagyta el,
aki karkedvezménnyel nyugdíjba ment,
hogy a beteg édesanyját ápolhassa,
aztán szereleme, aki Székesfehérvárra költözött,
legutóbb az úszásoktatás múlt le róla,
a jövő hónapban pedig maga az óvoda fog,
sószóbástul, teknőcöstül,
rendőrök által biztosított bicikliversenyestül.*

*Ezek hamarosan olyan távol lesznek tőle,
mint anyai őse, a vitéz Benedetto,
Phocaea és Chios ura, Szép Fülöp admirálisa,
a bizánci császár Aragóniai Péternél akkreditált követe,
ez a genovai kalandor, és unokája,
Martino lovag, Kis-Ázsia despotája,
akit egy mise alatt fejeztek le a törökök Smyrnában,
mert az élet nem fenéig tejfel.*

*De különben ők egész életében elkísérik majd,
míg az óvoda kellékei és kulisszái
a kisiskolás fejében hamar elenyésznek,
és egyszer majd kevésbé fog rájuk emlékezni,
mint egy régen olvasott könyvre.
(Mert hamarosan olvasni is megtanul.)*

*Bár az is lehet, hogy mindez tiszta és éles marad,
mint egy borostyánban megőrzött bogártetem,
vagy éppen ellenkezőleg, a homályban várja, hogy kifejthesse a hatását,
mint egy fáraósír mélyén lapuló ókori fertőzés,
már ha tényleg van olyan.*

Nélkülünk mennek

*Titokzatos és elzárt tartomány,
zajjal, veszéllyel, párával teli.
Csak hézagos és ritka híradások
adják tudtunkra néha, hogy kívül
mi történt ott az egyszerre homályos
és túl világos csarnok öblein.
A kemény, csúszós padlózatú termek
kövére lépni nekünk nem szabad,
falait szemünk nem illetheti:
nincs bejárásunk a belső kapun.
Az eltűnők után kicsavarodva
nézünk csupán egy szűkülő kanyarban,
ahogy indulnak, kalandok felé,
már előre vagy csak egymásra nézve,
szigorú és óvó tekintetek közt,
vézna kis testekben, fesztelenül, hogy
egy ismerősen is titokzatos
és ismeretlenül is ismerős
elem szelídebb tartományait
uralni megtanulják. Papucsokban
csak mennek mind, batyuval vállukon,
kis nadrágjukban, sorba rendeződve,
kis gumisapkával a fejükön,
minden kedden az óvis uszodában.*

A Nagy Brém reggelije,

avagy rövid dialógus az emberi állapotról

*A Nagy Brém megjön és asztalhoz ül,
bólint, majd a szervizre várva csenget,
s hozzák is, lám, a forró lágytojást,
mellé pirítóst, mellé málnadzsemmet.*

*Ám a Kis Brém, a Legrosszabb Tanítvány
orrával szipog, lábával kalimpál,
s Nagy Brém szól: „Fiam, ez nem állapot:
Ön úgy eszik, akár az állatok.
Épp úgy eszik, akár az állatok.”*

*A Kis Brém most lesunyja tökféjét
– konok gömbforma pár szál szalmahajjal –,
s lábával veszett ütemben kapál,
a diszkrét csöndhöz képest nagy robajjal.*

*És erre feddően rátekint a Nagy Brém,
tekintetével azt sugallva: agyrém... –
míg a kezében kocog, meg nem áll
a tojáshéjon az ezüstkanál
– a tojás héján az ezüstkanál.*

*Aztán fölvéve egymás ritmusát
(láb a kanálét, a kanál a lábét)
a fehér abroszt nézik szótlanul,
míg a személyzet kitölti a kávé.*

*Ekkor a Kis Brém felszegi az állát,
s tekervén egyre a szellempedálját
suttogni kezd, bár hangja megremeg:
„Úgy érti Ön, hogy némán szenvedek?
Arra céloz, hogy némán szenvedek?”*

*Most a Nagy Brém egy ütemet kihagy
– a tojás héján örült hálóminta –,
majd a Bolero ritmusára vált,
és felel, komor arccal rábólintva:*

*„A szenvedésnek nyelvet adni – nos hát...” –
ám elhallgat, mert behozzák a postát,*

s míg fél kezével ezt lapozza át,
fütyülni kezdi Ravel dallamát
– halkan fütyöli Ravel dallamát.

Így ülnek hát. A Nagy Brém bal keze
a reggeli friss híreket lapozza,
míg a Bolero ritmusát üti
a lánytojása roncsain a jobbja.

Közben egy toast-ra ráharap a Kis Brém,
málnadzsemm csöpög az állán, az ingén,
és jár a lába az asztal alatt:
ültő helyében egyre csak szalad
– halk surrogással csak szalad, szalad.

És mindeközben kinn sűrög-forog
a konyha mélyén a szorgos személyzet:
ananászt szelnek avatott kezek,
hátszínt hártványznak vagy fogast filéznek.

Óriás languszták csattogtatnak ollót,
szórják átkaik, miként egykoron Jób,
hanyatt heverve, jégtömbök között.
A szagelszívó tompán dübörög
– a szagelszívó zúg és dübörög.

CXXXIII. zsoltár

1 *Ímé, mily jó és mily
gyönyörűséges, amikor
együtt lakoznak az atyafiak.*
2 *Ímé, mily rút és mily
iszonyatos, amikor egymás
ellen fenekednek az atyafiak.*
3 *Ímé, mily jó és mily
gyönyörűséges, amikor egymás
ellen fenekednek az atyafiak.*
4 *Ímé, mily rút és mily
iszonyatos, amikor
együtt lakoznak az atyafiak.*
5 *Ahogy a villanyborotva
siklik a képeden, arcvíz
enyhíti a reggelt.*
6 *Időjárési frontok
közelednek. Barátságok
szakadnak meg
és jönnek létre.*
7 *Megmozdul a föld
meglepetésében, és
megnyugszik örömeiben.
Hegyek emelkednek
tiltott helyeken.*

CXXXIV. zsoltár

1 *Az ember sokszor nem
valakibe, hanem egy helyzetbe
szerelmes. Nosza áldjátok az Urat!
Grádicsok éneke. Almacsutkáké.*
2 *Szolgái lennének az Úrnak?
Grádicsok éneke. De hová visznek
a grádicsok? Hová vezet az ének?*

*Ádámcsutkák éneke. Elcsukló
hang. Egy pillantás, talán megláttam
az őrangyalt, vagy ellenfelét,
a támadó angyalt?
3 Mintha egy szem teremtette
volna a világot és nem
egy száj.*

Nincs mit

*Az előző lakás kulcsai –
a bejárat, az alsó, a felső és a hevederzár
meg az ötödik, amiről végül
sosem derült ki, hogy mit nyit,
de mindig azzal nyomtuk a parafa dugót
a borosüvegbe a folyóparton.*

*Megvannak még,
visszamehetnék bármikor,
hogy megnézzem, ki költözött a helyünkre,
hogyan rendezte át a bútorokat,
és cserélte ki a színeket.*

*De azt hiszem, azon az éjszakán,
amikor titkainkat meghámoztuk,
és bőrük a fűtőtesten száradt reggelig,
azt hiszem, aznap éjjel a szoba lakhatatlanná vált,
mert a szaguk beitta magát a falakba.*

*És azóta sem tudtam kidobni
apád cégének ízléstelen hűtőmágneseit
meg azt a köteg reklámtollat.
Kell még, bort nyitni – győzködöm magam.
Vagy hogy majd legyen mivel írni mindenről,
amiről most nincs mit.*

Párosujjú

*Eddig csak úgy tettél, mintha,
de most már tényleg alszol.
A légzésedből és a szívverésedből tudom.*

*Alacsony felbontású tájakon jársz.
Ennek az álmodnak nincs arca és nincs alakja,
de annyiszor riadtam fel rá,*

*hogy már a sötétben kitapogatva is könnyen felismerem
érdes, pixelesedő felületét.*

*Szemgolyód mozgása metronóm
vagy ablaktörlő lapát,
de nem akarom hallani a hozzá tartozó zenét,
nem akarok abban az esőben vezetni,
ahol állatok ugorhatnak az útra,
az ígérek pedig biztonsági öv nélkül ülnek mellettem,
és a fékezéstől a szélvédőn repülnének ki.*

*Nem akarok ott lenni,
mikor lekapcsolják őket a lélegeztetőgépről.
Engem csak a tisztázatlan pontok érdekelnék
emelkedés és zuhanás,
molekulák és élet,
ébredés és egy menekülő,
párosujjú patás csorda pánikja között.*

Mészfehér

*Elhalt hámrétegek közé temette az arcát.
Néha a saját fiait sem ismerte fel,
az áldozati állatok riadtságával figyelte
különös szokásaikat.
Nem tudta visszafogadni őket,
mert idegen családok szagát érezte rajtuk.*

*Néha felvette a kaputelefont, és csak hallgatta az utcazajt.
A farmra gondolt ilyenkor,
ahol csákányt vágta a ló fejébe,
mikor használhatatlanná vált a törött lába miatt.*

*Mint a napelemek és a hiüllök,
mozdulatlanul sütkérezett az egyedülletben.
Órákon át nézte az ablakból a vörösbejegyet, a mókusokat
meg azt a két árvaházi kölyköt,
akik mindig a környéken csavarogtak.*

*Három gyereket szoptatott,
most mégis neki kellett literszám innia a tejet
a porcelán bögréből,*

*mintha a szervei elfelejtettek volna leállni,
miközben a csontjai már oszlásnak indultak.*

*Szobahőmérsékleten romlandó délutánjai elől
a ligetbe menekült,
de mire hazaért, leszakadt a lift,
és súlyos szagok zuhantak a ház étvágytalanságába.
A lépcső spiráljában töltött hatemeletnyi óvatosság után
ő is elfáradt, mint a fémek a felvonóban.
Amikor felcsöngettek hozzá,
sietségében magára borította az üres lakást
és vele a kaputelefont is.
Odalent még sokáig recsegett a zene,
amit akkor hallgatott.*

*Egy lány, aki épp ott sétált el,
még lefekvés előtt is azt dúdolta.*

Égi jel

Emlék vagyok egy kirándulásról.

*Anyám el akart vetetni,
de nem volt otthon az orvos.
Égi jelet látott ebben:
Isten a zárt ajtókkal üzen.*

*Csapásból már volt elég:
háború, tönkrement pénz,
rossz házasságból
két gyerek,
az egyik beteg.*

*Anyám nem kockáztatott.
Nem tudta, mi van még
Isten tarsolyában.*

Hátha nem úgy van

*Ruháid nejlonszatyorba tettük.
A kabátot sajnáltam.*

*Tánczene szólt az autórádióból,
a halottöltöztető,
mintha kempingezne,
hevert az ülésen,
lábai fenn a kocsiajtón.*

*Én akartalak felöltöztetni,
de a temetkezési előírások
megóvtak a kicsinyességtől.*

*Majd meglátjuk,
milyen szép leszel,*

*és minden rajtad lesz,
amit csak hoztunk,
megnézhetjük – mondta a patológus,
és semmi rosszallás
nem volt a tekintetében.*

*Délutánonként
kijöttünk a halottas kamrához.
Anyád erősen fogta a kezem,
szinte szétszorította.*

*Hűtőkompresszor zsolozmázott
a szeptemberi nyárban.*

*Ültünk egy padon,
mintha csak egy vizsgálatra
kísértünk volna el.*

*Az ajtót lestem:
bármikor kinyílhat.*

CSILLAPÍTHATATLAN JELENTÉS

Czeglédi András és Tóth-Barbalics István interjúja Balassa Péterről

Czeglédi András: Balassa Péter tíz éve halt meg, és mintha lenne egyfajta Balassa-felejtés: nemcsak '80-as évekbeli státuszához, hanem a '90-es évekhez viszonyítva is. Te érzékeled ezt?

Beck András: Kevésbé követem a kortárs irodalomkritikai diskurzust, de el tudom képzelni, hogy van ilyesmi. Másfelől meg létezik Balassa-díj, életműsorozat, néhány éve pedig Bán Zoltán Andrástól megkapta Balassa a főtészi kinevezést, amit, bárhogya is forgatjuk, nem osztogatnak akárkinek. Ez a kettősség összefügghet azzal a helyzettel, amibe Balassa a rendszerváltás után került. Számomra mindenesetre nagyon élesen elválnak a '80-as évek és a későbbi korszak Balassája. Én a '80-as években találkoztam vele: írásaival is, személyesen is, az egyetemen. A '90-es évek elejétől-közepétől aztán írásaival és vele magával is kevésbé volt intenzív a kapcsolat. De persze nem elsősorban emiatt teszek különbséget a két évtized között, hanem mert a szellemi jelenlétének súlya is egész más volt a két időszakban. Balassa '80-as évekbeli szerepe az általa megújuló prózának nevezett prózapoétikai fordulat elismertetésében óriási és talán egyedülálló a magyar irodalom egész történetében. Mint kritikus egyenrangú félként, egyfajta társalkotóként és teljesen szinkronban működött egy jelentékeny prózaíró generációval.

CzA: De ez nem csak személyfüggő: a helyzet is hozta, hogy egymaga válhatott „intézménnyé”.

Tóth-Barbalics István: Takáts József hívja fel a figyelmet: a kritika nem csupán műbírálát, s nem is csak néhány nagy egyéniség függvénye.

CzA: Ráadásul alapvető kontextus volt a szűköség és a szabadsághiány. Egy szabadabb társadalomban, például a *Nyugat* Magyarországon, ilyen szerepre aligha nyílik lehetőség.

B. A.: Szerintem nem annyira a helyzet volt speciális, mint inkább Balassának voltak speciális képességei. Az, hogy a szerepe egyedülálló volt, természetesen nem jelenti azt, hogy egyedül lett volna mint e megújuló próza kritikus. Ugyanakkor nem arról van szó, hogy volt egy tendencia, amit már csak értelmeznie kellett, hanem hogy Balassa jórészt maga rajzolta ki az általa propagált művek kontúrjait és tétjeit. Magának az új próza létezésének bejelentése, pontosabban e létezés bejelentésének nyomatékosítása volt az, amit magára vállalt, és amit így nem is igen tudott elvégezni más. Ezzel nem szeretném a többi kritikus érdemeit csökkenteni, vagy alábecsülni az olyan demonstratív megnyilvánulásokat jelentőségét, mint a régi *Mozgó Világban* az Esterházy *Termelési-regényét* méltató kritikai kórus. Nem a semmiből jött Balassa, és nem is elsőként érkezett. Nem ő figyelt föl bizonyos írókra, de ő adott nekik erős értelmezést, és nagy szerepe van abban, hogy egyáltalán beszélhetünk prózapoétikai fordulatról.

CzA: Ennek a fonákja jelenik meg Bán Zoltán Andrásnál: milyen rettenetes konzekvenciákkal járt a Balassa által magára vett főtészi szerep; főkanonizátorsága – amúgy tiszteletre méltó szabadságharcra mellett is – le vagy ki is zárt más lehetőségeket.

BA: Nem gondolom, hogy le- vagy kizárt volna bármit is. Erre eszköze sem volt, egyszerűen mondta a magáét. Más is mondhatta (kevés kivétellel), és ha Balassa szolamának

nem rajzolódott ki igazi alternatívája, az nem rajta múlt, és talán nem is a szabadsághiányon, hanem azon, hogy ezeknek az alternatíváknak senki sem adott hasonló nyomatékot. Fel szokták tenni a kérdést, hogy Balassa miért Ottlikot tartotta meghatározónak, mért nem mondjuk Szentkuthyt? Szentkuthy fantasztikus író, lenyűgözően nagyszabású figura, de teljesen alkalmatlan rá, hogy egy példázat alanya, médiuma legyen (vagy egy egészen más példázatnak lehetne a médiuma, ki kellene találni). Ottlik viszont eminensen volt erre alkalmas. És az a metaforika, amit az *Iskola a határon*hoz lehetett kapcsolni, mely a követhető és felszabadító példa körül forgott, túlmutatott az irodalmon. Borges mondja, hogy minden író megteremt a saját elődeit, így teremtette meg Balassa is egy prózaíró nemzedéknek azt a hagyományát, ami ilyen módon számukra aligha létezett. Heterogén társaság volt ez, gondoljunk csak Nádas Péterre és Esterházy Péterre, hogy milyen eltérő alkátú és prózapoétikájú szerzők. Balassa erős értelmezése nem utolsósorban azért volt és abban volt erős, mert ezt a két alkotót kiemelte, és az új próza ügyének közös platformjára hozta. E közösség mibenléte azóta sem evidens, de akkor a mérlegelésnél, a dekázgatásnál többet nyomott a latban maga a gesztus. Az pedig, hogy e két író olykor még mindig együtt emlegetjük, e gesztus kanonizáló erejét mutatja. Amit Balassa az első három kötetében vitt véghez, az tudatos, programos és nagyszabású építkezés volt, amelynek alapszólama a „vagyunk” (a *Termelési-regényről* írott tanulmányának címe is ez), egy nemzedék önmagára találásának emphatikus állítása.

Ennek az építkezésnek fontos eleme volt, hogy egy kimunkált hagyományösszefüggésben jelölte ki az új próza helyét, pontosabban egyfajta laza genealógiai hálót kreált, elődök, mesterek, affinitások szövedékét kerítette az általa propagált prózaírók művei köré. Az apák nemzedékéből mindenekelőtt Ottlikot és Mészölyt hozta be a képbe, a nyugatosok közül pedig Babitsot és Kosztolányit. Hogy valóban beszélhetünk-e egy ilyesféle kontinuitásról, talán megint nem annyira fontos, mint értelmezői vállalkozásának a léptéke, hogy valaki ezt így nagyon együttlátta, meg az, hogy jó érzékkel választotta ki az említett szerzőket. Balassa vállalkozása és választásai magukon viselik egyéniségének és látásmódjának a bélyegét. Ami a többi irodalomkritikus közül Balassát kiemelte, az nem értelmezéseinek megalapozottsága, invenciózussága vagy rétegezettsége, hanem a távlat és a hőfoka. Nem a jelentésadás, hanem a jelentőségadás területén tudott ő valami egészen különöset. Az értelmezés a jelentésadás aktusa, és diszkurzív formát ölt, de Balassánál ez kicsit meg van billentve. Ő olyanfajta esszét művel, aminek éltető eleme az írás és a gondolkodás drámaisága, a nagy gesztusok és a nagy tétek. Ez összefügg azzal, amit kváziteoretikus írásaiban kiemel: az irodalmi művek kritikai elemzése számára mindig egy tágabb megértés terepét jelenti. Nemcsak a megismerése vagy a jelentésteremtése, hanem az önértelmezése, önismereté is.

CzA: A Bán-kritika lényege: a főítétség csak szabadsághiányos szituációban létezik. Balassának hihetetlen tehetsége volt a gesztusadásra – ám kellett hozzá a helyzet, hogy ez érvényesüljön. Nem az-e egyik oka '89 utáni státuszváltozásának, hogy a szabadsághiány, ami addig jellemző volt, megszűnt vagy más alakot öltött? És így a nagy gesztusok lehetőségei beszűkültek.

BA: A szabadsághiány egy szempontból valóban konstruktív tényezővé vált Balassa kitüntetett szerepében. Ennek köszönhető ugyanis, hogy a megújuló próza általa kínált koncepciózus és nagy hatású pozicionálásának elemei a '80-as években nem váltak nyílt viták tárgyává. Kritikusok között működött egyfajta belső szolidaritás a hatalmi beszédmód ellenében. Emiatt a Balassa által konstruált szerzői listával, azok egymáshoz való viszonyával vagy az általa megjelölt hagyományösszefüggések érvényével és főképp a kritikai beszédmódjával kapcsolatos kérdések érdemben nem merültek fel. Ezt én bizonyos értelemben szerencsének tartom. Nem mintha Balassa ekkori működése minden ízében megkérdőjelezhetetlen lett volna, hanem mert az egyes kérdések és összefüggések tisztá-

zását másodlagosnak gondolom e koncentrált és konzseniális értelmezői működés funkciójához és jelentőségéhez képest. A nyíltabb vita alighanem szétzilálta volna Balassa értelmezői pozíciójának kontúrjait, vagy mondjuk így, drámai erejét. Ebben a tekintetben valóban döntő fordulat '88–'89, de nem csupán a politikai változások miatt, hanem mert addigra Balassa véghezvitte, amire vállalkozott. '86-ban jelent meg Esterházytól a *Bevezetés a szépirodalomba* és Nádastól az *Emlékiratok könyve*; addigi pályájukon a legjelentősebb művek; bizonyítékképpen annak, hogy itt valóban áttörés történt. Tehát az ügy, a próza áttörésének ügye, rendben látszott lenni, és tán azóta is rendben van.

A '80-as évek végére Balassa beszédhelyzete két okból is radikálisan megváltozott. Egyfelől megszűnt kritikusi pozíciójának védettsége, ami a hatalommal szembeni tömbszerű szolidaritásból fakadt. Ez a védettség ugyan nem csak rá vonatkozott, de neki volt messze a legerősebb kritikusi pozíciója. Másfelől ebben a pozícióban be is töltötte hivatását. '89 után ezért egyre kevésbé érezhette azt, hogy beszédhelyzetben van, és ezeknek az éveknek a legnagyobb kérdése és kihívása számára az lehetett, hogyan hozhatja ismét helyzetbe önmagát, hogyan találhatja meg újra a maga testre szabott beszédhelyzetét. Egy ilyen erős és kivételes szerep rendkívüli teher is. Teher volt Balassának is, ami talán e pozíció megszűnése után vált nyomasztóvá, és teher volt a többi kritikusnak is. Kicsit hasonló szerepe volt a '80-as évek első felének magyar képzőművészetében Hegyi Lórándnak az új szenzibilitás kanonizálásában. De a szerepük *súlya* mégis egész más, minthogy az új szenzibilitás festészete afféle múltó rosszullétnek, efemer epizódnak tűnik a próza fordulatának jelentőségéhez képest.

Abban nem vagyok biztos, hogy ezek az erős gesztusok ne létezhetnének nyíltabb irodalmi közéletben is. Szerintem igen, csak ehhez sok minden szükségesletik. Mindenekelőtt egy olyan ember, aki képes arra, hogy látványosan meghosszabbítsa és a saját értelmezéséhez hajlítsa a művek erővonalait. Ebben nagy szolgálatot tesz egy olyasfajta folytonosan végső tétekre kihegyezett világérzékelés, mint amilyen a Balassáé volt. A '70-es évek végén kezdett kritikát írni, és ha megnézzük, elég fantasztikus, hogy '78 és '82 között mi mindent, milyen jelentőségű dolgokat írt, milyen összefogottan, programszerűen. Ki-ki gondolhat róla, amit akar, de a formátumát nehéz nem elismerni.

Van még itt egy nagyon figyelemreméltó dolog. Takáts József jegyzi meg, mintegy mellékesen, említett, kiváló tanulmányában, hogy Balassa kritikusi gondolkodása állandó változásban volt. Én úgy mondanám, hogy gondolkodásának a hangsúlyai alakultak át, tolódtak el, de nála a hangsúly, a nyomatók szinte minden. Ezt is fontos látni, meg azt, hogy az állandó átalakulás egyszersmind állandó küzdelmes keresés és önkorrekció is volt. Már a '80-as években is. Alig néhány évvel azután, hogy kijelölte az új próza értelmezési kereteit, megírja esszéjét Mészöly *Megbocsátásáról*, amivel felülírja egyik legfontosabb korábbi megállapítását, és a reflexió helyett/mellett a rejtélyesség cselekményszerző elvére irányítja a figyelmet, mint a történet visszahódításának eszközére. Ez '84-ben volt, egy-két év múlva pedig a mindenkori „lentic” világtapasztalatának jegyében perli vissza a tragikumot, a megrendülést és a mélységet, ami nemcsak a posztmodern ironia mindenhatósága ellen irányul, hanem a magaskultúra kritikája is. Szóval minduntalan új szemléleti módok vonzásába kerül, és ezeknek a továbblépéseknek mindig van valami programszerű jellege, imperatívusza. Feszült és kifinomult figyelemmel kísérte az irodalom földtani rengéseit, vagy inkább folytonos földindulásokat prognosztizált és vetített rá az irodalom drámai módon érzékelt mozgásaira. Ez egyúttal a folytonos önreflexió, a folytonos számvetés késztetését is jelzi. Ekkoriban, ezzel szoros összefüggésben kezdi el írni a *Halálnaplót* is.

TBI: E művénél felvetnék egy másik szempontot. Mintha Balassa életében lenne egy rejtett dilemma: oszcillálás értekező próza és szépirodalom között. Nyelvi-gesztikus tehetségének műfajkeresése. Kezdetben prózaírónak készült. '86 körül felmerül a szépiro-

dalom felé nyitás – de a *Halálnapló* recepciója ezt az utat lezárta. Ha nem ez a reakció szünetlik, talán más folytatása, belső arányai lesznek az életműnek.

A *Halálnapló* maga sem egységes: esszék, elemzések, magánbeszéd... Musil felől is olvasható: metaforma, műfaj-problematizálás. Más-más témákhoz más-más megszólalás-módok, *personák* tartoznak. A kötet ezek repertoárjaként metamű: a szerző eddigi beszéd-módjainak dekonstruálása is. Főleg a későbbi Balassa-írások felől, melyek a posztmodernhez, dekonstrukcióhoz való viszony újragondolásai, mind újabb elemeik beemelései. Ez visszasugárzik a *Halálnapló*ra is: olyan elmozdulási kísérletnek mutatja, mely több, egymással küzdő olvasat felkínálását célozza. Egy dekonstruált hermeneutika, dialogicizált dekonstrukció lehetőségét. Megszelídítve ott van ez a Nádas-monográfia „interpretációs közösség” fejezetében is.

A Balassa-felejtés innen olvasva: ami lezáródott az oeuvre-ben, az kanonizálódott. Az utolsó évtized felvetéseit hallják alig olvassák azokat meg: a korábbiak folytatásaként. (A realizmus-revizió, a Vörösmarty-kép is.) Ebben, igaz, szerepet játszik, hogy az újragondolás programja befejezetlen, a *Halálnapló* pedig problematikus.

CZA: Nekem a *Halálnapló* értékéről más a véleményem. Egy naplóról van szó, mely az önmagunkon munkálkodás dokumentuma is. Látom a helyét, még ha talán mondatszinten nincs is minden rendben benne.

BA: Szerintem is szinte szükségszerű volt, hogy valami efféle írjon. Gondolkozásának drámaiságával függ össze, hogy az esszéírás nála – noha ez nem feltétlenül ölt személyes formát – mindig a saját életkérdésekkel való számvetés, önmagunk megértésének, illetve szavaink teherbíró képességének állandó próbára tétele. Mikor ezt mondom, voltaképpen hazabeszélek: ez nekem is alapvető, és nyilván ennek az affinitásnak köszönhető, hogy Balassa rendkívüli hatással volt rám az egyetemi években. Máig épen őrzöm magamban azt a megrendüléssel elegy szellemi izgalmat, amit számomra jelentett. A gondolkodásnak ez a drámai formája egyszersmind stíluskérdés is, és ami ezzel együtt jár, mindig annak szélén egyensúlyozik, annak veszélyét hordozza, hogy túl nagy terhet ró a szavakra, hogy *puszta* stíluskérdéssé válik. A *Halálnapló* kétségkívül belecsúszott ebbe a csapdába. Farkas Zsolt kritikájában számos olyan mozzanat van, amit kár volna elhárítani. Egészében mégis van benne valami alapvető céltévesztés. Vagy inkább maga a cél megtévesztő. Mert úgy tesz, mintha Balassa egész tevékenységét, előre- és visszamenőleg *leírná*. Az egész úgy van kimunkálva, mint egy végzetes jobbhorog, és az egész írásban ott ficánkol a kiütéses győzelem diadala. Azt gondolom, hogy ez a kritika, de még Margócsy István a *Szabadban* című kötetről szóló pontos és méltányos kritikája is nagyjából-egészében érintetlenül hagyja Balassa '80-as évekbeli teljesítményét – annak ellenére, hogy e között és a *Halálnapló* között jól látható a folyamatosság. Valakinek egyszer meg kellene néznie ezt a folyamatot, feltárni, feltérképezni annak rendkívül bonyolult szövetét: mi történt Balassával és Balassában mondjuk 1986 és 1993 között.

Visszatérve a '90-es évek eleji kritikákra: az evidenciát, hogy ezek legfeljebb szőrmentén érintik Balassa korábbi munkásságát, azért érdemes hangsúlyozni, mert e kritikáknak valahogy épp ellentétes volt az akusztikája. Mintha visszamenőleges érvénnyel rendelkeztek volna, és olykor tán még egy kis elégtétel, a revans szelleme is áthatotta őket.

Itt kínálkozik egy párhuzam Ottlik ekkortájt megjelent *Budájának* recepciójával. Az Ottlik művéről írt éles és jogos bírálatok némelyikén is nyomot hagyott az Ottlik-kultusz miatti – korábban kényszerűen elfojtott – irritáció és revans-hangulat. Mindkét mű, persze más-más módon, annak a küzdelemnek a dokumentuma, aminek egy rendkívüli teljesítmény utáni „hogyan tovább?” a tétje. Egy tető alá hozott nagy mű így vagy úgy mindig feladja az embernek a leckét. Ottlik az *Iskola* megírása után egész életében ezzel a helyzettel nézett szembe, hallgatásával éppen úgy, mint a *Buda* írásával. A '80-as évek végén Balassa is kicsit hasonló helyzetben találta magát: a legkülönbözőbb módokon kere-

si saját, nemcsak a rendszerváltás utáni, hanem a megújult próza kritikus-bábájaként elvégzett feladata utáni helyét, beszédhelyzetét, kritikusi pozícióját. Az esszének az az írói formája, amivé a *Halálnapló* vált, ennek csak egyik iránya. Egy másik a közéleti publicisztika, az ő szavával „civilpróza”, de én például ehhez a küzdelemhez kapcsolom az *Átkelés az úvegen* című Márton László-regénnyel való kitartó foglalkozását, tanítványai foglalkoztatását, akiknek írásaiból kötetet szerkesztett. (Nehéz nem gondolni itt a *Diptychonra*, amit hat évvel korábban Nádas és Esterházy nagyregényéről írt esszékből válogatott.) Úgy is mondhatnám, hogy a Balassa Péter utáni esszéírás nehézségeivel küszködik ekkoriban, ami kétszeresen is nehéz a számára, minthogy ő Balassa Péter. Ezzel először Hekerle László birkózott, aki ebben szinte előfutárává is vált magának Balassának. A küzdelmet az újbóli autentikus megszólalásért az akkori évek egyik legfontosabb fejleményének éreztem. Hekerle halála is egyik impulzusa volt a *Halálnapló*nak, és számomra e mű legjobb lehetőségeit talán épp az ő posztumusz kötetéhez írt előszó-esszé mutatja (*Betét a Halálnaplóból* az alcíme, de ez a betét a könyvben nem szerepel). Külön ajánlom a Balassa-felejtők figyelmébe.

CzA: Balassa mindvégig képes volt az elképesztően intenzív jelentésadásra. Ezzel tudott vonzani és riasztani sokakat. De reflektált a jelentésadás kontextusának változására is. A tanítás, ami mindig fontos volt számára, '86-'88 után talán még inkább a jelentésadás központi helyévé vált. És az ezredfordulón keserűen szembesült vele, hogy a jelentésadásnak ez a közege sem tud már úgy működni, ahogy elvárná. Itt lép be a képbe a „jelentéscsillapítás”...

TBI: ..., Beck András kifejezése, amelyet Balassa Péter ismételtelen előhoz, önfigyelmeztetésként: a jelentést nem ért csillapítani.

BA: Balassa a nagy gesztusok embere: teátrális, drámai személyiség volt. A világot drámai kiélezettségben látó valaki, ami nagyon fontos a jelentőségadás képességében, az artikulálásban. De, és ezt kevéssé szokták hangsúlyozni, volt benne valami nagy józanság is. Persze afféle örvényszéli józanság volt az övé. Olyan önreflexiós képesség, amely nála szintén drámai formákat öltött. Nagyon jól tudta, hogy ő a mélyen árkolt nagy gesztusok embere. Ám pontosan érzekelte, hogy milyen jótékony, mi több, hathatós eszköz olykor az understatement. De ezt a bizonyos jelentéscsillapítást azért nem dimenzionálnám túl.

TBI: Milyen volt és hogyan alakult az értelmezői közösség róla alkotott képe?

BA: Ahogy említettem, '88-'89-ben megváltozott a konstelláció, amiben az ő értelmezési ajánlatai megszülettek. A korábbi, felemás irodalmi nyilvánosságban nehéz lett volna egy Balassa-bírálatot úgy pozícionálni, hogy legalább részint ne mosódjon össze a hivatalos kritikával. Ugyanakkor volt Balassával szemben ellenérzés, több felől is. Például a demokratikus ellenzék tájkán (persze ez is csak '89 után vált félig-meddig manifeszté). Ők azt gondolták, hogy ha a politika nem lehet a szabadság és autonómia tere, akkor az esztétikum sem válhat annak valódi terepévé, Balassa pedig úgy látta, hogy az esztétikai terep a szabad individuum számára bejárható, de nem azért, mintha ez valami különút volna.

CzA: Eszerint Csengey Dénes és a demokratikus ellenzék tulajdonképpen egy platformra kerül Balassával szemben a politikai és esztétikai szabadság kérdésében?

BA: Abban az értelemben igen, hogy mindkettő vaskosabb politikai realitással számolt. És itt ismét érdekes Ottlik szerepe. Lehetett valami visszás abban, ha valaki olyan erővel hangsúlyozza a „minden megvan”-t vagy „a szabadság enyhe mámorát” a '80-as években, mint ahogy ezt Balassa tette Ottlikra hivatkozva. De már az *Iskola* első fejezetének szabadság mámorában is volt valami bizarr, ha meggondoljuk, hogy 1957 nyarán vagyunk, fél évvel a forradalom után, a megtorlások kellős közepén. Balassa írja 1980-as nagy Ottlik-tanulmányában: „A »minden megvan« [mármost az ottlik]i, a nagyszabású életnyomorúság elfogadása nem lemondás, hanem valódi, mélyen beszívott szabadság.

Igazi kilépés, a szembenállás görcse nélkül”. El tudom képzelni, hogy voltak, akik a szembenállásnak ezt a görcsét éppenséggel hiányolták Balassánál. Számomra és sokak számára viszont rendkívül fontos volt az, amit Balassa Ottlikból kihangosított, és ma is az lehet. Eszerint ugyanis a művészi megismerés tapasztalata épp olyan hűsbavágó valóság, mint a politikai cselekvés vagy a fizikai munka.

CzA: Említetted, hogy a '80-as években többféle ellenérzés volt érzékelhető vele szemben.

BA: Nyíltan csak a hivatalos kritika bírálta Balassát. Például az új, lecserélt *Mozgó Világban* Berkes Erzsébet vagy a *Népszabadságban* E. Fehér Pál, aki az *Észjárások és formák* megjelenésekor nehezményezte, hogy mit támogat a Tankönyvkiadó (ilyesmi volt írásának címe is), mondván, legalább az oktatáspolitikába nem kéne beengedni az ilyen hangokat. Ugyanakkor Kis Pintér Imre a *Jelenkorban* A *színeváltozás* megjelenése után rendkívül elismerő, szinte megrendült esszét írt arról: milyen csoda, hogy ezen a sivár vidéken egy ilyen tehetség és esszéesztika kivirágozhatott. Kis Pintér volt egyébként az a barát, aki Balassa elmondása szerint a kortárs magyar irodalom felé terelgette. Visszatérve az ellenérzésekhez: a népi-urbánus ellentét csak többé-kevésbé temperáltan jelentkezett Balassa kapcsán, ahogy ezt a Csengey által kezdeményezett párbeszédkísérlet is mutatja.

CzA: A Csengey-levélváltáson kívül érezhető volt, hogy Balassában e téren ott a közvetítő hajlam vagy szerep?

BA: Őszintén szólva én nem éreztem ilyesmit. De a levélváltás, Balassa levele óriási hatással volt rám. Emlékszem, nyáron jelent meg: olvastam a napon a kertben, és futkosott a hideg a hátamon. Ez az írása jó példa az előbb emlegetett józanságára: itt nagyon kiegyensúlyozottan fogalmaz, a dolgok kibeszélésének és tárgyyszerű megnevezésének persze megint csak jelentőségteljes feladatát vállalva.

TBI: Hogyan látod az esztétikailag, művészetelméletileg koncipiált Balassa-kritikákat? Az eddigiek inkább etikaiak, társadalomkritikaiak, ideológiaiak.

BA: Azt hiszem, a Balassáról írott kritikák mindig inkább ilyenek, mert az esztétikai tapasztalat vagy a művészetelméleti gondolkodás nála sohasem sterilen elkülöníthető.

CzA: Szóban találkoztam olyan Balassa-bírálattal is, hogy a '70-es évek izgalmas teljesítménye, A *regény átváltozása* egy teoretikus tétellel bíró irodalomtörténeti pályafutást ígért. És, tessék, megmondóember lett belőle. Talán trivializálom a kritikát, de itt a teoretikus Balassa a releváns. Mi a véleményed erről?

BA: Szerintem az átmenet a Flaubert-könyv és a kritikai munkásság közt zökkenőmentes, és az az érzésem, hogy a '80-as évek nagy kritikaszorozatában mérsékelt teoretikus ambíció vagy bizonyításkényszer munkál. A '90-es években már érzek ilyesmit, ami megint azt mutatja, hogy igazából nem találta a helyét. Balassa írásmódja sokkal szenzuálisabb, érzékibb és érzékekre hangoltabb volt, mint hogy klasszikus elméletet akarjon csinálni. A hermeneutika azért volt meghatározó számára, mert dialogikusabb és saját alkotához is jobban igazodó megértés mintájául szolgált.

CzA: A dialógus számára alapfeltétel volt, és ez most is érzékelhető. Hús-huszonkét éves szegedi egyetemistákkal olvastatom Csengeynek írt levelét, és megrendítő: mennyire hat. Nem abban az értelemben aktuális, mint a *Mi a magyar, ha nem kérdezi folyton-folyvást*, de nagyon nagyot üt így, negyedszázad után is.

BA: Bevallom, a *Mi a magyar...-t* most, e beszélgetés előtt olvastam először, ezért igazából csak most vettem észre, hogy a magyarság-probléma mennyire foglalkoztatta. Ez a '93-as írás az elevenébe vág annak a többszörre most is elmaradó vagy félrecsúszó diskurzusnak, ami például nemrégiben a *Mi a magyar?* című kiállítást is övezte.

CzA: Ez a '80-as években nem volt triviális?

BA: Nekem akkoriban nem. De Takáts József néhány évvel ezelőtt a Határ Győző és Balassa közti vitáról írt elemzéséből már világossá válhatott. Ebben Balassa képviselte azt az álláspontot, hogy a magyar irodalomnak van egy sajátlagos, csak rá jellemző karaktere,

ami a nyugati olvasók számára nehezen megközelíthetővé teszi. Persze nem nemzetkaraktérológiai, hanem történeti értelemben vett sajátosságot ír körül.

CzA: Zsidóság és kereszténység akkoriban mennyire került előtérbe Balassánál? Nekünk meghatározó óráink kötődnek mindehhez: Kafka, Buber, Kierkegaard, Tolsztoj és Dosztojevszkij kapcsán.

BA: Emlékeim szerint külön tematizálva nem nagyon. *Doktor Faustus*, *A tulajdonságok nélküli ember* volt, meg Dosztojevszkij *Odúlakója*. Kafkától csak *A törvény kapujában*, de nem a zsidóságra kihegyezve. És a kereszténység sem. A *Doktor Faustus*ban a németiség kérdése volt a döntő, meg a művészet apokaliptikus funkciója vagy lehetősége, ami összefügg a németiség eltávolodásával. Számomra ez volt a legemlékezetesebb, meg persze a kritikairás órák.

CzA: Halála előtti napon adott interjúja legvégén írásai (talán picit németes?) komor-ságáról panaszkodott: „Egy kicsit humortalanabbnak érzem a fogalmazásaimat, mint amilyen vagyok. És a velem kapcsolatos elvárást is humortalanabbnak érzem, és ez engem nagyon dühít...”

BA: Bán Zoltán András azt írja, hogy frenetikus humorát maga mögött hagyta a fő-ítészségért. Én már ebben a korszakban ismertem meg, és azt hiszem, hogy a humor nem zsigerileg, inkább afféle ellensúlyként volt fontos a számára. Jól tudta, hogy az ő végletes és abszolutizáló alkata végletesen igényli ezt a par excellence relativista látásmódot. Ambicionálta a humort, de az látnivaló, hogy amikor Balassa a humorról beszél, akkor is nagy súlyokat emelget.

CzA: Erdélyben órát tartott Karinthyról...

BA: Ezt is csak most tudtam meg. Nagyon érdekelne, hogy miről beszélt. Én Karinthyról hozzá írtam a szakdolgozatomat, '87-ben. Akkoriban odaadtam neki Karinthy Ferenc *Szellemidézés* című remek könyvét, ami felerészt az apjáról szól. Elolvasta, és föltűnt neki benne a Falstaff-problematika, erre rezonált, olyannyira, hogy '88-ban bejelentkezett a centenáriumi Karinthy-konferenciára, „A Falstaff-motívum Karinthy műveiben” című előadással. De aztán nem írta meg. Sajnos.

CzA: Balassa önkorekciójához tartozott, hogy igyekezett ellensúlyozni erős német és orosz elköteleződését. Kezdetben a franciákkal (lásd a Flaubert-monográfiát!), a '90-es években egyfajta angolszász fellazítással – legalábbis igény szinten.

BA: Igényszinten mindenképpen. Ebben talán nekem is volt némi szerepem. Ami azt illeti, nagyon nem szerettem Balassa éles Amerika-ellenességét, ami a rendszerváltás környékén tetőzött. Én akkoriban kóstolgattam a pragmatista gondolkodást, Rorty filozófiáját. Beszéltem is neki erről, és nagyon érdekelte. Abszolút nyitott volt. Megvolt az a különös képessége, hogy gondolatilag ön maga elé vágjon. Ez is nagyon erős önreflexivitásáról tanúskodik.

CzA: Idevághat az ismétlés mint gesztus és az ismétlődés balassai felértékelése. Legyen szó Esterházy híres tettéről – egy papírlapra lemásolni az *Iskola a határon* –, vagy arról, ahogy Jeles András Dobozy Imre *Szélviharjából Tragikus eseményeket* rendez. Az órákon is hangsúlyosan előjött az ismétlés vagy annak lehetetlensége: Kafkánál, Kierkegaard-nál. Mint a kultúra lehetőségfeltétele és mint démoni rettenet.

BA: Az ismétlésben különös feszültség van az elmozdulás és az önazonosság között. Az Esterházy-féle másolás gesztusában is ott feszül ez a kettősség. És persze alapvetően zenei kategória is.

TBI: A zene a '80-as években mennyire játszott szerepet?

BA: Az órákon nem nagyon. De volt zenehallgatás – gondolom, később is.

CzA: Hogyne, hogyne! Ez külön beavatási szertartás volt.

BA: Igen, ezek a rituálék! Ezekben a zenehallgatásokban volt egy kis kényszerdedtség – ahogy egyébként az órákon is. De ez is hozzátartozott az együttlét rituáléjához, meg a jelentőségteljes elhallgatások, a szavak nélküli megértés csöndjei.

TBI: Balassa utolsó éveiben belefogott egy Móricz Zsigmond-monográfiába. Voltak ennek előzményei?

BA: Én nem láttam ennek jelét, de ha figyelmesebben olvasom az *Észjárás és forma* című esszét, megakadhatott volna a szemem egy akkoriban óhatatlanul is inkább ironikusnak tetsző zárójeles megjegyzésen, miszerint „e sorok írója ünnepélyesen és komolyan kijelenti, hogy természetesen Móricz Zsigmondot tartja a legnagyobb magyar írónak”. Ironikusan vagy nem ironikusan, de mégiscsak előkerül tehát már itt is Móricz. Aztán meg az *Édes Annáról* írt nagy tanulmányában utal hangsúlyosan a *Barbárokra*.

CZA: A szegénység kérdése...

BA: Balassa és a szegénység: engem ez 1985-ben ért utol, ekkor hallottam az Akadémián, egy Kosztolányi-émlékkülésen az említett *Édes Anna*-elemzést. Abban a merev, formális és unott környezetben elemi hatást tett rám, és azt hiszem, még sokakra hatott ébresztőleg, akik már szundikálni kezdtek, ami egy konferencián természetes is. Valami elementáris dologról beszélt itt, a maga emelt módján. Azoknak az embereknek a vadul valóságos világérzékeléséről, akik ezt nem tudják artikulálni. Balassa alapmeggyőződése volt, hogy a szellem dolgai nem valami külön rekeszben leledzenek, nem választhatók el sem testi, sem köznapi életünktől. Benne teljes átjárás volt szellemi és érzéki közt, ami gondolkodását, írásmódját is meghatározta. Ehhez kapcsolódott fogékonyága a metafizikai és a nagyon is fizikai értelemben vett szegények iránt.

A *Kosztolányi és a szegénység* remekbe szabott írás, de nem biztos, hogy sokat citálják az irodalomtörténészek. Ez is a Balassa-felejtéshez tartozik, ha van ilyen. Itt is, mint oly sok írásában, végső pontokat érint, és ezért nehéz a standard irodalmi kontextusban elhelyezni. Úgy értem: nem biztos, hogy ebből az írásból jól lehet készülni egy *Édes Anna*-vizsgára. Sok esetben talán nem is tételesen számba vehető állításai a legfontosabbak. Nem ilyesmi az, amit a leginkább érdemes tőle meg- és eltanulni.

Ha Balassa nem lett volna, az egyetem végtelenül sivár vidék lett volna a számomra. Másodéves koromban kezdtem az óráira járni, és attól kezdve minden félévben legalább egy szemináriumát fölvettem. Tulajdonképpen az egyetlen élő ember volt, akitől nagyon erős szellemi impulzusokat kaptam. Tanárként egészen kiemelkedő személyiség volt, roppant erős, feszélyező. Nagyon tiszteltem, és ez egy kis falat is vont közénk. Sok szempontból egész más alkat, egész más habitus vagyok, mint ő, és évekig tartó küzdelem volt a hatásával való számvetés. Erről sose beszéltünk, de azt hiszem, pontosan érzélte – nagyon érzékeny ember volt.

A beszélgetésben említett fontosabb írások első megjelenései: Takáts József: „Ellentmondások. Vita Bán Zoltán Andrással”, *Kalligram*, 2009. március, 52–55. – Bojtár Endre, Horváth Iván, Szegedy-Maszák Mihály, Szórényi László, Veres András: „Szövegmagyarázó Műhely. Ötfokú ének”, *Mozgó Világ*, 1979. december, 114–128. – Bán Zoltán András: „Megtalt a Főítész, elmúlt a rút világ!”, *Kalligram*, 2008. november, 71–86. – Balassa Péter: „Vagyunk”, *Jelenkor*, 1980. február, 162–170. – Uő: „A cselekmény rejtélye mint anekdotikus forma. Mészöly Miklós: *Megbocsátás*”, *Életünk*, 1984., 8. sz., 839–845. – Uő: „Drámai események: félelem és részvét a nyolcvanas évek művészetében”, in: *A másik színház. Szépirodalmi, Bp.*, 1989. 287–305. – Uő: *Nádas Péter*. *Kalligram*, Pozsony, 1997. 197–324. – Vörösmartyról pl. Uő: „E zúr-mindent látni”, *Világosság*, 1997. szeptember–október, 17–26.; ill. „Benn szertevonszolt arccal. Vörösmarty, a takács és maszkmester”, *Élet és Irodalom*, 2000. december 22. 45. – Farkas Zsolt: „A »Halálnapló« mondatairól”, *Holmi*, 1994. augusztus, 1206–1220. – Margócsy István: „Balassa Péter/Szabadban” (Margináliák), 2000, 1993. október, 57–61. – *Üvegezés. Műhelytanulmányok Márton László Átkelés az üvegen című regényéről*. Összeáll. Balassa Péter. JAK, Pesti Szalon, [Bp.], 1994. – *Diptychon. Elemzések Esterházy Péter és Nádas Péter műveiről*, 1986–88. [...] összegyűjt. uő. Magvető, Bp.,

1988. – Uő: „A Hekerle-örvény. Előszó. Betét a Halálnaplóból”, in: Hekerle László: *A nincstelenség előtt*. [...] vál. Abody Rita et al. Magvető, Bp., 1988. 5–11. p. – A jelentéscsilapításról pl. Uő: „... túlfűtött és élettelen színház lett a teatrum mundiból...” (ifj. Bagossy László interjúja), *Beszélő*, 1993. május 22., 26–28. p. – Csengey Dénes: „A kétségbeesés méltósága. Levél Balassa Péternek”, ill. Balassa Péter: „Se pajzzsal, se dárdával. Válaszlevél Csengey Dénesnek”, *Életünk*, 1987. június, 481–504. – Uő: „...Az végeknél...”. Kommentár Ottlikhoz, avagy a műelemzés bukása”, in: *A színeváltozás. Esszék*. Szépirodalmi, Bp., 1982. 253–292. – Berkes Erzsébet: „A nézet és a szöveg. Balassa Péter: A látvány és a szavak”, *Mozgó Világ*, 1987. november, 120–124. – Kis Pintér Imre: „Művészet mint megváltás”, *Jelenkor*, 1983. szeptember, 813–820. – Balassa Péter: „A regény átváltozása és az Érzelmek iskolája”, in: *A színeváltozás*. 5–204. – Uő: „Mi a magyar, ha nem kérdezi folyton-folyvást?”, *Liget*, 1993. ősz, 50–58.; 1993. tél, 20–27. – Takáts József: „Párhuzamos portrék. A Határ–Balassa-vita”, *Jelenkor*, 2008. október, 1112–1127. – Balassa Péter: „Hagyományról és humorról. Töredék” (Csontos Erika interjúja), *Jelenkor*, 2003. december, 1170–1175. – A Karinthy-tanításról: Uő: „Én egyszerűen ezt a vegyest látom” (Szénási Sándor interjúja), in: *Végtelen beszélgetés*. 487. – Uő: „Egy regény mint gobelin. Ottlik és Esterházy – egyetlen lapon”, in: *Észjárások és formák. Elemzések és kritikák újabb prózáinkról, 1978–1984*. Tankönyvk., Bp., 1985. 308–321. – A Móricz-munkálatok az életműkiadásban: Uő: *Magartartások találkozója. Babits, Kosztolányi, Móricz*. Szerk. Szarka Judit. Balassi, Bp., 2007. 115–211. – A Móriczra vonatkozó idézet: Uő: „Észjárás és forma. Megújuló prózáinkról”, in: *A színeváltozás*. 208–209. – Uő: „Kosztolányi és a szegénység. Az *Édes Anna* világgképéről”, *Új Írás*, 1985. november, 110–116.

Weöres, a Mester

„termeiben sok a vendég,
törpe-király fia-lánya.”

*mester a mester a mester
álmai mesteresülnek –
angyal a béka a sáska
vágyat a vers tere szülhet*

*mester a légi szerepben
drámai méz a malasztja –
hagyja a mű örökét mind
szárnyathy géza malacra*

*mester a szóban a mester
csillagos úrbe futó por –
széptani szikra ha pattan
illan a szürke utókor*

*körben ezernyi tanítvány
hunnia pécs budapesttel
döngve felejtí dicséri
bámul a nép – csuda mester!*

*mesteri gyermek a mester
őse utódja magának –
játszik a nyelv örömeivel
kortalan okban a bánat*

*mesteri lélek a mester
semmi se senki talánya –
messzire röpteti minden
szellemidők fia-lánya*

*mesteri fény a teremtés
rejtí sívár-tüzü ében –
tücske manója az éjnek
zeng a világ sürrüjében*

WEÖRES SÁNDOR PÉCSI KÖTŐDÉSÉRŐL

Weöres Sándort Pécs városa kicsit mindig a magáénak tekintette. De hiszen ezt Weöres is sokszor megvallotta. Amikor a hatvanas évek végén, akkori pályakezdő, előszót kértünk tőle egy antológiánkhoz, így kezdte sorait: „Olvasom verseiteket, prózáitokat, pécsi fiatalok. Voltam én is pécsi fiatal költő, hálásan gondolok Várkonyi Nándorra, Lovász Pálra, Kocsis Lászlóra, Fülep Lajosra, Martyn Ferencre és annyi másra... akik értéssel és szeretettel munkálkodtak a látóköreink bővülésén, a tehetségünk csiszolásán. Kik is voltunk akkori pécsi fiatalok? Tatay Sándor, Csorba Győző... Takáts Gyula... Kopányi György... ez a névsor is meddig volna folytatható.”

Igen, de Weöres Sándor pécsisége az általa emlegetett időnél korábbi keletű. Édesanyja pécsi lány volt, s ma is áll a Szent István téren nagyapjának, Blaskovich István táblabírónak a háza, ahol kisgyerek korában vendégeskedett, amikor szüleivel ideutaztak a Vas megyei Csöngéről. Ez a tény, a rokoni kapcsolat is belejátszott, hogy a kalandos középkorai évek után – négy városban, Pápán, Győrben, Szombathelyen, Sopronban végezte el a gimnáziumot – szülei nem Budapestre, hanem a pécsi egyetemre irányították egyetlen gyermeküket. Ekkor már az anyai nagybácsi, Blaskovich Iván, Baranya megye főispánja és családja közelébe. Blaskovich Hanna, a költő unokatestvére a harmincas években a pécsi művészeti élet ismert alakja. Weöres azonban nem náluk, hanem albérletben lakott. Legalább tizenhárom pécsi albérleti szállást számolhatunk meg a levelein szereplő címek alapján.

A pécsi Erzsébet Tudományegyetemre 1933-ban jogásznak iratkozik be, de hamar átlép a bölcsészkarra. Barátságot köt az ugyancsak bölcsészhallgató Takáts Gyulával, Tatay Sándorral, s mellettük olyan, náluk másfél évtizeddel idősebb, a *Nyugat*-ban s más országos fórumokon publikáló szellemmel, mint Várkonyi Nándor irodalom- és művelődéstörténész, könyvtáros, egyetemi magántanár. Őt is bevonva, *Öttorony* címmel már 1933 őszén irodalmi folyóiratot akarnak kiadni. Weöres Babits Mihálytól kér előszót hozzá, aki elküldi az írást, de a lap nem jelenik meg. A leendő szerkesztőség első, baljós előjelű üléséről Tatay Sándor számol be hangulatos visszaemlékezésében, a *Lődörgések kora* című kötetében.

Köztudott, hogy Weöres csodagyerek volt. Tizenöt évesen írt, *Öregek* című verséből Kodály Zoltán kórusművet komponált, s amikor Pécsre jött, rendszere- sen közölte már verseit a *Nyugat*, a legrangosabb magyar irodalmi folyóirat. Ba-

---

Rövidített változata elhangzott a költő 100. születésnapja alkalmából a Pécsi Nemzeti Színház előcsarnokában rendezett, „Weöres Sándor színháza” című emlékkiállítás megnyitóján, 2013. június 7-én.

bitscsal, Kosztolányival, Füst Milánnal, neves írókkal és szinte minden valamirevaló fiatal pályatársával levelezett, s ahogy Babitsnak küldött egyik leveléből kiderül, „felségesen” érezte magát a városban. Fiatal barátaival kávéházakba, kiskocsmákba, színházba járnak, s 1934 tavaszán, *Hideg van* címmel megjelenik itt az első verseskötete. Várkonyi Nándortól tudjuk, hogy a költő apja egy kövér hízott disznóval egyenlítette ki a nyomdászamlát. A történethez tartozik, hogy Weöres a kötet összeállítása s megjelenése idején az Ágoston (ma Ady Endre) utca 5. szám alatt lakott egy gazdag hentesmesternél. Várkonyi bevonja a fiatalokat az 1931-ben alapított Janus Pannonius Társaság munkájába – szerepelnek a társaság felolvasóestjein –, mi több, Weörest a saját dolgaiba is bevonja. Várkonyi ekkor írja *Sziriat oszlopai* című nagy művét az emberiség régi műveltségéről, s fiatal barátját kéri meg, hogy „fordítaná magyarra a sumér-babiloni őseposzt, a Gilgames-éneket... Hadd mondjam el – írja önéletrajzában –, hogy Weöres odaadó érdeklődéssel vett részt munkámban.” Bizonyára ebből az érdeklődésből és közreműködésből formálódnak ki később a költő *Gilgames* és *Istar pokoljárása* című költeményei. De az ifjú költő nemcsak időben, hanem térben is messze kalandozik. 1935-ben Norvégiában, '36-ban Bulgáriában és Törökországban, '37-ben Kelet- Ázsiában tesz körutazást.

1935-ben Baumgarten-jutalmat, 1936-ban Baumgarten-díjat kap, s kiadja második verseskötetét, *A kő és az embert*. 1938-ban a Janus Pannonius Társaság könyvsorozatában jelenik meg harmadik verseskötete, *A teremtés dicsérete*. A következő évben diplomát szerez, s napvilágot lát doktori disszertációja, *A vers születése*, amelyet másik kedves tanárához, Halasy-Nagy József filozófiaprofesszorhoz írt. „Ennek a disszertációnak története van – írta bírálatában a professor –. Weöres Sándor a mai magyar lírának egyik legnagyobb reménysége, s ezért minden támogatást megérdemel. Sokszor próbálkoztam vele egyes esztétikai témákkal, de őt az Isten szoros értelemben vett tudós munkára nem teremtette. Kiütközött belőle mindig a szubjektív ösztönember, aki objektív gondolkodásra nem alkalmas. Elutasítani mégsem akartam. Így született meg ennek a disszertációnak az eszméje. Ha mások disszertálhattak úgy, hogy iskolás gyerekeket faggattak ki, gondoltam: Weöres faggassa ki önmagát, hogyan születik nála a lírai vers. Ha a költészet terén sokra találja vinni, milyen érdekes lesz egykor ez a lírai valómása... Munkája sok érdekes adalékot hoz a költői alkotás lélektanához, s több eredetiség van benne, mint sok szorgalmas tudományos böngész csinálmányában. Ezért a szóbeli szigorlat alapjául elfogadom.” Régóta tudjuk, hogy *A vers születése* Weöres életművének szerves része, s talán helyénvaló, ha a megszületését engedélyező-segítő, érzékeny, éles szemű tanárára is emlékezünk.

A költő 1940 júliusától Budapesten az Egyetemi Könyvtárban tölti gyakorlólétét, Pécssett pedig folynak az előkészületek megint egy irodalmi folyóirat, ezúttal a *Sorsunk* indítására. De most az éppen tíz esztendő Janus Pannonius Társaság és Várkonyi Nándor szervezésében. Várkonyi, a kiszemelt szerkesztő megosztja gondjait vele, bevonja a munkálatokba a költőt. A *Sorsunk* első száma 1941 tavaszán jelenik meg, benne Weöres nagy műve, a *Theomachia* című drámai költeménye, amelyet a Janus Pannonius Társaság Könyvtára című sorozatban különnyomatként is kiadnak. A *Sorsunk* borítóján ez áll: Szerkesztő Várkonyi Nándor, társszerkesztő Lovász Pál, Makay Gusztáv, Weöres Sándor. A költő 1941 nyarán

állást is kap Pécssett, az alakuló Városi Könyvtár szervezésével, vezetésével bízzák meg. Ősszel a Janus Pannonius Társaság titkárává is megválasztják. Ekkoriban köt szoros barátságot Csorba Győzővel és az 1940-ben Párizsból végleg hazatérő, a *Sorsunk* szerkesztésébe művészeti tanácsadóként bekapcsolódó festőművésszel, Martyn Ferencsel. Figyelemre méltó, hogy a később „szemlélődőnek”, „visszahúzódónak” tartott poéta a pécsi években milyen tevékeny, gyakorlati érzékkel, szervezőkészséggel megáldott költőnek, szerkesztőnek bizonyult. Kéziratot szerz, munkatársakat toboroz a folyóiratnak, éles szemű korrektor, tanácsot ad a terjesztésben, a maga ügyének tekinti az egész vállalkozást.

Persze, miután kiderült, hogy a könyvtárvezetés túl nagy kööttséget jelent számára, két év múlva lemondott, Budapestre távozott, s az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársa lett. Kapcsolata azonban 1943 után sem szakad meg Pécs-csel, sem a Janus Pannonius Társasággal, sem a *Sorsunkkal*, sem pécsi barátaival. Tüskés Tibor, aki *Weöres és Pécs* címmel könyvet írt a témáról, megszámlolta, hogy 1948-ig, a *Sorsunk* nyolc éve alatt három hosszabb költeménye, illetve versfüzére, huszonhárom verse, két műfordítása, két kritikája s egy tanulmánya jelent meg a lapban. A versfüzerek egyike tíz dal *A holdbeli csónakos* című bábjátékból, Weöres első színpadi művéből. A költő, valamint az ugyancsak Pécsen élő Takács Jenő zeneszerző és Martyn Ferenc festőművész már ekkor, a negyvenes évek elején együtt tervezte a mű előadását, de a pécsi bemutatóra csak 1979-ben került sor. A majdnem negyven évvel későbbi előadás érdekességét az adta, hogy Weöres művét Takács Jenő zenéjével és Martyn Ferenc díszletei között mutatta be a színház, sőt, a premieren a három művész személyesen is megjelent.

A Rákosi-korszak kezdetekor, 1948-ban a *Sorsunk* lapengedélyét visszavonták, s Weöres is hallgatásra kényszerült. A *Dunántúl* című, 1952-től 1956-ig élő pécsi folyóirat csak 1955-ben és 1956-ban közli verseit, amikor a budapesti lapokban is helyet kap már, s 1956-ban kötete, *A hallgatás tornya* is megjelenik. Feleségétől, Károlyi Amytól, a másik költőtől tudjuk, hogy az ötvenes évek elején azért utaztak Pécsre, hogy Weöres Sándor beteg édesanyját, akit az itteni klinikán gyógyítottak, meglátogassák. Az utazás különlegessége – Károlyi Amy szerint – az volt, hogy repülővel jöttek (akkor úgy is lehetett), s ő, aki még sohasem járt itt, a városból először a Székesegyházat pillantotta meg. Tíz év múlva az öt éves *Jelenkort* köszöntő ünnepségen vettek részt. Az 1958-ban indult folyóirat 1961-től közölte a költő verseit.

Miután a főszerkesztőt, Tüskés Tibort 1964-ben leváltották, Weöres két évig nem adott verset a lapnak, de 1966-tól megint rendszeresen szerepel a *Jelenkorban*, s újra meg újra meghívják a városba. A Pécsi Nemzeti Színház megrendelésére írt, *A kétfejű fenevad avagy Pécs 1686-ban* című történelmi panoptikumának első részét is a *Jelenkor* közli 1973-ban, bár a drámát csak 1985-ben mutatják be itt. 1975-ben tíz versével szerepel a *Pécs. Költők a városról* című antológiában, melyet a *Jelenkor* főszerkesztője, Szederkényi Ervin szerkesztett. Ugyancsak ő szervezte, tervezte, állította össze az 1983-ban normál és mini változatban is kiadott, *Weöres Sándor 70. születésnapjára* című, bibliofil kötetet, amelyben hatvan kortárs költő és képzőművész köszöntötte verssel, illetve rajzzal a költőt. Az oda-vissza lüktető kapcsolat eredménye az is, hogy 1985-től '87-ig a Baranya Megyei Könyvtár a Pannónia Könyvek sorozatában kiadta a költő Pécssett megjelent, első öt könyvének a hasonmását.

Weöresnek a városról szóló első verse a *Hideg van* című első kötetében jelent meg. A címe *Pécs*, s mindössze négy sor. Így szól: „A hullámos város felett / hangok hang-leve folyt. / De mind fölitta a Hold, / hogy éjszaka lett.” Ezt később olyan nagy versei követték, mint *Az éjszaka csodái*, *A máloni út*, az *Álom a régi Pécsről* és mások, s a mestereinek, barátainak, Várkonyi Nándornak, Fülep Lajosnak, Lovász Pálnak, Csorba Győzőnek, Martyn Ferencnek ajánlott költemények. Köszöntőt írt a pécsi színház százéves jubileumára, a Csontváry Múzeum megnyitójára, a megyei könyvtár ünnepére. Számos interjúban vallott a városról. Egyszer így: „Mint a Sorsunk egyik megalapítója, Várkonyi Nándorral és Makay Gusztávval kerültem igen szoros kapcsolatba. Ez az együtt-lét tulajdonképpen sohasem szakadt meg és részemről mindmáig tart... Nekem Pécs... az irodalmi felnőtté-válás színterét jelentette. Természetesen a Pécsin kívül más hatások is érték...” *A holdbeli csónakos* pécsi bemutatója alkalmából pedig ezt mondta: „A pécsi kulturális életben évtizedek óta részt veszek – a bemutató is egy szem a láncban, hiszen annyiféle kapcsolat van a várossal.” – Emlékét nemcsak a barátok emlékezései, az eleven legendák, a verseit mondó fiatalok, a költőjükre büszke pécsiek, hanem a Megyei Könyvtár régi épületének falán tábla, a Tudásközpont mellett utca is őrzi.

A 70. születésnapjára készített bibliofil kötet tiszteletpéldányait Szederkényi Ervinnel ketten vittük el budapesti lakására. Engedjék meg, hogy emlékezésemet a benne megjelent versemmel fejezzem be. Címe: *Weöres Sándor emlékkönyvébe*: „Világnagy hársfa álmodik / ballag a vízen át, / röpül fölötte hét ladik, / alatta hetven ág. / Hetven ágából dől a fény, / körös-körül tükör, / megáll a semmi közepén, / kinéz mindenkiből. / Látja, hogy szeme nyitva van, / így álmodik tovább, / bezárja a határtalan, / viszi a sok virág.”

Pécsi vers 1970-ben

Emlékezés
nem vissza
hanem előre
a jövőbe

ez a mai pécsi séta
ahol Széchenyi tér és Uránváros
mint két kométa
ütközik össze
és tovább fut a staféta
részben visszafelé a múltba
és részben előre
a jövőbe

bonyolult katalán
a mai élet
benne minden perc, óra, év
egységre szobog
szakadatlan

Pécs
New York
Ninive

Weöres Sándor

En Amavillis pártos, megamban,
~~Setét erdőben eltévelyogtam~~
Fejér nyájamtól elköboroltam,
Setét erdőben majdnem megholtam,
Két tündér jányra végül akadtam.

~~Sziciliában~~ Szikuliában két tündér jányok,
~~Idé sodortak tenger hullámok,~~
Az Etna torka előtem tárog
~~Hozzátok ^{Idé sodortak} tengerhullámok,~~
Az Etna torka előtem tárog,
Hol ~~szegén~~ ^{szegén} útam, ti megmondjátok.

Nevem Klorinda,
~~Atyám e szikla~~
Sziklán nőtt inda,
~~Hozzát kézzelme~~
Nyájais ~~tehozzád~~ kegyes vagyok,
Szelides csak engem szeressél,
Máshoz ne lessél,
Igar ösvényt mutatok.

Az én nevem Néra,
~~Fő termő~~ ^{Lombos anyas} Anyas babérfá,
Hajlando ~~Hirték szerencsét meked~~ ^{Dudán} termő szerelem,
Ha máshoz nem csábúlsz,
Soha el nem kábúlsz,
Lepted híven vezetem.

Betét-dal

3

~~1973/7-8.~~ A fürdő-s-asszony oktatja a lányokat.

Először: szépnek mutatkozni,
táncos-bájosan hajladozni;
másodszor: lassan ismerkedni
és nem túl-hamar melegedni;
harmadszor: egyre szebben szólni,
mennyi pénze, kipuhatolni;
negyedszer: mindegyét elcsenni -
csak ötödszörrre jóba lenni.

Utójáték

Küsteri. Sss! Elég volt. Karagöz, Hadzsivat, ti csak árnyak
vagytok, ezért térjeteK vissza az árnyvilágba.

Mesealakok /betolongnak/. Hogy is ne! Közénk tartoznak, nem hagy-
juk bántani őket - nem engedjük elkergetni, se Karagözt, se
Hadzsivatot!

Páncimánci. Ha meghaltak is: immár halhatatlanok. Közénk tartoz-
nak - éljen a népek akarata, vágya, joga, igazsága - éljen
a népek barátsága!

Fegyvert. A budapesti Thália Színházban
Karimír Károly színpadra hozza a török Karagöz
árnyjátékok egy csoportját (de nem árnyjá-
tékként, hanem élő színészekkel). A török
játékok egybekomponálását Fánosy István
végerte; engem megbíztak, hogy a török
mesealakokat kapcsoljam össze más népek
mesealakjaival, elő- és utójátékban: hadd
barátkozzanak, az internacionális egyetértés
nevében! — S a darab fürdőjelenetéhez egy
betét-dal készült.

Weöres Sándor.

WEÖRES SÁNDOR KARNEVÁLI MOTÍVUMAI

Weöres Sándor életművében a komolytalannak, tréfásnak a kedvelése, sőt: magának a komoly téma létének, a méltóságteljes, elhivatott költőszerepnek a parodizáló kétségbevonása a mozgás, a változékonyság sajátos jelenlétére hívja fel a figyelmet. Arra, hogy ennek a költészetnek a „személytelensége” nemcsak a szubjektum versbeli felépítésében, a jelentő, hangzó közeg elsőbbségében van jelen, hanem abban is, hogy minduntalan felülírja önmagát, egyetlen hanggal, „személlyel” sem tud azonosulni. Talán itt érdemes közbeszúrní egy rövid áttekintést azokról a próbálkozásokról, amelyek arra irányultak, hogy Weöres életművében nyugvópontot jelentő abszolút értéket, „hiteles hangot” találjanak költői átváltásai, szerepjátékai, stílusutánzatai, próteuszi sokfélesége, minduntalan felbukkanó ironikus, humoros attitűdje ellenére – már csak azért is, mert a továbbiakban épp e kísérletekkel kapcsolatban fogalmazunk meg kételyeket, és vetünk fel egy ezekkel vitatkozó koncepciót. Ezen próbálkozások egy része az életmű egy-egy darabjában, szakaszában vélte megtalálni Weöres „igazi” hangját, mindenekelőtt olyan vallásos költeményeiben, mint a *Salve Regina*, a *De Profundis*, a *Sugaras ének*, az *Átváltások* egyik-másik darabja, vagy misztikus-filozofikus írásaiban, elsősorban a Hamvas Béla hatását erősen magukon viselő *A teljesség felé* aforizmáiban¹, és a velük kapcsolatba hozható költeményekben – úgyszintén leginkább az *Átváltások*ban. Ezek közül is kiemelendő Kenyeres Zoltán koncepciója, amit a *Salve Regina*, illetve a *Proteus* kapcsán fejt ki, egy tágabb koncepcióba ágyazva: egész monográfiáját Weöres romantikus-esztéta szemléletmódjának bizonyítására alapozza. Az utóbbi kapcsán például a *Proteus*-motívumban rejlő Jézus-utalás („sár urává, emberré változik”) hipotézisére építi megállapítását: „Weöres romantikus-esztéta szemlélete éppen abban nyilatkozik meg, hogy mélyen és megingathatatlanul hisz a szépség varázserejében, de túl ezen a varázslaton, bíz a költészet szélesebb körű, emberi, társadalmi hatásában is.”² Ez a felfogás két irányban is valamilyen abszolút érték, vonatkoztatási pont meglétét tulajdonítja Weöres költészetének: egyrészt a modernség irodalomképére jellemző, a hétköznappal, vulgárisal szembeállított, magasabb rendű, a művészetben megvalósuló szépségeszmény vallását, másrészt szilárd morális értékrend érvényesülését. Ennek jegyében értelmezi a későbbiekben Weöres teljesség-fogalmát is: „A »posse« közegében mindenből minden lehet: a csonkaságból, töredezettségből, részlegességből is lehet teljesség, de legalábbis megszólalhat

---

A soron következő tanulmányok a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013. május 2-a és 3-a között megrendezett Weöres-konferencián elhangzott előadások szerkesztett szövegei.

- 1 Ugyanakkor a recepció meghatározó tanulmányai általában elutasítják ez utóbbi írásoknak Weöres költészetének kulcsaként való értelmezését: „De *A teljesség felé* megírásában közreműködött ... szerepjátszó kedve is: a végső igazságokról tanácsokat osztogató bölcs egyike volt a magára vállalt szerepeknek” Kenyeres Zoltán, *Tündérsíp*, Szépirodalmi, 1983, 91.; Radnóti Sándor is csak Weöres költői nyelveinek egyikeként értelmezi *A teljesség felé* beszédmódját. Radnóti Sándor, Egy igen nagy költő. In: *Magyar Orpheus, Weöres Sándor emlékezetére*, szerk., Domokos Mátyás, Szépirodalmi, 1990., 522.
- 2 Kenyeres, i. m., 260.

benne a teljesség utáni vágyakozás. Ebben a vágyakozásban a művészi szép magas értékének lesz alapvető jelentősége. Ez a romantikus-esztéta szemlélet esztétaoldala. Az egyedüli megoldást a művészi teremtés kínálja, a művészi alkotó munka az a morális tiszta cselekvés, ami még nem keveredett a gyakorlat során gyanúba”.³ Érdekes ezt a koncepciót összevetni azzal, amit Schein Gábor ír a *Tűzkútról* (a fent említett *Salve Regina*, de a *Grádicok éneke* is itt jelent meg), már csak azért is, mert Kenyeres véleményével tulajdonképp egybehangzóan, az „esztétista modernség utolsó nagy alkotásaként” jelöli meg a kötetet.⁴ Ugyanakkor saját állítását kétségbe vonja, amikor ezen irodalom-felfogás ironikus, eltávolított megidézéseként értelmezi Weöres gesztusait: „Weöresnél azonban (...) ezek az eszmények sem lehetnek mások, mint önmaguk idézetei”, „kísérlete nem a mallarmé-i eszmény megvalósítására, hanem ironikus-humoros újrajátszására irányul”.⁵ (De hasonlóképpen párhuzamba állíthatjuk Kenyeresnek az *Átváltozásokról* írt – ugyancsak a romantikus-esztéta szemléletmód bizonyítása jegyében fogant – elemzését azzal, amit Schein az ebben a ciklusban megjelent *Az elhomályosult ablak és a Történelem* című szonettéről mond: „tudásban a bolondságot, a bolondságban a tudást ismeri fel az irónia végtelen játékaként”).⁶ Schein Gábor ezzel tulajdonképp saját állítását kérdőjelezi meg, hiszen az „ironikus játék”, az „ironikus-humoros újrajátszás”, az idézetszerűség épp az esztétista modernség szemléletmódjának kívülről szemlélésére, szerepszerű, nyelvszerű felhasználására mutat rá. Ahogy az előbbieken idézett versekben a romantikus és klasszikus modernsége jellemző költői szerep paródiái (egyszersmind önparódiák!) jelentek meg (illetve a Psyché hangján megszólaló vers esetében egy még korábbi, de magát éppoly komolyan vevő attitűd kigúnyolását és az ebből fakadó öniróniát tapasztalhattuk), úgy ennek a szemléletmódnak, a művészetnek mint egyetlen lehetséges „morális tiszta cselekvésnek” és a „művészi szép magas értékének” állandó, ironikus felülírásaival találkozunk – nem valamilyen más érték szempontjából, magaslatáról, hanem az állandóan változó, sokszínű, kaotikus, hétköznapi valóság oldaláról. Mutatja ezt az *Átváltozások* ciklust bevezető *Ünnepélyes szónoklat* című vers is, amiről Kenyeres ugyan elismeri, hogy „az „Ész” és az „Együgyűség” fejtetőre állított ellentétén gúnyolódik”⁷, végül mégis a romantikus-esztéta koncepcióhoz méltó tanulságot hoz ki belőle: „A villámba veszendő elme olyan igaz felismerésre törekvő erkölcsi magatartás jelképe, ami testet ölthet a költészetben, és alapul szolgálhat az esztétikai érték számára”.⁸ Ahhoz azonban, hogy ez az értékszerkezet létrejöjjön, a vers jelentékeny – ámde az esztétizáló, modernista szépség-koncepcióba aligha illeszthető – utaláshálózatáról kell lemondania az értelmezésnek, és „ellentétekben szikrázó képek” megjegyzéssel elintézni. A vers ugyanis valóban a „nagy Ész” és a „bölcс Együgyűség” szembeállításán alapul, ám ehhez járul az egész metaforika ennek megfelelő kétértelműsége, ami ugyan valóban olvasható a fennkölt Ész előtt mondott ünnepélyes szónoklatként is, de ezt minduntalan keresztülhúzza az igencsak földhözragadt és vulgáris, mondhatni altesti képi világ. A legegértelműbb az „Ahány székfoglaló, rád nyomja székletét” sor, de ha innen indulunk ki, több részletét a versnek olvashatjuk ebben a kontextusban is: a „szurok-lét”, a „dölyföd nagyobb, semhogy légynek csapkodj utána”, az Együgyűség is az „alapban ragyog”, az „eszükkel hasukban”, de még az Appendix is kétértelművé válik, és elveszti „tiszta fogalmiságát” (ahogy azt Kenyeres Zoltán írja). (Az olvasó hajlik arra, hogy ebben a szöveggörnyezetben figyelembe vegye a Purána – a hindu vallás szent iratai – szó hasonlóságát a purgálásához, de ezt konkrét uta-

³ I. m., 289.

⁴ Schein Gábor, *Weöres Sándor*, Elektra, 2001, 89.

⁵ I. m., 90.

⁶ I. m., 92.

⁷ Kenyeres, i. m., 250.

⁸ I. m., 251.

lás nem támasztja alá. Bár elgondolkodtató az, hogy egy a hangalak inspirálta szójátékból – székfoglaló/széklet – indul ki a kétértelműséggel való játék.) Ezt az egyáltalán nem „szép” és nem emelkedett kétértelműséget figyelembe véve, úgy tűnik, az ünnepélyes hangot felülírja, kiforgatja a vulgáris, vagy ha az eredeti ellentétpárhoz térünk vissza: a „nagy Ész” kigúnyolja, bemocskolja a „bölc” Együgyűség”. Ez a gúny azonban nem keserű és kritikus, a bemocskolás nem sárba rántás, hanem inkább annak „bölc” belátása, amit a magát fennköltnek hirdető Ész palástolni szeretne, hogy minden ebből a sárból születik, és ebbe is tér vissza. Ha innen olvassuk, már messze nem olyan biztos, hogy „a »villamba veszendő« emberi elme (a többes szám első személy arra utal: a költészet) a jó feloldás eshetőségét kínálja, a »molyok« pedig a rossz feloldást képviselik” – ahogy Kenyeres írja.⁹ Mert mintha az „alap”, a „meg nem rendíthető”, bölc” Együgyűség (és vele együtt a has és minden, ami még emberi) értékesebb vagy inkább rokonszenvesebb, de mindenképpen maradandóbb lenne, mint a „dölyfös” Ész, ahogy arra az „agyunk nem villamba veszendő, / csak rajtad elfoszló meghitt nagypapa-kendő” konklúzió utal.

Az *Átváltozások* nyitóversének ez az értelmezése más színben mutatja az egész ciklust: kétségbe vonja a stabil értékrend felépítésének koncepcióját. Azt, hogy „Az Eszme a teljességnek és a derűs létezésnek az eszményére vonatkozik” – ahogy Kenyeres Zoltán írja a záró szonett kapcsán, majd kiterjeszti az egésze: „Azt az eszményt szólítja, melyet a ciklus kiküzdött, és önkörében megteremtett”.¹⁰ Az *Ünnepélyes szónoklat*nak ez az eszmét, tekintélyt kétségbevonó hangja – ami a ciklus több darabjában egyértelműen érzékelhető, például *A kilyukadt világban*, az *Autophagiában*, a *Nature morte*-ban – sokkal inkább beilleszthető abba a koncepcióba, amit Balassa Péter dolgozott ki, aki nem célelvű folyamatként, egyetlen eszme lebomlásaként és felépüléseként értelmezi a ciklust, hanem a motivikus körforgáson és paradoxonok láncolatán alapuló „szerves, kozmikus összefüggérendszer”, a „proteusi világkép” megvalósulásaként.¹¹ Ez utóbbi tanulmány pedig épp azt emeli ki konklúzióként, hogy „ebben a világképben értelmezhetetlen tehát a végső igazság, egyáltalán az igazság szava (...) mert a mű: a világ létezése végtelenül meghaladja a »kritikust«, az »ént«, az ítélet szavait.”¹² Ez az értelmezés, csakúgy, mint a korábbiakban elemzett, a költői szerepet gúnyoló, öironikus versek (*Disszonancia*, *Mai költőre*, *Csoda és nézője*, *Itt nyugszik W. S.*) vagy az ironia szerepének hangsúlyozása (Schein Gábor értelmezésében) a Weöres-költészet *szubverzív* logikájára, *karneváli* szemléletére hívja fel a figyelmet. Ez utóbbi fogalom különösen termékenynek bizonyulhat akkor, ha amellet, hogy az életmű karneváli motívumainak jelenlétét kezdjük vizsgálni, Bahtyin karneválméletének nyelv-, idő- és szubjektumfelfogásbeli konzekvenciáit is bevonjuk az értelmezésbe.

Bahtyin, amikor a karnevál jelenségét leírja, nem úgy határozza meg, mint művészeti formakészletet, hanem mint alapvető világszemléletet, amely az élet minden területére kiterjed. Alapja a minden *érték, nyelv, hatalom megkérdőjelezése*, relativizálása: az örök „hivatalossal” (így pontosíthatjuk az eddig eléggé meghatározatlan „komoly” kategóriánkat) való szembenállása: „A hivatalos ünneppel szemben a karnevál az uralkodó igazság és a fennálló rend alóli ideiglenes felszabadulásnak a hierarchikus viszonyok, kiváltságok, normák és tilalmak átmeneti fölfüggesztésének ünneplése.” (Érdemes ezt párhuzamba állítanunk Balassa Péter előbb idézett megállapításával: „ebben a világképben értelmezhetetlen tehát a végső igazság, egyáltalán az igazság szava”.) Ebből ered a karnevál sajátos időszemlélete is, amely a relativitásban rejlő, bármely abszolút értéket,

⁹ I. m., 250.

¹⁰ I. m., 322.

¹¹ Balassa Péter, A mint B. In: Uő, *A bolgár kalauz*, Pesti Szalon, 1996, 16-24.

¹² I. m., 22.

egyetlen, örök értékrendet kétségbevonó *változáson* alapul: „Benne az idő, a keletkezés, a változás, a megújulás ünnepelte önmagát. A karnevál szemben állt minden örökkévalóval, befejezettel és véglegessel.”¹³ – írja Bahtyin a *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című tanulmányában. Ennek a karneváli világlátásnak felel meg a *groteszk realizmus* ábrázolásmódja: „Ez a világszemlélet, mivel ellenségesen szemben állt minden kész és befejezett, minden megingathatatlanságra és örökkévalóságra pályázó dologgal, dinamikus és változékony (»próteuszi«), játékos és képlékeny formákat igényelt magának. A karneváli nyelv valamennyi formáját és szimbólumát a változás és megújulás pátosza, az uralkodó igazságok és hatalmak viszonylagos voltának vidám tudása hatja át.”¹⁴ A Bahtyin által emlegetett „próteuszi” jelleg és az ezzel kapcsolódó karneváli szemléletmód nemcsak nevében, hanem részleteiben is párhuzamba állítható azzal, ahogy Balassa Péter írja le Weöres „proteusi világképét” az előbb említett tanulmányában. A változáson alapuló archaikus időszemlélet megvalósulását az *Átváltozásokban* („Mindegyik vers kvázi-történetet, történetést, változást, folyamatot (...) ír körül de mindez egy állapottá lényegül, a metamorfózissá, amelynek mélyén egy és végtelenül sok »én«, az alakoskodó Proteus »önéletrajza áll«, „A ciklus szerkezete a motivikus körforgás, körkörös, variatív ismétlés jegyében áll” – írja Balassa¹⁵) összevethetjük a groteszk realizmus időszemléletének Bahtyin-féle leírásával: „A groteszk ábrázolás a jelenségeket változásuk, még lezáratlan metamorfózisuk, haláluk és születésük, növekedésük és keletkezésük állapotában mutatja be. Az idővel, a változékonyssággal való kapcsolat minden groteszk ábrázolás konstitutív, meghatározó mozzanata. Másik, ezzel összefüggő (...) vonása az *ambivalencia*: a groteszk ábrázolás valamilyen formában mindig tartalmazza (...) a változás mindkét pólusát: a régit és az újat, az elhalót és az éppen születőt, a metamorfózis kezdetét és végpontját.”¹⁶ (Bahtyin kiemelései). Ez az ambivalencia egyértelműen érzékelhető nemcsak Weöres Proteusának alakjában, hanem a róla szóló szonett metaforikájában is. A vers képrendszere nem egyszerűen egymással ellentétes princípiumok szembeállítására, hanem a köztük lévő *határ átlépésére* épül: „Víz és föld határ-láncára bukik, / de menny és mélység közt lakik”, ami a mitológiai figura átalakulásainak felel meg. A szárazföld és tenger, szilárd és folyékony, isten és ember, illetve emberi és állati, „menny és mélység” *ambivalenciája* (vö. Bahtyin megállapításával a groteszk ábrázolás ambivalens jellegéről), egymásba játszása lesz a vers központi motívuma. Hasonlóképpen az egymást kiegészítő, egymásba alakuló kettősség érvényesül olyan versekben is, mint a *Kettébomlott Hermaphroditus*, *A holnap születése*, az *Animus-Anima* páros. (*A holnap születése* kapcsán kiemelhetjük a karnevál örök változáson alapuló időszemléletéből fakadó nyitottságát a jövő felé. További karneváli vonása e műnek a jövő és a születés, szülés – annak minden testi vonatkozásával való – megjelenítése és a halálhoz kapcsolása.)

Az idő, a változékonyság ábrázolásának, a karneváli ambivalenciának, az elvontat, a fogalmat lefokozó anyagi-testi elv jelenlétének vizsgálatát kiterjeszthetjük az egész életműre is¹⁷. Elsőként kezdjük néhány, Bahtyin által jellemzőnek vélt karneváli motívummal: „a

¹³ Mihail Bahtyin, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Osiris, 2002, 18.

¹⁴ I. m., 19.

¹⁵ Balassa, i. m., 20., 21.

¹⁶ Bahtyin, i. m., 34.

¹⁷ Érdekes, hogy Balassa Péter tanulmányán kívül aránylag elhanyagolt témának számít ezeknek a motívumoknak a meghatározó szerepe a Weöres-életműben (inkább furcsaságként, devianciaként jelennek meg, köszönhetően az életmű modernség-központú megközelítéseinek). Vö. Gömöri György, Weöres groteszkjei. In: *Magyar Orpheusz*, i. m., 322-323. Igazából két alapvető kivételt említhetünk ez alól, nem véletlenül mindkettő olyan író/költő tollából született, aki maga is vonzódott a karneváli látásmódhoz: az egyik szerzője Szentkuthy Miklós, a másiké Szöcs Géza. Különösen az

»visszajáról«, »fonákjáról« látás logikája, a fönt és a lent (»kerék«), az arc és az ülep fölcserélhető voltának logikája, a különböző paródiák és travesztiák, lefokozó és profanizáló átfogalmazások, a csúfolódó fölmagasztalás és rangfosztás.¹⁸ Megtaláljuk Weöres műveiben a fent említett „fonák” szemléletet, ami megjelenhet a szokatlan nézőpontban (vonathozhat ez a perspektíva furcsaságára: *Talp-ország*, *Zsebeim*, jelenthet váratlan, kifordított ötletet: *Sajtóhiba*, vagy sajátos gondolkodásmódot, mint a gyermeké vagy az őrlülté: *Kisfiúk témáira*, *Más paradicsom*). Sajátos esete ennek a fönt és a lent felcserélése (például a fejjel lefelé függés motívumában), ami jellemző módon összekapcsolódik a fonák, kifordított logikával, az értékrend felcserélésével: „Fejjel lefelé, mint Péter a kereszten, / lóg az ember az ég kékjébe lobogó hajjal / és talpa fölött kopog az ég.”, „Ha pokolra jutsz, legmélyére téj: / az már a menny. Mert minden körbe ér.” (*A Fogak Tornáca*). Vagy a teremtéstörténetet kigúnyoló részeg ördög monológjában, egészen a legapróbb részletek kidolgozásáig: „A semmiség tarágára / kanyarítva kilenc farkam, / fejjel lefelé himbálva / teljes hétig tanakodtam. (...) Negyednap e hemzsegesre / szellentettem egy vastagot: / élők közt a legmohóbbja / ettől mindjárt ész is kapott. (...) Hetednap jól összeráztam / igazságot, hazugságot, / farkon lógva elaludtam, / így ringatom a világot.” (*A részeg ördög*), de felbukkan az előbb említett *Talp-országban* is az értékrend fonáksága. (Kevésbé gúnyos hangon is megjelenik a motívum, pontosan a megfordított nézőpont, a relativitás képeként, például a *Fenn és lent* vagy *A rejtett ország* című versekben.) Figyelemre méltó ezekben a versekben, hogy értékrend és tér kapcsolódik össze, az egyik felcserélése egyenértékű lesz a másik felforgatásával, ami ugyancsak a karneváli látásmóddhoz köthető: „egy és ugyanaz a topográfiai logika működik: a »fent« és a »lent« fölcserélése, minden emelkedett és régi – kész és befejezett – elmerítése az anyagi-testi pokolban, ahol elpusztul és újjászületik (...) E topográfiailag konkrét képek éppen azt a pillanatot igyekeztek rögzíteni, amikor az egyik dolog átmegey a másikba, lecserelődik, amikor két hatalom és két igazság, a régi és az új, az elhaló és a megszülető éppen váltják egymást”¹⁹ (Bahtyin kiemelései). Hasonló szerepet tölt be Weöresnél az álom-ébredés (sokszor élet-halál értelmével felruházott) kettősségének megfordítása is: „Átbóskoltam teljes életem. / A látványok, mint álomban forogtak / semmit se tettem, csak történt velem (...) Talán / az álmon túli csöndben ébredek” (*Az élet végén*), „nincs látomás és minden látomás. / Az ébredés itt, mint az álmodás.” (*Történelem*). Ez utóbbi – egyébként az *Átváltozásokból* vett – példa azért is érdekes, mert álom és ébredés kettősségének kifordítása épp a kétféle időfelfogás, a változó (a történelmi) és az azt felülíró változatlan (az örök, ciklikus visszatérés) körében értelmeződik.²⁰

A fenti karneváli motívumok, a fonák látásmód szintén az álom-ébredés, nappal-éjszaka kettősségére épülve jelennek meg *Az éjszaka csodáiban*. Azért is érdekes a vers ebből a szempontból, mert megfigyelhető benne, hogyan itatja át a beszédmódot, a vers formanyelvét, hogyan osztja meg a vers szubjektumát a karneváli szellem. Az első négy strófa beilleszthető részben a szerelmes-, részben a táj- (ez esetben az esti várost) leíró versek modernista kánonába. Ennek megfelelően kétféle formaalakító intenció figyelhető meg benne: egyrészt a dialógust megteremtő, megszólító jellegű beszédmód („Ha becézésem, csókom se kell / kicsi lány, mivel ringassalak el?”, „Te! ha hiszed, ha nem hiszed...”), ami magát a

előbbi emeli ki Weöres látásmódjának szélsőségeket összekapcsoló, a „mitologikusságot” a „vaskos hétköznapisággal” társító szemléletét: „az első pillanatban érzem, hogy a legvaskosabb paraszti földiesség tartja kezében az egész művészetet, de, és ez a lényege (..) az állatian érzékies, trágya- és violaszagú naturalizmus a legeslegtökéletesebben megfér ilyen valóságon túli, játékos és elvont tótágaskodó tündérkedésekkel”. Szentkuthy Mikós: Weöres Sándor. In: *Magyar Orpheusz*, i. m., 256., illetve Szócs Géza, A parton Proteus alakoskodik. In: *Uo.*, 472-482.

¹⁸ I. m., 18.

¹⁹ I. m., 94.

²⁰ Vö. Schein Gábor értelmezése a *Történelem* című szonetról. Schein, i. m., 91-92.

hangzást kevésbé előtérbe helyező, gördülékeny, élőbeszédszerű versbeszédben is tetten érhető. Másrészt a leírást érzékletessé tévő képszerűség, amelyben a kezdősor – a későbbiek fényében hangsúlyos – *szürke* jelzőjét („A városvég itt csupa szürke ház”) ellenpontozó *fekete* ugyanakkor *fényes, ragyogó* éjszaka képe bontakozik ki („a villanyfényben, mint aranykehelyben, / s a sorompón túl ében-szín delejben”, „aranypor mállik az éj válláról”). Itt említem meg, hogy az egész *Az éjszaka csodái* olvasható Kosztolányi *Hajnali rézszege*-nek parafrázisaként is (mint erről a továbbiakban még szó lesz), mind a beszédhelyzet megteremtése, mind a vers témája és felépítése tekintetében. Ebben a részben lényegében nincsenek karneváli motívumok, de az egész mű ismeretében találunk olyan utalásokat, amelyek már előrevetítik a későbbi hangnemváltást. Ilyen mindenekelőtt a nevetés, megnevetetés háromszori emlegetése (amit csak a későbbiek indokolnak). De figyelmeztető jel az is, hogy a második sor a részeket említi (nem átvitt értelemben, mint Kosztolányi, hanem hétköznapi módon), vagy a nyelvi játékoság („s szemközt a sarkon a cégtábláról / furcsán szökken a pentameter-sor elő / »Tóth Gyula bádogos és vízvezeték-szerelő«”). Ez a beszédmód az ötödik strófától kezdve, ahol az est leírásáról és a dialógus-szituáció megteremtéséről magára az „elbeszél” álombeli világra helyeződik át a hangsúly, alapvetően átalakul. Az elbeszél jelzőt nem véletlenül tettem idézőjelbe: ettől kezdve figyelhető meg ugyanis a versszubjektum sajátos megosztottsága. Részben megegyezik ez az alany a mű első részének hangjával, a második személyű megszólítottéhoz beszélő, neki mesélő énnel: „Nézd, a ház...”, „Ni, a Gős pék...”, „Odanézz, szösz-bogár”. Emellett azonban egyrészt megjelennek benne a megidézett figurák monológjai, sőt képzel, álmodott dialógusai, másrészt a hatodik versszak első felében egy furcsa, ráolvasásszerű betétet találunk, amelynek alanya teljesen bizonytalan. Ezzel párhuzamosan megfigyelhetjük a versbeszéd és a formanyelv alapvető átalakulását is: mintha a téma változásával, az éjszaka *másik oldalára*, az alvók oldalára kerüléssel a hang is megváltozna. Itt a nézőpont megváltozása, az ébrenlét helyett az álom világának megelevenedése – mint ezt a konkrét motívumok és beszédmód terén is látni fogjuk – egyértelműen a *fonák látásmód* megjelenésével egyenlő, ahogy a vers végén maga a szöveg is az „alvók karneváljának” nevezi az „éjszaka csodáit”. Az ötödik szakasz és a hatodik első fele sajátos cezúrát képez a vers első része és a továbbiak között, mintha az álom és ébrenlét világa közti határátlépés nyelvi terét teremtené meg. Az ötödik strófában mindenekelőtt az ismétlések kiemelt szerepe válik hangsúlyossá, méghozzá kétféle módon. Egyrészt a rímtechnikában: ugyanis kivétel nélkül szóismétlő rímeket használ Weöres. Ha a rímzavakat egymás után helyezzük, a következőt kapjuk: amott is – álmot – álmot – éjszakát – éjszakát – amott is – órák – órák – éjszakát. Először is a rímekben hangsúlyozott szavak (főleg az *éjszaka* és az *álom*) motivikus jelentőségűek az egész versben. Ráadásul a korábbi, zökkenőmentes és könnyed páros- és keresztrímektől annyira eltér ez a rímelés, hogy szinte értelemzavaróan hat: a szavak jelentéséről, magáról a képszerűségről a hangzásra irányítja a figyelmet. Ezt tovább fokozza a játékos szóismétlést variáló első sor („Itt is, ott is, emitt is, amott is”) megismétlése a hatodik sorban. Az, hogy ezekben a részekben a hangzás játékosan önálló életre kel, a hatodik strófa első felében még meghatározóbb lesz. A tanulmány elején (a jelentő elsőbbsége és a szubjektum uralma alól való felszabadítás összefüggése kapcsán) elmondottak alapján arra következtethetünk, hogy a hangzás önálló életre keltése, az ismétlések, a hangutánzás, a hangzásbeli hasonlósággal való játék („tág a lég”), a megváltozott rímtechnika épp arra szolgál, hogy párhuzamot teremtsen: a nyelvet uraló jelentés, értelem, az éber szubjektum uralma alól kibújó versnyelv és az „alvó lelkek” megidézése közt.

*Alvó lélek, kússz a tájon,
álmodon, mint pókfonálon,
huss! huss!*

*Föl a légbе visz az út,
tág a lég,
tág az út,
tág a lég,
tág az út,
hozd az örömot, hozd a bút,
hozd az örömot, hozd a bút,
huss! huss!*

A részlet ráolvasásszerű hangját tovább erősíti egyrészt a „megidézõ” felszólító igék használata, másrészt egy a vers további részében kibomló, alapvetõen karneváli jellegû topográfiát tükrözõ motívum: az ébrenlét és az álom világának mint statikus, földhözragadt „lent”-nek és mint áramló, lebegõ, nyüzsgõ „fent”-nek a szembeállítás, amit itt a felfelé mászás („álmodon, mint pókfonálon”), a két világ közti *határátlépés* képe jelenít meg. Ezt az utat fordított irányba is végigjárja a vers az utolsó két versszakban („kicsúszik alóla a rét, meg a / kémény”, „És erre-arra az alvó csapat / potyog a falról, mint a vakolat”). Ennek a kettõségnek a megfelelõje a hatodik strófa további részében a háttérben maradó éber szemlélõ mozdulatlanságát (amit csak az elsõ versszakok mozgáshiánya érzékeltet) ellenpontoszó állandó mozgás, legtöbbször repülés képe, amely mindenekelõtt az álmodókhoz kötõdik:

*és belõle alvó lelkek
párolognak, légbе kelnek
a kéménybõl, mint a füst,
az ereszrõl, mint ezüst –
száll a kõvér Vakos néni
deszka-vékony Vigláb néni,
és köröttük nagy sereg
libben, szökken, hempereg.*

A mozgás képzetét felerõsíti a ház megelevenítése, átváltoztatása: egyszer felhõhöz, egyszer békához hasonlítja a vers („mozdul, mint a barna-béka, / vele mozdul az árnyéka”), illetve az elõzõ részek ismétlésen alapuló rímei után a gördülékeny rímek visszatérése. Ezt követi az egyes alvó alakok enumerációja. Itt már igencsak megfigyelhetõ a kifordított látásmód, a lehetetlenség hangsúlyozása: a földtõl eloldó repülés változataiban, a lehetetlen helyek megjelenítésében („sétálgat egy sürgõnydróton”, „kuporog egy lámpaerõnyõn”, „boltnak hisz egy fecskéfészket / benne várja a vevõket”, „Tejes-ember a kéményen”), és néhány kiemelten karneváli jellegû képben: „Ni, a Gõs pék ketté-bomlott / és kergeti önmagát”, „Ott meg a cukrász-kisasszony / tipeg fejfelé”. Illetve magukban az álmodók megjelenítésében, ahol a nevetségesség, a testi és szellemi fogyatékoságok, furcsaságok lesznek hangsúlyosak, ahogy a tõlük idézett szöveg is parodisztikusan jeleníti meg beszéd- és gondolkodásmódjukat, vágyaikat.

Az *éjszaka csodáiból* is kitûnik, mennyire jellemzõ vonása Weõres költészetének a karneváli alakok kedvelése, illetve a karneváli gúnyolódás – akár témaként, akár motívumként, akár szerepként. Ilyen karneváli figura a bolond, a részeg, a bohóc, az ördög (de a trónvesztett király is idesorolható a karneváli hagyományok szellemében, mint az *Apokaliptikus vándor* motívumaiban), amelyek jelentõségét épp az adta, hogy sajátos nézõpontjukkal lehetõvé tették a kanonizált, a hivatalos értékrend új szemszõgbõl látását: „Például az õrülség motívuma minden groteszkhez hozzátartozik, mivel lehetõvé teszi, hogy más szemmel tekintsünk a világra, amelyet nem homályosít el a »normális«, vagyis az ál-

talánosan elfogadott fogalmak és normák rendszere. A népi groteszkben azonban az örültség a hivatalosan szentesített észjárás vidám paródiája, a hivatalos »igazságok« egyoldalú komolyan vételének kicsúfolása.²¹ Ennek nyomai érzékelhetők *A szájharmónikás bolond*, a *Részegség*, *A másnapos*, a *Középkori jocular*, a *Bolond Istók*, az *Eulenspiegel a sírban*, a *Kakukk Marci nótája*, *A részeg ördög*, *Az ég-sapkájú ember*, *A bolondok karácsonya* című figuráinak megformálásában. Gyakorlatilag ezek az alakok is a fent már említett „fonák” látásmód képviselői, ezért mutatnak rokonságot a *Kisfiúk témáira* és a *Más paradicsom* (*Elme-gyógyintézeti ápoltak versei*) ciklus darabjaival. Ennek ismeretelméleti jelentőségéről, időszemlélettel való kapcsolatáról a következőképp ír Bahtyin: „ez a forma teszi érzékelhetővé az elgondolás szabadságát, ez teszi lehetővé a különálló dolgok összekapcsolását és a távoliak egyesítését, ez szabadít meg a bevett uralkodó nézőpontoktól, a konvencióktól, közhelyektől, mindattól, ami megszokott, általában elfogadott, és ez segít hozzá a világ újszerű szemléletéhez, a létezés viszonylagosságának felismeréséhez, és annak belátásához, hogy egy tökéletesen másfajta világrend is lehetséges.”²² A karneváli és népi groteszk motívumok felsorolása mellett azért fontos a bennük rejlő ismeretelméleti tanulság feltárása, mert épp innen nézve lesz érthető, hogy a testiség groteszk ábrázolása, a vulgáris stílus megjelenése, a fonák nézőpont milyen mélyebb értelmet rejt magában, és hogyan kapcsolódik egyrészt a paródiához, a mindent kifordító, leleplező, kinevető, kétségbevonó logikához, az egymást váltó szerepekhez, másrészt, hogy ez mennyiben ered a korábbiakban már tárgyalt időfelfogásból. Már csak azért is, mert Weöres életművében mindenekelőtt ez az idő- és értékszemlélet érvényesül: nem a karneváli motívumok kedvelése, utánzása eredményezi a e világlátás megjelenését a versekben, hanem Weöres *alapvetően karneváli jellegű világtapasztalata* az, ami sokszor ilyen témákban és motívumokban jelenik meg. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy ez a ciklikusságon alapuló időérzékelés, ez a test-konceptió nemcsak az előbb elemzett, egyértelműen groteszk, karneváli jellegű művekben van jelen, hanem meghatározó vonása a mitológiai verseknek is.

Hasonló időfelfogásban és emberképben gyökerező halálábrázolás jellemző Weöres haláltánc-verseire és motívumaira. Maga a haláltánc középkori műfaja karneváli jellegű: egyrészt a halál előtti egyenlőség is a hivatalos rend, hierarchia alól felszabadító vonás²³, másrészt a közös tánc és a halál összekapcsolása nemcsak fenyegető, hanem az idő karneváli, mulandóságot és vidámságot, halált és újjászületést összekapcsoló felfogásának, a félelem alól felszabadító vidámságnak a nyomait mutatja.²⁴ Ez a karneváli vidámság jelenik meg Weöres korai *Haláltáncában*, egyrészt a figurák tréfás sírversekre emlékeztető, csúfolódó, többször testi fogyatékosokat gúnyoló jellemzésében („Amíg éltem, kövér voltam, / sokat ettem és szuszogtam. / A lelkem, mint nagy bűdös szél, / szállt el, mikor megpukkadtam.”), magában a refrénes formában („Pöre Panni, szár Bo-

²¹ Bahtyin, i. m., 50.

²² Bahtyin, i. m., 44.

²³ „A hivatalos ünnep az egyenlőtleniséget szentesítette. A karneválon ezzel szemben mindenki egyenrangúnak számított. Itt a karneváli sokadalomban azok között az emberek között is különleges, kötetlen és bizalmas kapcsolat uralkodott, akiket a mindennapi – tehát a karneválon kívüli – életben áthághatatlan rendi, vagyoni, szolgálati, családi és életkor szerinti szakadékok választottak el egymástól. Mivel a háttérben a középkori feudális rend tökéletes hierarchiája, az emberek mindennapi életének végletes rendi és korporatív megosztottsága lappangott, ezért ez a minden emberi viszonyra kiterjedő, szabad, familiáris kapcsolat különösen plasztikusan ki-domborodott, és lényegi részét alkotta a világ karneváli átélésének.” I. m., 18.

²⁴ „A groteszk ábrázoló rendszerben tehát a halál és a megújulás nem választható külön az élet egységén belül, márpedig ez az egység önmagában semmiképpen sem lehet félelmetes. Bízást állíthatjuk, hogy a középkori és a reneszánsz groteszkben (a képzőművészetet, így Holbein *Haláltáncát* vagy Dürert is beleértve) még a halál ábrázolásában is szerepet játszik a nevetés.” I. m., 61-62.

riska, / lyukas Jancsi, zörgős Miska / öreg csont, / ifjú csont / rajta-rajta-rajta”), és a táncritmus hangsúlyozásában. De hasonló szemléletű betét található a *Hazaszállóban* (ahol a személyes halál megjelenítése fokozatosan megy át a halál karneváli-groteszk képzetébe), a *Nevető holttestek* vagy az *Eulenspiegel a sírban* című versekben. (A másik oldalról a születés, a megtermékenyülés viszont a halál képzetével kapcsolódik, mint a *Születésben*: „Ha gyermek születik: vörös az ablak. / A lét túlszélén meghalt valaki”, vagy a *Fairy spring* bevezető versében: „Ó a hináros férfi-szem / ó a homályos nő-sikoly / mikor tavasz indái közt / két test először összeforr, / ott a fehér kút angyala / vonaglik, meghal csendesen / s jövődő koporsók hada / nyüzsög sötétben, férgesen.”)

Ezekre a művekre nemcsak a halálnak, a modern szemlélettel ellentétben az élet *részeként* való, derűs ábrázolása jellemző, hanem a groteszk testiség motívumainak hangsúlyozása is. „A groteszk realizmus legfontosabb ismérve a *lefokozás*, vagyis a magasztos, szellemi, eszményi, elvont dolgok átfordítása a tiszta anyagiság, az evilágiság és a vele el-téphetetlenül összenőtt testiség síkjára.”²⁵ (Bahtyin kiemelése) (Amint arra a korábbiakban már láttunk példát a *Grádicsok éneke* záró *Ajánlásában*, az *Átváltozások* ciklus *Ünnepi szónoklatában*, az *éjszaka csodáiban* vagy az *Ócska sírversekben*. De folytathatnánk olyan művekkel, mint *A test*, a *Le journal*, a *Profusa* egyes részletei, egészen a Mezzofanti bíboros-ciklusból származó *Lö lölig.*) Ezeknek a műveknek egyrészt karneváli vonásuk maga a *lefokozás*: a paródia, a parodizálás (amiről még lesz szó), másrészt az, hogy erre eszközül a testiség, az anyagiság groteszk ábrázolását használják fel. Ez az „anyagiság” azonban nemcsak abban különbözik a klasszikus és modern testábrázolásoktól, hogy csöppet sem idealizáltan, ugyanakkor leplezetlenül (de a megbotránkoztatás szándéka nélkül) jelenít meg minden testiséggel kapcsolatos jelenséget, hanem abban is, hogy a karneváli időfelfogásnak megfelelően születés és elmúlás kapcsolódik össze benne, anélkül, hogy az egyén végességének tragikus tudata nyomasztaná: „Az *anyagi-testi elv* itt mindig *egyetem* és *össznépi*, és éppen ebből eredően száll szembe mindazzal, ami elszakíthatná a *világégsz anyagi-testi gyökereitől*, ami *elszigetelhetné és önmagába zárhatná*, ezért száll szembe minden elvont idealitással”. (Bahtyin kiemelése)²⁶

A groteszk test-koncepció szempontjából különösen érdekes az én (mint anyagiságában létező test) és a költői szubjektum viszonyát tematizáló *Nocturnum*, amely a mulandóságához való viszony felől fogalmazza újra a kérdést. A vers szembeállítja saját alanyát, a benne monologizáló ént a tárgyyszerű testtel: „Végtelenül únom szünetlen / zártságomat egy férfi-testben, / percre sem múlik jelenléte, / közös ágyban kell hálnom vele...”. Ennek a testnek az ábrázolása szinte dúskál a groteszk, karneváli motívumokban²⁷: „érezem melegét, nyirkát, végig / lábujjától hajgyökeréig, / beleinek kacskaringóit, / hím-tönkjét, meddő mellbimbóit, (...) szomjazását és éhezését, / zsákként telését-ürülését”, „Állati mézes testmelegben / mint döngő, piszkos ölben fekszem”, „Únom dajkálni, dédelgetni, / szurkos hátulját törölgetni”, „Minden ízinkje, porcikája / örökre bakzana-zabálna”. Ugyanakkor ez a szó szoros értelmében földhözragadt test és a hozzá kapcsolódó mulandóság ellenpontozódik a testhez csak ideiglenesen kötődő örök én keresztény képzetével:

²⁵ I. m., 29.

²⁶ I. m., 28.

²⁷ „A groteszk ábrázolás azokat a testrészeket hangsúlyozza leginkább, amelyek nyitják a testet a külvilág felé (...) – vagyis a nyílásokat, a test kiugró részeit, a különféle kinövéseket és elálló tagokat: a tátott száját, a női nemi szerveket, a keblet, a phalloszt, a potrohos hasat, az orrot. A test csak az olyan aktusokban tárja fel növekedő, rögzíthető kontúrjaiból állandóan kilépő lényegét, mint a közönsülés, a terhesség, a szülés, az agónia, az evés-ivás, az ürítés. Ez az örökké nyitott, örökké teremtő és teremtődő test a nem fejlődésének egyik láncszeme, pontosan két láncszeme, amely az említett aktusokban egymásba fonódva, egymásba hatolva mutatkozik meg.” Bahtyin, i. m., 35-36.

„Míg él s lőt-fut, halott vagyok, / s ha ő nincs, megszabadulok, / vissza, az Isten szerelmébe, / nem vagyok semminek se része”. Ez a szembeállítás első látásra – épp az előbbi sorok fényében – a hagyományos test-lélek kettősségre látszik rájátszani. Ezt kiegészítve azzal, hogy a (harmadik személyű) testtel szembeállított hang a versszubjektum első személyű hangja, az értelmezést a modernista-esztétista irányba látszik elvinni: a testiként ábrázolt alantas hétköznapi és a lelkiként megjelenített költészet ellentéte rajzolódik ki belőle. Vannak azonban ezt cáfoló jelek a versben: felfigyelhetünk egyrészt a mulandóságnak, a halálnak a keresztény felfogásra egyáltalán nem jellemző derűs ábrázolására, másrészt arra, hogy ez az én – a lélekkel ellentétben – teljesen független a testtől, a lelkiismeret, a felelősség kérdése fel sem merül vele szemben („szolgálom türelmesen, ingyen, / bár hozzá semmi közöm sincsen”) – épp ez az, ami felszabadulásként, ünnepként láttatja a halált („s ha ő nincs, megszabadulok”). Ez a derűs felelőtlenység, a halál újjászületésként való ábrázolása viszont ugyancsak karneváli vonás: ahogy a test groteszk ábrázolása nem teszi lehetővé, hogy az élet „földi siralomvölgyként” jelenítődjék meg, úgy a halál sem lesz tragikus és fenyegető. „Ebben a rendszerben (a groteszk ábrázolásban) a halál egyáltalán nem tagadja az életet, amely itt – híven a groteszk szelleméhez – a test élete, a mindent felölelő népi testfelfogás kifejeződése. A halál beletartozik az életbe, mint annak szükségszerű mozzanata, megújulásának és megifjodásának állandó előfeltétele. (...) A születés és a halál, a halál és a születés magának az életnek a meghatározó (konstitutív) mozzanata (...) A groteszk képi gondolkodás még az életnek és a halálnak az individuális testben folyó küzdelmét is úgy fogja fel, mint a csökönyös régi élet birkózását a születő (...) újjal, mint a változás krízisét.”²⁸ Ugyanez a derűs, felelőtlen hang az, ami lehetlenné teszi azt is, hogy a modern szubjektum hangját halljuk ki a versből: nem a művészetbe mint a mulandósággal szembeni utolsó vigaszba menekülő véges, individuális szubjektivitás szólal meg ebben a versben, hanem egy más jellegű én-érzékelés.²⁹

---

²⁸ I. m., 61.

²⁹ A tanulmány gondolatmenetének folytatását ld. Papp Ágnes Klára, Groteszk test- és szubjektumfelfogás Weöres Sándor költészetében, *Literatura*, 2012/4, 354-361.

MEGÉNEKELT GULÁCSY-KÉPEK

Weöres Sándor *Dalok NaConxypan-ból című verséről*

„Szép városodban tévedezve jártam, (...) / s homlokod titka átömlött belém.”¹ – áll Weöres Sándor *Dalok NaConxypan-ból* című versének (1939–40) tizenkettedik strófájában. Vajon ki a vers megszólítottja, milyen lehet a „város”, amelyet a lírai én inspirációs forrásként nevez meg, s mire utalhat az a bizonyos „titok”?

A kérdések megválaszolásához jó kiindulópontot ad az elemzésben a vers címe: a *Dalok NaConxypan-ból* a Gulácsy Lajos képzőművészeti alkotásai és szövegei által teremtett Na’Conxypan-világot idézi. A vers a többféle világkép és filozófia felé nyitott *Meduza* kötetben (1944) jelent meg; olyan költemények között kapott helyet, amelyek távoli kultúrákat idéznek (*Első emberpár, Istar pokoljárása, A Venus bolygóhoz, Kínai templom, Japán táncjáték*). A kötetkompozícióból adódóan így a *Dalok NaConxypan-ból* olyan füzér láncszemének is tekinthető, amely egy másik művész világára utal. Az utalás mellett azonban újra is alkotja a Na’Conxypan-élményt: számos ponton kapcsolódik Gulácsy alkotásaihoz, a költészet nyelvvel megidézi, egyben kiforgatja a festő művészi magatartását és a képek stilisztikai eszközeit. Így a vers nem csak önmagában és a weöresi költészet kontextusában érdekes, a szöveg párbeszédbe lép Gulácsy munkáival: azok kölcsönösen megvilágítják egymást.

Mi e párbeszéd kiindulópontja, hol a kapcsolódás Weöres és Gulácsy művészete között? Tanulmányom első felében a költő és a festő művészi magatartásának hasonlóságát és különbségeit járom körül, illetve azt, hogy a *Dalok NaConxypan-ból* tükrében hogyan értelmezhető és értelmeződik Gulácsy művészi attitűdje (*Miért éppen Gulácsy?*). Második lépésben szoros kép- és szövegelemzéssel azt fogom bemutatni, hogy melyek azok a stilisztikai jellegzetességek, amelyeket a Weöres-vers megragad Gulácsy műveiből (*Tinta és festék nagyító alatt*). E szemponttal párhuzamosan lényeges lesz a mediális különbségek kérdése, tehát az, hogy a közös stilisztikai jegyek miként jelennek meg a másik médiumban.

Miért éppen Gulácsy?

Weöres és Gulácsy művészettelfogása, magatartása több szempontból is hasonlóságot mutat. A szakirodalom mindkettejüket – Weörest a költészettörténetben,² Gulácsyt a művészettörténetben³ – radikális újítónak tartja. Jellemző műalkotásaikra a maszkhúzás, a jelmezöltés és az ezzel járó én-keresés. Weöres sokat emlegetett „próteuszi magatartá-

¹ Weöres Sándor: *Dalok NaConxypan-ból*; a dolgozatban Weöres verseit az alábbi kiadásból idézem: Weöres Sándor, *Egybegyűjtött költemények I-III.*, Bp., Helikon, 2008. Teljes sorok vagy versszakok idézésekor az oldalszámot zárójelben jelzem a főszövegben az idézet mellett.

² Vö.: Schein Gábor, *Weöres Sándor*, Bp., Elektra, 2001, 5-7.

³ Vö.: Szabadi Judit, *A modernizmus sorskérdései [bevezetés]*, Bp., Fekete Sas Kiadó, 2008, 7.; Eisler Mihály, Gulácsy Lajos, *Magyar művészet*, 1993/2, 65-70., 66.; Keserü Katalin, Gulácsy Lajos. In: uő., *Rippl-Rónai, Csontváry, Gulácsy*, Bp., Noran, 1999, 33-34.

sa”, az alak-, szerep-, sőt nemváltás (lásd *Psyché*, 1972) párhuzamba állítható a Gulácsy festészetében (és magánéletében is) megjelenő maszkhúzás szokásával.

Gulácsynak számos jelmezes önarcképe van. Hol szerzetesként (*Önarckép szerzetes ruhában*, *Abbés önarckép*),⁴ hol dandyként (*Egy hivalkodó fiatalember / Cravate rouge*), hol reneszánsz jelmezben (*Önarckép virággal / Reneszánsz ruhás önarckép virággal*) vagy éppen Don Juanként jelenik meg (*Don Juan kertje*). Életművének legjellegzetesebb darabjai pedig a bohóccá maszkírozott önarcképek (*Csapszék a Tökfilkóhoz*, *Bohóc, szájában szegfűvel*, *A bolond és a katona*, *Na'Conxypan-i alakok*, *Bohóc szegfűvel*).⁵ A levelezésekből tudjuk, hogy Gulácsy életében is előszeretettel öltött jelmezt, *A Hét* nevű hetilapban pedig álneveket választott magának.⁶ A festés mellett mindig írt, a na'conxypani képeket is mesék kísérik *Na'Conxypani történetek* címmel.⁷ A maszköltés a szövegeiben is megmutatkozik: *Cevian Dido* és *Pauline Hölseel* című regényébe is beilleszti azt az Oscar Wilde-idézetet, miszerint „[a]z ember legkevésbé önma-ga, ha saját személyében beszél. Adjatok neki álarcot, és az igazat fogja mondani.”

Míndez a na'conxypani képek⁸ értelmezésére nézve is jelzős: az áttetsző árnyalatokkal, a vékonyan felhordott festékréteggel, a csillámló színekkel és a finom vonások hiányával az arcok kidolgozatlanok, stilizáltak, ami bizonyos szempontból egységessé teszi őket. Mint ahogyan a *Na'Conxypani történetekben* a szereplők vissza-visszatérnek (ilyen például a cukrászdatulajdonos Bolboll anyó, Bamm, a házmester vagy Huttertonn, aki állandó jelleggel valamilyen kísérleten pepecsel a laboratóriumában), a képeken is bármelyik alak tekinthető maszknak, jelmeznek, amelyekbe kedvére belerajzolhatta/festhette magát az alkotó.⁹

⁴ A képcímek a két, Gulácsyval behatóan foglalkozó művészettörténész (Szabadi Judit és Marosvölgyi Gábor) által szerkesztett albumokban nem minden esetben egyeznek. Dolgozatomban elsődlegesen Szabadi Judit címeit adom meg (Vö.: Szabadi Judit, *Gulácsy Lajos*, Bp., Corvina, 1969; ill. Szabadi Judit (szerk., vál., előszó), *Gulácsy Lajos, A virágünnep vége, Összegyűjtött írások Gulácsy-képekkel*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989), Marosvölgyi Gábor címváriánsait az adott kép első említésekor a főszövegben második helyen, a lábjegyzetben pedig zárójelben jelzem (Vö.: Marosvölgyi Gábor, *Gulácsy Lajos*, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2008).

⁵ Szabolcsi Miklós *A clown mint a művész önarcképe* című tanulmánykötetében az irodalom- és művészettörténeten végigvitt bohóc-motívumok sorában Gulácsy is helyet kap. Szerinte Gulácsy önarcképein a bohóc-toposz olyan konnotációkat idéz fel, mint a parodisztikus, ironikus, csúfandáros jelleg (Szabolcsi Miklós, *A clown mint a művész önarcképe*, Bp., Argumentum, 2011, 59.).

⁶ „A feszes bársonydrágában, csipkezsabóval, csipkemandzsettával és kúp alakú barettal olyan Don Quijote-megjelenése volt...” egy jelmezbálon pedig reneszánsz ruhában fényképeztette le magát (Idézi Szabadi Judit, *A káprázat festője: Gulácsy Lajos*. In: uő., *A modernizmus sorskérdései*, i. m., 75.).

⁷ Gulácsy meséi az alábbi kötetben olvashatók: Szabadi Judit (szerk., vál., előszó), *Gulácsy Lajos, A virágünnep vége, Összegyűjtött írások Gulácsy-képekkel*, i. m.

⁸ Egyik tanulmány sem vállalkozik arra, hogy meghatározza, pontosan mely alkotások sorolhatók „a na'coxypani vonulathoz.” A jellegzetes emberalakok, ruhák, a kisvárosi környezet, illetve az alapján, hogy melyeket említik a legtöbbször, az alábbi képeket sorolom ide: *Na'Conxypanban hull a hó (Egynapos hó)*, 1913; *Sétálók Na'Conxypanban*, 1909 (*Gyxvilp*, 1910 körül); *Utca Na'Conxypanban*, 1902; *Cökypon*, 1909 körül; *Na'Conxypan (Látomás Veronában)*, 1910–1912; *A Na'Conxypan-i polgármester*, 1909 körül; *Na'Conxypan-i jegyespár*, 1903; *Vasárnap délután Comóban*, 1911–1912; *Na'Conxypani utcarészlet (Acrobatmania)*, 1908 körül; *A hídon bolondos, furcsa népség vonult keresztül*, 1908; *A püpos vénkisasszony régi emlékeit meséli Herbertnek*, 1911–1912; *Na'Conxypani alak (Deux Gulácsy)*, 1909 körül; *Bohócok (Na'Conxypani alakok)*, 1911–1912.

⁹ Így fogalmaz Gulácsy egyik Erdei Viktorhoz írott levelében: „Igazán úgy fogok itt élni, mint egy Na'Conxypan-beli herceg”; „Kedves Hercegem, Vittorio! Na'Conxypan-i uralkodásom és a Vajkutyta utcai köznapok elkövetkeztek. Kis különítvényem, mint egy ősi kastély oly rendíthetetlenül áll. (...) Ölel hű Birkabordiani Gulácsy Lajos” (idézi Szabadi Judit, *A fantasztikum tartománya: Na'Conxypan*. In: uő., *Gulácsy Lajos, szemtől szemben*, Bp., Gondolat, 1983, 224.

A Gulácsy-féle és a weöresi jelmezöltés azonban különbözik is egymástól. Míg Gulácsy saját arcot adott a képein különböző szerepköröket betöltő alakjainak, személyessé téve ezáltal alkotásait és művészetét, addig Weöres költészetében éppen a személyesség zárójelbe tétele, kivonása a cél. Szabadi Judit például egyenesen „alanyi festőnek” nevezi a művészt; úgy fogalmaz: „[h]a van alanyi költő, Gulácsyt alanyi festőnek mondhatjuk, akinek egy sereg képe vallomásos jellegű, olyannyira, hogy álmainak gyakran ő a folytonosan álcázott, illetve átváltozott, és ezáltal megsokszorozott arcú hőse.”¹⁰

Ezzel szemben így szól Weöres *Ars poetica* című verse: „Az okosok ajánlják: legyen egyéniséged. / Jó, de ha többre vágyol, legyél egyén-fölötti: / vesd le nagy költőséged, ormótlan sárcipódet.”¹¹ A *Tizedik szimfónia* sorai („[e]gymásra nézünk: nem tudjuk társaink nevét, nem tudjuk önmagunk nevét. Mert nincsen.”¹²) éppen ellentétes személyiség-felfogásról tanúskodnak, mint az a gesztus, hogy Gulácsy a saját képeit „kis Gulácsyk”-nak nevezte.¹³ A weöresi személytelenség összhangban van a modern líra deperszonalizáló tendenciájával, de egyben annak speciális változatát teremtette meg azzal, hogy a szöveg – látszólag paradox módon – éppen az énben való mélyebb merüléssel véli elkerülhetőnek az ént („Pedig nem rejtőzöm – csak igazában nem vagyok (...) de legbenső mivoltom maga a nemlét.” [*Önarckép*]¹⁴). A weöresi poétikai magatartás tükrében a versben megidézett Gulácsy-féle művészi attitűd – a személyesség projekciója képekbe, alakokba – ironikusnak tekinthető.

Tinta és festék nagyító alatt

Az antropomorfizált természet

Közelebbről szemlélve a Gulácsy-képeket és a Weöres-verset, a közöttük lévő összetartozás megítélésem szerint két jellegzetességben ragadható meg: az ember és a természet viszonyának, illetve az alakváltás – hangváltás – hangnemváltás kérdéskörének megjelenítésében. A Gulácsy-képek központi motívuma az ember, hol a személyek központi elhelyezkedése révén (*Na'Conxypan. Látomás Veronában*), hol a létszámuk által (*Cöcxpon, A hídon bolondos, furcsa népség vonult keresztül, Sétálók Na'Conxypanban*). A természeti elemek és az épületek is valójában vagy emberi alakokat, vagy rejtetten valamilyen emberi testrészletet formálnak. A *Sétálók Na'Conxypanban* című képen a kemence szájaként funkcionáló lyuk két stilizált emberalakot idéz, a *Cöcxpon* című rajzon a felirat fölötti ábrán szem, száj, orr rajzolódik ki a vonalakból. A *Na'Conxypan-i jegyespár* című képen a nő ruhamintája női fej körvonalait sugallja, az oldalra kunkorodó kacsok hajfürtökre emlékeztetnek; az eltűzött, buggyos szoknyanadrág ívét pedig visszatükrözi az óriásvirág formája, ezzel is szoros kapcsolatot létesítve az emberi, mesterséges tárgy (a ruha) és a természeti motívum között.

A visszatükrözés, ember és természet összekapcsolása önmagában még nem lenne humoros, de az a fajta egyenrangú viszony, amely annak köszönhető, hogy az emberi alakok beleolvadnak a természetbe, a torz, groteszk elemek társaságában burkolt gúnyt sejtet. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulása a *Sétálók Na'Conxypanban* című kép egyik részlete. A festmény bal oldalán végighúzódo fa képéből állati arc rajzolódik ki. Az oldalhajítás két le-

¹⁰ Szabadi Judit, Gulácsy Lajos önarcképei. In: uő., *A modernizmus sorskérdései*, i. m., 123.

¹¹ Weöres, i. m., II., 146.

¹² Weöres, i. m., II., 280.

¹³ Szabadi Judit, A káprázat festője: Gulácsy Lajos. In: uő., *A modernizmus sorskérdései*, i. m., 83.

¹⁴ Weöres, i. m., I., 272.

vele a tövében megjelenő két fekete folttal szempárt jelenít meg szemgolyóval, alatta-közötte orr, a fölötte nyúló lapulevélforma pedig fülpár. Az orr meghosszabbítása madárcsőrre vagy ormányra, a fülek pedig méretükből és formájukból adódóan elefántfülekre emlékeztetnek, ami már önmagában is groteszk hatást kelt, hiszen a növény kecses, hajlékony, finom indázása éles ellentétben áll az elefánt tömegképzetével. A groteszk hatás a komikum minőségével párosul azáltal, hogy e képrészlet alatt álló férfi kalapja belelóg a kompozícióba: a kalap karimája kiegészíti azt, száját formáz. A kompozíció nevetségessé teszi az embert azzal, hogy egy nagyobb képi struktúrának rendeli alá. A komikum abból fakad, hogy e kimerítet állókép csupán kívülről szemlélve válik humorossá, a férfi szemszögéből nézve mindez nem látszik, ő maga tehát nincs tudatában annak, hogy gúny tárgya.¹⁵

A *Dalok NaConxypan-ból* rájátszik a Gulácsy-képek sajátos ember-természet viszonyára, hasonlóképpen egyenrangú kapcsolat jön létre („[h]a csízzé válnál – máma ez a gondom” [230.]; „[k]is királynő, te árvácska-cipőjű” [229.]; „a víz alatti házban éledegélek, / s fölfalnak tengermélyi csillagok” [230.]). Ez a fajta organikusság, az összeolvadás a természettel és a tárgyakkal nem egyedüli jelenség Weöresnél: költészetében a személyesség felszámolásának egyik ismérve ez a poétikai technika.¹⁶

A „közelítés” azonban kétirányú. Weöresnél nem csupán az ember közelít a növényi és animális szinthez, hanem a természeti elemek és tárgyak megemelkednek, antropomorfizálódnak. Az állatok neve előtti határozott névelő („a nagy majom,” „a huszonnégy nagy madár”) – amellett, hogy mesés elem – a bensőséges viszony, az ismertség jele. A természet emberhez közelítésének metaforikus megjelenítője az „[e]rkélyemet már fölverte a bő fű. / A halk patak elmosta kertemet” (229.) sor. A megemelés kifejezetten poétikai eszköz pedig az aposztrophé („[s]zélkakasok, vihar-ütemre forgók, / mohos kriptámban hallok hangot!”; „[v]ilág hajósa, hajnal, tiszta néne, / egy csöppke mézes-csészét adj nekem” [229.]). Az aposztrophé persze nem kivételes eszköz a lírában, itt azért érdemes mégis tekintetbe venni, mert a Gulácsy-képek említett jellegzetességének tükrében jelentésképző szereppel bír. A versben kiemelt helyen szerepel, hiszen a felütés ezzel indít: „[h]ová repültök, háromélű kardok, / forróságtokra mely ég szele fűtt, / e jeltelen világon mit akartok” (227.). Az aposztrophé jellemzőit számba vevő Jonathan Cullert idézve, az alakzat funkciója a világ dolgainak érzékennyé tétele, valamint annak előidézése, hogy a tárgy is én-ként konstituálódjon, ami egy „te”-t implikál.¹⁷ Weöres versében tehát az egyenrangú viszony az aposztrophé alakzatán keresztül, vagyis hangsúlyosan a *hangra* épülő és építő poétikai eszköz révén érvényesül (a következő fejezetben látni fogjuk, hogy miért kiemelt jelentőségű a hang eszközként működtetése).

Ez a fajta kiegészítő jelleg, másfajta látásmód a Weöres-versben ezen kívül még egy ponton észlelhető: a mindkettejük művészetében hangsúlyos organikusság megjelenítése más-más stilisztikai jeggyel párosul. A finom ornamentika Gulácsynál túlzásba és torzításba hajlik. A szecesszió és a rokokó jegyei, a kecses vonalvezetés a törekenység, báj,

¹⁵ E tendencia érvényesül Gulácsy egyik (nem na'conxypani) szövegében is: „A Nő beszél: a hallgató Nő, ki soha nem szokott nyílt lenni hozzád. (...) Feléd nyújtja ívelt karjait, az ágakat, melyek hótéstéből nőnek s kék hálóját vetik feléd a titkolt szent bűnök özönének” (Gulácsy Lajos, *Beszéd egy ismeretlen műremekről*. In: Szabadi Judit (szerk.), *A virágünnep vége*, i. m., 1989, 50.).

¹⁶ Csak néhány példa a Weöres-korpuszból: „Amikor még senkise voltam, / fény, tiszta fény, / a kígyózó patakokban / gyakran aludtam én. / Hogy majdnem valaki lettem, / kő, durva kő” (*Ének a határtalanról*, Weöres, i. m., III., 135.); „Árnyad voltam, nedves moha közt bujdoskoltam, (...) Lángod voltam, forróságodat sírva hordtam.” (*Tündérszerelem*, Weöres, i. m., I., 249.); „Gyilkolva mozog / erdőborított zuhatag világa / hol a hím a nőtényt leszúrja / hol a nőtény a hímet elnyeli (...) a sötét úton amerre a kétfejű suhan / akiben én vagyok te és te vagy én” (*Grádcok éneke V.*, Weöres, i. m., II., 224.).

¹⁷ Culler, Jonathan, Aposztrophé, ford. Széles Csongor, *Helikon*, 2000/3., 370-389., 372.

idill, szépség hordozói, túlesztétizáltságukkal azonban már-már karikatursztikussá válnak. Jellemző a természeti szép kiemelése, eltúlzása. A *Sétálók Na'Conxypanban* című képen a fa oldalhajtása legalább kétszer akkora, mint az emberek, egészen a lap tetejéig ér. Az emberi alakok esetében pedig bizarr hatást kelt az együgyű gyermekrajzszerűség. A *Sétálók Na'Conxypanban* vagy a *Na'Conxypan-i jegyespár* című képen megmarad ugyan a nők kecsessége, nőiessége, azok mégis egyben csúffá, nevetségessé válnak a kabátok, kalapok, szoknyák torzításával, a ruhaviseletben a pöttyös-csíkos kombinációval, a bumfordi cipőkkel vagy a *Cökxpon* című rajzon a kopaszsággal, a torzan nagy csípővel.

Weöres versében ezzel szemben inkább ellentétező technika részét képezik ezek az elemek. A *csízzé válás*, az *árvácska cipő* mesés, színes, bájos, gyönyörű szép esztétizáló képek sorába illeszkedik. A mesélés beszédhelyzetét teremti meg a következő sorok: „[a] városban, mit hét napig kerülhetsz, / arany-szekrényben él a nagy majom,” (228.) „[h]ol lila fák közt lankadoz a lélek, / ott alszik a huszonnégy nagy madár,” (228.) „[a] költőherceg várt rám a hegy ormán / négy asszonnal” (228.). Az arany-szekrény, az „elhamvadtt reggelek,” a Hét Harangvirág Tere, a csöppke mézes csésze képe, az éjfél vad tenger szemre hajló ág-boga mind-mind értéktelített, fokozottan szép képek.

A „fölfalnak tengermélyi csillagok” sor pedig félelmetességével ahhoz a képcsoporthoz tartozik, amely ezekkel éppen ellentétes minőséget hordoz. Domináns emellett a kétségbeesést, kint, bánatot, fájdalmat kifejező *sírás* motívuma („s mindannyian zokogtunk reggelig” [228]), „egy sovány angyalka sír magába” [229.], „ki sírva faggatsz, hű baráti lélek” [230.]). Hangsúlyosak a veszteséget, lemondást tükröző elégikus életképek: „hasztalan reméltem, hogy kiérek az igazság elé,” (227.) „csak két fejem maradt és három ujjam,” (228.) „mert ókulája elhagyta szegényt” (229.). Erőtlen az erőszak, a brutalitás, az ebből fakadó testi fájdalom képi megjelenítése is: „[t]üdőm velem volt, míg én verekedtem / s amint elnyúltam holtan a havon / és kővé fagytam,” „szétpancsolt vér és kidült szesz,” „vérző-talpú szegény katona” (230.). Tehát az a fajta megjelenítésmód, amely Gulácsy képein a túlesztétizáltsággént, a szépség jegyeinek eltúlzásaként, az alakok torzításaként jelenik meg, Weöres versében az ellentétes minőségek egymás mellettiségéből fakad, sőt az éles szembenállás miatt még hangsúlyosabb is, mind a festményeken.

Alakváltás – hang(nem)váltás

A képek és a vers között a másik és egyben legérdekesebb kapcsolódási pont az alakváltás – hangváltás – hangnemváltás kérdése. Ha megvizsgáljuk, hogy ki beszél a versben, látjuk, hogy a lírai én nem feltétlenül egyedüli. A második strófában a „hosszú, függélyes, szűk fémcső” képe, a csúszás és megérkezés aktuasa a születés folyamatát idézi: a megszólaló mintha saját születéskori perspektívájára emlékezne. Ezt követően hol egy hajós beszél („[l]átták kék vitorlám” [228.]), hol egy „költő herceg” szólal meg („[p]olcoid föl lábadat s pihenj, aludj csak, / elfáradt szolgám” [228.]), hol egy szolga (a szolgája?): „[a] költő herceg várt rám a hegy ormán” (228.).

A különböző beszélők feltételezését a strófák eltérő tér- és időképzete, eltérő életképei, szituációi is felerősítik. A versszakok számozása külön, lezárt egységeket sugall, ami azt a kérdést veti fel, hogy versszakokról vagy versekről beszélünk-e egyáltalán: a cím vonatkozhat egyetlen szövegre, de húszt költeményt összetartó cikluscímet is jelölhet. A négy sorból álló, tipográfiailag szinte szabályos, téglalap alakú versszaktestek kis képecskékre hasonlítanak¹⁸ (természetesen azon előzetes tudással, hogy a vers képzőművészeti alkotá-

¹⁸ Hasonló tipográfiai technikával találkozunk Babits Mihály *Messze, messze...* című versében vagy a zenében Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* című zongoradarabjában, ahol egy-egy megkomponált tétel feleltethető meg az egyes képeknek.

sokat dolgoz fel). A strófák ezáltal a Gulácsy-festmények verbális kivételüseként is értelmezhetők, megírt, *megverselt Na'Conxypan-képekként*. Ha mindezekre a verscím (összetartó erejének) távlatából tekintünk, apró, színes rajzdarabkákból álló mozaikképet kapunk, fiktív Na'Conxypan-montázst.

A *Dalok NaConxypan-ból* és a montázstechnika összekapcsolását más szempont is alátámasztja. A versre végig jellemző a szétesés és egység élményéből fakadó kettősség. Gyakoriak a töredezettséget hordozó sorok: „erre futnak / a régesrég elhamvadt reggelek” (228.), „[c]sak két fejem maradt és három ujjam” (228.), „[r]omok alól a menny cafrangja látszik, / itt-ott kilóg mint korhadó palást” (231.). Ezzel szemben egységélményt sejtet a cím összetartó ereje, az állandó dialogikus beszédhelyzet, a napszakok, a színek, a mesés motívumok, állatok, természeti elemek gyakori megidézése. A verbeli alapélmény, a kettősség tömör kifejezője a „[s]zemeddel az egész tengert halászod / s horoggal mit fogsz? Egynéhány halat” (231.) verszárlat, amelyben a tenger birtokba vehetetlensége a töredezettség, a szétesés élményéből fakadó hiányérzet képi megjelenítője. Emellett a szürrealisztikus elemekkel megidézett álomszerűséggel a vers olyan, Weöres költészetén belül néhány évvel későbbi, avantgárd jegyekben tobzódó költeményekhez kapcsolható, mint az *Arany kés forog* (1946) vagy *Az áramlás szobra* (1944), utóbbiban az értelmén túli megidézés a nyelvtani szabályok megsértésével is kiegészül („nyugmozgás siethez indul sietben ablakik”).¹⁹ A NaConxypan-vers színes, mesés elemei József Attila *Medáliák* című versét is eszünkbe juttathatják. Az avantgárd jegyek a történeti távolság miatt is jelentésképző szereppel bírnak: a vers nemcsak magán viseli, de a jellegzetességek dominanciájával reflektál is arra, hogy Gulácsy századfordulós preraffaelita ihletettségű, szecessziós szimbolizmusát a '40-es évek elején szövegezte meg, „modernebb” nyelven válaszol rá.

A kérdésre, hogy ki az egyes versszakok beszélője, a lehetséges válasz összefüggésben áll azzal, hogy Weöres verse éppen Gulácsy képeit idézi meg, tehát azzal a (már részletezett) művészi magatartással, hogy szinte mindegyik képébe belefestette az arcképét. Efelől nézve a különböző strófák eltérő beszélői közül néhány versszak megszólalóját egy-egy megalkotott Gulácsy-hang is képezheti, mely értelmezési kísérletet még izgalmasabbá teszi, ha figyelembe vesszük Weöres „próteusziként” emlegetett poétikai magatartását. Ahogyan tehát Gulácsy a festészetében szinte belép a saját megalkotott világába, ez a játék Weöresnél úgy jelenik meg, hogy a versben hol egy ismeretlen, hol akár egy „Weöresével,” hol pedig egy „Gulácsyával” azonosítható hang szólal meg.

Az „[a] városban, mit hét napig kerülhetsz, / arany-szekrényben él a nagy majom”; „ott alszik a huszonnégy nagy madár” (228.) sorokban a határozott névelők hordozta ismertségérzet múzeumi, városlátogatói, tárlatvezető-jelleget kölcsönöz, ami azt sugallja, mintha egy megalkotott Gulácsy-figura idegenvezetőként mutatná be saját városát. A hatodik versszakban szintén lehet Gulácsy a beszélő, a „költő-herceg” érthető Weöresre.²⁰ A „[s]zép városodban tévedezve jártam, (...) / s homlokod titka átömlött belém.” (229.) szövegrész megszólítottja pedig a festő. A „[h]a csízzé válnál – máma ez a gondom – / hoznál-e nékem ünnepkor diót?” (230.) sorok a Gulácsy-féle metamorfózisra és (önreflexív megnyilvánulásként) a weöresi költészet jellegzetes alak-, szerep-, hangváltására is utalhat.²¹ A hangöltési játék a legtöbb strófában tetten érhető, ezáltal a versszöveg egy

¹⁹ Weöres, i.m., I., 413.

²⁰ Adalék ezen értelmezési lehetőséghez, hogy Weöres Sándort a korabeli kritika és az irodalomtörténet is költőzseninek, csodagyereknek tartotta. Erről lásd Schein Gábor kismonográfiájának „*Te drága csodagyerek*” című fejezetét (Schein, i.m., 18-27.); illetve az is áruklodó, hogy Vas István *Mért vijjog a saskeselyű* című munkájában a Weöresről szóló fejezet címe: „A kis főherceg” (Vö.: Vas István, *Mért vijjog a saskeselyű*, I., Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 230-256.).

²¹ Érdekes hasonlóság Gulácsy és Weöres művészi magatartásában az is, hogy a metamorfózis

Weöres-Gulácsy párbeszédés játékként is olvasható. Ezt nyomatékosítja a címben a -ból rag, amely azt előlegezi, hogy a beszélő egy másvalaki által teremtett világból szólal meg.

Az alak- és hangváltás azonban *hangnemoáltással* egészül ki, és ezen a ponton válik hangsúlyossá a másik médium megidézése. A Weöres-versben a képteremtés mellett a hang, a líra hangzós létmódja is különösen fontos szerepet kap, az egyes strófákban nemcsak a megszólalók különböznek, hanem a *beszédmód is modulál*. A versfelütés érdeklődő vagy számon kérő kérdő mondatait a harmadik és negyedik versszak leíró jellege, higgadt, mesélő beszédhelyzete követi. Az ötödik strófában „a kis hidon mindennap várta-lak” sor hiányt és csüggedést tükröző hangvétele után a következő „[a]zóta mennyit hal-ványult az éjjel!” (228.) felkiáltás örömet, reményt sugall. A hetedikben a megszólaló hangja gondoskodó („[p]olcold föl lábadat s pihenj, aludj csak, / elfáradt szolgám” [228.]). A nyolcadik versszak „[c]sak két fejem maradt és három ujjam: / bujdosnom kellett zöld hinárokon, / és meg nem mondta senki, hova fujjam / sóhajomat, mely veletek rokon!” (228-229.) felkiáltása kétségbeesést tükröz. A tizenharmadik versszakban a lírai én könyörgő hangon beszél („[v]ilág hajósa, hajnal, tiszta néne, / Egy csöppke mézes-csészét adj nekem / S megengedem hálából és cserébe, / hogy árnyamat elnyújtsd a nagy hegyen” [229.]), majd az ezt követő strófa „[e]zer sugár találkozik az úrben (...) [c]sak a sorsok közt nincs találkozás” (230.) tényközlő kijelentő mondatai bölcséleti hangnemben szólnak meg.

Azt a fajta stilisztikai játékot tehát, amely a képzőművészetben az alakok szintjén ragadható meg, a vers a hang játékaival idézi, az *alakoáltást hangnemoáltással* jeleníti meg, vagyis kijátssza a líra (részben) akusztikus létmódját. (A költészetre utalás explicit megfogalmazása az utolsó versszak felütése: „E vers is valóság, akár az álmod.” [231.]) Az egyes strófák hangnemének különbözősége azonban nemcsak a költői nyelvhez való viszonyként artikulálódik, hanem egyben zenei technikára emlékeztető modulációt idéz. Ezt erősíti a cím, amelyben a „dalok” főnév utalhat akár a lírai, akár a zenei műfajra is.

Így a *Dalok NaConxypan-ból* verssel és énekkel is felidézi Gulácsy birodalmát és megteremti a saját NaConxypan-városát. Amellett, hogy Gulácsy világa mind a stilisztikai eszközökkel, mind a hozzá kötődő művészi attitűddel inspirációs forrásként szolgál, a vers feldolgozza és újra is alkotja a jellegzetességeket. Mindezt úgy teszi, hogy reflektál a művészi magatartásbeli hasonlóságokra, eltérésekre, és kijátssza a mediális és stílustörténeti különbségeket. Így keletkeznek a dalok Na'Conxypanról és Na'Conxypanból. Így lesznek a megverselt Gulácsy-képekből *megénekelt Gulácsy-képek*: weöresi NaConxypan-montázs.

---

egyek alkotásokban mindkettejüknél nem-váltással is párosul. A *Rózsaloag* (1913–1918) című kép például egy férfiruhába öltöztetett nőt ábrázol, ami egybecsenghet Weöres *Psyché*beli nem-váltásával.

„ÖREG CSONT, IFJÚ CSONT”

A haláltánc mesterei: Babits és Weöres

A középkori haláltánc-műfaj és közismert motívumai az utókor több alkotóját is inspirálták. A legenda, az everyman-dialógusok és a vadomori műfajainak ötvözéséből¹ a 14. század második felében saját vonásokat öltő danse macabre már a középkorban is több művészeti ágban jelentkezett, így 19. és 20. századi formái is hasonló változatosságot mutatnak. A zenében Liszt és Saint-Saëns, a drámairodalomban Strindberg, a műfaj költészeti átformálásában Arany, Baudelaire, Ady, Rilke és a Rilket fordító Kosztolányi is érintett, továbbá Faludy Villon-átköltését, *A haláltánc-balladát*, a 20. század második feléből Szilágyi Domokos *Haláltánc-szvitjét* emelhetjük ki. Ebből az impozáns sorból mégiscsak Babits és Weöres *Haláltánca* mutat közelebbi rokonságot. Az 1919 előtti Babits-poézis Weöresre gyakorolt hatása ismert, ami legfőképpen a személyiséget és személyességet visszavonó, szerepek és tárgyias megszólalásmódok mögé húzódó, kultúrtörténeti és költészeti hagyományokat integráló poétikai vonásokban és a létezés általános törvényszerűségei iránt fogékony, a *mindenséget versbe venni vágyó* közös költői attitűdben érhető tetten. A Babits-hatás tárgyalásakor Tamás Attila Weöres-monográfiája² e két vers kapcsolatára nem tér ki, de mivel Babits első két kötetének több verse egyértelmű intertextusként tűnik fel a fiatalabb alkotó költészetében, a *Haláltánc* esetében a Weöresre gyakorolt hatás meglétében nem, esetleg csak mértékében bizonytalankodhatunk.

A két azonos témájú és más szempontokból is analógiákat mutató vers összehasonlítása a szép egyezések felfedezésén túl arra is rávilágíthat, hogy melyik költő mit tartott fontosnak a haláltánc műfajából a 20. század első felében, illetve hogy Babits költészetéhez képest a Weöres-lírának milyen elmozdulásai figyelhetők meg e szűk (kereszt)metseten át.

Babits *Haláltáncát* bizonyára Holbein Haláltánc-sorozata (1522–26) inspirálta, a fametszetek gyűjteményére, amely a költő könyvtárában megvolt,³ már 1906-os Kosztolányihoz írt levelében utal: „Decemberben új ciklusba fogtam; Haláltánc-félébe, s csakugyan a régi német metszetek hatására, melyeknek sok másolatát néztem.”⁴ Ekkor azonban *A halál automobilon* és a *Régi szálloda* című műveket készíti el mint a halál-ciklus darabjait, ezek később az első kötetben kaptak helyet. A Holbein-inspiráció utórezgéseként tartható számon a *Haláltánc* című darab, amelynek keletkezését Rába György 1908 végére és Fogarasra helyezi.⁵

Weöres *Haláltáncának* keletkezéséről még kevesebbet lehet tudni. Az 1935-ös *A kő és az ember* című kötetben látott napvilágot *A négy évszak* című kompozíció záródarabjaként,

¹ A haláltánc műfajának műfaji alakulástörténetéről vö. Kozáky István, *A középkori haláltánc keletkezéstörténete*, Bp., Egyetemi Ny., 1926.

² Vö. *A pályakezdés* című fejezet, 32-34. oldal. In: Tamás Attila, *Weöres Sándor*, Bp., Akadémiai, 1978.

³ *Babits Mihály könyvtárjegyzéke*, OSZK, Kézirattár, Babits-archívum, III/1724. A fametszetek az interneten: <http://ebooks.adelaide.edu.au/h/holbein/hans/dance/complete.html#chapter1>

⁴ *Babits Mihály levelezése 1890-1906*, s.a.r. Zsoldos Sándor, Bp., Korona, 1998, 215.

⁵ Vö. Rába György, *Babits Mihály költészete 1903-1920*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 285.

s csak utólagosan, 1970-ben, az *Egybegyűjtött írások*ban kapott zenei szerepet, s vált az *Első szimfónia* téli tételévé. Mielőtt kiszakítom ebből az egységből az összehasonlítás kedvéért, érdemes kiemelni, hogy az *Első szimfónia* a *Jubilus* tavaszi ujjongásával, örömeivel induló, majd a nyári naphimnusszal folytatódó kompozíció utolsó két tételében az éneket a tánc váltja fel, s ez a megnyilatkozásmódbeli váltás hangulati töréssel is jár: az elmúlást, a létezés rendjének örök körforgását szomorú keringővel térré formáló darabot a haláltánc groteszk karneválja követi zárlatként.

A tánc a lépések ritmusában és irányában ölt formát az eltáncolás pillanatnyi idejében, a jelenlét, a kinesztézis és az érzékiség logosz által hozzáférhetetlen terében. Ám éppen a jelenlét-tapasztalat, az élmény rögzíthetetlensége következtében a tánc mindig magán viseli önnön mulandóságát, ezáltal szomorúságát, fájdalmát. Ezért Weöres ősi *Valse triste*-jében és téli *Haláltánc*-darabjában az emberi lét elmúlását, örök körforgását felismerő, verbalizálhatatlan, szubjektumon túli létélménynek adekvát kifejezési formája a tánc, különösen, ha a versek testtapasztalatát is hozzáillesztjük mindehhez, hiszen a természet és az emberi test egymásra, majd verestetté íródása, illetve szövegtestté táncolása a létezés megközelíthetőségének egyetlen, értelmén túli, esztétikai lehetőségét sugallja. A középkori haláltánc 20. századi továbbgondolásai, műfaji transzformációi is ennek a logosz és értelem feletti tapasztalatnak kifejező formáivá válnak.

Ha Babits és Weöres verseinek az eredeti műfajhoz való viszonyát vizsgáljuk, látható, hogy Babits távolodott el jobban a középkori formától, a lelkeket sorra táncba hívó szerkezettől. Babits költeményének három egysége hangulatában, hangvételében is eltér egymástól. A hideg, nyomasztó téli táj megjelenítésével induló vers csak az első egység végén érkezik meg a holtakhoz. A második rész már a lepedős alakot helyezi középpontba, a költemény itt válik szédítővé, táncszerűvé a variációs ismétlések, kiazmusok és a hívó, csalogató felszólítások sorozatával. A harmadik egység azonban groteszkbe hajlítja a korábbi fájdalmas, felfokozott hangulatot, a halál telefonon jelentkezik be, a megszólaló a gúny által hangolja át a vers zárlatát. Kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, és a haláltánc párbeszédese, elősoroló formájához jóval közelebb áll Weöres verse. Ahogy a befogadó számára is igen hamar kiderül, a gyakran ismétlődő rövid refrén pergő soraival vág bele a karneváli hangulatba, ezért nem is kezdésként, hanem inkább egy elénk táruló, nagyobb egészéből kiragadott metszetnek tűnik a vers. Weöres költeménye mintha a ciklus előző darabjának, a *Valse triste* keringőjének körforgását folytatná, csak szédítőbb sebességgel.

A fiatalabb alkotó tehát megőrzi a haláltánc alapformáját, a halál által táncba, halálba hívott halandók előszámlálását, s ha nem is a társadalmi rangok, a királytól, pápától a koldusig tartó hagyományos leltárba vételét végzi el, de ellentétpárokba állítva hat alaptípussal (gazdag-szegény, leány-legény, sovány-kövér) érzékelteti a halál mindenki fölötti hatalmát. Weöres személytelen, rögzíthetetlen pozíciójú megszólalásmódja általános léttapasztalatot összegez, a természet örök körforgását, ideiglenes halálát szembesíti minden emberi élet egyszeriségével, végességével, s e kettős rendnek feszültsége, abszurditása, szédítő befoghatatlansága a tánc körforgásában, a költemény ismétlésrendjében mutatkozik meg. Groteskséget, abszurditást azáltal kap a költemény, hogy egyrészt a szerző eloldja a témát az individuum egyszeri létezésének gyötrő tragikumától, másrészt a felhasznált alapmotívumon túl nem helyezi vallásos, keresztény kontextusba a költeményt. Weöres *Első szimfóniája* már következetesebben alkalmazza azokat a Babits által kezdeményezett poétikai megoldásokat, amelyeket a recepció a korai Babits tárgyias, a személyeséget a versből kivonó, a közvetlen individualitástól eloldó költői törekvéseiben jelöl meg. A Weöres-kompozíció első darabjának örömujjongása még fenntartja az én szerepversszerű pozícióját, a nyár kollektív naphimnusa azonban már mentes bármiféle énhez rendelt megszólalásmódtól, s a szimfónia további két darabjában is meghatározhatat-

lan és személytelen a megszólaló. A Weöres-szöveg nagy része olvasható a halál és a halandók párbeszédéként, ám több ponton is kisiklik ez a logika, s a beszélő rögzítetlenségével kell számolni. Kérdéses például a „Mindenfelé csupa hó...” kezdetű tizenkét soros és a „Se szántások, se utak” sorral kezdődő hat soros, főként tájleíró elemeket tartalmazó részek megszólalója.

Babits *Haláltánc* – látszólag – nem oldódik el az én-től, s a haláltánc motívumainak individuális, egyéni hangoltsága a halálvágy, haláltudat századvégi, 20. század eleji dekadenciájához, szimbolista költészetéhez közelítik a verset, a haláltánc témájának és motívumainak transzformációi első megközelítésben mintha ezt a szemléletet, életérzést fejeznék ki.

A tájleírással induló költemény több ponton is felidézi Petőfi téli pusztáját, a romantikusan sejtelmesre, fenyegetően félelmetesre rajzolt táj ember nélküliségében, személytelenségében csak a kötőszavak megteremtette mondattani feszültség sejtet fordulatot, amely az egység végén be is következik, az „akkor ébred régi rémem” sorral érkezik meg a beszélő önmagához. A téli táj motívumai átfedésben vannak, a puszta mint helyszín, a kihalt táj, a fagy, a hideg, a dér, a zúgó szél motívumai mindhárom versben tetten érhetők,⁶ a fenyegető állatvilág Petőfi és Babits, a Hold jelenléte és a hanghatások jelentősége pedig inkább Babits és Weöres között von párhuzamokat. Babits indításában a „téli vad madár”, majd a későbbi „jőj csak, jőj el, rossz madár” sorok Poe hollójának sejtelmességét, borongását is megidézik. A vers második egysége egyértelműsíti, hogy a téli táj, természet egy aktuális lelkiállapot kivetítése, az „Úgyis lelkem puszta táj, hol jó lélek egy se jár” kétszer is ismétlődő sora és az „Úgyis szívem temető, / lidércfényvel fényes, / ahol még a fű se nő / s hantja kénnel kénes” rész mutat rá a belső világ külső szimbolizációjára. Ezt a hangulatot a halálvágy, a halál csalogatása, hívása, a vele való egyesülés vágya fokozza, s a sorok, motívumok ismétlése, variációja segítségével megteremtett körtánc, szédület a felvázolt lélekállapot víziójává, már-már túlhajtásává növekszik.

A Babits-tánc halálos nászában beteljesülés és pusztulás együtt villan fel. A „vesd le lepedődet” rendre visszatérő sorai, az „öleld [...] régi szeretődet” felszólításai vagy a „meztelen csípő” „borzalomban, kéjjel” ölelgetésének dekadens erotikája szinte elragadja a befogadót, ám a költemény utolsó egysége mint „Mors ex machina”, a halál telefonos bejelentkezésével és a „Halló! Halál!” szójátékával egy csapásra érvényteleníti a komoly-nak vélt helyzetet, s visszafelé is megteremti a csúfondáros, ironikus olvasat lehetőségét. A költemény a téma groteszk feloldásával, a halál gúnyos kinevetésével írja felül a posztromantikus, dekadens, századvégi életérzés érvényességét. Babits *Haláltánc*ának iróniája nem saját költői tárgyát érvényteleníti, hanem az én-hez mint aktuális lélekállapothoz, helyzethez társított referencialitás megkérdőjelezésével az én mint versben konstruálódó személy szereppozícióját, kimozdíthatóságát tételezi.

Weöres haláltáncának groteszk alapállása nem a lírai alany problematikájából adódik, hanem abból a már korábban is említett megközelítésből, amely az emberi lét jelentéktelenségét hangsúlyozza a létezés végtelen időtlenségéhez, körforgásához képest, s ezt a szimfóniatételek formai, hangulati variabilitásának párbeszéde magasabb szinten érleli egységgé: a négyrészes kompozíció eredetileg is *A kő és az ember* kötet individuális megszólalásmódtól tartózkodó, az univerzum törvényszerűségeit megverselő *A tömeglélek énekei* ciklusába illeszkedett.

---

⁶ „Mint befagyott tenger, olyan a sík határ, / Alant röptül a nap, mint a fáradt madár,” [...] „Üres most a halászkunyhó és a csőszház; / Csendesek a tanyak, a jószág benn szénáz;” [...] Hóval söpörték be a szelek az utat. / Most uralkodnak a szelek, a viharok, / Egyik fönn a légben magasan kavarog,” [...] „A rónára halvány ködök települnek,” [...] „Háta mögött farkas, feje fölött holló.” (Petőfi Sándor: *A puszta télen*)

A Weöres-mű grotesksége az egyes halandók megjelenítésében érhető tetten, a saját sorsukat összegző megszólalók nemcsak a középkori műfaj bravúros sorssummázatait idézik meg, ahol a gúny még leginkább az egyházi vagy világi ranggal bíró személyek olcsó pusztulásának szólt, hanem mindennek már Villon által is groteszkre hangolt változatát erősítik tovább. Weöres megjelenített figurái Holbein fametszeteihez hasonlóan azt szemléltetik, hogy minden emberben valamilyen rémes sors lappang, s ez groteszk elmúlásakor manifesztálódik.⁷ Közös mindkét versben, hogy a halál egzisztenciát érintő vetületeit, a bűnös lélek elkárhozását vagy megtisztulását egyik költemény sem teszi tárgyává, pedig a haláltánc középkori változataiban általában a mű elején megjelenik egy hitszónok, szerzetes, aki a Szentírásra való hivatkozás mellett jó tettekre, bűnbánatra buzdít, hiszen gyorsan elmúlik az élet, és íme, a halál már kezdi is szörnyű táncát. Így mindkét 20. századi költőnél a test pusztulására, elmúlására, a test metamorfózisára helyeződik a hangsúly.

Babits versében a halott és a halál alakja szétválaszthatatlanul oscillál, ami a haláltánc középkori műfajelőzményeit, alakulástörténetét vizsgálva is hasonlóan összetett jelenség, hiszen a csontváz a korai „három élő, három holt” legendájában a halottat, de az everyman-dialógusok allegorikus alakjaiban a halált jelöli, a későbbi képzőművészeti ábrázolások pedig minden alak mellett megjelenítették a csontvázat,⁸ a két figura együttes jelenléte a halál és a halandó ember párbeszédére (és táncára), ám az időtényező feloldása esetén élő és holt alakok együttes ábrázolására enged következtetni. Babits egyfelől a régi holtat hívja, és a „vesd le bőröd, husodat” sor is a testi, emberi forma levetkezését kéri. Az „élve trónol a halál”, „Fagy ölelget” képek azonban inkább a halál képzetét idézik fel, s ezt a képzetet a telefonon bejelentkező alak is megerősíti a harmadik egységben. Az élő élettelenbe fordulása, metamorfózisa a szemünk előtt történik, sőt, az átalakulást számos felszólítás sürgeti: a „vesd le lepedődet” sor háromszor is ismétlődik, a „vesd le bőröd, husodat, hadd szorítom csontodat, meztelen csípődet” rész erotikus egyesülése szépség, rettenet és ironia bizarr együttesét eredményezi. A tánc kevésbé *macabre*, azaz ijesztő, rettenetes, inkább komikus, groteszk hatást kelt.

Weöres versében még erőteljesebb a test felszámolása, a dezantropomorfizáció, amely épp a ciklus harmadik darabjának, a *Valse triste* eljárásának inverzét hajta végre. Míg az őszi elmúlás versében a természeti képek az emberi test formáival íródnak egybe, antropomorfizálódnak, addig a *Haláltánc* ennek ellenkezőjét vezeti végig. Az „Öreg csont, ifjú csont rajta-rajta-rajta” tízszer visszatérő refrénje a halál szüntelen buzdításaként tüzei a táncot, így a csont alapmotívuma uralja a költeményt, amelynek kereszténységhez köthető számos jelentése nem igazán érhető tetten Weöres költeményében, így leginkább az ember metonimikus (színekdochikus) *pars pro toto* jelölőjeként értelmezhető, de olyan részként, mely éppen lényegétől, minden emberitől és eleveenségétől megfosztva a halál felől utal vissza egykori létezésére. A konkretizálhatatlan megszólaló a „döcög a Hold, a fakó [...] kocog a Hold, a fakó” képekben a Holdra ruházza az Apokalipszis lovas halálalakját, ezzel is erősítve a dezantropomorfizációs irányokat.

A hat megjelenített embervariáns mindegyike önnön létét a halál állapotra felől összegzi, minden esetben az „amíg éltem, [valami] voltam” fordulat utal az életből való kihul-

⁷ Vö. Rába, i. m., 285.

⁸ A képzőművészetben elsősorban freskók maradtak fenn a témából, közös vonásuk, hogy a csontváz „sormintaként” minden emberi alak mellett feltűnik. Néhány ismertebb példa: „*Danse ferté-loupière*” L'église Saint-Germain de La-Ferté-Loupière („*Három élő és három halott beszélgetése*” és *Danse macabre*); a Saint-Pierre de Lancôme templom falfestménye; Miranda Adramin XV. századi mestertől: *Chaise-Dieu-panneau* a Saint-Robert apátsági templomban; Bern Notke: *Surmatants (Totentanz)*, a tallinni Saint-Nicolas templomban (XV. sz.); „Kastari” Vincent Mester falfestménye a horvátországi Beramban.

lásra, és a pusztulás esztétikája valamilyen módon a testi szükségletek kiemelésével vagy a test testtelenné válásának folyamatában, változásában fogalmazódik meg. A gazdag és a szegény ellentétpár az anyagi-testi szükségletek hiábavalóságára utalva fejezi ki a veszteséget. A nőalak almáinak jelentései a női test sorsával vannak összefüggésben, akár az elcsábulásból, bűnbeesésből következő fájdalmas szülésként, akár áldott méh gyümölcseként, akár nőiességet kifejező keblekként vagy egyszerűen női szépségként értjük, a veszteség látványos: „csupa váz és bőr”. A legény bajszát, férfiaságának jelképét giliszták dúlják szét, a kövér test szélként illan el a halálban, a sovány a „kidült komlókaró” metafora által veszti el vitalitását. A költemény keretét adó felsorolásban a ’lecsupasztított’, ’üres’ jelentésű, dezantropomorf állapotra utaló jelzők feszülnek szembe a keresztnevek személyességével: „Pöre Panni, szár Boriska, / lyukas Jancsi, zörgős Miska.”

Babitsnál a csont és a zörgő váz a stílusjáték kelléke, a „Jár a tánc és zörg a csont” kiazmusa a tánc – és a vers – zenéjét értelmetlen zörgésbe fordítja, a lemeztelenített csont motívuma, ahogy az egész költemény is, egy már kiüresedett, a romantika hagyományából táplálkozó, az én-t és lelkiállapotát középpontba állító poétika ironikus kiforgatását, érvénytelenítését végzi el, s ehhez a felszámoláshoz, Babitsnál nem ismeretlen módon, éppen egy jóval korábbi, középkori formaműfajt használ fel. Weöres e korai mesterdarabjában a – Babits-versben tapasztalhatónál jóval szolidabb – ironia, gúny nem egy poétika meghaladására, átértékelésére irányul, hanem a megszólaló az emberi sors örök léttörvényekhez viszonyított kicsinységét, röpké elillanását fejezi ki a (kör)tánc hajszájával. Weöresnél a csont hordoz valami lényegit, a lét lecsupasztított, mulandóságtól megfosztott esszenciájának, tisztaságának jelentései köthetők hozzá, a csontváz hasonló jelentésben, a létezés végső jeleként tűnik fel az *Egy összedrótózott csontvázhoz* című szonettben is:

*Te hús alól kikelt csipkés szobor:
nyálkás test végső, száraz állomása!
megrezdülő állkapcsod kattogása
szent dobszó: tisztaságodig sodor!*

[...]

*te vagy csak tiszta, vetkőzött valóság:
csontváz! létiünk nem-hervadó virága!*

Haláltánc

Ha a pusztán zug a tél
és kopogva hull a dér,
fázó farkas éhen ordít,
a hideg fogat csikordít,
köddel rémes a határ
s száll a téli vad madár:
mikor megfagy mind a vágy
s meleg vacok édes ágy
s künn a köd fehér tejébe
aranytojást ver a hold:
akkor ébred régi rémem,
mint a sírból kel a holt.

Lepedősen és fehéren. –
Jöjj csak, régi, régi holt,
úgyse félek tőled,
vesd le lepedődöt! –
Úgyis lelkem puszta táj,
hol jó lélek egy se jár, –
nem, még a madár se jár.
Úgyis szívem temető,
lidércfénnyel fényes,
ahol még a fű se nő
s hantja kénnel kénes.
Úgyis lelkem puszta táj,
hol jó lélek egy se jár,
élve trónol a halál,
jöjj csak, jöjj el, rossz madár,

vesd le lepedődöt,
vesd le bőröd, husodat,
hadd szorítom csontodat,
meztelen csípődöt!
Jár a tánc és zörg a csont:
így se félek tőled:
jöjj, öleld meg, régi csont,
régi szeretődöt.
Fagy ölelget, csont a lánc:
borzalomban, kéjjel –
jár a csont és zörg a tánc –
hadd fürödjünk éjjel.

Honnan tudom, hogy te jössz?
megtelefonáltad.
Lelkemen át utadat
régen megcsináltad.
Felriasztott éjeken
telefonod hangja:
balfülemben élesen
csendült rémharangja: Halló! Halál!
jöjj csak, jöjj el, régi csont,
úgyse félek tőled,
jöjj, öleld meg, régi csont,
régi szeretődöt:
Vesd le lepedődöt. –

Haláltánc

Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Pőre Panni, szár Boriska,
 lyukas Jancsi, zörgős Miska,
 öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Mindenfelé csupa hó.
 Döcög a Hold, a fakó.
 A fagyos fák kérge pattan,
 a jég reccsen a patakban.
 Hé-hahó,
 hőhe! hó!
 kocog a Hold, a fakó.
 Nincs itt gyász, nincs itt láz,
 lábszárunkon, gerincünkön
 szerelem se citeráz.
 Nincs kikapós, nincs erényes,
 nincsen morcos, nincsen kényes,
 öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, gazdag voltam,
 parádésan furikoltam.
 Osztozkodnak sok ruhámon,
 nincs egy veszett pityke rajtam.
 Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, szegény voltam,
 répát faltam nyomorultan.
 Egyszer csak a répadombról
 az árokba legurultam.
 Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, leány voltam,
 kötényemben almát hordtam.
 Mind megették a legények,
 csupa váz és bőr maradtam.

Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, legény voltam,
 leányokat csiklandoztam.
 Hegyes bajszom szálai közt
 giliszta túr a homokban.
 Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, kövér voltam,
 sokat ettem és szuszogtam.
 A lelkem mint nagy büdös szél
 szállt el, mikor megpukkadtam.
 Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Amíg éltem, sovány voltam,
 vékony árnyal bandukoltam.
 Mint a kidült komlókaró
 olyan voltam, hogy meghaltam.
 Öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.
 Se szántások, se utak.
 Mind hidegek a kutak.
 Jégcsap lóg a kereszt-ágon.
 Álom tesped a tanyákon.
 Hé! Hó!
 Mindenfele mély hó.
 Pőre Panni, szár Boriska,
 lyukas Jancsi, zörgős Miska,
 öreg csont,
 ifju csont,
 rajta-rajta-rajta.

TESTHATÁROK ÉS AZ AHUMÁN BESZÉD POÉTIKAI KÍSÉRLETE WEÖRES SÁNDOR KÖLTÉSZETÉBEN

„Visszavágytam arra a helyre, ahol a testi érzet absztrakció lehet.”¹

Nádas Péter *Saját halál* című regényének tanulmányom mottójaként kiemelt mondatával egy olyan szövegcsoporthoz szeretnék jelezni, amelynek poétikai sajátosságait a következőkben néhány, Weöres Sándor különböző pályaszakaszából választott, általam reprezentatívnek tekintett költeményén fogom bemutatni. E költői szövegekben elsősorban a test reprezentációit mint a versbeli beszélő dolgokhoz való viszonyulásának rendszerét² és interszubbjektív létmódját vizsgálom. A figyelmet e tanulmány erejéig Weöres Sándor azon költeményeire szeretném irányítani, ahol a *test denaturálása* figyelhető meg, olyan utópisztikus test-elképzelés, amelyről Foucault is beszélt egy 2010-es előadásában.³ A szabad, láthatatlan, tiszta, végtelen test ideájának poétikai megképzését kísérlik meg e példák nyomán követni: hogyan jön létre ez a sok tekintetben a gnosztikus szemlélettel rokonítható testkép nyelvi és metrikai konstrukciók eredményeként Weöres költészetében. A címben is alkalmazott *ahumán* jelzőt jelen írásban munkafogalomként annak a jellegzetes szemantikai és poétikai jelenségnek a leírására használom, amikor a költeményben megszólaló hang kiemelten testi meghatározottságú, ugyanakkor lehetőség szerint távolodni igyekszik az emberi megszólalás karakterisztikumaitól. E tanulmány egy nagyobb lélegzetű, készülő munka részlete, jelen formájában elsősorban nem a kiválasztott szövegcsoporthoz minél teljesebb leírására és analizésére törekszik, hanem problémafelvető írásként jelezni szeretné a weöresi költészet kapcsán gyakran emlegetett karneváli testképzetek egyik alternatíváját, amely, úgy tűnik, a pálya egészében markánsan jelen van.

Az 1932-es *Halotti maszk* címében olyan társadalmi gyakorlatra utal, amely (múmiák, halotti maszkok vagy akár sírok létrehozásával) a romlékony testet a lélek vagy szellem materializált, az idő múlásának ellenálló, idealizált képződményével helyettesíti. A pusztuló test és az arc lenyomata között metonimikus folytonosság tételezhető, a maszk által rögzített vonásokon az idő statikussá, kimerevítetté válik. Kosztolányi Dezső négy évvel korábban a *Nyugatban* publikált, azonos című versének nyitó sorai, amelyet Weöres minden bizonnyal ismert, a „halhatatlan arc” jelzős szerkezetével megelőlegezik azon folyamat eredményét, melynek során a műalkotás lép a megrongálódó, szenvedő arc helyébe:

¹ Nádas Péter, *Saját halál*, Pécs, Jelenkor, 2004, 263.

² Eehhez bővebben lásd: Jean Baudrillard, *The finest Consumer Object: The Body*. In: *Uő., The Consumer Society: Myths and Structures*, London, Stage Sage, 1998.

³ Michel Foucault, *Le corps utopique: Conférence radiophonique du 7 décembre, France Culture* (<http://margheritaDbalzenari.blogspot.com/2010/03/ghost-in-shell-naissance-demotoko.html>), az előadásra Földes Györgyi tanulmánya hívta fel a figyelmemet: Földes Györgyi, *Szövegek, testek, szövegtestek: A testírás-elmélet irányjai, Helikon*, 2011/1-2., 7.

„Ahogyan a szobrász / önti a gipszet / a halhatatlan / arcra, azonkép /öntjük mi céhe-
sek- / művesek szavunknak / anyagát és várunk, / várunk, míg a kintől / kővé nem
merek.”⁴ Weöres versében a gipsz funkcióját a testtelen fény metaforája veszi át, a meto-
nimikus folytonosságot és a fokozatos átmenetet az anyagszerűtől az immateriális felé a
fehér szín (gipsz, tej, cukor) biztosítja, amely egyúttal a tisztaság bölcséleti jelentésvonat-
kozásaival is kapcsolatot teremt. Már a preszókratikusok kultikus tisztasági előírásokat
fogalmi értékűvé alakító szóhasználatában is kimutatható, hogy a tiszta az, ami semmi-
vel sem vegyített, önmagában teljes és elégséges, homogén,⁵ vagyis éppen azon jellem-
zőkkel rendelkezik, amely célképzetek felé maga a vers is tart. Az oldódás folyamatát itt
nem a gipsz megszilárdulása követi, hanem szublimáció váltja fel, nyilvánvaló összefüg-
gésben azzal, hogy a Kosztolányi-verssel ellentétben nem az individuális vonások rögzí-
tése és eszményítése, hanem éppen kitörlése a cél:

*Cukor voltam,
fölolvadtam az alkony tejében
– ne mondjátok, hogy nem vagyok.*

*Egyik szobából a másikba léptem,
színes szobából
a színek nélküli szobába,
formák közül a sugarak közé.*

*A fénynek fordult az arcom azelőtt,
hátam árnyéka ingott a falon.
Most fény vagyok
és hogyha elémállsz,
sugárba fonom az arcod
és hátad árnyékát a falra vetem.*⁶

A vers kezdetén a testhatárok elvesztésére utaló „felolvadtam az alkony tejében” kép har-
monikus átalakulásként és nem tragikus eseményként tételezi az individualitás határainak
eltörlődését. A *Halotti maszk* metaforikája – Weöres számos harmincas-negyvenes évekbeli
költeményéhez hasonlóan – a plótinoszi emanációs modellhez és lélekfogalomhoz is kap-
csolódik. Plótinosz írásaiban a lélek olyan szubsztanciaként tételeződik, amelyben mozgás,
törekvés, változás van,⁷ és az a célja, hogy „visszafelé forduló reflexióval”⁸ áttörje a világ-
rétegeket, hogy ismét egyesülhessen az Eggyel, és ezáltal megismerje. Ennek feltételei a sa-
ját isteni tudat szemlélése és az önfelejtés, a tekintet metamorfózisa, amelynek köszönhe-
tően kialakul a látó és a látott, az alany és a tárgy egysége, a lélek pedig megpillanthatja azt
a fényt, amely megvilágítja őt. A beszélő Weöres versében csak ideiglenesen válik antropo-

⁴ Kosztolányi Dezső: *Halotti maszk*. *Nyugat*, 1928/22. (1928. november 7.)

⁵ Erről bővebben lásd: Cseke Ákos, *A tisztaság akarása*. In.: uő., Tverdota György, *A tisztaság könyve*, Bp., Universitas, 2009, 37-39.

⁶ Weöres Sándor költeményeinek szövegét a következő kiadásból idézem: Weöres Sándor, *Egybegyűjtött költemények*, I-III., szerk. Steinert Ágota, Bp., Helikon, 2009.

⁷ Magyary Zoltánné Techert Margit, Plotinos. In: Plotinos, *Istenről és a hozzá vezető utakról: Szemelvények Plotinos Enneaisaiból*, ford. Uő., Farkas Lőrinc Imre, Budapest, 1993, 5-9.

⁸ Az idézőjelbe tett kifejezést Halasy-Nagy József, Weöres disszertációjának témavezetője, kedvelt tanára használja több ízben: Halasy-Nagy József, *A filozófia*, Bp., Akadémiai, 1991 (1944), 86-87. (reprint kiadás)

morf meghatározottságúvá, a „Cukor voltam” és a „Most fény vagyok” pólusai közötti átmenetben: mozgásának, a hozzá tartozó humán tereknek és azok vizuális észlelésének köszönhetően („Egyik szobából a másikba léptem...”). A halál állapotában a test, amelyet itt metonimikusan a hát és az arc jelöl, először önnön kiterjesztésébe, az árnyékba helyeződik át, megőrizve a test körvonalait. A vers zárlatában a fény-maszk Gorgó-arcként lép működésbe, tükröző felületté akar válni, amely a szembenézőt, az E/2. személyű megszólítottat magához hasonítja, és identitásának megszűnéséhez vezet. A költői szöveg sírfeliratként olvastatja magát, aposztrophikusságának köszönhetően tükröfelületet képez, ami a megszólított testképének felbomlását eredményezi. A költemény a szóismétlések sorozatával és az egyhangú jambikus lüktetéssel viszi színre ezt a folyamatot.

A *Rongyszőnyeg* 65. darabjában (1941) egy felsorolás egyenrangú elemeiként jelennek meg azok az imágók, amelyek a beszélő saját testéről alkotott reprezentációját alkotják. A megszólaló identitását nem önazonossága, hanem – Ricoeur terminológiával – *ipseitása* teremti meg: énje egységes történetként elbeszélhető, narratív identitással rendelkezik.⁹ Az E/1. személyű cselekvésre vonatkozó állítások és a birtoklásra vonatkozó tagadások váltakozó, fegyelmezett sorozata az én reflexív megalkotásának folyamatát a test teljes evakuálásának történeteként beszéli el. A narratív identitás posztmodern fogalmával írható le az a folyamat, melynek során a beszélő önazonossága olyan élettörténeti konstrukcióként jön létre, amely az én és nem-én közötti viszony és ellentmondás egyéni feldolgozásából, a szociális identitás tapasztalataiból („nincsen barátom, nincsen hites-párom”) és egy szimbolikus mátrix kialakításából áll, amely az élettörténet eseményeit egy imaginárius énnel kapcsolja össze:¹⁰

*Holdfényt vettem,
nincs aratásom,
kődöt süitöttem,
nincsen kalácsom,*

*falnak beszéltem,
nincsen barátom,
felhőt szerettem,
nincs hites-párom,
a levegőt ettem,
nincs földi kincsem,
verset nemzettem,
gyermekem sincsen,*

*szobor leszek hát,
mely messzire látszik,
szétveti lábát
és hadonászik.*

⁹ Bővebben lásd Paul Ricoeur, A narratív azonosság, ford. Seregi Tamás. In: *Narratívák 5., A narratív pszichológia*, szerk. László János, Thomka Beáta, Bp., Kijarat, 2001, 15-25.

¹⁰ A narratív identitás posztmodern fogalmának századfordulós gyökereihez és kialakulásához lásd: Jacques Le Rider, *Modernité viennoise et crises de l'identité*, Paris, PUF, 1990. hivatkozik rá: Csabai Márta, Erős Ferenc, *Testhatárok és énhatárok: Az identitás változó keretei*, Bp., Józsoveg, 2000, 49-50.

A test fluiditása és dekarációja a versben nem test és szellem szétválasztásával és a szellem pontszerű énbé helyezésével megy végbe, mint a karteziánus testetlenítés esetében,¹¹ hanem a folyamat mindvégig a testhatárok módosulásának különböző alakzataihoz (evés, szexualitás, reprodukció) kötődik, de tagadott formában. Ezért lehet a verszárlatban viszonylag zökkenőmentes a nézőpontváltás nyomán a testi nehézkedés esetlegességének paradox és groteszk metaforájaként megpillantott szobor, jóllehet a vers eleddig átetsző és instabil imágókat kapcsolt az énbé. A költemény metatextuális szöveggé is olvasható, olyan nyelvi képződményként, amely E/1. személyben beszél el önnön, befogadóknak kitett és figyelemfelkeltésre kárhoztatott létét. A jelentés feltöltődésének folyamatát az utolsó versszak kezdetéig a tagadások és az immaterialitás képzeteit hordozó főnevek nyomán rendre a szöveg kismimizettségének és a jelöltek hiányának a konstatálása ellentételezi. A vers, amely jelöltjét rögzíteni nem képes, pusztán látványával, megalkotottságával hozza létre önnön referencializálhatatlanságának és kontextualizálhatatlanságának abszurd szobrát.

Az *Egy összedrótózott csontvázhoz* (1946) című szonett esetében még markánsabban megfigyelhető, hogy a szemiotizált test által létrehozott jelentéseket hogyan viszi színre a szöveg szomatizációja. A költemény szonettformában íródott, amely a „csipkés szobor” metrikai megfelelőjeként is érthető, olyan textuális konstrukcióként, amelyet talán leginkább érzékelünk *szövegvezérlésként* a modern költészet poétikai alakzatai közül. A weöresi költészetben szokatlanul magas számú mássalhangzó-torlódás a szöveg hangzójává tételének akadozottságát, akadályoztatását érzékelteti, a k, t, r, g hangok halmozása a kattogás hanghatását hozza létre. A költemény a halott testüregből kattogó, gépi hanghatású szónoklatként hangzik fel, míg az éltető testnedvek hangzói (ny, j, l) zavaró háttérzajként vannak jelen:

*Te hús alól kikelt csipkés szobor:
nyálkás test végső, száraz állomása!
megrezdüülő állkapcsod kattogása
szent dobszó: tisztaságodig sodor!*

*Ki énemként jön-megy, a kis dudor,
nem téged: aranyat, tömjént kívánna,
tálba dögöt, lucskos játszást az ágyba;
s jószívvel osztja is szegény botor.*

*Öleld bordádhoz – mert, akár egy ország,
úgy illeg majd, miként a köz kívánja,
babérosan hull felgyűlt kátyujába.*

*A hús tetőtől talpig takony-kórság,
te vagy csak tiszta, vetkőzött valóság:
csontváz! létünk nem-hervadó virága!*

A cím is hangsúlyozza, hogy a vers beszélőjének alaptapasztalata a test fragmentaritása, amely látszólag test és szellem szembeállításában találja meg önnön modelljét, és az utóbbi felsőbbrendűségének konstatálásába torkollik. A csontváz materialitásának megalkotásában a *hiány* tapasztalata az uralkodó: a gótikus építészetből ismert „csipkés” kőfelüle-

---

¹¹ Erről lásd: *History of the Mind-Body Problem*, ed. Tim Crane, Sarah Patterson, London – New York, Routledge, 2000, 70-147.

tekben a statikus monumentalitás transzcendensre irányuló vágya ölt testet, a „borda”, amely metonimikusan a csontvázat jelöli, a felület legtagoltabb helye, a verszárlat megszólításában pedig a „vetközött” jelző kap kiemelt szerepet. A beszélő a test és az identitás központját a középkori feudalista társadalommal összefüggő testképnek megfelelően a fejben helyezi el, amelyet Isten alkotásának tartottak a romlásra készítő alsóbb testtájjal szemben.¹² E versben a fej olyan testrészként jelenik meg, amely nem tölti be funkcióját: „dudorként”, haszontalan kinövésként, összefüggésben azzal, hogy vágyának tárgya nem a hiány uralta csontváz, hanem a túlradó korporeitás, a testhatárok szélsőséges kiterjesztése, a korlátlan birtoklásvágy, amelyeket a test karneváli képzetei (a testnedvek, a táplálkozáshoz és a sexualitáshoz kapcsolódó tevékenységek) erősítenek fel a szövegben. A csontvázhoz mint normaképzőhöz a tisztaság képzete, míg a testhez a betegséggé társul („takony-kórság”), amely összefügg képlékenységgel és határainak megszilárdíthatatlanságával, terjeszkedési vágyával (például a testnedvek nyomán). A beteg test lesz a versben a társadalom működésének metaforája is, az „ország” metonimikusan dudorként gondolkodó vezetőit jelöli, akiket olcsó vágyak vezérelnek. A vers iróniája, amely aláássa normatív jellegét, legmarkánsabban a sextina kezdő sorában érzékelhető: „Öleld bordádhoz...” (ti. a kis dudort): szemantikailag a radikálisan össze nem illő elemek egymás mellé helyezésében és a címválasztásban, poétikailag pedig a retorikailag kimunkált, ódába illő, ugyanakkor élettelenül kattogó felszólítás és az idézett sor szemantikája közötti feszültségben. A vers korábbi, kéziratban maradt szövegváltozatában¹³ a „kis dudor” helyén még „kis bohó” áll, amelyet a kilencedik sorban a „szegény professzor” megnevezés vált fel. Látható, hogy a munkafolyamat során hogyan veszi át a versgépként működő, de mégis antropomorf cselekvő helyét a költeményben a személytelen test(kinövés), még erőteljesebbé téve a korábbi sorokat: „Roppantsd bordádhoz e szegény professzort, / mert még vilámegváltó rímeket bont: / »Kenyeret! kultúrát! s virul az ország!«”.

Az *arc* (1962) című vers a *Tűzkút* kötetben szintén az irodalmi hagyomány egyik kitüntetett metrikai alakzatát választja, az anakreóni strófát, amely hagyományosan a test mulandóságának és az öregségnek a tartalmait hordozza. Míg az előbbi vers az összedrótózott csontok kattogásának hanghatását hozta létre, *Az arc*ban a szélvert rozsdás, üreges pofa kongása szólal meg. Az arcot csontjaira csupasztó anakreóni strófák szerint sem neme, sem személyes beszéde, sem (a versből szövegszerűen hiányzó) tekintete nem tartozik elválaszthatatlanul az archoz, amely a filozófiatörténetben mindig is a személyiséggel kapcsolatos filozófiai kérdésfelvetések kitüntetett médiuma volt. Hans Belting a Krisztus-ábrázolások története kapcsán tér ki az arcot és maszkot egyaránt jelölő görög *proszópon* kifejezés teológiai alkalmazására és jelentésmódosulásaira.¹⁴ A görögöknél a művészi álarok nem elfedik a színész arcát, hanem mintegy viselőik új arcává válnak a szemréseken áthatoló tekintetnek köszönhetően. A szó latin fordítása, a *persona* definiálja első ízben Krisztus személyét, mivel a klasszikus ókor hagyományából nem állt rendelkezésre a *személy* kifejezésére alkalmas szó. A latin *persona* azonban már nem használatos 'arc' jelentésben, viszont görög megfelelőjéhez hasonlóan a színházi nyelv egyik kulcsfogalma. Amikor a teológusok személyfogalmát a középkorban a teológiai szférán túl az általános emberi személy meghatározására kezdték használni, rendszerint Boethiusra hivatkoztak, aki számot vetett a görög és latin kifejezés jelentései közötti feszültséggel is. A két világháború kö-

¹² Borgos Anna, „Testkép-képek”: Áttekintés a fogalom filozófiai és pszichológiai értelmezéseiről. In: *Test-beszédek: Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*, szerk. Csabai Márta, Erős Ferenc, Bp., Új Mandátum, 2002, 49.

¹³ Weöres Sándor, *Egy összedrótózott csontvázhoz*, PIM V. 4851/7/5.

¹⁴ Hans Belting, *A hiteles kép: Képviták mint hitviták*, ford. Hidas Zoltán, Atlantisz Kiadó, Budapest, 2009, 63.

zötti időszakban a személyfogalom leírására irányuló kísérletek gyakori hivatkozási pontja volt Ágoston mint az első önéletrajz írója, míg a személyfogalom leépítése kapcsán Weöreshöz hasonlóan jellemzően inkább a klasszikus ókori szerzőket idézték. A Weöres-vers szövege szerint az arc mint a domináns testfelszín rögzülése, rögzítése az én döntésének függvénye, amely szükségképpen az identitás kialakítása gépezetszerű működésének gondolatát hozza magával: „nincs erő még félszeg ifju vonásaidban lakat-kovácsolásra” ill. „legjobb sarkig kitárni szélvert rozsdás pofádat”. Az „akárki hadd nevéssen” sor nemcsak a középkori moralitásjátékok osztott testképzetet erősítő allegorikus figuráira utal, hanem azt a nietschei nevetést is megszólaltatja, amely a maszkok végtelen sora mögött rejtőző *semmi* hangja: „Mint ember-arcúra vajt gyümölcsből mécs sugara, / lobogva világitok, senkinek. Mert senki sincs” – hangzik el az *Orpheus* szövegében. A maszkszerű arc, amelyről eltűntek az individuális vonások, az átlépés helyévé válik, s azáltal, hogy az ajtó metafora kerül a száj helyére, a passzív szájüreg bármilyen hanggal (akár a pofa kongásával, akár a nevetéssel is) feltölthető. A vers zárlatában az *úrrhöz*, a semmihez esetleges és időleges antropomorf képzetek társulnak, amennyiben belép a kiürített testtérbe és szükségképpen *formát* kap. A test határainak ez a szélsőségig feszített kitágítása és megnyitása a vers szövegében a megszólított transzcendálásának feltétele. Sok szempontból rokon jelenségre figyelhetünk itt fel azokkal a mozgásokkal, amelyek szintén a *Tűzkút* kötetben megjelentett *Salve Regina* című versben figyelhetők meg.

Még az ötvenes évek weöresi költészetében is megfigyelhető, hogy az arc előszeretettel változik maszkká, olyan jelölővé, amelynek nincsen személyes jelöltje, de más-más poétikai folyamat részeként és eredményeképpen jelenik meg. A *Negyedik szimfónia* zárótételében az emberi fej kimerevített vonásai („üres tökhéj botra tűzve, / ajkatlan száj, merev orca, / mint egy gyermek kése karca”) a szenvedésben betetőző test-érzékelés és korpor-eitás, a mitikus időbe helyezett, lezárhatatlan krisztusi keresztalál ellenpólusai lesznek. Az 1972-es kötet a sírfeliratok működésmódjával összefüggésben alkotja meg úgy Psyché tekintetét, mint amely koponyává torzítja a vele szembekerülő arcot: „Pislogsz könyves karikáddal, / Szédülsz és hánnia kell, / S a Prinz meg-küzd ruháddal, / Hasadba térgyepel, / Ezelős szeme ködbe fúlva, / Nyögdel, velője forr, / S fogain, mint száz év múlva, / Ki-viggyan a váz vigyor.” (*Minutes volantes. III.*). A kötet bahtyini értelemben vett karneváli jellegét erősíti a groteszk testeknek a látványa, amelyek egy romantikus képzet, a halállal való szeretkezés során termelődnek.

Az *Orbis pictus*-sorozat *Echo* (1952) című versében a visszhang jelensége a saját hang elkülönböződését mutatja: az én saját vágyának tárgyaként tapasztalja meg visszaverődő, korporális meghatározottságú hangját, amely immateriális és (a mitikus történet nyomán) feminin testet ölt. A visszhang a *semmi(ség) partján* képződik meg: a nihil és a banalitás tapasztalatával egyaránt érintkezik. A vers metrikailag is színre viszi a hang visszaverődését: a nyitó- és zárósor meghatározó metruma a spondeus, amely az első sorban fokozatosan alakul át jambikus lejtésűvé, az utolsóban pedig trochaikussá. A második sorban a középmetszetenél, majd utóbb kétszer is lejtésváltás érzékelhető. A zárósor három szóösszetétele a saját, élő hang felszámolásának tapasztalatát az ismétlés alakzatával erősíti fel: az összetételek utótagja a testi meghatározottságot és a mozgást szembe-síti a nem-vizuális jellegű, a testhatárok felszámolására, lokalizálhatatlanságra és a test fluiditására utaló szél-, köd-, levegő-előtagokkal:

*Csengő visszhang gyűrűz, majd lágyan elhal.
Minden vágyadra ujjongva felel.
Honába, semmiség partjára elcsal,
szél-kordé, köd-láb, levegő-kebel.*

A *Belső táj* (1956) esetében már a cím is jól mutatja, hogy az én, a beszéd hangzó központja tájelemként, térképzetként jön létre, olyan, a vers szövege nyomán kiépülő marginális helyként, amely ellenáll az emlékezés rögzítő gesztusainak. Ahhoz hasonlóan, ahogyan a *Halotti maszk* esetében is megfigyelhettük, a perc vagy az én nyoma a mozgásnak köszönhetően veszíti el materialitását. A test belső tere humán térként, otthonként képződik meg a szövegben, amelynek egyenrangú, nem hierarchizált térelemei az idő lineáris mérhetőségének és a ciklikus, tagolatlan idő képzetének jellegzetes metaforái (gyűrű, óra), valamint a belső testi szervek. A test háza a madármetaforák sorozatának köszönhetően egyszerre lesz a vizuálisan érzékeltetett fenyegetettség és az akusztikusan tapasztalható védelem helye (hangok kavalkádja). A szöveg harmadik versszaka nézőpontot vált, kívülről hozza létre a testet, érzékeltetve azt a vibrációt, amely a testkép kialakítása során a korporeitás belső érzékelése és a külső reprezentáció tapasztalata között létesül. A verskezdethez hasonlóan újból egy táj kirajzolódásának vagyunk a tanúi, de már a második sorban megszűnik a testhatárt képező körvonal, és ezzel összefüggésben megváltozik az egyes szám első személy jelöltje: az „eldobom... minden fejemet...” sorral kezdődően maga a hang lesz a szöveg cselekvő alanya, nem az individuális, személyes beszéd, hanem olyan akusztikai jelenség, amely önnön rejtekét a természeti hangok kavalkádjában találja meg.

A Gerlóczy képgyűjtemény nyilvános
elhelyezésekor

Örvendj, Pécs! Csontváry hatalmas vássnai sztán
Múzeumod mélyén keltenek áhitatot.
Ugyúl a sarándoknép teregen, ha csodálni kívánja
Mária kútját és ösrege cédrusait.
Igy hág Pécs a világ tetejére, hol isteni Etna,
Szebb a valóságnál, mennyet emelve honol.

Weöres Sándor.

A Csontváry Múzeum 1973-as létesítésekor írott vers kézírata

A KRASZNAHORKAI-VÍRUS

Krasznahorkai László: Megy a világ

Korábbi köteteiben már megjelent szövegek és mostanság született írások rendeződnek össze a méltán népszerű Krasznahorkai László új könyvében, amely – ha nem csupán pőre piacirányult kiadói megfontolást gyanítunk a háttérben (márpedig miért tennénk, ha nem muszáj) – a pálya egészét átfogó, pontosabban a pálya egészére érvényesnek tűnő poétikai önmeghatározásként is fogadható (s így szerethető). Amennyiben a tartalomjegyzékben kiemelt, akár egyetlen mondatra összeolvasható négy főcím íve, továbbá az ívben megnevezettek mindegyike érvényesnek tűnik a teljes életműre nézvést is: *Ő – I. BESZÉL – II. ELBESZÉL – III. ELKÖSZÖN*

Igen ám, de az első főcím – *Ő* – pusztán önmagában áll; nem következik utána semmi, nem tartozik hozzá semmiféle szöveg. Ezáltal valamiféle meditációs névmás-, illetve betűtárgyként csábítja elidőzésre az olvasót, aki tehát kénytelen elgondolkodni azon, hogy vajon kicsoda volna az a bizonyos „*ő*”, aki először „beszél”, majd „elbeszél”, és végül „elköszön”. Hogy mi köze lehet annak, aki „*ő*”-ként van megnevezve, ahhoz, aki őt „*ő*”-ként megnevezte. Hogy tehát mi köze van az író (vagy szerző) úgymond ‘én’-jének a beszélő (vagy elbeszélő, vagy éppen elköszönő, azaz elköszönve beszélő vagy elbeszélő) „*ő*”-jéhez. Krasznahorkai László (az egyszerűség kedvéért mondjuk egyelőre csak így) nagyon jellegzetes személyiségének, gondolkodásmódjának, sőt bölcséleti igényű világ- és történelemlátásának a védjegyértékű Krasznahorkai-próza folyondárszerűen indázó mondataihoz. És persze, leginkább, a nem ritkán egyetlen mondatból álló egyes műveknek az éppen adott beszélőhöz. Ahhoz, amit az mond, és ahhoz, ahogyan azt mondja. Merthogy itt, a Krasznahorkai-prózában már jó ideje valami nagyon – a retorikus monotonía elviselhetőségének és a tematikus sulykolás elfogadhatóságának a határán billegve – *mondva van*.

És noha az *ELBESZÉL*-fejezetbe tartozó *Akadályelmélet* (inkább) beszélője (mint elbeszélője) úgy dönt, hogy „például itt van ő ezzel a kétliteres pillepalackkal”, vagyishogy a továbbiakban ő éppen erről a „kétliteres pillepalackról” fog beszélni, illetve annak kapcsán az ő saját átfogó „akadályelméletéről”... –, nos a határozott témakijelölés előtt, egészen pontosan a szöveg legeslegelején mégiscsak ezt olvashatjuk: „Vegyék a földet, meg vegyék az eget, mondja, mehetnek akárhová, mehetnek a föld alá is, vagy föl az égbe, ugyanaz van...” (253.) A már-már Hermész Triszmegisztosz smaragdtáblájának telt retorikájára (nem pedig alkímista analógiatánára) emlékeztető szemléleti tágasság értelmében: mindenütt csak „ugyanaz van”. Következésképpen minden – *horribile dictu* bármi – ugyanúgy lehet a

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2013
296 oldal, 3490 Ft

tárgya a beszédnek vagy az elbeszélésnek. „Vehetnénk” akár még a csonka gúlát is. Vagy a késő Kádár-kori magyar vidéket, közelebről az örök eső mosta Dél-Alföldet. Ahogyan „vette” a legelső Krasznahorkai-könyvek (*Sátántangó; Kegyelmi viszonyok; Az ellenállás melankóliája*) szerzője, aki ekkor még nem idegenítette el magát ironikusan és parodisztikusan az adott szöveg beszélőjétől, elbeszélőjétől vagy szereplőjétől, ahogyan azt a néhány éve megjelent *Seiobo járt odalent* – vagy éppen a jelen kötet – egyik-másik írásában teszi. Noha persze nem is volt azonosítható velük. Csak éppen, a dzsungellakó Maugli szavaival, egy vérből valóok voltak, ő meg ők.

Egyfelől tehát bármiről „beszélhet” („elbeszélhet”) a Krasznahorkai-mondatok éppen adott gazdája (valamilyik „ő”), másfelől meg azért nagyon gyakran, szinte mindig, nem akármiről, nem akármilyen jelentőségű témáról, nem akármilyen súlyú jelenségről „beszél”. A nemamánias beszédkényszer mindig megtalálja a maga különleges tárgyát – valamilyen érdekes helyszínt, mint amilyen a *Nine Dragon Crossing* gigantikus sanghaji forgalmi csomópontja; valamilyen figyelemfelkeltő témát, mint amilyen az *Az a Gagarin* című elbeszélésben körüljárt titok, hogy tudniillik miért halt meg a Föld első űrhajósa; valamilyen szokatlan nyelvi-szemléleti közeget, mint amilyen a Kijevben játszódó *Bankárok* tőzsdei tolvajnyelve; valamilyen különös karaktert, mint amilyen mondjuk a *Csepp víz* című szövegben a Gangesz partján bölcseledő, Buddha-szerűen kövér indiai férfi... Van valami olyasféle közös retorikai-szemléleti nevezője ezeknek az írásoknak, amelynek fényében kissé mondvacsinálnak tűnhet a szövegek elkülönítése a *BESZÉL* és *ELBESZÉL* című fejezetekbe (hiszen aki Krasznahorkainál történetesen „elbeszél”, az is elsősorban, sőt leginkább, „beszél” – szenvedéllyel beszéli ezt a nyelvet); de az is lehet, hogy ez a mondvacsinált tagolás éppenséggel meg is felel Krasznahorkai önteremtő és öngerjesztő, jócskán ceremonális prózájának, azaz nem mond ellent ama bizonyos közös retorikai-szemléleti nevezőnek, miszerint minden szövegben lényegében „ugyanaz van”.

Mindazonáltal a kötet egyik legkülönösebb tárgyát találjuk a „titkos akadémiai előadásokat” tartalmazó 1993-as kötet, *A Théseus-általános* ezúttal beszédként újraközölt szövegében. Az óriási bálnát szállító „kísérteties jármű” motívuma ráadásul már felbukkant a szerző 1989-es regényében, *Az ellenállás melankóliájában* is. Az immár három könyvben is szereplő, s így a pálya időbeli (1989 – 1993 – 2013) és műfaji (regény – előadás – beszéd) különbségein átívelő látvány fogadható akár az önmagába, önnön monoton körkörösé- gébe, mondhatni „sátántangó”-szerű logikájába zárt Krasznahorkai-próza szimbóluma- ként is: „... nem volt rajta ajtó, sőt ajtóféle sem, mintha az eredeti terv szerint a megbízás úgy szólt volna (...), mintha így hangzott volna az a megbízás, akkor ez a maguk tákol- mány-remeke, mintha ebből állt volna az a kurta magyarázat a földalatti szerelők előtt, nem azért készülne el, hogy valakinek valamiért nyíljon-csukódjon, elég, ha én nyitom- csukom majd, ha akarom, s ha egyáltalán, belülről, én, egyetlen mozdulattal, a megren- delő.” (32.) A Kafka- vagy (az újraközölt szöveg dedikációjában megjelölt) Beckett-próza egyszerre groteszk és abszurd látványtárát idézi a nem határozott rendeltetésű, ámde nagy- aprólékosan leírt „tákolmány-remek”, illetve a hozzá fűzött homályos és baljós ma- gyarázat: „... s hogy ezt az egész bálna dolgot azért vettem volna elő, hogy ünnepélyesen bejelentsem, na, ettől az eseménytől, ettől a nem akármilyen találkozástól számítom én a megértés nullpontját bennem, megértését annak, hogy a lényeges dolgok felé, amiként akkor neveztem, az út a szomorúságon keresztül vezet...” (38.) A szövegben beszélő „én” (más szóval: „ő”) egyébként nem azonos a szerzővel, legfeljebb engedelmes eszköze az ő retorikus játékanak: Krasznahorkai *A Théseus-általános*ban azt játssza, azt ábrázolja, hogy valaki, valamilyen örök által felvezetve, három nyilvános előadást tart egy bizonyos „szervezet” összejövetelén – az elsőt a „szomorúságról” (ez a bálnás), a másodikat a „lá- zadásról” (ez egy berlini hajléktalan nyilvános vizelesének története), a harmadikat a „tu- lajdonról” (ez pedig egy postai eset).

A kötet címadó szövege a New York-i World Trade Center 2001. szeptember 11-i pusztulásának tapasztalata – „... az, amit mi, emberek folyton és ismételten egyre csak újnak és soha nem tapasztaltunk nevezünk, noha az sem újnak, sem pedig eddig nem tapasztaltunk aztán igazán nem nevezhető...” – köré szerveződik, illetve beszéli körül azt, amire pontos nyelvet találni nehéz, sőt lehetetlen. Épp, mint az Auschwitz utáni nyelvet kereső (majd találó, mondhatni a keresés nyelvét megtaláló) Kertész Imre esetében. De nézzük a Krasznahorkai-féle nyelvkérés saját nyelvét, annak spirálisan terjedő-terjengő retorikáját: „... milyen tehetetlen, milyen otromba is a nyelv, ami az enyém (...), néztem az égő, leomló Tornyokat, majd újra és újra visszagondoltam rájuk, és tudtam, hogy egy vadonatúj nyelv nélkül ezt a vadonatúj korszakot, amiben hirtelen a többiekkel együtt benne találtam magam, képtelenség megérteni (...), nincs mód számomra egy új nyelvet most hirtelen megtanulni, ahhoz én, együtt a többiekkel, túlságosan is a foglya vagyok a réginek...” (29.) Egyébként a *Megy a világ* beszélőjéhez hasonlóan Krasznahorkai is „foglya” maradt „a réginek”: a *Sátántangó*ban és a *Kegyelmi viszonyok* elbeszéléseiben kidolgozott, majd *Az ellenállás melankóliájában* tökélyre fejlesztett, a tragikus (leginkább talán az egyik rövidebb írásban megidézett Nietzschehez köthető) viláértelmezésből fakadó s így azzal egyenértékű saját nyelvnek, a jellegzetesen komor, gyakorta szomorú, esetenként dühös, ámde mindig veretesen kidolgozott monologikus prózabeszédnek, amely ugyanakkor közel áll a versszerűség litániájához is. Az 1985-ös *Sátántangó* írója évtizedek óta ezt a „régit” hangot terjeszti ki újabb és újabb témákra, újabb és újabb műfaji kereteken belül. Legyen szó bármiről: dél-alföldi tanyavilágról, távol-keleti megrázkódtatásról, New York-i epifániáról, nyugati vagy keleti, premodern vagy modern művészetekről, terminologikus vagy költői filozófiákról, űrhajózásról, fizikáról... – a hang félreismerhetetlen. Még ha a félreismerhetetlen hang egyesek – szerint olykor félre is ismeri azt, amiről éppen beszél. De ez nem igazán baj. Hiszen Krasznahorkai nem annyira a meg- vagy félreismerés kétesélyes logikáját, mint inkább a ráolvasás egyenmű retorikáját működteti – nagyon nagy határfokon. A szónoki jellegű hatás eredetének alapegysége: a mondat, jobban mondva – lévén nem ritkán az elbeszélés (hosszúságától függetlenül): maga a mondat, egyetlenegy mondat – a mondat szerkezet.

Mert nézzük csak a kötet *Bolyongás állva* című első írásának (pontosabban az írás egyetlen mondatának) a nyitányát, amelynek ismétléses fokozásalakzata egyrészt az „ez nem az a hely” és az „ez az a hely” ellentétére, másrészt a „lenni” – „maradni” – „menekülni” hármasszékenciájára épül: „El kell innen menni, mert ez nem az a hely, ahol lenni lehet, és ahol maradni érdemes, mert ez az a hely, ahonnan elviselhetetlen, kibírhatatlan, hideg, szomorú, kietlen és halálos súlya miatt menekülni kell, fogni a bőröndöt...” (9. – kiemelések: BS) De ugyanez a(z) ismétlésektől nem mentes) ceremóniális, olykor liturgikus jellegű fogalmazásmód jelenik meg például *A Thészeus-általános* jóval rövidebb mondatokból álló „beszédeiben” is – például a berlini metróállomáson zajló botrányos vizelezéletről tudósító „második beszéd” egyik tárgyi jelentésű mondatrészének háromfelé bontásában, tudniillik az alárendeléses grammatikai viszony mellérendeléses retorikai fellazításában, szó- és alakzatismétlő feldúsításában: „... végre én is észrevettem, hogy a sárga vonallal elzárt térben, hogy a tábla fejelemző hatálya alatt, hogy a tiltott zónában ezúttal áll valaki.” (47. – kiemelések: BS) A mondat szerkezet, legyen a tárgya bármilyen botrányos (nyilvános vizezés), tragikus (2011. szeptember 11.), misztikus (távol-keleti bölcsesség) vagy egzotikus (az Okinavai Guvat nevű madár), elsősorban mégiscsak magának a mondásnak a szolgálatában áll. A nagyon nagy teherbírási Krasznahorkai-mondatszerkezet elsősorban önmagát tartja (ha már egyszer önmagát terheli, súlyosítja). Tartja magát magasban és mozgásban, magas szinten kivitelezett szövegmozgásban.

A kötet beszédhelyzetére általában vonatkozhat a *Járás egy áldás nélküli térben* című, harminc rövid egységre tagolt írás felütésének feszültsége:

I.

Templom az, ahol a szent iratok olvasása és megértése zajlik.

II.

Az Ordinárius szomorúan áll a gyülekezetben, és azt mondja, a szent iratok olvasásának vége, a megértés elmaradt.

III.

Így aztán...

Nos, éppen itt, az „így aztán” fordulat értelmében kezdődnek el a Krasznahorkai-próza szemléleti és stíláriis izgalmi. Hogy mit kezdenek a szövegek beszélői az „áldás nélküli térben”. Így tehát a szakrális-auratikus funkciójától megfosztott, ámde annak emlékét (nyomát, hiányát, hűlt helyét...) hordozó beszédterben szólalnak meg – a szerző egyik korábbi írásának alcímével – a jellegzetesen „szomorú himnuszok a kultúrához”. Ráadásul ezek a poetizált monológok (amelyeknek formai archetípusa: Irimiás hosszú kocsmái beszéde a *Sátántangóban*) olykor mintha történetté kívánkoznának kerekedni (ahogyan erre az *ELBESZÉL* fejezet cím is utal) – csakhogy a kerekedő történeteken belül többnyire pusztán újabb és újabb monológokra bukkanunk (miáltal úgy érezzük, hogy továbbra is a *BESZÉL* című fejezetben vagyunk). Jobb szó híján nevezhetnénk ezt az egynemű(sítő) poétikai jelenséget – és nem véletlenül a szerzőtől kölcsönözve a formulát – Krasznahorkai-általánosnak, vagy inkább Krasznahorkai-vírusnak; mely szövegvírus egyébként nemcsak a Krasznahorkai-prózát, de a Krasznahorkai-olvasást, -értelmezést és -értelmezéstörténetet, sőt -kultusztörténetet is keresztül-kasul átjárja. Miként ezt a könyvet is, amely tehát hogyan más-hogyan érhetne véget, mint az *ELKÖSZÖN*-fejezet *Nem kell innen semmi* című egymondatos monológjával, annak himnikus végtrillájával: „... mert itt hagynám ezt a földet és ezeket a csillagokat, mert nem vinnék semmit magammal innen, mert belenéztem abba, ami jön, és nem kell innen semmi.” (293.)

Mint ahogyan a világ (és egyúttal a Szovjetunió) legelső űrhajósáról szóló írás elme-gyógyintézetbeli lakója is a „föld”, mi több, a Föld nevű bolygó (és persze minden, ami ott található, azzal kapcsolatba hozható) „elhagyásának” kozmikus motívumával indítja saját huszonnégy oldalas mondatát, a – mondhatni – Gagarin-vírus okozta „végzetes fertőzés” grandiózus monológját: „Még nem akarok meghalni, csak elhagyni a Földet, ez a vágy, bármilyen nevetséges, olyan erős, hogy csak ez jár bennem, mint egy végzetes fertőzés...” (218.) És mintha ez esetben a Krasznahorkai-írások, a teljes Krasznahorkai-pálya végtelenre feszülő vágya, a vágy monologikus formája tükröződne a paródia szövegfelületén, nem utolsósorban annak rétegezett beszédhelyzetében. Az írás „ő”-je egyenesen hozzánk, olvasókhöz beszél, pontosabban feljegyzéseket készít egy füzetbe, amelyeknek részleteit adja közre elbeszélésként Krasznahorkai. Ebben a hosszú szövegben az elme-gyógyintézet lakója olykor a dr. Heimmal folytatott beszélgetését, azazhogy a hozzá intézett monológját közli; de van, hogy arról számol be, éppen ő kényszerül hallgatni az István nevű ápoló szövegelését; sőt esetenként bizonyos – a szerzőre is vonatkozatható – elbeszélés-poétikai dilemmák is megfogalmazódnak („... még hogy nincsenek történetek, csak történetekből állunk, az más kérdés, hogy egyszerűen nem találjuk ezeknek a történeteknek a KÖZEPÉT, folyton arról beszélünk, hogy...” – 237.). A többszörös beszéd-összefüggésben, ráadásul parodisztikusan ábrázolt monológ ironikus fénytörései által jelenhet csak meg az írás úgynevezett eszméje a „Paradicsomról”, amely történetesen elme-gyógyintézetbe, illetve monologikus beszédhelyzetbe juttatta az alkoholista Gagarinnal azonosuló elbeszélőt: „... a vodkabűzben ott ült egy ember, a Szovjetunió és a világ hőse örök időkre, aki behelyült abba, hogy nem adnak hitelt a szavának, telje-

sen egyedül maradt, a világ kettéosztódott, a Paradicsomra, amelynek egyetlen lakója már csak ő volt, meg a világra a mit sem sejtő emberiséggel...” (250.)

És mintha egy időre, a kötet olvasásának idejére legalábbis, a mi irodalmi „világunk” is „kettéosztódott” volna: a delejező Krasznahorkai-monológok szigorúan egyszemélyes kozmoszára és a monológok hatása alá kerülő olvasók népes táborára. Az utóbbi táboron belül persze azért bőven lehetnek – és legyenek is! – nézetkülönbségek, többek között a szónoklat (nem demokratikus szerkezetű) helyzetére emlékeztető „kettéosztottság” (demokratikus igényű) megítéléséről, a „kettéosztottság” éppen adott kivitelezésének színvonaláról, az egyes szövegek minőségi különbségeiről; mely szövegek közül talán, sőt minden bizonnyal, az egyik legkiemelkedőbb: a Krasznahorkai-próza artisztikusan autisztikus voltára parodisztikusan utaló – mivel abból, annak lényegéből fakadó – Gagarin-monológ.

A HALÁL ELVISELHETETLEN KÖNNYŰSÉGE

Darvasi László: Vándorló sírok

Darvasi László folyamatosan gazdagodó életműve köré hasonlóan gazdag recepció épült fel az évek, évtizedek során, s bizonyára nem véletlen, hogy egy-egy újonnan megjelent műve az első lelkesedés- és indulathullámok elültével is újabb és újabb kritikákat hív életre. Írásainak egyedi, markáns atmoszférateremtő stílusa, lírai, ornamentikus nyelvezete, enigmatikus történetvezetése, valamint változatos témaválasztása lehetővé teszik, mondhatni kikényszerítik a vélemények sokféleségét, az interpretációk szóródását.

Az író legutóbbi prózakötetéről, a tavalyi könyvhétre megjelent *Vándorló sírokról* az elmúlt évben már számos színvonalas méltatás született, melyekben szó esett többek között a könyv szerkezeti felépítéséről, az intertextuális kapcsolódási pontokról, illetve a kötet oldalain felbukkanó kulturális és irodalmi toposzok megjelenési formáiról. Éppen ezért a jelen kritikában mindössze arra teszek kísérletet, hogy két, megítélésem szerint az értelmezés szempontjából kiemelten fontos fogalomcsoport mentén vizsgáljam a húsz elbeszélésből álló szövegegyüttest.

Tükrözés, csere, hasonmás

A *Vándorló sírok* egyik legfontosabb szövegszervező eleme a tükrözés: legtöbbször élő és halott vagy pedig művész és modellje cserélnek helyet, ennek variánsaként pedig befogadó és műalkotás képe vetül egymásra. Ez az írói fogás kettős célt szolgál: egyfelől a szűzsét teszi érdekesebbé, váratlan fordulat vagy a csattanó szerepét töltve be, másfelől szemantikai többlettel látja el a szöveget, minthogy elbizonytalanítja/megsokszorozza az egyes fogalmak jelentését. Élet és halál között elmosódik a határ, megkérdőjeleződik az alkotó aktív és az alkotás passzív státusza, dinamikus átmenet képződik valóság és képzelet között.

Az *Árulás* című novellában meghal a férfi – aki pedig korábban ígéretet tett társának, hogy sosem hal meg –, néhány mondattal később mégis arról értesülünk, hogy ő temeti a nőt a kertben. Igaz ugyan, hogy már a történet elején is halott hozzátartozók sétálgatnak a kertben, amit a névtelen emberpár teljesen természetesnek fog fel – mivel „a férfi és a nő olyan korban születtek, amikor nem lehetett minden elhunytat eltemetni” –, mégis zavarba ejtő, ahogyan minden

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2012
324 oldal, 3490 Ft

átmenet, magyarázó tényező nélkül szembesül az olvasó az események ilyen alakulásával. De beszélhetünk akár termékeny zavarról is, mivel a kötet más elbeszéléseivel „összeolvasva” lassan, fokozatosan kezdenek értelmet nyerni az *Árulás* kulcsmotívumai, úgy mint az áruló (lásd a *Júdás*, illetve a *Peppo*, a *Jézus-manöken* című novellákat), az életre kelt halott szereplő (*Ricardo de Cruz vándorló sírja*, *A Nagy Hullakereső Verseny*) vagy a kert poszta (*Malkus*).

Hasonló döbbenetet kelt – mind a történet szereplőiben, mind pedig az olvasóban –, mikor különös véletlen folytán „összetalálkozik” két azonos nevű és kinézetű férfi, csak-hogy az egyik eleven, a másik halott (*A Holm-féle előadás*). Ebben az írásban mintha provokálni akarná Darvasi az olvasóit vagy legalábbis azok rögzült elvárás-mechanizmusait, mikor Paul, a taxisofőr eltemeti a kocsjában váratlanul elhalálozott férfit, majd – arra gyanakodván, hogy az valami módon mégis él – kiássa, de az elhunyt komoly csalódást okozva valóban halottnak látszik. Természetesen a (legtöbb) olvasó is csalódik, hiszen ennyi „kvázi feltámadás” után újabb groteszk csodára számítunk.

A kötetcímet inspiráló szövegben, a *Ricardo de Cruz vándorló sírjában* egy testvérpár rivalizál Isabel szerelméért, majd az ügyet lezáró párbajban Ricardo marad alul, halála előtt azonban megesküszik a nőnek és féltestvérének, hogy soha nem hagyja el őket. Az életben maradt fivér csak úgy menekülhet meg az őt folytonosan követő sírhanthtól, hogy saját nevét véseti a fejére. A történet ironikus fordulata azonban, hogy ettől kezdve az élőnek, Sebastiannak van földszaga, és az örökké beszélő férfi hallgataggá válik, mint egykor Ricardo volt. Mindezek fényében pedig nem üres, formális csattanó a két férfi, élő és halott burkoltan jelzett helycseréje, hanem egyfajta misztikus igazságszolgáltatás.

Ezzel szemben a *Jaufre Rudel* című novellában a kissé önkényes, action gratuit-jellegű zárlat kevésbé tűnik megindokolható szerzői döntésnek. A címszereplő nemes trubadúr hosszú éveken át írja rajongó költeményeit Hodiernának, de mikor kitartó szerelme és hosszú utazása jutalmaként megpillanthatná imádata sosem látott tárgyát, a jeruzsálemi hercegnő kivégezteti a költőt, s helyette szánalmas szolgáját részesíti kétes értékű kegyekben. Az olvasó feltételezhető elvárásaira ismét szándékosan rácafoló személycsere okáról, értelméről azonban nem ad számot sem Hodierna, sem pedig az elbeszélő. Leginkább az ilyen és ehhez hasonló megoldások miatt vélem némileg jogosnak Lengyel Imre Zsolt vonatkozó kritikájában azokat a megjegyzéseket, amelyeket a kötet novelláinak „alapvetően irracionalista és antikritikai tendenciájáról”, illetve az öncélú írói ötletekről tesz (*Műút*, 2012/35).

A *vándorló sírokban* nem visszatérő szereplők, azonos helyszín vagy történelmi kor biztosítja a novellaciklusok szerves kapcsolódását, hanem ismétlődő motívumok, újra és újra fölvetett filozófiai, nyelvelméleti, valamint metafizikai kérdések. A *szencseni agyag átka*, a *Peppo*, a *Jézus-manöken*, és a *Boromirok* című novellák közé mű, művész és modell kapcsolatrendszerének problematizálása szó motívumhálót. Anélkül, hogy elvitatnám a felsorolt szövegek jelentéssíkainak gazdag rétegzettségét, megjegyzendőnek tartom, hogy Darvasi itt némileg rutinszerűen, s az olvasás előrehaladtával egyre kiszámíthatóbban alkalmazza a helyettesítés, tükröztetés poétikai eszközét.

Az elsőként említett elbeszélés az író korábbi kötetére, *A lojangi kutyavadászokra* utaló *Kína visszatér* című fejezet novellái közé tartozik, amelyben az alaptörténet narrációját rendre szövegbetétek szakítják meg, s ezek a zen koanok valamiféle – nem mindig meghatározható – kapcsolatban állnak a főszöveggel. Kétségtelen azonban, hogy a *Csin Akadémia* történeteit folytató rövid, rejtélyes bölcsességek is árnyalják *A szencseni agyag átkának* implicit művészetfilozófiáját. A tiltott – mert a helyi hiedelem szerint elátkozott – anyagból dolgozó szobrász monumentális emlékművet készíti Szépvihar hadúrnak, de művészi sikere az életébe kerül, mivel az alkotásai bemutatására rendezett ünnepségen a szobrok szörnyalakokká változnak, őt magát pedig holtta dermedve találják saját agyag-

másával szemben. „És nem lehetett megkülönböztetni őket. Képtelenség volt megállapítani, melyik volt az egykor élő ember, és melyik az agyagból formázott alkotás.”

A példázat elgondolkodtató és igen olvasmányos, szórakoztató tárgyalása egy kulturálisan ugyancsak megterhelt témakörnek, kérdés azonban, hogy mennyire alkalmas e rövidprózai forma ekkora feladatra. Mindenesetre a szöveg kétféle megoldást is kínál. Egyrészt a cselekmény humortól sem mentes végkifejletével: a szobrász által készített eleven márványmadár némi tévovázás után mindkét alakra rácsinál, ezután viszont a hadúr feltálatlja magának a madarat, a szobrokat pedig porrá zúztatja. Cinikus felhangú metaforája lenne ez a művészsorsnak és a szeszélyes mecénásnak? Vagy csak egy ügyes, kicsit talán hatásvadász írói ötlet? Döntse el ezt az olvasó.

Másrészt a novella nem ezzel ér véget, hanem egy kínai tanmesével, melynek főkuzában egy festmény részeként ábrázolt, mégis olvasható könyv áll. A fejedelem, aki a különleges képet rendelte, ennek ellenére kivégezteti a festőt, mivel „nem erre a könyvre gondolt”. Az alkotó képzelet és a megvalósulás közötti disszonancia felmutatása, valamint a tökéletes művészet lehetetlenségének felismeréséből fakadó sztoikus szenvtelenység jellemzi ezt a távol-keleti atmoszférába oltott Pygmalion-parafrazist.

A középkori milióban játszódó *Peppo...*-nak is vannak előzményei a Darvasi-életműben: Pópácska az *Éva Rajnák* című novellában, illetve Pallagi Ádám a *Virágzabálók* című nagyregényben hasonló Jézus-imitátorok, mint Peppo, csakhogy ez utóbbinak az elbeszélés végére különös módon nem a megváltó, hanem az áruló sorsa jut osztályrészül. A fiú – akiről már két alkalommal mintázta Jézust a híres olasz mester, Jacinto – megbízást kap a festőtől, hogy a passió-jelenet elkészítésénél is modellkedjen, még a pénzt is megkapja, de mikor másnap a megbeszélt helyszínre siet, végig kell néznie, ahogy a művészt keresztre feszítik, s annak tanítványai készítik el a herceg által megrendelt freskót. Peppo pedig egy fa alá szórja az előre kifizetett díjat, és felakasztja magát – Jézusból Júdás lesz, a festőből modell, mégis, „akárki megerősíthette, hogy a Megváltó Peppóra hasonlított”.

Ugyanezt a narrációs játékot úzi a szerző a ciklus egy másik darabjában, *A Boromirokban*: a háromtagú bolgár család felkavaró erejű ikonokat ajándékoz Sztefanosz atyának, aki saját magára ismer a gyermek Jézus arcvonásaiban, utoljára pedig egy olyan képet kap, amelyen a trónján ülő Pantokratornak csak négy ujj van a jobb kezén, akárcsak az egyik Boromir-fiúnak.

Az Isten képmására teremtett ember teológiai tételére alapozott történetek sajátos ellenpárjai *A Holm-féle előadás* novellái. A három elbeszélés egy-egy antropomorfizált istenképpel dolgozó apokrif, melyek periférikus látószögből mesélik el az ismert bibliai eseményeket. Júdás itt csak egy magának való, tehetséges mesterember, árulása csupán kőszó beszéd; az öregember, aki sírgödröt ás Jézusnak, nem tud belenyugodni, hogy a testet végül máshova helyezik; a katonának pedig, akinek Péter vágta le a fülét a Getszemáné-kertben, nem gyógyul a sebe (holott az architextusban Jézus meggyógyítja Malkust). Ezekben a blaszfémia határán egyensúlyozó szövegekben talán az a legérdekesebb, hogy a tulajdonképpeni főszereplő – a könyv fülszövege legalábbis ekként azonosítja –, Jézus, szinte mindvégig homályban marad, csak Júdás szemszögéből láttatva tudunk meg róla egyet s más.

Beszéd, hallgatás, írás, olvasás

A Vándorló sírokkal foglalkozó recepció általam olvasott írásai közül egy sem mulasztotta el, hogy felhívja a figyelmet a kötet metapoétikai karakterére. A novellákban szétszórt, külön-külön is sokatmondó, olykor talán szentenciózus narrátori önreflexiók azonban egymással összevetve, egymás fényében a legbeszédesebbek. Az alább felsorolt idézetek

ugyan első olvasásra széttartóak, esetenként ellentmondásosak, de érdemes alaposabban szemügyre venni őket, mert így kirajzolódnak egy összetett és árnyalt nyelvszemlélet körvonalai.

A *Szegény Henrik* autodiegetikus elbeszélője egyszerű parasztlány, akinek egyetlen vágya, hogy szerelme közelében lehessen, bármi áron, bármilyen körülmények között. Az ő számára a szavak távolságot, falat, törést jelentenek: „Mikor végképp elmondtam mindent, amit mondani akartam, amikor sorra meggyilkoltam a szavakat, amelyek közénk állhattak volna, és közénk is álltak talán [...] kitapogattam a testét, és átötlettem.”

Júdás az azonos című elbeszélésben Platón *Phaidrosz*ának íráskritikájával összecsengő gondolatokat fogalmaz meg: „Aki ír, másképpen emlékszik, mint ahogyan az ember számára szabadna. Aki ír, kiengedi lelkét a testéből, hová pedig annak tartoznia illene a halála pillanatáig. [...] Arra gondolt, hogy az írás csupán a javításokat korigálja, de nem javít. Aztán a javítások újabb javításokra várnak, a magyarázatok újabb magyarázatokra, miközben a lényeg mind távolabbra kerül tőlünk.” Az írás, a rögzített beszéd az előbbi citátumhoz hasonlóan távolságot, a lényegtől és a valóságtól való elkülönöződést jelent. Ebben a megvilágításban pedig érthetőbbé válik, miért rémül meg Jaufre Rudel szolgája, mikor „véletlenül” megtanul olvasni, olyannyira, hogy attól fogva dadog.

A szó teremtő erejébe vetett hit nem új eleme Darvasi írásművészetének; a *Virágzabálók* egyik legjellemzőbb mozzanata Pelsőczy Klárának az a szokása, hogy férjével együtt az egész napot ágyban töltik, nem esznek és nem érnek egymáshoz, csak elmondják, mit tennének éppen: a valóságos cselekvés helyére a szavak lépnek. A *vándorló sírok*ban még tovább megy a szerző: a *Fernando Asahar tökéletes élete* című történet egy költőről szól, akinek minden sora valóra válik. Megjelenik tehát a nyelv másik dimenziója, amely építi, formálja a világot, de le is rombolhatja újra, amennyiben nem tud több lenni önmagánál: „A nő azt gondolta, hogy a gyalázatos tettek mélyén nem rosszaság, nem valamiféle alávaló akarat munkál, hanem a hasztalan és hiábavaló ígéretek eróziója, a be nem váltott szavak elomlása, a szavak, melyek csak szavak maradnak.” (*Árulás*)

Ugyanígy vélekedik a *Jaufre Rudel* elbeszélője is, mikor a zarándokok érthetetlen, mégis ígész nyelvét hallgatva eltűnődik az emberi beszéd mibenlétéről és módozatairól. „Tudom, hogy vannak semmire sem jó, használhatatlan emberi beszédek, amik csupán önmaguk miatt vannak. Szavak, amik saját maguk tükörképei. Mint az olyan köpeny, amelyik folyvást magát akarja magára öltetni. [...] A zarándokok nem így beszéltek.”

Egy másik szövegben pedig azt olvashatjuk, hogy Isabel a férje véget nem érő beszéd-zuhatagát hallgatva azt érzi, „hogy a világ rábízható az emberi beszédre. Hogy minden, ami van, a szavaink által is lesz és válik igazzá.” (*Ricardo de Cruz vándorló sírja*).

Az eddigiekből olyan nyelvfelfogás kezd kibontakozni, amely számol a beszéd, a megszólalás tökéletlen és sebezhető voltával, másfelől azonban tudatában van a kimondott vagy leírt szó erejének, s a szavakat használó ember etikai felelősségének. Véleményem szerint Bod Péter nagyon pontosan fogalmaz, mikor kritikájában arról beszél, hogy ebben az értelmezésben a szavak érvényességi köre csak szövegvilágok létrehozására alkalmas, és bár ez sem kevés, de „emberi mértékegységekkel kifejezhetetlen távolságban áll a »Kezdetben vala az Ige« világteremtő erejétől” (*Tiszatáj*, 2013/1). Hogy mindezzel a kötet szerzője is tisztában van, azt jól mutatja egy-egy ironikus jelenet, például, mikor az apokaliptikus valóságshow-paródiában a történet egyik hősenek le kellene fordítania, mit jelenthetnek ezek a szavak: „ulla, ulla, ullala”. Szándékai szerint azt mondaná: „Eli, eli lama sabaktani”, mégis csak az értelmetlen szavak ismétlése bukik ki a száján: „ulla, ulla, ullala”. (*A Nagy Hullakereső Verseny*) Ami akként is értelmezhető, hogy ha Isten elhagyott minket – akárcsak az *Édenkert* címmel jelölt fejezetben –, akkor a szavak valóban csak szavak maradnak.

Darvasi azonban nem áll meg itt, hanem belépteti ebbe a töredékeiben felmutatott nyelvfilozófiai rendszerbe a hallgatás fogalmát is, szoros összefüggésbe állítva azt az Isten

és ember közötti kommunikációval. A *Ricardo de Cruz*...-ban olvashatjuk a következőt is: „[...] Sebastian azért beszél [...], hogy jobban hallja az Istent.” A *Nagy Hullakereső Versenyben* ez a viszony megfordul, és paradox állításba torkollik: „Amikor megszólalok, Isten nem jön ki a számból, csak hallgatózik. De azért te azt fogod hallani, amit mondott volna, és akkor jó lesz.” Ugyanebben a novellában: „Az ember vakond lesz a saját szavaiban, beszél, csak beszél, hogy mások ne hallják, de ő mindenkit hallhasson, akit csak akar.”

Ahhoz tehát, hogy halljunk, beszélnünk kell, s *A Boromirok* alapján, ha beszélni akarunk, el kell hallgatnunk: „Ha csak azt mondod el, amit mondani akartál, akkor voltaképpen meg sem szólaltál. Mert amikor szólsz, mindig szól valami más is, mint ami te vagy, egy másik hang, egy másik valaki, egy másik világ. És amikor mindenki beszél rajtad kívül, és te úgy szorítod össze a szádát, hogy a véred serken, akkor is hallanak téged.”

Kontextusukból kiszakítva és zsúfoltan egymás mellé állítva minden bizonynyal megterhelően hatnak az itt felsorolt idézetek, de az alapos értelmezés igényétől vezetve szükségesnek tartottam felvázolni a vizsgált szövegüniverzumot leginkább meghatározó összefüggéseket.

Végezetül egy személyes élmény, amely azonban bármely olvasónak szolgálhat némi tanulsággal. Mikor először kézbe vettem a *Vándorló sírokat*, rögtön a *Teregetés* című novellához lapoztam, mert emlékeztem rá, hogy folyóiratban olvasva nagyon tetszett, azonban az utolsó sorokhoz érve hiányérzetem támadt. Valamit nem találtam, ami pedig úgy rémlett, fontos volt. Fellapozva a *Jelenkor* megfelelő számát, meglettem azt a rövid kis részt, ami a kötet szerkesztés során valamilyen megfontolásból kihúzásra ítéltetett (a kihagyott sorokat keretező mondatokat az érthetőség kedvéért feltüntettem):

„[Tud szép lenni a szükség?] Igen, a hiány tud szép lenni. De ami szükséges, nem azonos azzal, ami hiányzik. A szükség mindig az életünkre vonatkozik. A hiány többnyire túlmutat az életen, a szükséges nélkül nem tudsz élni, a hiányzó nélkül azonban igen. Sőt egyeseket a hiányzás éltet. [Isten hiányzik, mondta végül.]” Anélkül, hogy felül akarnám bírálni az író vagy a kötet szerkesztőjének döntését, be kell vallanom, nekem ezek a mondatok nagyon hiányoztak a novellából. De vigaszul szolgált, hogy a könyv hátsó borítóján szereplő mottó szépen felel az annulált részletre: „Akkor vagy, ha hiányzol.” Azok a sorok tehát – akár az elbeszélések életre kelt halottjai – mégiscsak ott lebegnek a könyv lapjai fölött...

KÜLÖNBÖZNI MINDENÁRON

Gottfried Benn: Kígyóból a kanyar. Válogatott versek (vál. és ford. Mohácsi Árpád)

A műfordítás – kiváltképp, ha vers a mű – az egyik legkényesebb munka, amibe kezdeni lehet. Minden kompromisszuma kritika tárgyává válhat, márpedig a fordító mást sem csinál, mint kompromisszumokat köt: a szöveggel és magával. Teszi persze ezt a lehető legnagyobb körültekintéssel.

Anélkül, hogy a fordításelmélet alapjaiban elmerülnénk, azt mégis érdemes vázolni: a fordítás során két fő szempont van, a formai és a tartalmi hűség. Kiváló, és máig aktuális tanulmányában¹ Tellér Gyula szintén két – bár a formai és tartalmi felosztásnál jóval árnyaltabb – metszetét adja a versnek, és e metszeteknek pedig különböző dimenzióit határozza meg. A hosszanti metszetbe tartoznak az *akusztikai*, a *képi-érzéki*, a *fogalmi-logikai*, a *grammatikai* és a *grafikai*; a keresztirányú metszetbe pedig az *érzelmi-hangulati*, a *beszédhelyzeti* és az *elkülönítő-ellenpontosító* dimenziók. A Tellér-szöveg azt sugallja, hogy ha minden dimenzióban hűek maradunk az eredetihez, akkor a részletekből megképződik a versegész, de legalábbis az a „szavak mögötti összképzet”, amelyet Tellér minden szövegben feltételez, és amely lényegében ily módon mégis visszaadható a fordításban.

Azt gondolnánk, ezt az alapelvet nem nehéz következetesen betartani, azonban a fordítónak folyton azzal kell szembesülnie, hogy körülbelül másfél-két versnyi nyersanyagot nyer ki az eredeti szövegből, és azt kell mégis belesűrítenie egybe. Ennek legfőbb oka nyilván a nyelvi különbözőség. Például míg az angol szavak java egy vagy két szótagos, illetve a német szavakban az arány kissé a mássalhangzók javára dől, addig magyarban három-négy szótagos az átlag, és kiegyenlítettebb a magánhangzó–mássalhangzó arány. Ezáltal nem csak a verskép mutathat látványos különbséget eredeti és fordítás között – az a legkisebb baj. Nagyobb probléma ez kötött formájú versnél, ahol a szótagszámot szigorúan be kell tartani, vagyis számszerűleg szinte biztos, hogy a magyar fordító kevesebb szóval gazdálkodhat, mint amennyiből az eredeti áll.

A másik probléma szintén nyelvi, de kulturális gyökerei vannak: mi van, ha nincs valamire a magyarban szó – vagy pont fordítva? Vegyük például a *vörös* színt. Ennek a magyarban kisebb feltételekkel szinonimája a *piros*, a *rőt*, a *bor-dó* stb. Hogyan adhatnánk ezt vissza mondjuk angolul? A *red* vagy a *purple* színjelzővel, esetleg használhatnánk a *crim-*

A recenzens pusztán névrokona a fordítónak.

¹ Tellér Gyula: „Versstruktúra és versfordítás”, in: *A műfordítás ma* (szerk. Bart István – Rákos Sándor), Gondolat, Bp., 1981, 147-215.

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2012
192 oldal, 2700 Ft

son jelzőt, mely *karmazsint* jelent vagy a *scarlet* jelzőt, amelynek magyar megfelelője *skarlát* vagy *bíbor*. Németül ugyanez: (*rosen*)*rot*, *purpurrot* (bíborvörös), *scharlochrot* (skarlátvörös), *wein-* vagy *bordeauxrot* (bordó). Jól látszik: a németben csak képzett szavakkal lehet visszaadni a vörös szín különböző árnyalatait. (Érdemes itt visszautalni az előző problémára: a *red* és a *rot* jelzők is egy szótagosak, ennek legmegfelelőbb fordítása a *rőt* volna – etimológiai okból is –, amelynek használata a magyarban viszont erősen kontextusfüggő, mivel archaikus.) Persze jelen írás nem alapos fordításelméleti szaktanulmány, hanem az új Gottfried Benn-fordításkötetet tárgyaló szöveg. Mindazonáltal talán nem volt minden haszon nélküli ez a néhány bevezető gondolat.

Gottfried Benn fordítani fontos, hiszen a XX. századi német költészetnek – Rilke, Trakl, Celan és mások mellett – az egyik legnagyobb hatású alkotója volt. Magyarországi hatását jól mutatja, hogy az 1991-ben megjelent első válogatás² fordításait többek között olyan nevek jegyzik, mint Eörsi István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Kurdi Imre, Márton László, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Szabó Lőrinc, Székely Magda, Tandori Dezső, Tatár Sándor, valamint a fentebb már említett Tellér Gyula. Ám Benn éppolyan fontos ma is, mint régen, hiszen hatása kimutatható olyan fiatal költők lírájában, mint például Bognár Péter, Krusovszky Dénes vagy Nemes Z. Márió.

Az új Benn-kiadás előnye a korábbival szemben, hogy a verseknek egyetlen fordítójuk van, ezáltal a megszólalás egységesebb lett – ez logikus következmény: a többfordító kötet eleve „többszólalú”. Persze a ’91-es válogatás nem következetlen vagy egyenetlen, ám a többek által lefordított versek egymás mellett oda-vissza kidomborítanak néhány apróbb hibát. Ezáltal az olvasónak akaratlanul is döntenie kell: mondjuk Szabó Lőrinc, Nemes Nagy Ágnes vagy Tandori Dezső és Kurdi Imre fordítása között (Kurdi több „nagyverset” is [másod]fordított, például: *Férj és feleség áthalad a rákosok barakkján*, *Az ifjú Hebbel*, *Statikus költemények* stb.).

Aki nem ismeri a ’91-es kiadást, az az új fordításból következetesnek és egységesnek tűnő, ám pontatlan képet kaphat Gottfried Bennről. Ehhez még ki sem kell nyitni a könyvet: a mélyfekete alapon lángoló Benn-felirat, illetve a kanyargó lávafolyam – mely, gondolhatjuk, a meglehetősen esetleges címadást illusztrálná: *Kígyóból a kanyar*³ – mind valami rossz fantasyt idéz. Sem a kivitelezés, sem az ötlet nem kompatibilis Benn lírájával. Maga a könyvtárgy így teljesen elhibázott. Persze a kötet külsejéről nem a fordító tehet.

Az mindenképpen dicséretes, hogy a nagyjából kronologikus felépítésű kötet cirka negyven olyan verset közöl, amelyeket a ’91-es kiadás nem (vagy nem egészen) tartalmazott – ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy az első válogatásban is van majdnem ugyanennyi szöveg, mely viszont itt nem szerepel. Sajnálatos, hogy Mohácsi Árpád megszakítja a fordítás hagyományát: az első válogatás kiválóbbnál kiválóbb fordításai nem egyszerűen hiányoznak ebből a gyűjteményből, hanem mintha nem is léteznének. Pedig a kötet végén ott olvasható a fordító utószava *Szubjektív megjegyzések a versek fordítása kapcsán* címmel, melyben maga is elismeri a korábbi válogatás „sokszor igazán kitűnő” for-

² Benn, Gottfried: *Versei* (vál. Hajnal Gábor, ford. Báthori Csaba, Eörsi István et al.), Európa, Bp., 1991.

³ A kötet cím a *Késő nézés* (*Ein später Blick*) című versből származik. Az egész verssor így szól, mely kétszer is ismétlődik a vers során: „ő kígyóból a kanyar elem”. Tatár Sándor fordításában pedig ugyanez a részlet: „egy kígyó görbe teste”. (Benn: *Versei*, i. m., 112.) Eredetiben: „es ist die Krümmung einer Schlange”, ami nyersfordításban nagyjából ennyit tesz: „ez egy kígyó görbülete”. *Ein später Blick*, in: Benn, Gottfried: *Gedichte*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1982, 308.

dításait. Majd saját menségére felhozza, hogy „Benn évtizedekkel korábbi nyelven beszél, amelynek magyarját én természetesen nem ismerem, a saját magam nyelvét használom, ezért szíves elnézésüket kérem, de nekem a saját korom nyelve adatott meg”.

Érdemes pár mondatot szólni a fordító menségére. Pontos észrevétel, hogy Benn és a fordító által beszélt nyelvek közt – ahogy a fordító fogalmaz –, „van egyfajta időcsapda is”. Nagyon helyes, hogy saját nyelvét beszéli, sokszor mondják, hogy a fordítónak nem a forrásnyelvet, hanem a célnyelvet kell jobban bírnia. A mai nyelv használata több ponton is jót tett egyes szövegeknek, például a *Figyelj* címűnek (az eredetiben *Hör zu*), amelyet korábban Eörsi István *Hallga csak* címmel fordított – ennek már címe is mutatja, mennyire archaikus és ettől anakronisztikus szöveg lett. Eörsiével szemben Mohácsi fordítása jóval frissebb, nem idézi kínosan (és fölöslegesen – tekintve, hogy kései vers) a száradelő nyelvét.

Azonban több szöveghelynél is el kell gondolkoznunk: vajon milyen is Mohácsi Árpád „mai nyelve”? Mainak mondható-e, ha *dalolj* helyett az áll: *dallj* (*Ó, szellem*), *gyere* helyett *jer* (*Tenger- s vándoromda*), *sötét* helyett *setét* (*Szintézis*), *szívnak* helyett *színak* (*Valse Triste*) – csupa archaizmus. Nem a saját nyelv (pillanatnyi) elengedése az, amikor *koffeines* helyett azt írja, nyilván verstani okból: *koffejnes* – ezzel régi versfordítói gyakorlatot idézve. Verstani okból magyarázható egyébként az előbbi felsorolásból a *dallj* és a *jer* példája is. Utóbbi a szintén egy szótagos *komm*, előbbi a *sängest* archaizáló forma megfelelője volna. A *sängest* / *dallj* érdekes eset, gondolhatnánk ugyanis, hogy az archaizmus átmentetik a magyar fordításba is – a kérdés, milyen áron. A *sängest* e-je ejtéskönnyítő szereppel bír, és pont ettől dalol a német eredeti,⁴ ezzel szemben a *dallj* alakban összetorlódnak a mássalhangzók – cserébe persze van a fordítónak egy könnyen verssorba illeszthető, egy szótagos szóalakja.

Folytatva a fent megkezdett sorozatot: nem a saját nyelv kritikátlanlansága, mikor a *finítót* használja a *Finale* fordítására? Az olasz szó magyaros alakja persze minden további nélkül részét képezheti a saját nyelvnek, de szerencsétlen választás, főleg mivel a *finálé* szó nemcsak megtalálható, hanem jóval bevettebb szóalak. Igaz, a versben „vég” vagy „végzet” értelemben szerepel a *Finale* szó, melyet magyarul a *finálé* önmagában nem adhatna vissza. A választás azonban könnyen megokolható: a saját nyelv e – valószínűleg nem túl gyakran használt – szavához a rímkenyszer miatt kellett nyúlni: „Az úr áll, a csillagmillió / a zenittől mozog talán, / arszlánvonásban a *finító* / átsuhan a férfi agyán” (*Kiemelések tőlem: M. B.*). Nagy kár, hogy az *l* mind az *n*-től, mind a *t*-től távol van a fonetikában, ráadásul a *t* be is férkőzik a magánhangzók közé – a verselési-metrikai sutaságra, melyre nem ez az egyetlen példa, ki se térjünk –, így minden áldozat ellenére gyenge rímet kapunk.

Szintén problémás, mikor Parti Nagy Lajosra emlékeztető szó- és toldalékcsonkoló megoldással találkozunk: *haláltusa* helyett *haláltus* (*Szintézis*), *betelik* helyett *betel* (*Tenger- s vándoromda*). De az is, amikor a *Der Sänger* című verset *A bárdnak* fordítja Mohácsi, és ezzel *A walesi bárdok* kontextusát is indokolatlanul idekeveri. A '91-es kiadásban megjelent Mezey Katalin-fordítás megoldása ehhez képest hibátlan, ott úgy szerepel: *A dalnok*.

Visszatérve: a „modernizálás” hozadéka sem maradéktalanul pozitív. A *Negerbraut* című verset *A nigger menyasszonyaként* fordítani elhibázott, még ha a versben benne is van a rasszizmus,⁵ és ha az eredeti szövegben már *Niggerként* is szerepel a címbeli *Neger*. Sőt, megkockáztatom: a szövegbeli *niggert* is *négerrre* kellett volna cserélni, mivel ma már a „niggere-

⁴ „O sängest du nun Abgrund, Schwankung, Süd: / Ich bin die Ferne, hergeweht / Aus meinen arktischen Gezeiten, / Jenseitige und sterne-stet.! – / O sängest du aus Götterweiten / Einmal dies Rosenmövienlied!” *Rückfall* (*O Geist*), in: Benn: *Gedichte*, i. m., 114.

⁵ Ismert, hogy Benn a '30-as években szimpatizált a náci eszmékkel, de költészetére nem jellemző a rasszizmus éltetése, propagálása.

zés” az amerikai gettószenget idézi inkább, ami viszont egyáltalán nem kontextusa a Benn-versnek. A nő helyett a *némber* használata ugyanígy hibás választás, tekintve, hogy a vers szerint fiatal, még szűz lányról vagy fiatalasszonyról van szó, a versszituáción kívül – mely önmagában elégtelennek tűnik – semmi sem indokolja a pejoratív *némber* szó használatát.

Ezekről eltekintve viszont Mohácsi megoldása több helyütt is feszebb, mint az első válogatás Eörsi-fordítása, amely gyakran finomít – és ezzel elken („szőke tarkó” helyett: „szőke pihés tarkó”) – vagy túlír: „Hajában őrjöngve tombolt a nap” – ennél szikárabb Mohácsi megoldása: „Hajában tombolt a nap”. Azonban rögtön elrontja, mert míg Eörsi megfogalmazásában ugyanaz a kép megtámogatja az „őrjöngést”, a groteszk erotikát („s végignyalta világos combjait”), addig Mohácsi mondata ziláltnan elgyengül: „és sokáig nyalogatta világos combját”.

Érdemes továbbra is összevetni a két fordítást. Az eredetiben így szól az egyik mondat: „Der bohrte / **zwei Zehen** seines schmutzigen linken Fußes / *ins Innere* ihres kleinen weißen Ohrs”.⁶ (*Kiemelések tőlem*: M. B.) Ez nyersfordításban nagyjából annyit tesz, hogy a férfi bal lábának két koszos ujjja a nő kis fehér fülébe fúródott. Azt most hagyjuk is, hogy Mohácsi mennyire fordította félre ezt a mondatot: „Átfúrta / magát két koszos bal lábujja / a nő kis fehér fülének belsején” – persze nem azért, mert jelentéktelen hiba volna. Inkább a két erős alliterációra hívnám fel a figyelmet az eredetiben, illetve arra a tényre, hogy a nyersfordításban is van két alliteráció – jöllehet Eörsi és Mohácsi fordításai csengtek fülemben, mikor átültettem a mondatot – Eörsié így szól: „Koszos / bal lába ujját a nő kicsiny, / fehér fülébe fúrta”.

Bevallom, az eredeti vers tanulmányozása előtt azt gondoltam, hogy Eörsi fordítása tipikus esete a „szép hűtlenségnek”, mikor a fordító verseng az eredetivel – erre kiváló példákat lehet találni Rába György *A szép hűtlenek* című monográfiájában.⁷ Úgy tűnt, hogy Eörsi akusztikai megoldással kívánja erősíteni az *érzelmi-hangulati dimenziót*, és ezáltal a magyarított szöveget is – jóllehet a fentebb már említett „pihés” és „őrjöngve” jelzők például éppen az *érzelmi-hangulati dimenzió* feszezése ellen hatnak olvasatomban. Előítéletem azonban pontatlan volt: Eörsi verziója kielégítően feszes, és jóval pontosabb, mint Mohácsi Árpádé. Ezzel nem azt mondom, hogy Eörsi verziója pontos volna, egyszerűen csak azt, hogy Eörsié jó fordítás.

Érdemes (volna) szűrőpróbaszerűen összevetni még néhány szöveget, de persze a kíváncsiság először úgyis a nagyversekhez hajt minket. Csalódnunk kell azonban, amikor felcsapjuk az új kötetet a *Mann und Frau gehn durch die Krebsbaracke*⁸ című verset keresve, ugyanis már a cím átültetése is megdöbbentő. Szabó Lőrinc fordításában így szól: *Férj és feleség átmegey a rákbarakkon*, Kurdi Imréében így: *Férj és feleség áthalad a rákosok barakkján*. Ehhez képest Mohácsi Árpád – meglátásom szerint minden észérvet mellőzve – így fordítja a címet: *Férfi és nő megey át a rákbetegek pavilonján*.

Sajnos a kötet olvasása közben elég hamar megfogalmazódott bennem a gyanú, hogy Mohácsi nem egyszerűen a versek újrafordításában gondolkodik, hanem egyben másként is akarja fordítani őket, hiába álltak már elő a korábbi fordítók nemcsak, hogy megfelelő, de kiváló magyarázatokkal. Amikor egy fordításnál ez a gyanú beigazolódik – legyen szó egyetlen versről vagy egész kötetről –, az nagy hiba, mert nemcsak magát minősíti, hanem az elődökre is rossz fényt vet. Nem arról van szó, hogy ne fordíthatna valaki másként valamit (akármit), amit már korábban is lefordítottak. Arról van szó, hogy a fordítás nem lehet öncélú. Ebben a kötetben viszont mintha elsikkadt volna a cél: Gottfried Benn verseinek (újra)fordítása.

⁶ Benn: *Gedichte*, i. m., 24.

⁷ Rába György: *A szép hűtlenek* (*Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*), Akadémiai, Bp., 1969.

⁸ Benn: *Gedichte*, i. m., 28.

Innen nézve oly mindegy, hogy *nigger* vagy *néger*, hogy *némbel* vagy *nő*; nem számít, hogy tökéletesen magyartalan mondatokat találni a versekben („A háta / csupa felfekvés.”⁹ – *Férfi és nő megy át...*). Azon is alig szisszenek fel, hogy a *Bauxit* című, újonnan magyarra fordított versben ezt olvasom: „Ez a hét meglehetősen drága volt, / mondjuk, négyszáz márka, / de milyen igéző volt tekintete, / fennkölt, *belsőleges*, selymes / a megrészegült transzcendencia áramaival.” (*Kiemelés tőlem: M. B.*) Mert mi a különbség *belsőség* és *bensőség* között? *Belsőség* a máj, a szív, a tudó stb., a *bensőség* mindenképpen absztrakt, átvitt értelmű, szinonimája mondjuk a *meghitt* lehet.

Azzal kezdtem, hogy a tartalmi és a formai hűségre kell figyelni. Nem muszáj tehát feltérképezni, hogy az adott verse(ke)t kik és hogyan fordították korábban, de persze ha komolyan fordítunk, a munka előrehaladottabb fázisában nem árt. Mohácsi Árpád nyilvánvalóan ismeri az előző válogatást. Ez számomra nem jelent mást, mint hogy szándékosan igyekezett teljesen másként fordítani a szövegeket. Erre jó példa a *Statische Gedichte*¹⁰ fordítása is, a *Statikus versek* (igaz, a címet Nemes Nagy is így ültette át, míg Kurdi verziójában *Statikus költemények* a cím). A vers első szava összetett szó: „Entwicklungsfremdheit”, ezt Nemes Nagy pontosan (tükör)fordította – és ezt vette át Kurdi is, teljesen jogosan – *fejldésidegenség*nek. Ez Mohácsinál így szerepel – számomra megmagyarázhatatlan módon –: „A teremtés mellőzése”. Később az eredeti „Richtungen vertreten” sora pedig így magyarítódik: „Az irányzatosdi” – Nemes Nagynál: „Irányok képviselése”, Kurdinál: „Irányokat képviselni”. Az összehasonlítás ugyanígy folytatható volna.

Ha újabb nagyverset veszünk szemügyre, *Az ifjú Hebbelt* (*Der junge Hebbel*), érdekes dolgot látunk. „Ihr schnitz und bildet: den gelenken Meißel / in einer feinen weichen Hand.”¹¹ – szól az eredeti, vagyis: *ti faragtok és formáztok: szapora véső a finom, puha kézben*. Mohácsi Árpád fordítása ismét pontatlan: „Faragtok és formáztok: kézreálló vésőt / puha, fehér marokban”. Annál meglepőbb viszont, hogy Szabó Lőrinc is *fehérnek* fordítja a kezét¹² – persze van rá magyarázat: a *weich* azt jelenti puha, és a *weiß* jelenti, hogy fehér, lehet ez tehát félreolvasás hibája, melyet viszont Kurdi már javít saját verziójában.¹³

Továbbá az is érdekes, hogy a vers első szakaszának következő mondatában egyik fordító sem veszi észre az ironikus kapcsolságot – olyannyira nem, hogy Szabó és Kurdi két külön mondatnak fordítja. „Ich schlage mit der Stirn am Marmorblock / die Form heraus, / meine Hände schaffen ums Brot.” Nyersfordításban – igaz: Kurdi fordítására is támaszkodva – ez nagyjából így szól: *homlokommal vágom ki a márványtömbből a formát, [mert] kezemmel kenyérért gürcölök*. Mohácsi Árpád fordításában ez a mondat így hangzik: „Én homlokommal *verem ki* a márványtömbből / a formát, / pusztá kézzel teremtem elő kenyérem”. (*Kiemelés tőlem: M. B.*) Egyrészt: hogyan kell elképzelni valaminek a *kiverését* egy márványtömbből? Másrészt: mondják, rossz az, aki rosszra gondol, de vajon Mohácsi Árpádnak eszébe jutott-e, hogy manapság a *kiver* igének milyen szexuális konnotációi vannak?

A fordító mentségére szól, hogy a sorozatos, szándékos – bár nem kifizetődő – elkülönböződésnek a korábbi fordításoktól olykor megvan az a haszna, hogy a túlírtágot, a „szép hűtlenségeket” is levetkőzi magáról – láttunk erre példát. Azt is meg kell jegyez-

⁹ Az eredetiben: „Die Rücken / sind wund.”, szó szerint: a háta fájóak – vagyis sebesek. Szabó Lőrincnél: „A hátuk / sebes.”; Kurdi Imrénél: „Kisebesedett / a hátuk.”

¹⁰ Benn: *Gedichte*, i. m., 323.

¹¹ Benn: *Gedichte*, i. m., 59. Megjegyzés: A vers a fordításkötetben tévesen az *Alaszka* című ciklushoz tartozóként van szedve, holott a *Söhne*, vagyis a *Fiak* című ciklus darabja valójában. Igaz, ez utóbbi ciklusból többet nem közöl a kötet.

¹² „Te faragsz és mintázol: ügyes a véső / és finom és fehér a kéz.” in: Benn: *Versei*, i. m., 20.

¹³ „Formáztok és faragtok: az ügyes véső / finom, könnyű kézben.” in: Benn: *Versei*, i. m., 21.

nünk, hogy Benn fordítása – ahogy minden más (életmű-)fordítás is – nagy vállalkozás, és mindenképpen mentő körülmény, hogy jó negyven darabbal bővült a magyarított Benn-korpusz. Ugyanakkor Mohácsi Árpád fordításai tele vannak lötyögő, magyartalan mondatokkal és fájó félrefordításokkal – így a kötet minősége, melyen a technikai kivitelezés csak tovább ront, nem üti meg a '91-es válogatását. Az új kiadásból is lehet ismerkedni Gottfried Benn fontos és kiváló költészetével, de érdemes az embernek keze ügyében tartania az előző válogatást is.

ELSZÁMOLNI A TÖMEGEKKEL

Bagi Zsolt: Helyi arcok, egyetemes tekintetek. Facies localis universi

Bagi Zsolt nem vitázik. Ha vitázna, a tanulmányain átívelő nagyszabású politikafilozófiai belátásai sem lennének többek, mint bizonyos előre adott univerzális emberi jogok korszerűtlen recitációi. Ha a vitázó ugyanis nem akar úgy járni, mint Akhilleusz Lewis Carroll kivételesen szellemes írásában, jól teszi, ha legalább egy univerzális törvény igazságában megegyezik vitapartnerével.¹ A politika terében vitázók ezzel együtt jól teszik, ha megegyeznek bizonyos emberi jogok érvényességében. Bagi szerint nem hiszünk már előre adott univerzális emberi jogokban, ezért azokra hivatkozni hiábavaló, üres dogmatizmus. Ráadásul vannak politikai csoportosulások, amelyeket úgy tűnik, senki nem fog meggyőzni egy ilyen vita keretein belül. Velük szemben nem igazán lehet semmi előre adottra hivatkozni. Viszont ha nem sikerül megegyezni semmi általános érvényűben, akkor minden álláspont csak mint egyéni vélemény vehető számba. A viták így pusztá szópárbajok lesznek, ahol nem az álláspontok koherenciája vagy igazságossága dönt, hanem a megfogalmazás szellemessége és a nézőközönség szórakozása. (Innen nézve egyértelmű a populizmus elsőpró sikere.)

Filozófus ilyen párbajban csak veszíthet: míg a szellemesség szinte mindig a gyors, szabad és esetleges asszociációkon múlik, addig „a filozófiai szöveg csele” ennek pont az ellenkezője: a filozófus – és úgy tűnik, ebben az inkább szaktudós hozzáállású filozófusok is egyetérthetnek – inkább minél több fogalmi apróságot elkülönítve kutat, mutat fel vagy konstruál szükségszerű összefüggéseket.

Bagi célkitűzése – illetve korunk talán egyik fontos filozófiai kihívása – talán innen tekintve látható a legtisztábban. A kérdés tehát: hogyan mutassunk fel általános érvényű, nagy (jelen esetben politikai) összefüggéseket anélkül, hogy azt csak mint véleményt bírálnák el? A megoldás persze egy nagy összefüggés, amely radikális szemléletváltás eredménye. Ez az összefüggés – mint Bagi szerint minden filozófiai belátás – „parcelláktól, sőt frontvonaltól terhes”. Nézzük hát, hol sorakoznak ezek a frontvonalak, és hogy mely szomszédos frontokon van esetleg állóháború.

De miért is nem hiszünk univerzális emberi jogokban? A válasz a tanulmányok háttérében körvonalazódó erős kordia-

---

Köszönettel tartozom Bárány Tibornak és Bagi Zsoltnak a hasznos beszélgetésekért, illetve a kritika korábbi verzióihoz adott megjegyzéseikért.

¹ Carroll, Lewis, „What the Tortoise Said to Achilles”, *Mind*, 1895, n.s., 4.

Műút Könyvek
Miskolc, 2012
198 oldal, 2500 Ft

nózisban keresendő. Először is adott a modernitás nagy projektje, és annak középpontjában az esztétikai-kulturális nevelés által önmagát meghatározni képes szubjektum, amely épp ezen önmeghatározása révén ébred rá az úgynevezett „univerzális emberire” (vagy másképp: arra, ami mindenkiben közös).² A projekt Bagi kordiagnózisa szerint minden aspektusában bukottnak tekinthető. Az esztétikai nevelés hagyományos (a klasszikus német filozófiában kidolgozott) modellje szerint az önmeghatározás közben a szubjektum nem támaszkodik semmi előre adottra. Eszerint a szubjektum saját egyediségének meghatározása közben egyrészt nem tekintheti sem a problémamezőt, sem a fogalmi keretet, sem a végcél adottnak. Az elvárás tehát az, hogy az önmeghatározás *konstruktív* legyen. Viszont a klasszikus német filozófia megoldásai mind beleestek abba a hibába, hogy adottnak vették a függetlenség egy sajátos felfogását, és annak problémamezejében mozgottak (24.).

Ráadásul az esztétikai-kulturális nevelés ötletére a kortárs politikai közegben a leggyakoribb reakció a mély szkepszis: innen tekintve az úgynevezett *Bildung* legfeljebb „lehetetlennek, elgondolhatatlannak, elképzelhetetlennek, végül pedig nevetségesnek” (33.) nevezhető csupán. A szkepszis egyik fő oka, hogy úgy tűnik, az autonómnak vélt művészetekről csak „kívülről oktrojált zsarnoki nézőpont” (46.) felől lehet elvárni az egyetemességre való nevelést. E zsarnoki nézőpontok – állítják az autonóm művészetek harcos védelmezői – *ad hoc* ideológiai bizottságok véleményét igyekeznek ráerőltetni a már emancipált, független és egységes irodalomra. (Bagi megjegyzi, hogy ez a szemlélet súlyos tévedésen alapul: az egységes irodalmat épp a modernség szóban forgó projektje termelte ki és tartotta fenn, nélküle arról nem is beszélhetünk.) Viszont egyetemességigény nélkül – éppúgy, mint a fent vázolt politikai vitákban – az esztétika és a kultúra is csak különböző vélemények szópárbaja marad. Tehát első körben úgy tűnik, hogy egyetemesség nélkül nincs nevelés (nincs mire és nincs kit nevelni), anélkül pedig lehetetlen a modern értelmében vett önmeghatározás.

Bagi szerint többek között a modernitás bukásának köszönhető az a lehangoló kép, amelyet korunk politikai teréről fest. A jellemző politikai ágensek a rendszerváltás utáni impotens értelmiség, a „sopánkodó” tömeg, illetve a cinikusan populista vagy *posztfasiszta* beállítódású intézményes politika. Bagi az értelmiség útjait Petri *Mizantróp-fordításának* remek elemzésével mutatja be. Adott egyrészt Alceste, a „politikai mizantróp” útja, aki (a rendszerváltás után létrejött demokrácia által) előre adottnak vélt, univerzális emberi jogok és erények felől ítéli el a politika baklövéseit, ezáltal vonva ki magát a politikai élet egészéből. A mizantróp az esztétikai-kulturális nevelés intézménye híján viszont csupán sznob „izléstdiktátor”. Másrészt adott Philinte útja, akinek követői elvetik az univerzalizálás igényét, és a politikához egyfajta ironikus társalgóként viszonyulnak. Az ő politikai álláspontjuk viszont pusztán egy vélemény marad a sok közül, azaz elvi alapon nem képesek semmilyen kritikai reakcióra. Melléjük sorakoztatja fel Bagi Nádas-kritikájában a sopánkodó demokratákat, akik szerint a „dolgok rosszul, nagyon rosszul mennek, egyre rosszabbul, napról napra rosszabbul” (82.). Az ő életük – és politikai nyelvük – az állandó fenyegetések elkerülésére rendezkedett be, ezáltal elhárítva a legnagyobb fenyegetést, a felelősséget. Ők sosem cselekszenek, csak a rajtuk kívül álló egyre lehangolóbb körülményeket próbálják a lehető legnagyobb mértékben elkerülni.

Mindezek mellett az intézményes politika jelentős része „program és választási ígéret nélkül” (155.) pályázik a „politikai képzeletünkre”. Bagi Rancière-t idézve állítja, hogy immár a magyar politika is az ígéret utáni korba lépett. A diagnózis szerint a hatalom elosztásához semmi köze a közösségeknek és a sokaságnak; azaz semmi köze a hatalom-

² A modernitás itt nem mint korszak, hanem inkább mint egyfajta filozófiai, esztétikai, politikai és kulturális szemléletmód szerepel, ahogy a szerző fogalmaz: „a modernitás mint korszak kevésbé érdekel” (21.).

hoz a potenciális tömegeknek. Ebben a közegben bátran művelhetünk „szektáspolitikát”: a politizálást kimeríti, hogy a képzeletünkhöz leginkább illő pártra adjuk a voksunkat.³ A sopánkodás mellett a politikai képzeletek piacán széles kínálattal szembesülünk (ahogy egyesek országa jobban teljesít, másoké tönkrement, a harmadikét etnikai bűnözés sújtja, másokéban⁴ visszatért a kádárizmus).

Angela Merkel beszéde kapcsán jegyzi meg Bagi, hogy a huszadik századi nagy diktatúrák utáni restauráció korának „hipokrita multikulturalizmusát” immár a mainstream politikában is felváltotta a nyílt cinizmus. A hipokrita kor a „másikhoz való viszonyt a legjobb esetben is csupán toleranciaként, nem pedig felelősségként gondolta el” (134.). A hipokrita kor a multikulturalizmust a társalgási kultúrához hasonló módon műveli. Ahogy Montaigne-t idézi: „semmilyen hiedelem nem sért, bármennyire ellentétes is legyen az enyémmel” (48.). Eközben a cinikus közbeszéd már „meg sem próbálja fenntartani üres humanizmusának látszatát” (134.).

Ebben a dekadens politikai közegben viszont a szélsőjobb kortárs megtestesítője, az úgynevezett posztfasizmus csodálatos erőre kapott. Bagi a posztfasizmus fogalmát Tamás Gáspár Miklós ötlete alapján fejleszti tovább (19.). Elsősorban a fasizmus ezen új formája „anti-totalitárius”, azaz „egyáltalán nem érdeklődik az egység iránt”. A mai szélsőjobboldali politikai erők nem kívánnak egypártrendszer kialakítani, sőt a liberális demokrácia eszközeit használják céljaik eléréséhez. A „posztfasizmus toleráns, és a maga számára is toleranciát követel” (19.). Másrészt a posztfasizmus nem-hierarchikus, azaz csak a „mi és az ők” különbsége érdekli, és alapjában véve az emberek közti természetes különbségek elfogadásával – az egyetlen, amit a fasizmustól örökölt – is csak ezt kívánja alátámasztani. A fent tárgyalt okok (a nevelés lehetetlensége, az előre adottság dogmatizmusa, a nyílt cinizmus) miatt a posztfasizmusnak nem ellenfele senki, aki a modern felfogás emberi univerzalizálására hivatkozik. Másképp mondva: a posztfasizmus megtanulta kihasználni mind a modernitás bukását, mind az arra adott korrekciós javaslatokat. Másrészt a posztfasizmus nem ideologikus, azaz nem rendelkezik koherens vagy legalábbis konzisztens eszmerendszerrel. Úgy is mondhatnánk: a posztfasizmus be van oltva a politikai vita ellen.

Viszont a posztfasizmus Bagi szerint rendelkezik egy fontos előnnyel a többi felsorolt szemléletmódhoz képest: az egyetlen „produktív” válaszlépés a modern bukására. Ahogy láttuk, a többiek vagy feltétel nélkül ragaszkodnak az előre adottnak vélt univerzalizációhoz vagy emberi különbségekhez, vagy a társalgási kultúra közömbösségével tekintenek a politikai „véleményekre”. A posztfasizmus produktivitása abban áll, hogy „nem reprodukálja a társadalmi különbségeket, hanem létrehozza a társadalom újfajta dezintegrációját” (20.).

Úgy tűnik, a tömegeknek azért mégis van egy kevés indoka a sopánkodásra: nem elég, hogy a hatalmi erők tőlük teljesen függetlenül végeznek „önmozgást”, de még az intézményes politikai beszéd is különböző érdekek mentén szétszakadozott pusztasokaságként vagy közömbös „masszaként” határozza meg őket. A tömegekről általában a társalgók első asszociációja az „arctalan tömeg”. (Sőt, a tömeg már-már egyet jelent az önmagát felszámoló csúrhéval.) A diagnózis szerint korunk tömegei „deintegráltak”.

Pedig úgy tűnik, hogy több mint egy évszázada a tömegek korát éljük. Bagi egyetlen Alain Badiou kordiagnózisával, és a huszadik századot nem mint az utópiák korát „olvassa”; azaz a huszadik századot nem utópikus jövőképek konstituálják, vagyis nem lehet azt úgy felfogni, mint az utópiák megvalósításai által az egyetemes emberi kérdések

³ http://velemenyezer.blog.hu/2013/03/25/az_uj_kozep_akik_nem_kernek_a_politikai_szektakbol

⁴ <http://cink.hu/a-nap-amikor-magyarorszagon-hivatalosan-is-visszatert-462655870>

re adott rossz válaszok sorozatát. A huszadik század jellemző kérdése Badiou szerint inkább: „Hogyan hozzuk létre a valóságot itt és most?” (163.) Az utópia ebből a szempontból pusztán „retorikus eszköz”, amely csak eladhatóvá teszi a tettekre való felszólításokat. A huszadik század végi rövid restaurációs kor (Bagi szavaival „a forradalomtól való iszonyodás korszaka”) után viszont korántsem olyan nyilvánvaló, hogy a huszadik század hibáinak újraélését olyan könnyű volna elkerülni. Ma „minden eddigénél nagyobb káoszban találkozunk újra a tömegekkel” (166.); egyes tömegek egyre szélsőségesebb etnicista, nacionalista (lásd még: posztfasiszta) csoportosulásokban munkálkodnak „minden alap elbontásán”. A kihívás egyértelmű: el kell számolnunk a tömegekkel úgy, hogy figyelembe vesszük a modern bukását: valóban konstruktívva kell válnunk, de nem válhatunk a természetes különbségek tanának megalapozójává. A cél egy olyan társadalomfilozófiai modell, amely „tökéletesen alkalmatlan a fasizmus céljaira” (20.).

A megoldáshoz Bagi számos lehetőség körüljárása után Althusser és tanítványi körének (Rancière, Badiou) produktív filozófiai belátásait érintve Spinoza hatalomelméletével jut el. A modernség három központi eleméből (univerzalitás, önmeghatározás, nevelés) Althusser és követői pusztán az önmeghatározást tartják meg, annak *lokális* jellegét hangsúlyozva. Ahogy fent láttuk, a klasszikus német filozófiának sosem sikerült az önmeghatározás helyes karakterizációja (ugyanis azok mind a függetlenség egy sajátos, adottnak vélt problémamezejében mozogtak). Az althusseriánus elmélet szerint viszont a szubjektum maga konstruálja meg az önmeghatározás fogalmi kereteit, és csak ezen fogalmi kereten belül azonosítja a maga problémamezejét, amely által a társadalom helyzete (adott esetben valósága) értelmezhetővé válik, itt és most, azaz lokálisan. Az igazán konstruktív önmeghatározás egy „olyan kérdésre adott válasz, amelyet még nem tettek fel”. Érdemes megjegyezni, hogy a lokalitás ezen felfogása – amely Bagi számára központi és az egész kötet koherenciáját megteremtő fogalom – (Bagi szellemes analógiájával élve) nem az *abszolút tér* modelljét követi, hanem sokkal inkább *relacionális*: az, ami lokális, sosem egy előre adott tér eleme, hanem egy hely lokalitása annak a többi helyhez való relációja által konstruálódik:

„Lokális a meghatározás [...] ha individuális viszonyok által határoz meg, nem pedig globális vagy univerzális törvényszerűségek alapján, amelynek a meghatározott valamely esete lenne.” (25.)

Az így felfogott lokális önmeghatározás viszont önmagában még bizonyos releváns kérdésekkel nem számol el, ha Bagival együtt a társadalom önmeghatározásaként értjük. Például: a klasszikus német filozófia modelljei azért nem voltak konstruktívak, mert előre adottnak vették a függetlenség egy sajátos értelmezését. Ez eddig rendben is van, viszont akkor mi a státusza a politika- vagy társadalomfilozófia fundamentális kérdéseinek? A következőkre gondolok (a lista persze nem kimerítő): „Hogyan éljünk együtt?” „Kik alkotják a társadalmat?” (Valamilyen előre adott személyfogalom nélkül nehéz eldönteni, hogy például állatok, számítógépek vagy vízfóralók miért nem számítanak a végső konstrukcióba.) Az első esetben a kérdés fundamentális, tehát minden helyen és időben felteszik (már ahol politikai társadalomról beszélhetünk). A második kérdés szintén fundamentális, annyiban, hogy rávilágít arra, hogy legalább a politikai ágensek fogalmát előre el kell döntenünk.⁵

Bagi az Althusser-tanítványok közül mind Rancière, mind Badiou kordiagnózisáról és produktív filozófiai szemléletéről elismerő hangon beszél, és kiáll azok tartalma mellett. Viszont Badiou válságkezelő javaslatát már-már polemizáló hangnemben veti el, amely egy-

⁵ A lokális önmeghatározás gondolatmenetét Bárány Tibor is kritizálta, hasonló alapon: szerinte ha a bombasztikus fogalmazás erősen kontrainuitív vagy önellentmondó sugallataitól eltekintünk, akkor egyrészt a teljes konstruktivitás elvárása megszűnik radikálisnak lenni, és bizonyos univerzális törvényszerűségeket (például alapvető pszichológiai vagy logikai törvényeket) kénytelen előre adottnak venni. Lásd: Bárány Tibor „A hely szelleme”, *Holmi*, megjelenés előtt.

ben felvezetésül is szolgál a záró Spinoza-tanulmányhoz. Badiou nem veszi figyelembe azt, amit Bagi Spinoza egyik legfontosabb belátásának tart: hogy a tömeg sosem racionális, mindig a képzelet határozza meg annak működését, ezért minden esetben szükség van arra, hogy olyan hatalmi kereteket hozzunk létre, amelyekben a tömeg „politikai imaginációja nem fordulhat önmaga ellen, azaz nem válhat destruktívvá és antagonisztikussá” (167.).

Korántsem meglepő összefüggés, hogy Bagi tömegekről adott kordiagnóza mintha egy az egyben visszhangozná Spinoza belátásait: ahogy láttuk, korunk tömegeit a politikai képzelet irányítja, és jelenleg nem létezik olyan hatalmi keret, amely megakadályozza, hogy a tömeg önmaga ellen forduljon. A tömeg akkor fordul önmaga ellen, ha dezintegrált: különböző politikai érdekek vagy vélt természetes különbségek mentén szakadozik szét. Ez utóbbi viszont nagyon is jelen van, ha az egyetlen produktív tömegmozgalom a posztfasizmus. El kell számolnunk „a tömegek cselekvésének esetlegességével és irányíthatatlanságával” (171.).

Mégis hogyan lehet az alapvetően diverz elemekből álló társadalmat úgy összefogni, hogy az ne forduljon önmaga ellen? A társadalmakban mindig lesznek különböző érdekek, kulturális, vallási vagy etnikai háttérrel rendelkező elemek. Viszont Bagi Spinoza-elemzésében arra mutat rá, hogy a társadalom diverzitása épp annak legnagyobb előnye. A homogén társadalmak hatalma elenyésző az *integrált* társadalmakhoz képest: a különböző elemek együttműködése egyszerűen behozhatatlan gyakorlati előnnyel jár. Egy banális példával élve: képzeljünk el egy szerszámos ládát, amelyben pusztán egy típusú és egy méretű csavarhúzóból van sok, illetve egy másikat, amelyben számos méretben és több típusban vannak különböző szerszámok. Valahogy így kell elképzelni Bagi szerint a viszonyt homogén és diverz társadalmak között: utóbbival megszámlálhatatlanul több dologra vagyunk képesek, mint az elsővel.

A diverzitás viszont önmagában még nem erény: a kérdés az, hogy az elemek szét húznak-e, közömbösen élnek egymás mellett, vagy pedig integráltak. Spinozánál az emberi csoportosulások is összetett individuumokként működnek, azaz úgy, mint egy biológiai organizmus vagy mechanikai szerkezet. Például, ha egy épületet túl sok fajta elemből építünk fel, akkor komoly veszélye van annak, hogy az épület összedől (az anyagok nem képesek támogatni egymást), vagy ha nem is dől össze, akkor a különböző elemek céltalanul kapcsolódnak össze (mondjuk így: közös funkció nélkül). Az integrált társadalom nem ilyen, ugyanis az egyedi viszonyt alkot annak minden elemével, azaz az integrált társadalomnak általában véve minden különös életmódhoz „viszonyt kell kidolgoznia”, úgy hogy az irányító hatalomnak nem célja sem „azok elnyomása, sem az azokkal szembeni közömbös viszony (sem az asszimiláció, sem a tolerancia)” (189.). Az integrált társadalom nem pusztán az egyének szintézise, azaz nem az egyének összes tulajdonságának metszete (mondjuk, ahogy minden ember tollatlan kétlábú állat), nem is azok összege, hanem inkább az egyének összes aspektusának együttműködése.

A tömeg hatalma Bagi Spinoza-értelmezése szerint azonos az egyének hatalmával, azaz nem valami, ami azokon felül áll vagy hatalmat gyakorol rá. Bármiféle államhatalom pedig *per definitionem* csak korlátozni tudja a tömegeket. Bizonyos értelemben a tömegeket „muszáj [...] kormányozni, csak hogy ne egyék meg egymást, hogy a tömeg produktív ereje ne forduljon önmaga ellen, saját integritása ellen” (175.). De ez nem igazolhat semmiféle pozitív, autoriter hatalmat a tömegek felett: a társadalmak ereje csakis az életformák integ-

---

Bagi személyesen megjegyezte, hogy a fenti ellenérvekre könnyen adhat választ, ha Márkus György nyomán tisztázzuk, hogy a modernitás univerzalitás-felfogását inkább az érdekl, aminek mindenkinek lennie kéne. Természetesen így jóval kevesebb előre adott kérdés lesz érdekes számunkra. Ennek ellenére az a kérdés, hogy „milyennek kell mindenkinek lennie?” éppúgy érdekes és univerzális marad. Például szerintem e kérdés elvetésével épp az elmélet normatív relevanciája kérdőjeleződik meg.

ráltságában áll, csakis onnan származik. Eszerint a hatalom nem különülhet el az egyének-től, „nem vehető el, nem rögzíthető egyetlen formában, és nem felügyelhető” (173.). Ez az egyik fő pont, ahol Bagi jelentősen eltér Matheron értelmezésétől és ezek alapján Rancière és Badiou forradalmi víziójától, hiszen velük ellentétben úgy gondolja, nincs értelme arról beszélni, hogy a tömegek valamilyen értelemben (például egy antikapitalista világforrada-lom által) „visszaszereznék” a hatalmat. A kordiagnózisban sugallt dezintegrált társadalom egyetlen gyógyírja csupán annak reintegrációja lehet. A program világos: olyan politikai képzeletet kell létrehoznunk a tömegek számára, amely (i) megakadályozza a tömeg maga ellen fordulását, illetve (ii) minél inkább integrálja a diverz elemek aspektusait.

Összefoglalásként: a homogén vagy dezintegrált társadalom hátránya úgy tűnik, egy-részt praktikus jellegű, ugyanis az integrált társadalom többre képes, jobb túlélési feltéte-lekkel rendelkezik, és könnyebben „reagál a környezet változásaira”. A posztfasizmus azért elvetendő, mert direkt módon dezintegrálja a társadalmat. Éppígy a multikultural-izmus elleni politikai kirohanások. A társalgási politika – és a hipokrita kor – az együtt-élést legfeljebb egymás mellett élésként, azaz *toleráns* viszonyrendszerként kezeli, amely szintén dezintegrált társadalmat eredményez. Másrészt az integrált társadalom képes a valódi produktív önmeghatározásra, amely bizonyos értelemben nem vesz adottnak vélt általánosságokat, hanem az egyedi elemek integrálásával teremti meg az univerzalitást, azaz pusztán individuális viszonyok határozzák meg. A szimulációs (sopánkodó) kultú-ra a környezet változásaihoz csak mint valami elkerülendőhöz viszonyul, direkt a túlélés-re rendezkedett be, viszont pusztán a rajta kívül álló, esetleges és elkerülendő körülmé-nyek határozzák meg, azaz produktív önmeghatározásra nincs erőforrása.

A korábbi polemikus megfigyelések tudatában érdemes kiemelni az írások egyik leg-nagyobb erényét: Bagi képes számot vetni azzal a ténnyel, hogy nem lehet alapvető em-beri jogokra hivatkozni az emberellenes tömegmozgalmak, és a racionális vitát hasonló-an ellehetetlenítő intézményes politika ellenében. Bagi képes független terepen magyarázni ezen politikai csoportosulások és egyes – a modernitás bukására vagy pont ezen csoportosulások működésére adott – rossz válaszlépések bomlasztó aspektusait. („*Touché*” – kiálthatnánk diadalittasan Bagival együtt a lefegyverzett posztfasisztáknak és cinikusoknak, ha félüton nem vetettük volna el a vitakultúrát mint olyat.)

Érdemes kiemelni azt a szerencsés esetlegességet, hogy a Hallgatói Hálózat, az Oktá-tói Hálózat és a téli diáktüntetések mintha épp ilyen anti-totalitárius, nem ideologikus, konstruktív eszközökkel teremtették volna újra a támadási felületet ott, ahol a racionális vita már nem sokat segít. Bagi egyrészt – ahogy azt Bárány is megjegyzi⁶ – nagyon is kö-vetkezetesen pusztán a HaHa pécsi aktivistájaként több ízben is reflektált erre a tünteté-sek apropóján indított személyes blogján.⁷ Mindenesetre a képet tovább árnyalja, hogy a HaHa és a többi csoportosulás néha nem rest kiállni az egyetemes emberi jogok mellett.⁸ Az olvasó a szememre vetheti, hogy eddig a könyvről úgy írtam, mintha az szinte kimerít-ően egy különös politika- vagy társadalomfilozófiai vízióval foglalkozna, pedig ha valaki felcspaja a *Helyi arcok, egyetemes tekintetek* tartalomjegyzékét, akkor többségében irodalmi könyvkritikákkal, egy kiállítás beszámolójával, festészetelmélettel, fordításelemzéssel vagy recenziókkal találkozhat. Viszont – ahogy említettem –, a szövegek koherenciáját éppen a

⁶ „A hely szelleme”, *Holmi*, megjelenés alatt

⁷ <http://atomegerejevel.blogspot.hu/>

⁸ Bagi és a HaHa kapcsolatának részletes elemzéséért lásd: Bárány Tibor „A hely szelleme”, *Hol-mi*, megjelenés alatt. Bárány, aki bár máshová helyezné a hangsúlyokat, mégis javarészt egyetért a diákmozgalommal, és azok politikai jelentőségéről is hasonlóan vélekedik, mint Bagi. Bárány szerint a HaHa jelentősége főleg abban áll, hogy „újfajta nyilvánosságot teremt”, és nem azáltal, hogy elveti az univerzális jogokat (ahogy láttuk, Bagi szempontjából a kettő viszont együtt jár).

lokalitás sajátos felfogása teremti meg. Úgy is mondhatnánk, hogy míg a szellemes társalgó bármiről bármi lazán és esetlegesen kapcsolódóra képes asszociálni, addig a szóban forgó könyvben Baginak mintha szükségszerűen mindig ugyanaz az összefüggés jutna eszébe mindenről.

Ahogy arra Bárány Tibor és Gács Anna is utal, Bagi jellemzően nem ír – a ma megszott értelemben vett – irodalomkritikai (vagy művészetkritikai) szövegeket.⁹ Mi sem állna távolabb a szerzőtől, minthogy az autonóm művészetek egyes műveiről a „jól megcsináltság” szempontjából írjon elismerő vagy elmarasztaló kritikákat. Inkább a fent elemzett nagyszabású projekt szempontjából nézve választja ki, illetve e szemléletmód felől elemzi a műveket. Épp ezért – és a társalgási kultúrától való tartózkodás miatt, amely a filozófiai szerzőkkel foglalkozó műveket is jellemzi – mindig csak a hangnem változásából vagy csupán egy-egy megjegyzésből tudhatjuk meg, hogy Bagi éppen (amúgy mindig rendkívül elegánsan) tartózkodik a múltól, vagy elismerően bólogat. Így lesz Esterházy „a végtelen esetlegesség” szerzőjeként elmarasztalva; vagy ugyanígy Kemény és Bartis, akik beszélgetéseikben a modernitás elvileg bukott eszményéhez ragaszkodnak (ezért illeti őket a konzervativizmus címkéje). Nem így Horváth Viktor, akinek történelmi regényében Bagi egy radikálisan konstruktív nézőpontot vél felfedezni (a történelmi Pécs és annak lokális kultúrája török szemmel). Hasonlóképp elismerő hangon ír a pécsi Modern Magyar Képtár *Nyolcak* kiállításának „lenyűgöző hatásáról”, ugyanis az „nem a kanonizált, már jól ismert történelmi kategóriák illusztrációja volt”, hanem „nagyon kevés dolgot vett adottnak”, és saját történetet alkotott arról, hogy „miféle modernitást teremtett magának” a *Nyolcak* csoportja (116.). A felsorolást folytatva láthatnánk, hogy minden egyes kritika vagy tanulmány a lokalitás valamely érdekes aspektusára vagy a filozófia-és művészettörténet releváns epizódjaira, lokálisan konstruktív ötleteire világít rá.

Ami a kötettel kapcsolatban komoly megütközést kelthet, az Bagi idegenkedése a kultúraipartól, amelyről a tapasztalat azt sugallja, hogy mégiscsak nagy eséllyel határozza meg egyes egyének identitását.¹⁰ Persze nagyon is következetes lépés a szerzőtől egy olyan kulturális jelenség elmarasztalása, amelynek művei gyakran előre adott sémák újra- és újrafelhasználásból születnek. Mindenesetre a sémák újrafelhasználásának létezik nagyon is produktív módja: számos mű épp azáltal lett jelentős, hogy képes volt számos széttartó sémát sajátos módon integrálni.¹¹ (És talán épp így magyarázható volna az „ön-célú” keverékek gyakori sikertelensége, üressége.)

Mindezen kifogásaim ellenére a *Helyi arcok, egyetemes tekintetek* kiváló, rendkívül karakteres és egyedülállóan gazdag filozófiai szemléletmódot közvetít, mindezt pedig remekül teszi. Bagi kérdésfeltevései komolyak, és – habár hozzáállása bevallása szerint korszerűtlen – ritkaság az ennyire aktuális mű az itthoni filozófiai könyvkiadásban. (Arról a mesteri húzásról nem is beszélve, hogy Bagi bármiféle érezhető erőlködés nélkül adja el a dohosnak és avíttasnak tűnő Spinozát az egyik legaktuálisabb mondanivalóval rendelkező gondolkodónak.) Bagi bevallottan nem ír könnyed filozófiát, de aki szán rá időt, az kivételes filozófiai, kulturális és társadalmi érzékenységgel megírt, komoly és jelentős szövegekkel fog találkozni.

⁹ Bárány Tibor, Uo.; Gács Anna „Talpalatnyi hely”, *Élet és Irodalom*, 2012/43. (október 26.), 18.

¹⁰ Ezt szintén kifogásolja Bárány: szerinte nem lehet ráismerni a minket körülvevő kulturális világra. Lásd: Bárány Tibor, Uo.

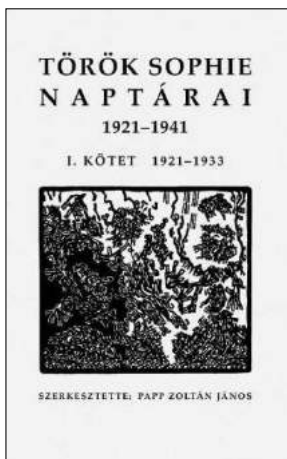
¹¹ Aktuális példával élve: lehetne az ún. alternatív pop aktuális nagyágyúit, Ariel Pinket vagy James Ferrarót vagy akár Quentin Tarantino filmjeit pusztán *retromániaként* értelmezni, de akkor nagyon felületes indokkal vetnénk el a legitimitásukat. Talán sokkal világosabban ragadhatnánk meg azokat az „ironikus” és „komoly” – sok esetben erőteljesen különvált – hatások egyedi integrációjaként.

HÁROMSZÖGELÉSEK

Sárközi Máttyás: *Párban magányban; Török Sophie naptárai 1921–1941, I-II. kötet*

I.

A borítón Babits Mihály és Tanner Ilona szép házassági fotója, amely még 1921-ben készült. A hátsó borítón pedig ezt olvassuk: „Furcsa párokat alkot a sors. De lehet, hogy ennek a párnak a tagjait nem a sors, hanem a saját menekülésvágyuk, identitáskeresésük, a többségi társadalom béklyói kötözték egymás mellé, hogy most már egy harmadik utat, közös utat, a férjét mindenben támogató és előnyben részesítő írófeleség és a zseniális költő közös útját teremtsék meg az utókornak: Babits Mihály és Tanner Ilona házasele-
tének útját.” Tudjuk: az út húsz évig tartott.¹ A könyv azt ígéri, hogy egy házasság történetét fogja elbeszélni. A szerző² általában kész szövegek alapján dolgozik, meglévő önéletrajzi szövegeket szerkeszt egybe, és tesz gördülékenyen olvashatóvá, elhagyva a szövegek keltezését. De aztán mégis azt látjuk, hogy a könyvben három szereplő szólal meg egyes szám első személyben: Babits, Tanner Ilona és Szabó Lőrinc. Így nem is a házasság, hanem inkább egy háromszög történetéről lesz szó.³ Tudjuk, hogy a Sárközi által feldolgozott és felhasznált szövegek rendkívül stilizáltak. E szövegek mintha naplószerű bejegyzések lennének, de a valóságtartalmukkal nagyon óvatosan kell bánnunk. Az olva-

¹ Alig egy évvel korábban Babits Csinszka közeledésére még a teljes visszavonulással válaszolt. A kapcsolat dokumentumait lásd Nemeskéri Erika (szerk.): *Kedves Csinszka! Drága Mis!, Babits és Csinszka levelezése (1919-1920)*, Noran Kiadó 2004.

² A szerző Sárközi György fia, aki viszont igen közeli kapcsolatban állt Babitscsal (illetve a feleségével együtt Babitsékkal); Babits a fiatalabb írógeneráció kiemelkedő alakjának tekintette.

³ Ez az ötlet Nagy András *A Tanner* című drámájára vezethető vissza, amely felolvasó színházi előadásként hangzott el a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2008. november 12-én.

Noran Könyvesház
Budapest, 2012
158 oldal, 2499 Ft

Szerkesztette Papp Zoltán János
Argumentum Kiadó
Budapest, 2010
1064 oldal, 5000 Ft

sónak az a benyomása, hogy a szereplők valamit igazolni szeretnének; és ez a stilizáltság a leginkább Tanner Ilona naplóira érvényes.⁴ Sárközi e szövegek belső stilizáltságának el-tüntetésével egy fragmentált, több perspektívát váltogató szövegfolyamot hoz létre.

(1) Ebben a történetben a legérdekesebb fejezet a leánykérés és a házasságkötés. Az események meglehetősen valószínűtlenül kanyarognak. Tudjuk, hogy Tanner Ilona ebben az időben már Szabó Lőrinc menyasszonya volt, a családok igent mondtak a fiatalok egy-bekeelésére. (Szabó Lőrinc ekkor húsz, Tanner Ilona huszonöt éves.) A naplókban Tanner határozottan állítja, sőt bizonygatja, hogy nem volt köztük szexuális kapcsolat: „az aszszonyéhes Lőrinc egész testében remegve könyörgött szerelmemért. Undorított, és ezt kíméletlenül meg is mondtam neki.”⁵ Sárközi egy bizonytalan szubjektum nevében egy zárójeles részben ezt írja: „»Szegény, sokat gyötört Mihály« – gondolja Klári [Szabó Lőrinc későbbi felesége]. Am más gondolatok is fel-fellobbannak benne: Lőrincet látja maga előtt. A fiú, aki az életét hozzá köti, nem is olyan régen itt, ebben a szobában tette magáévá Ilonkát. Képzeteiben a pamlagon vergődő Ilonka csak fehér folt, de Lőrinc valóságos, amint [...] marcangol, szorít, küzd, hörög.” (55.) Ugyanakkor Tanner Ilonának ebben az időben volt egy szerelmi-szexuális kapcsolata egy Ottó nevű férfival (másik nevét nem tudjuk), és erről a kapcsolatról a házasság megkötése után sem akart lemondani. „Én tettem egy kikötést: hogy szerelmemről (Lőrinc részletesen ismerte a dolgot) nem mondom le, ha az ő felesége is leszek, s legalább kétszer hetenként találkozni akarok vele. Persze ez nem volt valami erkölcsös dolog, de hiszen játék volt az egész és kaland.”⁶ A legnagyobb rejtély a Babitshoz való „átpártolás”, amelyet – a dokumentumok szerint – Szabó Lőrinc önzetle-nül támogatott.⁷ De még ha ezt el is fogadjuk, óriási rejtély marad, hogy miért beszélt Tanner Ilona egész hátralévő életében olyan hatalmas gyűlölettel Szabó Lőrincről. (És azt sem tudjuk meg, hogy miért és hogyan mondott le a Babitscsal kötött házasságában Tanner Ilona a szeretőjéről.) És azt már végképp nehezen tudjuk elhinni, amikor Tanner azt írja, hogy a gyűlöletének oka az, hogy Szabó Lőrinc a házasságuk „első fél éve alatt [...] tervezhetetlen harmadikként állandóan a [sarkukban] volt”. (25.) Szóval nem értjük, hogy Tanner Ilona *miért* gyűlölte annyira Szabó Lőrincet, amikor számos más szerelmi kapcsolatán sikerrel átlépett. A leánykérési jelenetet sokat tárgyalták, egy vonása azonban elkerülte az eddigi elemzők figyelmét. „Azt hiszem, Mihály egész idő alatt nem nézett rám, hanem firkált az asztalra, zavartan, izgatottan beszélt [...]”⁸ Sárközínél ez a rész a kö-vetkezőképpen hangzik: „Mihály nem nézett rám, hanem egy ceruzacsonkkal – ilyen min-dig volt nála – firkálgatott a márványlapra.” (39.)⁹ Ez a kép a János-evangélium házasság-törő asszonyról szóló perikópájára emlékeztet. Az „ítélet” kimondása előtt „Jézus lehajolt és ujjával írni kezdett a földön.”¹⁰ És aztán az ítélet: „[Nem] ítélek el. Menj, de többé ne vétkezzél.”¹¹ Babits így Tanner Ilona számára a fölloldozást jelentette.

⁴ Három olyan esemény van, amelyek sűrű ködbe burkolóznak. A Babitshoz fűződő szerelmi kap-csolat és a házasságkötés, aztán az Ildikó nevű (fogadott) lányuk születése, és végül Tanner Ilo-na lesbikus kapcsolata.

⁵ „*most én vagyok hang helyetted*”, Török Sophie Babits Mihályról, Palatinus Kiadó 2000. 35.

⁶ I. m. 32-33.

⁷ A történetnek ezt a részét Tanner Ilona és Szabó Lőrinc szinte teljesen egyformán mesélte el.

⁸ I. m. 44.

⁹ Szabó Lőrinc írja: „Apró ceruzavégeket tartott a mellényzsebében, azokat kaparta elő az ujjával, s velük kanyarította korrekciók hátára, papírdarabokra, levélborítékokra, ami épp akadt, akár-mire, a verssorait, nyugtalan, elrángatott betűkkel.” Szabó Lőrinc: Babits műhelyében, in: Babits Mihály: *Légy ellenállás*, szerk.: Ferencz Győző, Nap Kiadó 2008. 57-58.

¹⁰ Jn 8,8.

¹¹ Jn 8,11.

(2) Sárközi könyvében nem jelenik meg az a komoly krízis, amely 1927 őszén robbant ki Tanner Ilona életében (és a házasság történetében). A leánykérés kapcsán Tanner még ezt írja: „Ujjongó nagy örömem volt. Hirtelen iszonyút nőttem: irigyelt és csodált nagy nők közé, akik nagy költők asszonyai lehettek.” (39.) A költő-feleség szerepe ekkorra összeomlott. „Oh örültek háza. Mindenki örült, Ady örült volt, Babits Mihály még titkolja bomlott agyát a külvilág előtt, de meddig? Örült minden író, Karinthy [...] közveszélyes örült, örült Kosztolányi és Mikes, örült Baumgarten – s örült írók nyomorult feleségei egymás után nyúlnak a méreg és kötél után. Én meddig bírom még, ki tudja?”¹² Ezt a szöveget még Téglás János is csak a jegyzetekben közli, és a „nyugtalan, felkavart idegállapotnak” próbálja betudni. Feltűnik, hogy az örült írók-költők névsorából hiányzik Szabó Lőrinc neve. Mindenesetre ezt a válságot hagyományosan azzal magyarázzák, hogy ekkorra derült ki, Tanner Ilonának nem lehet gyereke. Ugyanakkor némileg furcsa, hogy erre a válságra éppen akkor került sor, amikor Ildikó megszületése már a küszöbön állt, Tanner Ilona már tudhatta, ha nem is saját, de nemsokára adoptált gyereke lehet. Mindenesetre Tanner (Ildikó megszületésétől függetlenül) ekkortól elkezdett kifelé hátrálni ebből a kapcsolatból, miközben a válasz természetesen nem jöhetett szóba.

(3) A könyv csúcspontja Szabó Lőrinc látogatása a nagybeteg Babitsnál, amelyet a látogató 1941. február 16-án jegyzett föl.¹³ „Mindig valami nagy-nagy sajnálkozás fog el, ha látom, ha hallom. Úgy látszik, mégiscsak mindig sajnálni fogom, hogy olyan kegyetlenül lehasadtunk egymásról. Feleségem szerint túlságosan sokszor megbocsátottam neki. Megbocsátottam? Ahogy azoknak szoktunk, akiket mégis szeretünk. Fáj vele lennem, fáj nélküle lennem. Valószínűleg ő is így lehet velem.”¹⁴ (127.) Sárközi könyvében ez a rész így kezdődik: „Ilonka nincs itthon”. A „háromszög” történetének alakulása itt éri el a csúcspontját. „Tehát családi erőfeszítésbe kerül még mindig kettesben lennie velem? Az asszony egyébként cipőt ment venni, állítólag ma még engedi a vásárlást a tegnapi cipőkorlátozó rendelet.”¹⁵ Sárközi egy dialógust formálva, Szabó Lőrincsel kérdezteti meg: „Ilonka hol jár?” (128.) Pedig őt ez nem is érdekli. A cipővásárlás Sárközínél a záró poén, Szabó Lőrincnél viszont utána kezdődik a lényeg. „Az állapotáról beszélt. Rettenetesen néz ki, csont és bőr. – Nem voltam fenn egy fél éve – mondta –, nem bírok.”¹⁶ Persze Szabó Lőrincnél is fontos motívum Tanner Ilona távolléte; a feljegyzés így végződik: „Ildikó kísért ki, Ilonka még nem jött haza.”¹⁷ Sárközi felidézi a San Remó-i díj átvételekor elmondott néhány mondatot: „Hála és tisztelet a kitüntetésért Itáliának, Mussolini nagy Itáliájának, amely e véres háborús tavaszon [1940 tavaszán] a szellem és az irodalom nemes ügyeivel tud törődni...” (124.) Tanner Ilona mintha fölszisszenne: „Nem tudom, helyes volt-e említeni Mussolini nevét. Ellenszenvesek az olasz fasiszták.” (Uo.) A Szabó Lőrinc-féle beszélgetésből az derül ki, hogy Babits alig egy évvel később már valóságos gyűlölettel fordult a német nemzetiszocializmus felé. „A német szellem lezüllése elképesztő. Nem tudom megbocsátani nekik, hogy odaálltak ehhez a háborúhoz. Olyan rosszul vagyok, ha rájuk gondolok is, hogy már a német nyelvet se bírom látni, hallani.”¹⁸ Szabó Lőrincnek más volt a véleménye, de csak hallgatja Babitsot: „És elkezdett politizálni. Elvileg, tárgyi ismeret nélkül, hosszan, elkeseredve, gyűlölködve, teljesen merev elutasítással.”¹⁹ Aztán

¹² „most én vagyok hang helyetted”, Török Sophie Babits Mihályról, Palatinus Kiadó 2000. 222.

¹³ Lásd Babits betegágyánál, in: Szabó Lőrinc: Emlékezések és publicisztikai írások, Osiris Kiadó 2003. 536-539.

¹⁴ I. m. 536.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ I. m. 539.

¹⁸ I. m. 538.

egy idő után ez már Szabó Lőrincet is zavarja, de nem akar vagy mer közbeszólni, így hát az olvasóhoz fordul: „Sokáig beszélt így; sajnáltam; félttem, hogy felizgatja magát és rohamot kap, mint nem egyszer. Ezért aztán nem mondtam ellent neki, csak sajnáltam a szenvedéséért, a tájékozatlanságáért, a félrevezettségéért.”²⁰ Ma már tudjuk, hogy itt nem Babits volt a félrevezetett, hanem Szabó Lőrinc; politikailag fényévnnyire kerültek egymástól, nem értették egymást. „Még egyszer összenéztünk, azt hiszem, nagy sajnálkozással és talán szeretettel, de örömmel is, hogy elváltunk.”²¹ Az „összenézés” után Szabó Lőrinc már csak a saját nevében beszél, ő érezte kínosnak a beszélgetést, és ő volt az, aki az elválnak is örült.²²

II.

Tanner Ilona (vagyis Török Sophie) naptárának kiadását a szakma régóta várta; 6x9-es méretű bőrkötésű előjegyzési naptárakról van szó, amelyek lábjegyzetelt kiadását tartalmazza ez a két kötet. A naptár önmagában nem lenne érdekes olvasmány; lábjegyzetelt formájában azonban páratlanul fontos irodalomtörténeti dokumentum. Így szinte napról napra nyomon követhetjük a Babits-házaspár életét. A könyvet Papp Zoltán János hosszú tanulmánya vezeti be. Ennek az írásnak a legfontosabb eleme talán egy lábjegyzetben található. A szerző ezt írja Török Sophie *Naplóm 1921-ből* című írásáról, amelyet Téglás János még 1923-ra datált: „A szöveg nyelvi-stilisztikai egyöntetősége miatt mégis inkább 1925 nyara lenne a legpontosabb datálás.” (10.) Pontos érveket nem kapunk, de az biztos, hogy a történésektől jó néhány évet el kell távolodnunk. A *Napló*ban közvetlenül a leánykérésre adott reakcióról ezt olvassuk: „Rég volt ez, s már pontosan nem emlékszem, gondolatoknak milyen raja futott át e pillanatban agyamon [...].”²³ Az emlékeztetkiesést okozhatta a meglepetés, de hiszen korábban már volt egy telefonbeszélgetés, amelynek során előbb Szabó Lőrinc jelentette be, hogy mégiscsak Babits szeretné elvenni feleségül, és ezt Babits meg is erősítette. Általában az embernek az a benyomása, hogy Tanner Ilona közvetlen-egyidejű naplót vezet. Mindenesetre az időbeli eltávolítás annak első lépése lenne, hogy felismerjük: *mitikussá konstruált* történettel állunk szemben. És Papp mégis hitelesnek tekinti a *Naplót*: „mert hitelesen mutatkozik meg az elmúlt érzelmek felélesztésének gesztusával operáló karakterképzés nyűge, keresztje, zsákutcája”. (14.) Ezt azonban aligha tekinthetjük indoklásnak. Nézzük tehát a fentiekben tárgyalt három esemény bemutatását.

(1) Az 1921. január 11. és 15. közötti bejegyzések nagyon szűkszavúak. Babits három döntő szót írt be a naplóba, *eljegyzés, nászjéz, esküvő*.²⁴ A naptárból megtudjuk, hogy a leánykérés napján Tanner Ilona még találkozott Heller Edgár festőművésszel, aki 1918-ban volt a vőlegénye.²⁵ Babitsnak így a naptárról nemcsak tudomása volt, hanem még bele is

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ I. m. 539.

²² Az ember ma megborzad: a gégerákos Babits együtt dohányzik Szabó Lőrincel, sőt szivarra gyújt. (Ez Szabó Lőrinc beszámolójában és Sárközi könyvében egyaránt előfordul.)

²³ „*most én vagyok hang helyetted*”, *Török Sophie Babits Mihályról*, i. k. 44.

²⁴ A feljegyzések menstruációs naptárként is szolgáltak, és Tanner Ilona gondosan regisztrálta a szeretkezéseket is. Sárközi a következőképpen írja le az első szeretkezést: „Mihály szögletes, csontos. [...] A bajusza szivar- és borszagú. A térde üti a keresztcsontom, mégsem olyan széles ez az ág, s középen mélyed. Kapaszkodik belém, a fejét a nyakamhoz nyomja. Nekem kell segítenem, ügyetlen. Az ág nyikorog.” (42.)

²⁵ Babits írja be azt is, hogy „Centrál”. Tanner Ilona pedig csak ennyit: „Lukács bácsinál vacsoráztunk”.

írogatott. Nemcsak a *Napló* születésének ideje kétséges tehát, hanem azt sem tudjuk, hogy Babits mennyivel később írt bele a naptárba. De az biztosnak tűnik, hogy Babits maga is részt vett a kapcsolat közös eredetmítoszána megkonstruálásában. Papp Zoltán János arra hajlik, hogy inkább Tanner Ilonának, mint Szabó Lőrincnek higgyen. Pedig szembe-tűnő, hogy mindketten erősen racionalizálnak, amennyiben mindketten azt a benyomást akarják kelteni, hogy az események menete az ő döntésük eredménye. Tanner úgy tesz, mintha már az első perctől fogva Babits felesége szeretett volna lenni. „Megcsaljuk Lőrincet? Vagy megegyezünk, hogy kedvese leszek Mihálynak. Oly nehéznek képzeltem az utat szívéig, csak hosszú várás és szívós akarat árán, s akkor is: szeretője vágytam lenni [...]”²⁶ A számos ködösítésen és utólagos torzításon átlátni sohasem fogunk, de a legvalószínűbbnek az események következő lefolyása tűnik. Tanner Ilona *tényleg* csak a verseit szerette volna megmutatni Babitsnak, és némi segítséget várt az irodalmi karrierjének beindításához. (Nem házasságkötés céljából kopogtatott be, ekkoriban ugyanis több kérője, sőt állandó szeretője volt.) Szabó Lőrinc volt az, aki új értelmet adott Tanner Ilona megjelenésének, mintegy erotizálta azt. Csak az ő udvarlása nyomán merült fel a lányban a gondolat: az irodalmi életbe a testén keresztül léphet be. Tanner és Szabó Lőrinc házassági tervei mögött az állhat, hogy abban az időben csak az eljegyzés után volt megengedett a szexuális kapcsolat. De néhány hét leforgása után már mindketten csalódtak voltak: Tanner Ilona a nála öt évvel fiatalabb fiút tola-kodónak érezte, erre utalnak az „asszonyéhes Lőrincre” vonatkozó megjegyzések, aki „egész testében” reszketett a vágytól; Szabó Lőrinc pedig azért volt csalódott, mert a lány közölte vele, hogy nem hajlandó lemondani a szeretőjéről. A válság erősödött, és vele együtt Tanner Ilona lelkiismeret-furdalása is; egy helyen azt mondja, hogy ő akkoriban „komisz” volt szerelmi ügyekben.²⁷ Így lépett be a történetbe Babits, aki nemcsak ettől a kapcsolattól ígért megváltást, hanem az egész korábbi „komisz” szerelmi élettől.²⁸

(2) Tanner Ilona kezdetben nem egy nagy író felesége akart lenni, ő maga tört költői babérokra. A feleség szerepére csak „rátalált”, mindenesetre később ennek fényében értelmezte át a Babits-hoz való közeledésének történetét. Azt mondhatnánk, hogy csak a Babits-csal megkötött villámházasság után tudatosodott benne, hogy *író-feleség* lett. Az I. világháború utáni években a fiatal lányok számára ez társadalmi karrier-pálya volt, ezt érezhetjük, ha a korabeli összejövelelekről készült fényképekre tekintünk. Tanner így rögtön bekerült az irodalmi vérkeringésbe, és hamarosan szembesülnie kellett a saját szerepében rejlő tragikus veszélyekkel. Móríc Zsigmond felesége, Holics Janka Eugénia 1925 januárjában hajtotta végre első öngyilkossági kísérletét. Tanner Ilona (valószínűleg egyedül) néhány nappal később meglátogatta a kórházban. Aztán március 30-án az öngyilkossági kísérlete már sikeres volt. 1927. május 3-án öngyilkos lett Osváth Ernő felesége (Steiner Kornélia) is. Ez a haláleset nagyon megviselte Tannert. Érdekes módon az író-feleségek közül még Szabó Lőrinc feleségével (Mikes Klárával) jött ki a legjobban. Tanner Ilona lassan észreveszi, hogy a feleség-státusz nem segíti, hanem akadályozza az irodalmi karrierjét. „Mikor hét évvel ezelőtt átléptem ezt a küszöböt, mint Babits Mihály felesége, ifjan, mámorosan, felmagasztosulva, azt hittem akkor az élet kapui nyíltak meg előttem. [...] [És] nem

²⁶ „most én vagyok hang helyetted”, *Török Sophie Babits Mihályról*, i. k. 29.

²⁷ I. m. 33.

²⁸ Így szeretném differenciálni azt a nagyon leegyszerűsített képet, amelyet Onagy Zoltán leírása sugall: „Talált, sülyedt: házasság. A cél elérve. Férfi, pénz, nyugalom, Olympos, irodalmi hírességek, »egészséges életöröm kacagott bennem«, írja. Persze arról szó nincs, hogy egy rendezetlen értékrendű nőnek ennyi elég volna. Irodalmi babérokra vágyik, elismertségre. Ott kíván lenni a topon, ifjúi szívekben élni, ha egyszer feláldozza életét. És ezt még komolyan is veszi.” Onagy Zoltán: Ötvenöt éve halt meg Babits biszexuális felesége, in: *Irodalmi Jelen*, 2010. január 28.

vettem észre szédült gyönyörömben, hogy a tébolyda ajtaja csapódott be mögöttem – fiatal, lelkes leányok kik szerelmes vágyaitokat a szomorú költő ideálnak tartjátok, sírjátok értem [...].”²⁹ Emellett természetesen fontos szerepet játszott, hogy ekkorra kiderül, nem lehet gyereke. Tanner úgy érzi, minden összeomlott: „én, aki egészségesen, fiatal szívvel, rajongó életkedvvel léptem ide be [mármint a házasságba], íme, roncs vagyok, összetört nyomorult, és semmiért”.³⁰ Papp Zoltán János azt írja, hogy ettől kezdve Tanner Ilona frigidé vált Babitscsal szemben. A naptárban szereplő coitus-jel³¹ 1927 decemberében még néhányszor fölbukkan, de 1928-tól már egyáltalán nem. (24.)³²

(3) Szabó Lőrinc látogatását a naptár egy nappal későbbre teszi, tehát február 17-ére. Tanner Ilona ekkor már szinte minden idejét Raics Olgával töltötte, aki lesbikus szerelme volt. (Egyébiránt Ildikó osztályfőnöke, szentírás- és némettanára volt.) Sokat jártak moziba, néha színházba, Olgi (ahogy hívta) néha nála aludt. És ha családostul elmentek valahová, Olga már szinte családtagként csatlakozott hozzájuk. (Az „Olgi” mellett gyakran szerepel a „gyi” bejegyzés, amelyről nem tudjuk pontosan, hogy mit jelent, bár Tanner már korábban is használta.) Szabó Lőrinc utolsó Babitsnál tett látogatásáról a naptárból semmi érdemleges sem derül ki. Mindenesetre létrejött egy új háromszög: Tanner Ilona egy újfajta szerelem felé lépett tovább.

(*Utószó*) Papp Zoltán János szerint a fentiekben bemutatott történet csak Babitsra vonatkoztatva kapja meg a maga igazi jelentőségét. „Teljességgel méltánylandó az irodalomtörténet-írás azon törekvése, hogy a kivételes alkotóegyéniségek és az eminens szövegek felé fordul nagyobb érdeklődéssel. [...] Ezzel a gyakorlattal óhatatlanul rangsort állít föl, bizonyos alkotókra ráirányítva a fényt, másokat pedig árnyékban vagy félárnyékban hagyva.” (8.) Babits költészete azonban – véleményem szerint – nem kínálja föl a szerelmi-magánéleti perspektíva integrálásának lehetőségét. Babits 20. századi választ keresett a Vörösmarty-féle kérdésre: „Mí dolgunk e világon?”³³ Erre a kérdésre Vörösmarty még a magyar romantika szellemében válaszolt: „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll”; ezt kell kiemelnünk a mély „süllyedésből”. Babits *Festett cél, puszta semmi* című versében viszont erre a kérdésre individualizált válaszlehetőségeket keresett. Alapvetően három lehetőség van. Az első választ a „vidám dús homlokú fiúk” képviselik, akik nagyra törnek, az életük a siker elérésére irányul. Az ő „festett céljuk puszta semmi”. A második válasz a „rest elpihenés”, a beletörődés, annak elfogadása, hogy rosszkor és rossz helyen születtünk. (A tehetetlenségbe való belesüllyedéssel jön létre a modern tömegember.) Babits is ismeri a Vörösmarty-féle staccatót: „Oh nem, nem! amit mondtam fájdalom volt.” Babits „egy mégis”-sel vezeti be a gondolatot: *még* van valami, amit keres a világon.

*A régi vágyat, régi ifjúságot,
a réges-régen elhervadt virágot
s leszüretelt gyümölcsöt keresem.*

²⁹ „most én vagyok hang helyetted”, Török Sophie Babits Mihályról, i. k. 222.

³⁰ Uo.

³¹ Ugyanez a jel, egy kör, és a közepén egy pont, Csáth Géza *Naplóiban* is fölbukkan, lásd uó: *Fej a pohárban. Napló és levelek (1914-1916)*, Magvető Kiadó 1997. Első megjelenés: 65.

³² 1927. november 5-ét megelőzően nincs olyan bejegyzés, amely egy készülő, mély házassági krízisre utalna. Irrelevánsnak tartom Papp Zoltán János ama megjegyzését, hogy éppen november 3-án kezdődött egy menstruációs periódusa. (23.) Jó két héttel korábban, október 16-án Babitscsal vendégségben jártak Szabó Lőrincéknél. Esetleg ott történhetett valami? Vagy másnap volt Karinthy szerzői estje a Zeneakadémián; ez izgatta volna föl? Egy ilyen mély válság általában hosszabb ideje ébredszik, és semmi köze sincs a konkrét eseményekhez.

³³ Háttérként Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című versére támaszkodom.

Talán az emlékezésről, az egyéni élet legmélyebb rétegeinek kereséséről van szó;³⁴ de annyit kimondhatunk, hogy Babits úgy hátrál ki a „mi dolgunk a világon?” romantikus kérdéséből, hogy nem a szerelem irányába halad előre. Az irodalomtörténet-írás furcsa bosszúja, hogy úgy tekint Babits életére, mintha ő is a szerelmet (és csak a szerelmet) kereste volna a világon. Ezért a fenti könyvek – bármilyen tiszteletre méltó is legyen irodalmi megformáltságuk vagy filológiai alaposságuk – csak *távolítanak* Babits költészetétől.

---

³⁴ Kosztolányi Dezső Apor Péterről írja: „a régi élet eltűnt nyomait keresi. A maradiság mély mi-voltában nem is egyéb, mint honvágy az első, tiszta, éles élmények, a gyermekkor paradicsomi boldogsága után.” *Uő: Látjátok, feleim*, Tarandus Kiadó 2012. 69.